דבר

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל
דבר
עתון פועלי ארץ ישראל
מייסד ועורך ראשון ברל כצנלסון ז"ל
מאוחד עם למרחב

יום שישי, כ"ט באלול תשמ"ו, 3 באוקטובר 1986 • גליון 18929

היום 72 עמודים כולל דבר־השבוע • המחיר 1.20 ש"ח, באילת 1.04 ש"ח

דבר
מברך את קוראיו וכל בית ישראל
בשנה טובה, שנת שלום ויצירה

מזג האוויר

(עו). – תחזית מזג האוויר להיום:
ירושלים 16־21, רמת הגולן 16־22, נהריה 18־24, צפת 15־19, חיפה 20־26, טבריה 22־27, בצרת 17־24, עפולה 19־26, שומרון 17־22, תל־אביב 20־26, לוד 19־26, יריחו 21־30, עזה 19־26, באר שבע 18־27, אילת 23־32.

פרס יציע לשמיר להציג ממשלה של 23 שרים

ולדחות בכמה חדשים את ההחלטה בענין מודעי

מאת עליזה ולך ויוסי מלמן

בקרב שרי המערך גוברת התחושה שלא יהיה אפשר להשיג מהליכוד אף לא אחת מהדרישות שהתגבשו להעמיד לפני ביצוע הרוטציה, ולכן יתעקש על אי־החזרת מודעי לממשלה.

בישיבת שרי המערך שלשום חזר מרדכי גור והדגיש כי לא יצטרף לממשלת שמיר, ולכן התגבשה הצעה, שבפגישתו עם שמיר – האמורה להיות היום יציע פרס, כי שמיר יציג ממשלה בת 23 שרים בלבד, בשלב ראשון, ואחרי כמה חודשים תידון שאלת החזרת מודעי לממשלה מחדש. ההצעה הועלתה אחרי שראש הממשלה אמר לשרי מפלגתו, שבשיחתו עם מודעי שלשום לא הבטיח לו לחזור בו מהתנגדותו שישוב לממשלה. מזכ"ל מפלגת העבודה, ח"כ עוזי ברעם, אמר אתמול, כי "המנדט" שקיבל פרס משרי מפלגתו לקראת השיחה עם שמיר קובע שמודעי לא ישובץ בממשלה.

בישיבה זו הביעו רוב השרים התנגדות לשובו של יצחק מודעי לממשלה אך הסכימו כי כקו הגנה אחרון במשא ומתן יסכימו שאם הליכוד יתעקש בעניין זה יחזור מודעי רק בעוד שלושה ארבעה חודשים ולא כעת. נושא זה יהיה המרכזי ככל הנראה במחלוקת שנוצרה עתה בין שתי המפלגות לקראת מועד הרוטציה בעוד כשבוע ימים.

עוד החליטו שרי המערך בישיבתם השבועית, כי המאמץ העיקרי בשיחות הקרסדוטציה צריך להיות מוקדש לשיתוף־פעולה ממוסד בתחום הכלכלי במתכונת של הסכמה בין שר האוצר משה נסים ושר הכלכלה גד יעקבי, ובמקרה של חילוקי־דעות ביניהם בפתרום של ארבעה: ראש הממשלה, ממלא־מקומו, שר האוצר ושר הכלכלה – ואין להעביר למליאת הממשלה נושא שאין לגביו הסכמת הפורום.

נושא זה הועלה כבר אתמול בפגישת שחל ויעקבי עם נסים. שר האוצר חזר על עמדתו, שאין לסטות מההסכם הקואליציוני ואין להכניס בו שינויים ותיקונים. עם זאת, חזר הדגיש שהוא מצדו יתפש שיתוף פעולה עם המערך, בלי תכתיב של סעיף בהסכם הקואליציוני.

יצויין, כי לא כל שרי המערך שלמים עם המהלכים של הימים האחרונים ואחרים מהם אף הגדירו אותם כ"התבוססות". ייתכן, אגב, שלא יהיה לשיחות השרים המשך, שכן השר שחל יוצא לחו"ל.

בינתיים נודע, כי נשיאות המפלגה הליברלית תיפגש ביום ב' הקרוב עם ממלא־מקום ראש הממשלה יצחק שמיר, כדי להציג את עמדת המפלגה הליברלית בנושא החזרת מודעי לממשלה. לפיכך תידחה ישיבת המועצה של הליברלים, שנועדה אף היא להפעיל לחץ על שמיר להכללת מודעי.

עדיין לא סוכמו המינויים: ויצמן דחה הצעה להמשיך בתפקידו; ביילין – משנה לשר החוץ

"יחד" איתנה בדרישה כי טמיר יהיה מנכ"ל משרה"ח • גורלו של קמחי לא ברור

מאת יוסי מלמן, מסופרו המדיני של "דבר"

ראש הממשלה שמעון פרס ומ"מ יצחק שמיר הציעו להבנה עקרונית להשאיר את השר עזר ויצמן בתפקידו כאחראי על ענייני הערבים במדינת ישראל במשרד ראש הממשלה ואולם השר עזר ויצמן עצמו דחה את ההצעה.

לסופר "דבר" נודע מפי שרים במפלגת העבודה ששמעו על כך מפי ראש הממשלה, כי שמעון פרס בא בדברים עם יצחק שמיר בעניין זה, ועל אף המתיחות הקיימת בין השר ויצמן לממלא מקום ראש הממשלה זה שנים אחדות הסכים יצחק שמיר להצעה.

אולם עזר ויצמן הודיע כי לא יהיה מוכן להיות שר במשרד ראש הממשלה תחת הנהגתו של יצחק שמיר בנימוק, כי הלה לא יאפשר לו להינות מחופש הפעולה בטיפולו בענייני הערבים כפי שנהגה עד כה.

אותם שרים התרשמו גם, כי על אף סרובו, השתכנית היה מעדיף ראש הממשלה למצוא לשר ויצמן תפקיד אחר ובלבד שלא יצטרך לעבור עמו למשרד החוץ. זהו הרקע, כך העריכו השרים, להצעה שהועלתה כי תיק הבריאות יימסר לידי עזר, ואולם ויצמן, כאמור, דחה את הרעיונות השונים והוא דבק בדרישתו לעבור למשרד החוץ יחד עם איש תנועתו "יחד", מנכ"ל משרד ראש הממשלה, אברהם טמיר.

אתמול נפגש ראש הממשלה בעניין זה עם המנכ"ל אברהם טמיר ומקורביו של פרס אמרו כי טרם נפלה החלטה סופית, אם כי הוא נוטה להיענות לדרישת "יחד" ולהעביר את אברהם טמיר ממשרד ראש הממשלה לתפקיד מנכ"ל משרד החוץ. במקרה כזה יצטרך המנכ"ל הנוכחי דוד קימחי לעזוב את תפקידו. אמש אמר קימחי, כי לא קיבל שום הודעה בעניין זה וכי שאיפתו היא להמשיך ולנהל את המשרד.

לא ברור גם מה יהיה תפקידו של מזכיר הממשלה ד"ר יוסי ביילין. שמעון פרס הודיע לו כי הוא יעבור עימו למשרד החוץ וכי הוא מייעד לו תואר חדש שמעולם לא נעשה בו שימוש, מישנה לשר.

האחיות החליטו כי לא יהיו עיצומים בבתי החולים בחג

מאמץ מירבי של ההסתדרות למצוא פתרון במהירה

מאת דבקה הרניש
סופרת "דבר"

לא יהיו כל עיצומים בבתי החולים היום ובחג – כך הוחלט אתמול מטה המאבק של האחיות מתוך התחשבות בחולים ובמשפחותיהם.

במקביל החליט המטה על שורה של צעדים שינקטו האחיות בתום החג, אולי אף ביום ב' הקרוב, אם לא תתאפשר ההודעה על נכונות האוצר ללכת לקראתן בעניין התמריץ ומכסת שעות עבודה שבועית.

הודעה ברוח זו מסר יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, חיים הברפלד, לאחר פגישתו עם שר האוצר משה נסים והממונה על השכר הלל דוראי.

הברפלד אמר כי בפגישה הובהר שבאוצר קיימת נכונות ללכת לקראת האחיות בעניין התמריץ. היום ייפגש הברפלד עם דוראי והם ימשיכו לדון בנושא זה. בפגישה יציג הברפלד גם רעיונות לבדיקה של נושא מכסת שעות עבודה שבועית של האחיות. שני הנושאים מהווים את המחסום האחרון בדרך לסיכום הסו"ב.

הברפלד עומד לזמן את כל הצדדים להמשך המו"מ ביום ב' הקרוב במגמה להגיע לסיכום וחתימה, אבל כל זה מותנה בהתגברות של הצדדים על הקשיים שנותרו.

השינוי שהסתמן אתמול לקראת ערב בעמדת האוצר חל לאחר פגישתו של השר נסים עם נציגות האחיות. בפגישה זו השתתפו גם מנהלות שירותי הסיעוד וזהו של במרכז "זיבא" בתל־השומר ועוד אחרוני מ"בלינסון". השתיים הסבירו לשר את הצד המקצועי של הסיעוד וקבעו מפורשות כי במצב הנוכחי של הסיעוד "זו עמידה על סף התהום".

השר נסים לא השיב ובתום הפגישה איתן גם סירב לומר דבר לעיתונאים ויצא לתל־אביב לפגישה עם הברפלד ודוראי.

גור: מלחמת הפירות

יוסי ליבוביץ, סופר "דבר" בצפון מוסר: שר הבריאות, מרדכי גור, אמר אתמול בעת סיור בגליל המערבי, כי הצדדים מנהלים "מלחמת הפירות" שאינה מועילה לאיש. "במקום להראות גמישות הצדדים מקשיחים את עמדותם", ציין.

בסיורו בשלומי, בסאסא, באילון ובדובב בדק השר גור את ההיערכות הרפואית לעת חירום ונענה לבקשות ראשי הישובים להגבר מקומות אלו ברופאים, בנהגי אמבולנסים ובאביזרים רפואיים.

מזג אוויר סוער וכבישים מוצפים (צילום: רחמים ישראל)

עוד יום גשום הביא חיסכון למשק המים

אין שינוי במצב המאגרים העיליים והתחתיים
הגשמים יחלשו בהדרגה בסוף השבוע

מאת אריה אגיד, דוד משיוב ושמעון וייס
סופרי "דבר"

עוצמת הגשמים עשויה להיחלש היום וההפוגות בין הממטרים יגדלו בהדרגה, אמרה אמש החזאית התורנית, אירית רייזנלר, בתשובה על שאלת סופר "דבר". היום עוד יישארו הטמפרטורות נמוכות ב־5־6 מעלות בממוצע בהשוואה למידות החום הרגילות בעונה זו. מחר תחול התבהרות הדרגתית והשמים יהיו מעוננים חלקית, אולם הטמפרטורות עוד יהיו נמוכות מהרגיל. רק מהרתיים יתחילו הטמפרטורות לעלות מעט ובו בזמן יתבהרו השמים לגמרי.

גשמי הימים האחרונים היו גשמי ברכה, חסכו מים למשק המים, משום שהם מנעו את השקיית השדות והמטעים החקלאיים ואף את גינות הגני בערים. הגשמים ירדו עד איזור באר שבע וחסכו לחקלאים הוצאות השקייה ולמשק הלאומי חסכו הוצאות אנרגיה לשאיבה ולהולכת המים.

דובר "מקורות" אמר לסופר "דבר", כי מבחינת משק המים אין לגשמים השפעה על מאגרי המים העיליים והתחתיים. "עם זאת החורף עדיין לפנינו ויש לקוות לגשמי ברכה מרובים", אמר.

נזקים בצפון

בצפון גרמו הגשמים נזקים כבדים לגידולי האתרוגים וההדסים הגדלים בעיקר באיזור צפת והרי הגליל. על פני האתרוגים הבשלים הופיעו כתמים שחורים כתוצאה מהגשם ובשל כך הם יימכרו במחירים מוזלים, שכן למרות היפגעם אין הם פסולים. נמסר כי גם לא צפוי מחסור באתרוגים לקראת חג סוכות.

הגשמים עדיין אינם משפיעים על מפלס הכנרת ולא נרשמה בו עלייה.

החזאית אומרת כי אין לראות תריגה בבוא היורה בראשית אוקטובר. כך גם אין ללמוד מבואו כעת, על המשך התפתחותו של מזג האוויר לקראת החורף, הסעיכה אתמול. לדעה, כי גשם עתה הוא סימן לעצירת גשמים כעבור זמן, אין כל יכוד.

מזג־האוויר הגשום נוצר מורכבת אוויר קר היורד מהצפון אל שמי הים התיכון החמים. בו במקום נוצרו עבי גשם ואלה גרמו את מזג־האוויר החורפי בימים האחרונים.

פעילי עליה יגיעו לריקיאוויק ויפגינו בעת מפגש רייגן־גורבאצ'וב

נשקלת פניה לארגונים נוצריים באיסלנד להשתתף

(עו). – פעילי עליה, ובהיהם קרובי משפחתם של אידה נודל ומריה סלפק, מתכננים להגיע לריקיאוויק בעת שתתקיים שם פיסגת רייגן־גורבאצ'וב, כדי להבליט את נושא שחרורם של יהודי ברית־המועצות.

לריקיאוויק יגיעו ככל הנראה אילנה פרידמן, אחותה של אידה נודל, גרה אורלובסקי אחותה של מריה סלפק ובן שידמן, הזקוק למה עצם של אחותו, הנמצאת בברית־המועצות, כדי להציל את חייו.

המרכז למידע על יהדות ברה"מ בודק בימים אלה אפשרות להטיס לבירת איסלנד פעילים נוספים משום שאין בריקיאוויק קהילה יהודית שיכולה להציג את נושא יהדות ברית־המועצות.

אסיר ציון לשעבר יוסף מנדלביץ', המתכנן גם הוא להגיע לאיסלנד, אמר כי מקום הפגישה ועיתוייה – שבת וערב יום כיפור – נבחרו בלחץ הסובייטים, כדי למנוע הפגנות של יהודים בארצות־הברית, בתביעה לפתוח את שערי ברית־המועצות לעליה. הוא הביע אכזבה מהסכמתו של רייגן לקיים את הפיסגה באי המנותק, אך הביע תקווה כי רייגן ידע לא לוותר על דרישת חופש העליה ליהודי ברית־המועצות.

במקביל ינסה המרכז למידע ליצור קשר עם ראשי הקהילות הנוצריות בריקיאוויק בניסיון לעודדם להפגין בנושא שחרור יהודי ברית־המועצות בעת הפיסגה.

שנה טובה – הנשיא מברך את הסגל הדיפלומטי. בצילום – שגריר מצרים בישראל מוחמד בסיוני (צילום: הררי)

ברכת הנשיא לראש השנה תשמ"ז

(עו). – נשיא המדינה חיים הרצוג מאחל לעם ישראל לקראת ראש השנה, כי שנת תשמ"ז תהיה שנת תמורה ומפנה לטובה, קודם כל בתוך ביתנו פנימה.

הנשיא אמר את דבריו בנאום לאומה ששודר אתמול בערב בטלוויזיה. הנשיא ציין כי השנה החולפת תרשם בדפי ההסטוריה כשנת מפנה, התאוששות והתייצבות בכלכלת ישראל. בשנה החולפת חלה גם תמורה חיובית במעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל והפגישות שקיים ראש הממשלה עם חסן מלך מרוקו ועם נשיא מצרים חוסני מובארק פתחו אפיקים חדשים להדברות ולהתקדמות בתהליך השלום.

הנשיא מציין כי חלה גם הפשרה ופתיחות ביחסי ישראל עם הגוש המזרחי ותהליך זה צופן בחובו אפשרויות ותקוות גדולות לעתיד.

לעומת זאת סבור הנשיא הרצוג, כי השנה נותרו בעינם המתחים ורוח הקנאות וחוסר הסובלנות בחברה הישראלית. הוא הביע את צערו על כך שהויכוח הציבורי גלש לעתים קרובות מידי להשמצות, לדיבורי בלע ולהטלת רפש, זאת ללא בירור העובדות לאשורן וללא שום הגינות וכבוד לזולת.

בענין זה רמז הנשיא גם על הסערה הציבורית סביב פרשת השב"כ: בתוך כך, יוצאת, לדאבוננו, דיבת הארץ רעה, דמותה מושחרת ועוול כבד נגרם למדינה ולתושביה, להנהגתה ואף למשרתי ביטחונה.

הנשיא הביע את ראגתו מן הגילויים המתפירים של אלימות כלפי ישישים ומן העליה החמורה באלימות הנוער. בענין היחסים שבין דתיים ולא־דתיים אמר הנשיא הרצוג, כי בשנה החולפת הם הקצינו לרמה שאין הדעת סובלת, אך בחודשים האחרונים גברה המודעות הציבורית לנושא ונתגלה רצון טוב בכל המחנות לפשרה ולהבנה.

הנשיא הרצוג אמר כי בתשמ"ז עלינו להפוך את ישראל שוב לאבן שואבת לכל יהודי העולם.

לחברי ההסתדרות ובני ביתם

תהא שנת תשמ"ז

- שנת שלום ובטחון;
- שנת עבודה ויצירה;
- שנת ביצור הישגי העובדים, הגנה על חופש פעולתה המקצועית של ההסתדרות ועצמאות מפעליה הסוציאליים, הארגוניים והמשקיים;
- שנת יציבות כלכלית והתעצמות משקית וחברתית;
- שנת הגברת העליה והקליטה מתפוצות ישראל;
- שנת הרחבת השיוויוניות וצמצום הפערים החברתיים;
- שנת העלאת פריון הייצור והגברת היצוא;

השנה הבאה עלינו לטובה ולברכה

ישראל, ערב ראש השנה תשמ"ז

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ־ישראל
הוועד הפועל

ישראל קיסר
המזכיר הכללי של ההסתדרות

היום ב"דבר"

מוסף חג מיוחד

• "משא" מורחב • "דבר השבוע"

נשיא המדינה חיים הרצוג: ראיון חג

חיים גורי משוחח עם יצחק רבין: מתש"ח לתשמ"ז

עמוס עוז: אצל גורנסקי הזקן. פרק מן הרומן "קופסה שחורה"

אלוף (מיל) שלמה גזית על "האופציה השלישית"

אמנון שלע: על הפסגות שהיו ועל הפיסגה שתהיה

דינה פורת: על הנסיון שנכשל להציל רבבות ילדי יהודים בשואה

אניטה שפירא על משה ביילינסון

חגי אשד, אוריאל פרוקציה, דני קרמן, ניבה לניר, דני רובינשטיין, טלי זלינגר, אהוד מנור, שלמה גינוסר, מירי פז, יעל אדוני, דליה שרון

דבר השבוע

ד"ר בורג מקווה כי מיקומו יהיה בגן־עדן, והוא סבור כי זה יהיה בזכות החינוך שבנתה מפלגתו – שיחת פרידה עם השר הפורש.

חנה זמר, יאיר גרבוז, אמנון דנקנר, סדי פרוליס, עליזה ולך, טובה מנדלסון, ישראל לנדרס, שלמה שבא, טובה צימוקי, נתן רועי, אהרן גבע, ישראל דליות.

"משא"

עמליה כהנא־כרמון, אבות ישורון, מרדכי שלו, פנחס שדה, אמנון נבות, משה בן־שאול, ק.א. ברתיני, ע. הלל, ענת לויט, יצחק בן־מרדכי, ציפי שחרור, מוקי צור.

היועצים המשפטיים של השב"כ סיימו את תפקידם

שני היועצים המשפטיים של השב"כ עזבו אתמול את תפקידם לאור ההסדר שהושג ביום ג' האחרון בין היועץ המשפטי לממשלה יוסף חריש, ראש השב"כ הנכנס ושני היועצים המשפטיים, לפיו יפרשו השניים מתפקידם.

לראש הלשכה המשפטית של השב"כ ולסגנו מונו כבר מחליפים ובימים האחרונים עסקו בהעברת התפקיד למחליפיהם. שני היועצים המשפטיים יצאו לחופשה קצרה ואחר כך, כך נודע לכתב עתי"ם, יקבלו מינוי לתפקידים אחרים המקבילים לדרגתם ולמעמדם.

בסוריה נחשף ניסיון להפלתו של המשטר

מאת דן אבידן, סופר "דבר" לענייני ערבים

שלטונות הבטחון הסוריים חשפו במחצית אוגוסט שעבר קבוצה מחתרתית חשאית שאנשיה התכוננו לנסות להפיל את המשטר בכוח – על כך מסר העתון "אל־טליעה אל־ערביה". חברי הרשת נחשפו בשלבי התארגנותם ולפני שעלה בידם לבצע את זממם. בין העצורים כנראה גם כמה קצינים בצבא הסורי. הרשת נחשפה בצפונה של סוריה ולדעת משקיפים היא היתה מצומצמת במימדיה. יצויין שלאחרונה הודה שר ההגנה הסורי מוסטפא טלאס, בראיונות לעתונות המערבית כי מחתרת "האחים המוסלמים" הצליחה להתארגן מחדש בסוריה, וכי מחתרת זו עומדת מאחורי גל הפיגועים הגדול שפקד את המדינה במרס ובאפריל השנה.

עוד כספים מירדן לפיתוח הגדה המערבית

מאת דן אבידן סופר "דבר" לענייני ערבים

ראש ממשלת ירדן זיד אל־ריפאעי הורה אתמול להשאיר בתוקף שורה של הקצבות כספיות חריגות שהוקצו לא מכבר על ידי הממשלה למטרות פיתוח בגדה המערבית.

המדובר בהקצבות מיוחדות לצרכי מימון מערכות הרווחה, החינוך והתשתית בגדה ומתן תשלומים מיוחדים למהנדסי העיריות.

מקור ירדני מוסמך ציין שבשנת התקציב הבאה תהפוכנה הקצבות מיוחדות אלה לחלק אינטגרלי של התקציב הירדני הכולל.

השנה החדשה אה לה קצב: כוסית למקורבים בלבד

מאת חיים ביאור, סופר "דבר"

שר העבודה והרווחה, משה קצב, הזמין השבוע להרמת כוסית לרגל השנה החדשה, את בכירי המשרד לשלוחותיו, הידועים כחברים בליכוד. בעלי תפקידים שאינם מזוהים עם מפלגתו, לא הוזמנו.

צעד מעורר תסיסה בקרב הפקידות הלא־מפלגתית או המקורבת למפלגת העבודה במשרד. יצויין כי בכל משרדי הממשלה נהוגים השרים לשתף בהרמת כוסית לרגל החג את כל עובדי המשרד.

קצב אמר אמש כי זכותו להזמין לאירוע כזה מי שנראה בעיניו. לדבריו הוזמנו גם אישים שמחוץ למשרד.

מחדל בטחוני חמור באבטחת רג'יב גנדי שניצל בנס מיריות מתנקש

גנדי זיהה לשומרים את כיוון היריות, ואח"כ הופקר לנפשו

(ע). – ראש ממשלת הודו ראג'יב גאנדי, שניצל היום מנסיון להתנקש בחייו, אמר פעמיים לאנשי הבטחון שלו כי שמע יריות, בטרם התחילו לפעול נגד המתנקש שהסתתר מאחורי שיח, מסרו עדי ראייה. רק אז רצו השומרים לעבר השיח והפקירו לבדו את ראש הממשלה בן ה־42.

גאנדי, שהיה זה כנראה הנסיון הראשון לרצוח אותו, נאלץ להצביע לכיוון משם נורו היריות, מסרו עדי הראייה לכתב רויטר, הזכר מאהוני. שוטרים ושומרי הראש גברו לבסוף על אדם בלתי מזוהה, שירה מספר כדורים מאקדח לעבר גאנדי בשעה שיצא מתפילת אזכרה למהטמה גאנדי, שנערכה תחת כפת השמיים.

עדי הראייה מסרו כי אמצעי הביטחון שנקטו מסביב לגאנדי היו בחינת מחדל חמור. קצין משטרה ויותר שהיה במקום, אמר כי היריות שפצעו קל שני אנשים, היו „מחדל בטחוני ברור".

מאז רצחו ששה שומרי ראש סיקים את אמו אינדירה גאנדי ב־31 באוקטובר 1984, היו סבורים כי ראג'יב זוכה לשמירה מעולה. הוא לובש אפוד מגן ונשמר על ידי יחידת קומנדו מיוחדת שאנשיה מכונים „חתולים שחורים".

סבורים כי גאנדי ואחרים מחברי מפלגת הקונגרס שלו, כלולים ברשימת חיסול של קיצונים סיקים, הנאבקים למען מדינה נפרדת בפנג'אב. שעות ספורות לאחר התקרית אמר ראג'יב גאנדי לטלוויזיה ההודית, „הכל בסדר, אין לי מה לומר".

חמש יריות נורו ביום חמישי בבוקר לעברו, כאשר השתתף באזכרה יחד עם נשיא הרפובליקה זאייל סינגה ואחרים מחברי ממשלתו. המשטרה איננה מוציאה מכלל אפשרות כי התוקף, שפעל לבדו, חולה נפש.

מנהיג הרוב בסנאט ארה"ב לא הצליח להשיג רוב לווטו נגד עיצומים על דרא"פ

נסיון ממשלת פרטוריה להפעיל לחץ השיג מטרה הפוכה

מאת אמיר אורן, סופר „דבר" בארה"ב

ואשינגטון (מיוחד ל„דבר"). – למרות לחצי ממשל רייגן וממשלת בותה הצביע אמש הסינאט האמריקאי ברוב גדול משני שלישים נגד הווטו הנשיאותי על חוק העיצומים נגד דרום־אפריקה ובכך נתן לחוק תוקף מחייב.

בית־הנבחרים חזר ואישר את החוק השבוע, אך רייגן קיווה לשכנע את הרוב הרפובליקאי בסנאט להתגייס לצידו. אתמול, כמה שעות קודם ההצבעה, הודה מנהיג סיעת הרוב דול בכשלון המאמצים.

שר־החוץ הדרום־אפריקאי פיק בותה, שאיים לפני כן בשיחות־טלפון עם סנאטורים ובראיונות עיתונאיים כי דרום־אפריקה תימנע מרכישת עודפי־חיטה אמריקאיים אם יאושר החוק בסנאט, הזיק לעניינו, לאחר שתומכי העיצומים ובראשם הסנאטור הדמוקרטי אדוארד קנדי והרפובליקאי ריצ'ארד לוגאר הוקיעו „נסיונות סחיטה ושוחד מצד זרים".

אחד מסעיפי החוק מחייב את הנשיא לדווח בתוך ששה חודשים על מדינות המקיימות קשרים צבאיים עם דרום־אפריקה ועלול לפגוע בישראל. אך לאחר דיון־חירום בשגרירות ישראל ביום א' ובהתייעצויות בקרב אירגונים יהודיים וביניהם החליטו האירגונים שלא להיענות לבקשות הממשל ללחוץ על סנאטורים ידידותיים להצביע בעד הווטו.

מדיניות הממשל קוממה מצביעים שחורים, שהכשילו לפני שבוע את נסיונו של מועמד רפובליקאי לסנאט בלואיזיאנה להביס את יריבו הדמוקרטי בסיבוב הראשון וכפו עליו סיבוב נוסף, שבו סיכוייו פחותים. סנאטורים רבים חוששים כי התנגדות לעיצומים תפגע במסלולם הפוליטי.

בעצרת או"ם הפיצה שלשום משלחת ישראל טבלת 119 משלוחי דלק גולמי לדרום־אפריקה ממדינות ערב ומאיראן בשש השנים האחרונות. שווי המשלוחים קרוב ל־8 מיליארד דולר. איראן ועיראק חתמו גם הסכמי נפט־תמורת נשק עם דרום־אפריקה, שהתמקדו בארטילריה ובתחמושת, לדברי המשלחת הישראלית, שהסתמכה על נתונים בפירסומים בריטיים והולנדיים.

עם זאת אין הנתונים מתייחסים למכירת נשק לדרום־אפריקה או לפיתוח משותף איתה כפי שנטען כלפי ישראל, אלא רק לרכישות מתוצרת התעשיה הצבאית הדרום־אפריקאית.

התחדשו הקרבות בין הפלשתינאים לשיעים סביב המחנה בראשידיה

מאת דן אבידן ושמעון וייס, סופרי „דבר"

הקרבות בין תנועת „אמל" השיעית למחבלים הפלשתינאים סביב מחנה הפליטים ראשידיה – ליד צור, התחדשו אתמול לאחר שקרס הסבב, ביוזמת הסורים, להפסקת אש.

מעגל הלחימה בין הצדדים התרחב אתמול גם לאיזור מחנה הפליטים אל־בס שבאיזור צור ולשולי העיר. מקורות לבנוניים מסרו כי תנועת „אמל" שלחה אתמול תגבורות לאיזור ראשידיה כדי להדק את המצור על לוחמי אש"ף.

בינתיים הודה אתמול דובר מטעם הנשיא ג'ומייל כי באחרונה גברה חדירת המחבלים הפלשתינאים לדרום־לבנון. הוא הכחיש עם זאת כי הדבר התאפשר מתוקף „הסכם" שנחתם בעניין זה בין ג'ומייל לערפאת.

במישור אחר דן אתמול שר ההגנה הלבנוני עם מפקד כוח יוניפי"ל בדרום־לבנון באפשרות שצבא לבנון ישלח בקרוב יחידת צבא להגנה על חיילי האו"ם מפני התקפות של הקבוצות השיעיות הפרו־איראניות.

חיילי צד"ל קיבלו לאחרונה ציוד חדש מידי צה"ל / א.פ.פ.

כן נודע אתמול כי במתקפת הכוחות הנוצריים הפרו־סוריים נגד מזרח־ביירות בשבת שעברה נהרגו שני עוזרים בכירים של המנהיג הנוצרי הפרו־סורי אלי חבייקה: מפקד הפעולה אמיל עזאר וסגנו רוזה כרם. השניים נתפסו כנראה בשבי על ידי מיליציית הפלנגות בראשותו של סמיר ג'עג'ע ואחר כך עונו קשות עד מותם.

דאגה בדרום־לבנון

מקורות בטחוניים בדרום־לבנון וכן מקורות צבאיים בצפון מביעים דאגה לנוכח ירידת כוחו של הארגון „אמל" והירידה בהשפעתו על המתרחש באיזור. בצד ירידה זו מורגשת בימים האחרונים עליה משמעותית בכוחו ובהשפעתו של הארגון השיעי הקיצוני „חיזבאללה" שהוא, כיום, הכוח המוביל והמשפיע על קצב האירועים והפיגועים נגד צה"ל וצד"ל.

לדעת אותם גורמים שינוי זה עלול לגרום הסלמה בפעילות החבלנית בדרום־לבנון נגד צה"ל וצד"ל וכן ליתר מעורבות צבאית של ישראל באיזור. השינוי בהשפעה מוסבר, בין השאר, בתגבורת הרוחנית והדתית שקיבלו באחרונה הקיצונים השיעים בדרום־לבנון: עשרות כוהני דת ושייחים מוסלמים קיצוניים הגיעו מאיראן ורבים מהם מטיפים במסגדי הכפרים.

מצב כלכלי קשה ומחסור – בסוריה

מאת דן אבידן סופר „דבר" לענייני ערבים

בסוריה קיים כיום מחסור חריף בסיגריות, והציבור מרבה להתלונן על כך מעל דפי העתונות המקומית. המחסור בסיגריות הוא רק אחד הסימפטומים למחסור במוצרי צריכה בסיסיים נוספים שמהם סובל לאחרונה המשק הסורי הנתון במשבר. בין השאר נמסר בעתוני סוריה על מחסור בתה, בקפה, בסוכר, ובמוצרי צריכה דומים.

כמו כן נמשכים בינתיים בסוריה השיבושים באספקת חשמל ומים לאזרחים והדבר מעורר מרירות רבה בציבור כפי שהדבר משתקף ממכתבי הקוראים למערכות העתונים.

יצויין שהמשטר נקט לאחרונה במספר יוזמות כדי לנסות להקל במשבר הכלכלי. בין השאר הוגבר הפיקוח על השוק השחור, הוחלט על הטלת עונשי מאסר ממושכים לאנשים העוסקים בסחר לא חוקי במטבע זר, ונפתחה פעולת הסברה מקפת בעתונות המקומית שבמסגרתה נקרא הציבור להסתפק במועט.

אימוני סתיו בצבא מצרים

מאת דן אבידן, סופר „דבר" לענייני ערבים

צבא מצרים יחל ביום ב' הקרוב לבצע סדרת אימונים גדולה שבה ישתתפו רוב עוצבות הצבא.

המדובר באימוני עונת הסתיו שאותם עובר הצבא המצרי מידי שנה. בתרגיל ישתתפו יחידות שריון, חיל רגלים ממוכן, זרוע האוויר וכן יחידות המפעילות ציוד אלקטרוני שנועד לשבש מערכות קשר של האויב.

כמו כן ישולבו בתרגיל לראשונה מערכות ראדאר חדשות של הצבא המצרי. בתרגיל יחזו הנשיא מובארק וצמרת הצבא וכן קצינים בכירים מארצות ערביות שונות וממדינות אירופה ואפריקה.

מטען צד בדרך לירושלים

(ע). – מטען צד הופעל והתפוצץ ביום ד' סמוך לשעה 8 בלילה, ליד אוטובוס שנסע על כביש ירושלים־רמאללה, ליד מחנה הפליטים ג'ילזון מצפון לירושלים. לא היו נפגעים ולא נגרם נזק. כוחות הבטחון הגיעו למקום, הטילו עוצר על כפרים אחדים באיזור ופתחו בסריקות וחיפושים. העוצר הוסר כעבור 4 שעות.

גנרל מסקוול תרמן – משנה ליו"ר המטות המשולבים

מאת אמיר אורן, סופר „דבר" בארה"ב

ואשינגטון (מיוחד ל„דבר"). – סגן ראש־מטה זרוע־היבשה האמריקאית, גנרל מקסוול תרמאן, יתמנה בשובו מביקור בישראל ובמדינות נוספות במזה"ת לתפקיד החדש של מישנה ליו"ר המטות המשולבים בצבא ארה"ב. תרמאן עומד להגיע לביקור בצה"ל ולשיחות עם ראשי מערכת הבטחון, בלוויית נספח צה"ל בוושינגטון, אלוף עמוס ירון. בקרוב יאייש את התפקיד סגנו של יו"ר המטות, אדמירל ויליאם קראו, באיזון מסויים בין נציגי זרועות הים והיבשה ובתוקף חוק אירגונו־מחדש של מיבנה הפיקוד הצבאי, שאושר סופית השבוע. כמשנה ליו"ר יהיה תרמאן בכיר ממפקדו כיום, ראש־מטה זרוע־היבשה גנרל ג'ון ויקהאם, בדומה ליו"ר המטות הקודם ג'ון וסי שהוקפץ לתפקידו מעל לראש־המטה דאז, גנרל אדוארד מאייר.

תיקו במשחק ה־21 שיפר את סיכויי קאספרוב

לנינגראד („רויטר" ועתי"ם). – אלוף העולם בשחמט גארי קאספרוב שיפר היום את סיכוייו להחזיק בכתר, בסיימו בתיקו את המשחק ה־21 נגד קארפוב.

שני השחקנים הסובייטיים הסכימו לתיקו לאחר שקאספרוב, ששיחק בכלים שחורים עשה את מסעו ה־45.

עתה צברו שני השחקנים 10.5 נקודות כל אחד בהתמודדות הכוללת 24 משחקים.

קאספרוב זקוק רק לתיקו 12:12 כדי לשמור על הכתר, אותו כבש בנובמבר אשתקד מקארפוב, והתיקו של היום הגביר את סיכוייו.

לאלוף, היתרון של פתיחה בכלים לבנים, בשניים מבין שלושת המשחקים שנותרו. ביום רביעי בערב כאשר ניפסק המשחק אחרי חמש שעות, היה לקארפוב יתרון קל, אולם המומחים צפו תיקו. סיכויו הטוב יותר של קארפוב לכבוש את הכתר יהיה כנראה במשחק ה־23 כאשר שוב ישחק בכלים לבנים.

מומחים סבורים, כי הלחץ הפסיכולוגי על המועמד לכתר ילך ויגבר, משום שיאלץ לחתור לנצחון, אפילו בשישחק בכלים שחורים.

„אלקבס": דמשק דוחה הצעות מרפי לפתרון בעיית הגולן

הסורים מתנגדים לנסיונות לצרף את ירדן למעגל המו"מ

כווית (עתים). – מקור מהימן גילה לעתון „אלקבס" כי לפני הגיעו לדמשק העלה מרפי כמה רעיונות חדשים לגבי רמת הגולן, אולם הסורים לא קיבלו אותם וגם דחו את הצעתו שארה"ב תתווך בנושאי בין ישראל לסוריה.

אחד הרעיונות שהעלה מרפי היה להרחיב את האיזור המפורז ולהציב בו כוחות ממדינות שונות. היחסים בין הצדדים יוגדרו בהסכם שלום לפי המתכונת של ההסכם בין מצרים וישראל.

מרפי הציע כאמור שארה"ב תעשה מאמצי תיווך סודיים בין סוריה לישראל ואם יתגבשו פתרונות בסעיפים מסויימים וכן הסעיפים הנוגעים לגדה ולרצועה תכונס הוועידה הבינלאומית בהתאם להחלטות עצרת האו"ם.

הסורים לא הסתפקו בהתנגדותם אלא הודיעו למרפי שהם גם מתנגדים לנסיונות להפעיל לחצים על ירדן כדי להניעה להצטרף להסדרת שלום משותפת עם מצרים, מרוקו וישראל, במטרה שהסדרה זו תשמש התחלה לשיחות ישירות.

שולץ לשרים הערבים: אין לצרף ברה"מ למו"מ במזה"ת

קודם לחידוש יחסיה עם ישראל ולהתרת יציאת יהודים

מאת אמיר אורן, סופר „דבר" בארה"ב

ואשינגטון (מיוחד ל„דבר"). – שר־החוץ ג'ורג' שולץ אמר השבוע לשרי־החוץ ממדינות ערב כי אין כל סיבה להשתתפות סובייטית בוועידת־שלום בינלאומית למזה"ת קודם לחידוש יחסי ברה"מ־ישראל ולהגדלה ניכרת בהתרת יציאת יהודים.

שולץ נועד שלשום בנפרד עם שרי־החוץ של סוריה, ירדן, מצרים, עיראק, סעודיה ועומאן ולסעודת־צהרים עם שרי מדינות המפרץ הפרסי. הנושא המרכזי בשיחות היה החשש מהצלחת המיתקפה האיראנית הצפויה נגד עיראק – דיווחו אתמול „ואשינגטון פוסט" ו„ניו יורק טיימס".

שולץ אמר לשרי המפרץ, כי עמיתו הסובייטי אדוארד שווארדנדזה הסכים עימו כי יש לחתור לסיום מלחמת המפרץ. אך לדברי שולץ מפעילה ארה"ב על מדינות שבהשפעתה (וכראשון סין וישראל) לחץ רב להימנע ממשלוחי־נשק לאיראן, בעוד שברה"מ במעט אינה מפריעה למדינות שבהשפעתה, דוגמת צ'כוסלובקיה, צפון־קוריאה, סוריה ולוב לספק לאיראן נשק.

פקיד בכיר שתידרך כתבים לאחר שיחות שולץ עם השרים הערבים סיפק גושפנקה רשמית לדיווחים בתקשורת על המשכת האספקה הישראלית לאיראן. הפקיד אמר עוד כי להערכת מימשל רייגן ימשך התיקו במלחמת המפרץ. אך גבר החשש לגלישת המלחמה למדינות נוספות במפרץ.

מצבות שנשדדו מבית קברות בוורשה נתגלו והוחזרו למקומן

המשטרה והצופים הפולנים סייעו במבצע

מאת נח זבולוני, סופר „דבר" בירושלים

בוורשה בירת פולין נתגלו בימים אלה מאות מצבות שנשדדו על ידי הגרמנים מבית קברות יהודי עתיק יומין כדי לשמש ריצוף לחצר ומיגרש בה שכנה המפקדה של הג'נדרמריה הנאצית.

המצבות ניתגלו באחרונה, כפי שמוסר השבועון היהודי „פאלקס־שטימע" המופיע בוורשה, בעת שנוצריה אחת ויציק מרחוב דבוריקובה עסקה בשיפוץ שטח החצר והכשרתו למיגרש משחקים לילדי המקום. שעה שחפרה, ניתקלה הגב' ויציק במצבות הנושאות אותיות מוזרות... והבינה שבוודאי הם מצבות שנלקחו מבית קברות יהודי. הגב' ויציק הודיעה מייד לקהילה היהודית בוורשה ונציגה הגיע למקום וקבע כי הן מצבות שנשדדו מבית הקברות עתיק היומין ברחוב ברודנה בוורשה. נמסרה הודעה על־כך למשטרה שהציבה מישמר קבע במקום.

התברר כי בשטח חצר זו, כאמור, שכנה הג'נדרמריה הנאצית והם שלקחו מאות מצבות מבית העלמין וריצפו בהן את שטח החצר וחלק מהן ניפצו ועשו מהם מדרגות. השבועון מוסר כי בית הקברות היהודי בברודנה עובר שיפוצים, ויזום פעולות השיקום של בתי הקברות בוורשה זיגמונד ניסנבאום, החליט להעביר את המצבות לבית הקברות ממנו נישדדו על ידי הגרמנים.

במיבצע העברת המצבות מרחוב דבוריקובה לבית הקברות של ברודנה לקחו חלק פעיל הצופים הפולנים ממקומם.

לקהל לקוחותינו, ספקינו ולכל בית ישראל

שנה טובה

כור סחר בע"מ

ושלוחותיה

• כור סחר פנים • כור סחר חוץ (אמריקה) בע"מ
• כור סחר חוץ (אירופה) בע"מ • כור סחר חוץ (אפריקה) בע"מ
• החטיבה הבינלאומית

אגד מאחל לכל בית ישראל

שנה טובה ובטוחה

המרכז הרפואי גולדה
בית החולים השרון
קופת חולים מחוז פתח־תקוה

מספר הטלפון החדש

במשרדי הנהלת קופת חולים מחוז פ"ת והמרפאה המקצועית ברוטשילד יהיה מיום שני 6 באוקטובר 1986

9251251 (03) המרכזיה

ניתן להתקשר ישירות לשלוחות הפנימיות באמצעות הקידומת 251 (03) ולחייג לאחר מכן את מספר השלוחה.

ברכותינו לשנה טובה ומבורכת וגמר חתימה טובה

הנהלת
המרכז הרפואי גולדה

סוכנות „פז" אזור אשקלון
ת.ד. 283 טלפון 051-22232, 051-26989

אספקת דלקים ושמנים לתעשיה וחקלאות – באשקלון שדרות והסביבה

מברך את
תושבי אשקלון, קיבוצי ומושבי הסביבה,
צה"ל וכל עם ישראל

בברכת שנה טובה ומבורכת
שנת שלום ובטחון

המכון האפרו־אסיאני – אסיאני
של ההסתדרות, מנהליו וחברי הסגל
מברכים
את חבריה, את חברי ההסתדרות
ואת כל בית ישראל
בשנת שלום ויצירה
שנת הגשמת ערכי התנועה
שנת חיזוק הסולידריות הפועלית הבינלאומית

נא לראות ברכה זו כאישית. לא נשלחו ברכות בדואר.

דבר DAVAR دافار

מאוחד עם למרחב

העורכת: חנה זמר
משנה לעורך: דוד פדהצור
מזכיר המערכת: מרדכי ברקאי
מנהל כללי: אהרון קדאוס

המו"ל – „דבר" בע"מ
נדפס בדפוס „דבר" בע"מ
המערכת והמנהלה: תל־אביב, רח' שינקין 45, ת.ד. 199, מ.65233
טלפון 286141 (6 קווים)
מחלקת המודעות: טלפונים ישירים 298032, 281860, 286156

סניפים:
ת"א, בית „דבר" רח' שינקין 45
טלפון 286141, מיקוד 65233

ירושלים:
המערכת: רח' המלך ג'ורג' 16
בית מאירה קומה ג'
טלפון 242203 מ. 94229

חיפה: רח' הנביאים 27
טלפונים 3־642111־2, מ. 33104

אנשים • אנשים •

ציונות חדשה

נשיא ארגון הקהילות היהודיות בצרפת תיאו קליין, שעשה בביקור קצר בישראל, הוזרז לחזור השבוע לפאריס כדי לעשות את החג בבית־הכנסת שברובע מגוריו. "אני מקווה שיהודי צרפת יפגינו השנה יותר מתמיד נוכחות בבתי־הכנסת ובמרכזים הקהילתיים", אמר קליין. "חשוב שהקהילה היהודית תראה דווקא בשעה זו שאיומי הטרור לא ישביתו את שמחת החג".

אגב, תיאו קליין, הנושא גם דרכון ישראלי ומתגורר בביקוריו בישראל בבית ירושלמי שרכש, מגדיר את ציונותו כך: "כשאני יושב על מרפסת ביתי הנשקפת להר ציון, אני ציוני, אבל לא לכל יהודי יש מרפסת הנשקפת להר ציון".

משנה שם

ימין סוויסה (בתמונה), מנהיג תנועת "אוהלים", הציג את מועמדותו ללשכת מפלגת העבודה. ליד שמו ברשימת המועמדים הופתע למצוא גם מועמד בשם דוד סוויסה. מחשש שחברי המרכז, שיצטרכו לבחור, בין היתר, בציגי שכונות ללשכה, יתבלבלו, ביקש שיוסיפו ליד שמו את הציון "אוהלים", אלא שחוקת המפלגה אינה מתירה תו זיהוי חריג. לפיכך התייצב אתמול ימין סוויסה במשרד הפנים והוסיף רשמית לשמו מימים ימימה את השם אוהלים. מה שימצאו חברי המרכז ברשימה יהיה איפוא: סוויסה ימין אוהלים (שכונות).

עליזה ולך

צילינדר לגברת

שחקנית התיאטרון ריזה ישראלי (בתמונה), זכתה בפרס הצילינדר הנודד (ע"ש זאב יוסיפון ז"ל, מייסד תל"ם – תיאטרון למעברות) על פעילותה במסגרת אמנות לעם. במשך השנים האחרונות מקיימת ישראלי סידרת מפגשים עם נוער, מבוגרים וקשישים בנושא תיאטרון חברתי־פוליטי. הפרס הוענק להשבוע בערב תגיגי שהתקיים ב"צוותא", בהשתתפות האמנים שלמה אבס, גלית ומיכאל מלצר, דוד דפאוורט, איימי אירלשטיין, שרש מירליכט, השחקן יענקלה יעקובסון, המשורר אשר רייך, הפזמונאי יורם טהר־לב ורבים אחרים.

מורה נבוכים

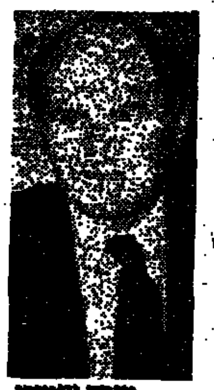

היועץ המשפטי לממשלה לשעבר פרופ' יצחק זמיר (בתמונה) יסייע בהקמת פקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה. בכך נענה זמיר לבקשת נשיא האוניברסיטה אפרים עברון והשר משה שחל. ייתכן כי זמיר יכהן גם כדיקן הפקולטה שתוקם.

טובה צימוקי

עדות

אשרף גורבאל (בתמונה), מי שהיה שגריר מצרים ב־וואשינגטון ונשאר בבירה האמריקאית כשתדלן, קרא אתמול לראש הממשלה שמעון פרס, להודיע החודש על בחירות מוקדמות לכנסת, במקום לוותר על תפקידו ליצחק שמיר. במאמר ב"וואשינגטון פוסט" שיבח גורבאל את השגי פרס, הביע חשש מהרפתקנות הליכוד וקרא לכינוס ועידת שלום בין־לאומית בהשתתפות מעצמות־העל, הצדדים לסכסוך ואפילו אש"ף. "ההפשרה ביחסי ארה"ב־ברה"מ והדיונים בין מוסקווה ותל־אביב, שלא ספק יימשכו, צריכים לשכנע את ארה"ב ואת ישראל לשקול מחדש את התנגדותן לוועידה". גורבאל גם מציע שלא להכביד על הוועידה בבעיות שאינן קשורות, כמו ההגירה היהודית מברה"מ.

אמיר אורן

כבוד לוותיקים

את הרמת הכוסית לקראת השנה החדשה ניצל אתמול מזכ"ל מפלגת העבודה, ח"כ עוזי ברעם (בתמונה), גם כדי לחלוק כבוד לכמה מוותיקי העובדים בבית המפלגה. מדובר בשבעה חברים, העובדים במפלגה בין 35 ל־39 שנים. מפלגת העבודה רשמה אותם בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל, ואתמול הם קיבלו לידיהם את הקלף.

התמודדות

ראש המועצה המקומית של ג'וליס סאלח טריף (32) הוא ראש המועצה הצעיר ביותר במגזר הדרוזי, שהתמודד אי־פעם על תפקיד ייצוגי בתוך מפלגת העבודה. טריף הוא אחד משני הדרוזים המתמודדים על ייצוג העדה בלשכת מפלגת העבודה, שהבחירות אליה ייערכו בשבוע הבא. המתמודד השני הוא מניר טאריס מזכיר מועצת הפועלים ב"מרכז הגליל". סאלח טריף, המשמש בתפקידו כראש מועצה, זה שלוש שנים, הוא בוגר הפקולטה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה וחבר בהנהלת מרכז השלטון המקומי, טוען כי העדיף להתמודד ברשימה המרכזית ולא במגזר הדרוזי, כיוון שרק לאחר הכרה במישור הארצי הוא יוכל לקדם את האינטרסים של העדה. לדבריו, בבחירתו תומכים חברי החוג לשילוב, דור ההמשך, שייח' גאבר מועדי וכמובן דודו ראש העדה הדרוזית בישראל שייח' אמין טריף.

שושנה אמריקאית

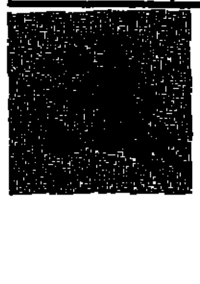

סוף סוף הוכרע הוויכוח, המתנהל מאז המאה ה־19 – בית הנבחרים של ארה"ב בחר בוורד כפרח האמריקאי הלאומי. עכשיו מצפים רק לחתימתו של הנשיא רייגן כדי להכריז רשמית על הבחירה. ואלו הנימוקים: הוורד צומח בכל מדינה בארה"ב ויש לו "הסטוריה ארוכה" באמריקה – שרידים מאובנים שלו מלפני 35 מיליון שנה נמצאו שם. הוא נתן השראה ליותר משוררים מכל פרח אחר ובעוד שהוא מסמל שלום, קוציו הזדים מעניקים לו הגנה מרשימה. בין המתמודדים האחרים לתואר, אגב, היה גם עשב פשוט.

סדרה אקטואלית

הזמר והשחקן האמריקאי הרי בלאפונטה הודיע אמש, כי הוא עומד להפיק סדרה טלוויזיונית קטנה על נלסון מאנדלה, מנהיג השחורים בדרום־אפריקה, החבוש בכלא זה יותר מ־20 שנה. הוא גילה כי מארלון בראנדו, בין מרנה וסידני פואטייה יגלמו את התפקידים הראשיים בסדרה זו. הצילומים אמורים להתחיל באביב הקרוב באפריקה, והסדרה תוקרן בעונת 1987־1988. שני אולפנים אחרים הודיעו על כוונתם להפיק סדרה כזו, אך בלאפונטה הודיע, כי זכה בתמיכת נלסון מאנדלה ורעייתו ויני.

לא הספיקה לנחות בארץ וכבר ציפתה אתמול לרעית ממלא מקום ראש הממשלה ושר החוץ שולמית שמיר המסיבה המסורתית שהיא עורכת לנשות הסגל הדיפלומטי מדי ערב ראש השנה.

בתמונה: משמאל לימין, הגב' שמיר עם שתיים שאו להן הפעם הראשונה להשתתף בארוע זה בעקבות חידוש היחסים עם ארצותיהן, אשת שגריר זאיר הגב' לומפונדה ואשת נשיא חוף השנהב הגב' בונו והשלישית, הוותיקה, אשת שגריר ליבריה הגב' פורסיק.

המדור נערך היום ע"י אורה ורניצקי

חדשות ● חדשות ● חדשות ● חדשות ● חדשות ●

המרכז החקלאי דורש להגדיל את התמריצים ליצוא מ־11 אחוזים ל־21

יחד עם זה להגדיל את פריסת החובות של החקלאים

מאת יוסף מיכלסקי, כתב "דבר"

בתביעה לאוצר להגדיל את תמריץ היצוא לחקלאות מ־11 אחוז ל־21 כדי להשוותו לרמת עליית המטה, להחיש את פריסת החובות המעיקים על החקלאים בסך 400 מיליון דולר (מכלל חובות של 2.8 מיליארד דולר של המערכת ההתיישבותית) ולסייע בשיעור של עד 50 אחוז בהשתתפות במימון בניית התשתית החקלאית בארצות אליהן מייצאת ישראל או רוצה להחדיר אליהן, בפני שנהוג לגבי ענפי התעשייה – יצאו שמחה אקף, מנכ"ל המרכז החקלאי ומיכה אפרתי, יו"ר האגף המשקי של המרכז במסיבת עיתונאים בחיפה.

הדוברים מסרו כי יצוא התוצרת החקלאית הטריה תכניס השנה למדינה 600 מיליון דולר, גידול של 25 אחוז לעומת השנה הקודמת בעוד שיצוא התוצרת החקלאית המעובדת יגיע ל־350 מיליון דולר. אולם למעשה גם יצוא התשומות החקלאיות כמוצרי השקייה, מכונות, דשנים, חומרי הדברה ועוד, שיסתכם השנה ב־938 מיליון דולר, נשען על החקלאות הישראלית, מאחר שמוצרים אלה משווקים קודם בארץ ומנוסים בה והחקלאות כאן היא מעין ערובה לאיכותם והצלחתם בחו"ל. לכן אי־אפשר לדבר על אי־הצלחת הענף, שאומנם עבר משברים קשים שמקורם בחלקו בשגיאות וחלקו בריבית קצוצה.

הדוברים הסבירו שהחקלאות הצליחה להגדיל את הייצור והיצוא בשנה האחרונה. גם בגלל התנאים הנוחים בחו"ל כגון התחזקות המטבעות האירופיים והירידה במחירי האנרגיה והחומרים. כדי לנצל את התנופה צריך לסייע גם לחקלאים בעלי חובות מעיקים ולשלבם במאמץ הכללי של הענף.

אשר למימון ממשלתי להרחבת השווקים והחדירה לשווקים חדשים, הכוונה לסיוע שיש להבטיח לחברות של "כור", "כלל" ו"אגרידב" העוסקות בייצור וביצוא ציוד חקלאי.

הדוברים תבעו גם להגדיל את הסיוע הממשלתי למחקר חקלאי ומסרו שהענף תורם למחקר 2.3 מיליון דולר בשנה לעומת מיליון דולר שתורמת הממשלה. הענף מוכן להגדיל את ההשקעה במחקר ביחס של דולר תמורת כל דולר שתיתן הממשלה. "בלי מחקר מתקדם לא יוכל הענף לתפקד בשנות ה־90", ציינו הדוברים. הם קבלו קשות על יחס האוצר כלפי הענף וכדוגמה ציינו את פרשת העלאת מחירי הגדר תפוח האדמה ב־17 אחוז במקום ב־20 לפחות. ועמדת האוצר לאשר מחיר של 150 דולר לטונה חיטה (במקום 210 דולר בעבר). במחיר זה לא יוכלו החקלאים לעמוד ולא ידוע אם יזרעו את 600,000 הדונם המיועדים לגידול גרעינים.

תנועת המושבים תובעת לנתק את המושבים מהערבויות לארגוני הקניות

ולאפשר למושבים לפעול דרך הבנקים להבטחת מימון שוטף

מאת דויד מושיוב, סופרי "דבר" לעניני חקלאות

מזכירות תנועת המושבים קובעת, כי יש למצוא דרך מתאימה לנתק את הערבויות שבין המושבים לארגוני הקניות על הובותיהם ובמקביל ליצור קשר ישיר של המושבים עם הבנקים, באשר כל מושב יתן ערבויות מתאימות לבנק שעמו הוא קשור על היקף חובותיו וכן לשם קבלת הון חוזר לפעילות החקלאית והמשקית השוטפת.

מזכירי תנועת המושבים גדליה גל ויוחנן דניאל מסרו בשיחה עם סופר "דבר", כי העבירו תביעה זו לשמעון רביד, אשר מונה ליועץ ראש הממשלה שמעון פרס ושרי האוצר והחקלאות משה נסים ואריק נחמקין לשם ביצוע תכנית ההבראה של המושבים הנתונים במצוקה כלכלית.

לדעת מזכירי תנועת המושבים הכספים, שהוקצו על ידי הסוכנות היהודית, הממשלה, ההשתתפות העצמית של חברי תנועת המושבים, עליהם סוכם כזמנו צריכים לשמש למטרה זו.

מזכירות תנועת המושבים קובעת, כי המשבר בו נתונה תנועת המושבים נוצר בגלל הסתבכות מיעוט של מושבים הנתונים בחובות כבדים כתוצאה מריביות גבוהות שהיו במשק, כשלונות של תכניות חקלאיות, וכן מריביות משתנה של הממשלה וניצול לרעה של חברי מושבים את עוצמת האגודה וארגון הקניות.

התמונה שלפניכם היתה אמורה לפתוח השבוע תשדיר שירות חדש על־אודות הנופש והטיולים במזרח הכנרת. יום לפני ההקרנה ולאחר שכל הגורמים המעורבים בו הביעו את שביעות רצונם מהמוצר המוגמר, הטילו מנהלי כפר הנופש הדתי "כינר" וטו על התשדיר ודרשו בתוקף להוציא ממנו שתי התמונות שבהן נראות צעירות בביקיני חושפני. אחת מהן היא זו שבתמונה.

שנה טובה עם ספרים טובים.

הוצאת הקיבוץ המאוחד

ספרים של הוצאת הקיבוץ המאוחד.

שירה

עיף – צבי עצמון
מבחר מן השירה הערבית החדשה – מבחר: שמואל רגולנט
אור הזר – זרובבל גלעד
הנשם ששכחתי – ב. מרדכי
זיקות או עיקרון או הוראות – רחל חלפי
מוסע – יונה וולך

סיפורת

ארבעה סיפורים ושיר – יורם קניוק
החיים הנגולי – האסילי גרוסמן (בשיתוף עם ספרית הפועלים)
הלגונה ועוד ארבעה סיפורים – ג'וזף קונרד (בשיתוף עם הצבל הימי)
אבא לא – נעמי אריקס

ספרי סימן קריאה

לפני המוסיקה – אסתר אטינגר
משך הזמן – דן עומון
תהלים – ת.ס. אליוט
יתומים והאגה – יאיר הורוביץ
האשה הגדולה מן החלומות – יהושע קנז
סימן קריאה – חוברות 18, 19

ספרי ילדים ונוער

שודדים בצהריים – עמרם כהן
שבעה גמדים – אברהם חלפי
הילדה אילת – קריה פולוחובסקי
פרפר – מירק שניר
המיתר האחרון – צביה גולן
בקבוק הבושם של אמא – יונה טפר
בנרים יוקדים או מרוזות ארוכות ורגליים – טובה קורצין
איפה אמא – שמוליק כראוד
הבובה מקק, הדב בדי – ברנרד רסלי (בשיתוף עם ספריית הפועלים)
אבן הכוכבות – קטרין פטרסון

עיון ומחקר

המסתערבים של הפלמח – צביקה דרור (בשיתוף עם משרד הביטחון)
רעיון האוטופיה – שילי פרנק
הציונות ויא – קבץ (בשיתוף עם המכון לחקר הציונות)
אבלנטים החדשה – פרנטיס בייקן
תנועת הנוער בהודהזיה – אלקנה מרגלית ("מכון גולדה" וולדה)
יצחק הצינור – מרדכי עומר (סידרת מונוגרפיות)
ספרות התנמיים – יעקב מלכין (בשיתוף תיכון חדש)
רבבים – חיים דן
מלון קיקע צומח בגליל – אביבה רבינוביץ־דיין
הים והמעקות – צבי הרמן (בשיתוף חבל ימי בישראל)
אום ויתון – שמעון דר, יגאל טפר, זאב ספראי (בשיתוף החברה להגנת הטבע)

ספרי הספריה
הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה, הוצאת כתר

עיין ערך אהבה – דוד גרוסמן
לוליטה – ולאדימיר נאבוקוב
החולה הנצחי האהובה – חנוך לוין
הילות יום – קלס
כתם של שקם – יוסל בירשטיין
ניטוצ'קה / לילות לבנים – פ.מ. דוסטוייבסקי
מתחת להר הגעש – מלקולם לורי
האנטרה הנצה – ג'ון בארת'

סדרת קו אדום

בבבת המעצמות – משה זק
תמיד שני במהלוקת – אברהם ברום (בשיתוף יד טבנקין)

סידרת טעמים — בשיתוף עם ספרית הפועלים

על הקשר בין אתיקה לאסתטיקה – מ.י. ברדיצ'בסקי
המניפסט של הסוריאליזם – אנדרה ברטון

סידרת אפיק — בשיתוף עם ספרית הפועלים ואוניברסיטת חיפה / סמינר אורנים

גשר בין שתי התרבויות – מיכאל קספא
הסגולה והבה – משה גרינברג

סדרת מקורות — בשיתוף עם יד־טבנקין והסתדרות העובדים

שאלת היהודים המדינית הסוציאליסטית – נחמן סירקין
על עירנים ונכסים – פנחס לבון
על ההתיישבות – דוד בן גוריון

בשיתוף עם יד־טבנקין

מאה שנות קבוצה באוהיב – יעקב עובד
העימות הקבוצ – יעקב גורן
עדויות פוליטיות – חנה הרצוג
חבר ויריב – מתתיהו מינץ

בשיתוף עם בית לוחמי הגטאות

ואל המנוחה לא באתי – שרה שנר נשמית
במסתורה – צבי שנר
בחזות אחרת – יצחק שטרנברג
סמלים, תבליטים, פסיפס – דוד בקר
אבשי שואה – קבץ ברסלב
דפים לחקר תקופת השואה – קבץ
איש יהודי מפולין (ואנשים קורצ'אק) – יצחק פרליס

בברכת חג שמח

בגין חשש: אם המערך יגיע לשלטון – לא יופצץ הכור

מאת יוסי מלמן סופרו המדיני של "דבר"

ראש הממשלה לשעבר, מנחם בגין, החליט להפציץ את הכור הגרעיני בעיראק סמוך לבחירות משום שחשש כי אם המערך יגיע לשלטון, הוא לא יהיה מוכן לקבל החלטה על הפצצת הכור – מתחוור מספר חדש היוצא לאור הבוקר בשם "תמוז בלהבות" מאת העיתונאי שלמה נקדימון.

המחבר טוען בספר כי אנשי מפלגת העבודה ובראשם שמעון פרס, שהתנגדו להפצצה, ניסו למנוע אותה. אליהם הצטרף גם עזר ויצמן שפרש קודם מתפקיד שר הביטחון. לעומת זאת מיתן מי שהיה אז סגן ראש הממשלה יגאל ידין את דעתו וחזר בו מכוונתו להתפטר מהממשלה על אף שהמשיך להתנגד לעצם ההחלטה.

בסופו של דבר 10 שרים, כולל שרון ואריך החליטו בעד הפעולה וששה הצביעו נגדה.

המשטרה מתנגדת לסגור תיק קולק

מאת טובה צמוקי מופרת "דבר" בירושלים

המשטרה מפעילה לחצים כבדים על היועץ המשפטי לממשלה יוסף חריש שלא לסגור את תיקו של טדי קולק. כך נודע אתמול ל"דבר" ממקור בכיר.

נודע, כי היועץ המשפטי לממשלה התכוון לפני כשבועיים לסגור את תיקו של קולק ולהסתפק בהערות "אזהרה" לבל יחזור קולק על חריגות מעין אלו שחרג כשניהל את "קרן ירושלים". אולם המשטרה, שחקרה את התיק למעלה מחצי שנה טוענת כי ישנן עבירות שבגינן לא ניתן לסגור את התיק.

מנכ"ל רשת חינוך חב"ד חשוד בגניבת כספים

מאת נתן רועי, סופר "דבר"

היחידה הארצית לחקירות הונאה בראשותו של תת־ניצב יורם גונן חוקרת חשדות להוצאת כספים במירמה ממשרד החינוך על ידי משה סלונים, מנכ"ל רשת החינוך של חב"ד בארץ, לשעבר "אוהלי יוסף" אשר נמלט מישראל לחצר הרבי מלובביץ, מנחם מנדל שניאורסון.

החקירה נפתחה בעקבות חקירה קודמת של היחידה אשר עניינה הוצאת כספים על־ידי בני־עקיבא. התברר כי החשוד הגיש חשבונות למשרד החינוך בשם מוסדות חב"ד הנשודים כבוכבים. משרד החינוך התלונן בעקבות כך במשטרה והחקירה הועברה ליחידה הארצית לחקירות הונאה.

קיסר מזהיר מפני התנכלות לקופ"ח

מזכ"ל ההסתדרות ישראל קיסר הזהיר את שר האוצר ואת יצחק שמיר, המיועד לעמוד בראש הממשלה בתקופת הרוטאציה, שלא ישלו עצמם בהכנסת התקציב הממשלתי החדש (1987/8) וינסו שוב לשריין בתקציב הבריאות הכנסה כלשהי מתשלומי חולים מבוטחי קופ"ח על שירותים וביקורים אצל רופא (בשיעור של 3–5 דולר לביקור). "ההסתדרות לא תשלים עם פגיעה בעקרונות הרפואה הציבורית־שוויונית ותתנגד להטלת תשלום על חולים. מי שחושב שהחילופין בראשות הממשלה עשויים לסייע בידו בהתנכלות לחולים ולמערכת הבריאות הציבורית, אך משתעשע באשליות שווא" – אמר קיסר.

125 שנים לביה"ח האנגלי בנצרת

מאת מוחמד חלילה, סופר "דבר"

בי"ח נצרת "האנגלי" חוגג בימים אלה מלאת 125 שנה להיווסדו. במרכז התגיגות שנפתחו אתמול במעמד שגריר בריטניה בישראל ובציגי שגרירות שווייצריה, נציגי משרד הבריאות, קופ"ח, אנשי דת, ראשי רשויות וקהל רב של מוזמנים נחנך הבניין החדש והמשוכלל של מרפאות החוץ בביה"ח שבנייתו נתרמה ע"י ידידי ביה"ח בשווייצריה אשר תרמו כ־340 אלף דולר.

סופר "דבר" מוסר, שבי"ח "נצרת" הוא מראשוני בתי החולים בצפון שנבנו בזמן התורכים במרכז בין ירושלים ודרומה וביירות צפונה. בספרי בית החולים רשומים מאושפזים מרמת הגולן הסורית, דרום לבנון ואף מהגדה המזרחית של נהר הירדן.

עם הקמתו כלל ביה"ח שש מיטות והיום הוא מכיל 124 מיטות ושש מחלקות מודרניות, לרבות מחלקת לב ודיאליזה. סופר "דבר" מוסר עוד שבנצרת ישנם עוד שני בתי חולים פרטיים השייכים לכנסיות המשרתים את תושבי נצרת והגליל למעלה מ־100 שנה.

ראשי כפרים ערביים מתלוננים על קיפוח

מאת מוחמד חלילה, סופר "דבר"

ראשי המועצות המקומיות הערביות בכפרים יפיע, איכסל, עין מאהל, רנה, משהד וכפר קנה פנו לשר הפנים בתביעה להוציא את כפריהם מתחום שיפוטה של ועדת התכנון והבנייה המקומית "מבוא העמקים", שבראשה עומד ישראל קניג, לשעבר ממונה מחוז הצפון במשרד הפנים.

ראשי שש המועצות טוענים במכתב לשר הפנים, שהוועדה אינה משרתת את ששת הכפרים, עורמת קשיים על התושבים, נוקטת סחבת בפניות לקבלת רשיונות בניה ואף מבזבזת כספים למסורות שווא.

"הגענו למסקנה, שהוועדה אינה יכולה לפעול בצורה זו ואין ביכולתם של נציגנו בוועדה להמשיך ולשבת בה ולהשתתף בדיוניה", כותבים ראשי המועצות. סופר "דבר" מציין, שששת הכפרים מונים 45,000 תושבים ודורשים להקים ועדת תכנון מרחבית משלהם.

תביעה לעדכון קיצבאות הביטוח הלאומי

יו"ר האגף לבטחון סוציאלי, דב פלג, וההסתדרות הגימלאים שיגרו מברקים לשר האוצר, שר העבודה והרווחה ומנכ"ל הביטוח הלאומי בתביעה לעדכן באופן מלא את קיצבאות הביטוח הלאומי, לרבות קיצבאות זיקנה והשלמת הכנסה. הפניות באו לאחר שהתברר שאם לא יתקבלו החלטות מיידיות יישחק ערכן של הקיצבאות ב־20%.

בחודש זה, אוקטובר, פג תוקפם של ההסכמים מינוי האחרון לגבי שיטת חישוב השכר הממוצע לצורך עדכון הקיצבאות וכן שיטת עדכון הקיצבאות המשולמות לאוכלוסיות מעוטות הכנסה. לכן צפויה קיצבת ההכנסה ליחיד, לרדת, מרמה של 307 ש"ח בספטמבר ל־244 ש"ח באוקטובר. ההסתדרות תובעת לעדכן באופן מלא את קיצבאות הביטוח הלאומי. כן תובעת ההסתדרות שיהיה הסדר קבוע בחוק שימנע פגיעה בשכבות החלשות בחברה.

נסגר מגרש הלימודים לאופנועים בצפון

מאת יוסי ליבוביץ סופר "דבר" בגליל המערבי

הזול מהיום לא יוכלו מאות מתושבי חיפה, הקריות והגליל המערבי להוציא רשיון נהיגה על אופנועים, וקטנועים. זאת לאחר שמנהל משרד הרישוי במחוז הצפון מאיר דניאל הורה לסגור את מגרש הלימוד היחיד בצפון ללימוד על קטנועים שבמפרץ חיפה.

המנהל אף הודיע שלא יעביר טסטים לארבעת המורים במקום עד אשר ימצאו מגרש לימוד חליפי.

משרד הרישוי הוציא הנחייה לעובדי חברת השמירה במקום לא לאפשר את כניסת מורי הנהיגה הזול מהיום.

במקביל הועברה בקשה ללשכת התנועה של המשטרה שיגישו דו"חות נגד מורים אשר ילמדו על קטנועים במפרץ חיפה.

הארכיון הציוני

כך נראה הדגם החדיש של ה„פורשה 959" בעלת ההנעה הארבע־גלגלית בעת תצוגה מיוחדת שהיתה שלשום למומחים ולעיתונאים, ערב פתיחת תצוגת המכוניות ה־73 של פאריס. ה„פורשה 959", המצויידת במנוע בעל 450 כ"ס מסוגלת לפתח מהירות מירבית של 310 קילומטרים בשעה. ה„פורשה" תהיה ללא כל ספק המכונית היקרה ביותר בתצוגה, שכן מחירה לצרכן 257,000 דולאר (צילום: א.פ.)

„ואשינגטון פוסט" מגלה בתחקיר מיוחד:

הממשל הגה תוכנית להפחדת קדאפי ע"י מידע לא־נכון

מאת אמיר אורן, סופר "דבר" בארה"ב

וואשינגטון (מיוחד ל"דבר") . – צמרת ממשל רייגן רקמה תוכנית להוליך שולל את העיתונות האמריקאית והזרה, כאמצעי להפחיד את שליט לוב מועמר קדאפי ולשכנעו, כי קרובה התקפה אמריקאית נוספת בלוב ואולי גם הפיכה פנימית נגדו – כך דיווח אתמול "וואשינגטון פוסט" בתחקיר מאת בוב וודוורד, מחושפי פרשת ווטרגייט.

יועץ הנשיא לענייני בטחון לאומי ג'ון פוינדקסטר הציע ב־14 באוגוסט לשתול אירועים "אמיתיים ומדומים, באמצעות תוכנית דיסאינפורמציה, כשהמטרה הבסיסית היא לגרום לקדאפי להאמין שיש התנגדות פנימית רבה כלפיו בתוך לוב, שהנאמנים ביועצי המפתח שלו אינם נאמנים לו, וכי ארה"ב עומדת לפעול נגדו פעולה צבאית", דיווח וודוורד.

תומכיה העיקריים של תוכנית הדיסאינפורמציה הזאת, שהפילה בפח אמצעי תקשורת זרים, דוגמת "פוסט" עצמו וה"וול־סטריט ג'ורנאל", היו הנשיא רייגן, שר החוץ שולץ ומנהל ה"סי.איי.איי." ויליאם קייסי.

באחד הדיונים התבדח רייגן על נטיותיו של קדאפי להתהדר במלבושים צבעוניים ונשיים והציע להזמינו לבירת ההומוסקסואלים סאן־פראנסיסקו. בתגובה למהתלה זאת, מרווח ה"פוסט", הציע שולץ, לקול מצהלות משתתפי הדיון, "אולי נדביק אותו באיידס?"

יושב־ראש המטות המשולבים האדמירל ויליאם קראו הסתייג מתוכנית ההונאה, שבמסגרתה הופעל גם על צרפת לחץ למען תשתף פעולה עם ארה"ב נגד לוב בגזרת צ'אד. מזכר של המועצה לבטחון לאומי, שבראשה עומד פוינדקסטר, המליץ "לבייש את צרפת עד שתיאות לשתף פעולה", באמצעות קשרי הפנטאגון עם גנראלים צרפתים המעוניינים בפעולה ותקיפים לעידוד כדי לשכנע את הדרג המדיני בפאריס.

חשיפת התוכנית הזאת הביכה את הממשל, משום שלאחר הסתבכות ה"סי.איי.איי." בשערוריות העשור שעבר, הונחתה קהילת המודיעין האמריקאית להמנע משתילת מידע כוזב בתקשורת האמריקאית, מפני שהחוק אוסר במפורש על התערבות הביון בתהליך הפוליטי, במישרין או בעקיפין.

גורבאצ'וב תוקף מתנגדי הרפורמות הכלכליות שלו

כינה את תוכניותיו „תחייה מוסרית כלכלית"

מוסקווה (רויטר, עתיים ועי"צ). – המנהיג הסובייטי מיכאיל גורבאצ'וב הכה את המתנגדים לשינויים שהוא מבקש להכניס במערך הכלכלי הסובייטי ואמר, כי „הישן אינו מוכן לוותר ללא מאבק".

גורבאצ'וב תקף את המתנגדים למה שכינה „התחייה המוסרית בחיים הכלכליים" וגם תקף את „הדוגמאטיות בחיים האינ־טלקטואליים של ברית המועצות".

„סטייה ביורוקראטיות במערכת הניהול, חוסר משמעת וחוסר אחריות הם המעכבים את הרפורמה", נאמר בהחלטת הועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, שפורסמה ב„פראבדה".

גורבאצ'וב, שמתח ביקורת נחרצת על „השמרנים" במערך השלטוני הסובייטי, אמר כי מסעה של ההנהגה הסובייטית להתחדשות גרר „פעולת מאסף" מצד גורמים שאינם מעוניינים בשינוי כלשהו של הקיים.

„הישן אינו מוותר ללא מאבק" קרא גורבאצ'וב. „הם מוצאים דרכים חדשות להצדיק עצמם, ומתעלמים מן הדינמיקה של החיים", האשים.

גורבאצ'וב מיכאיל נאם באוזני ראשי המחלקות של מדעי החברה במוסדות ההשכלה הגבוהה, שהתכנסו בקרמלין. בנאומו, שפורסם ב„פראבדה" הוא אומר, כי „נעשו נסיונות לשבש את התאוצה ואת הריקונסטרוקציה, על ידי חידוש דוגמות מיושנות".

תיק סודי על בטחונו של ראש ממשלת ניו־זילנד שכב ברחוב

וולינגטון ניו־זילנד („רויטר" ועת"ם). – ראש ממשלת ניו־זילנד דוויד לאנגה הודיע ביום ד', כי הורה לפתוח בחקירת נסיבות מציאתו של תיק משטרתי, שנמצא מושלך ברחוב, שבו היו פרטים על הסדרי בטחון אישיים של ראש הממשלה.

בתוך התיק שבו מדובר היה מידע כמוס ביותר על פרטי דירתו של לאנגה בוולינגטון, מספר הטלפון הפרטי שלו, פרטים על מיקומן של מערכות האזעקה בבית וכיצד יש לנטרל אותן והוראות מפורטות ביותר בנוגע לאופן הפעולה שעל המשטרה לנקוט ברגע של אזעקה.

התיק התגלה על ידי עובר אורח – שלא זוהה בשמו – אשר מסר אותו למערכת עיתון מקומי. „התחלתי לקרוא מה שכתוב – והתעלפתי", אמר האיש כשמסר את התיק.

העיתון, מצידו, תיאר את תכולת התיק שנמצא ברחוב בפרבר של וולינגטון, ליד מוסך משטרתי. לאנגה אמר לכתבים, כי הודעו למקרא ידיעה זאת.

ספרד חוקרת את תופעת מותן המסתורי של 30 אלף ציפרים

סביליה (ע"ד). – הרשויות הספרדיות הממונות על איכות הסביבה מסרו שלשום, כי אנשיהן חוקרים את מותן המסתורי של כ־30,000 ציפורי־נוד.

נמסר, כי הציפורים נמצאו מתות בשדות אורז בקרבת הביצות של פארק דונאנה, מדרום לסביליה.

אנשי איכות הסביבה הספרדים הוסיפו, כי החקירות הראשונות עדיין לא הניבו תוצאות ברורות, אך הם חושדים, כי חומר הדברה שבו משתמשים בשדות האורז שבהם מדובר הוא שגרם את התופעה המוזרה.

זבנים סובייטים קנו בזול ומכרו לתיירים – ביוקר רב

מוסקווה („רויטר" ועת"ם). – יותר מעשרה עובדים בחנות למזכרות בנמל התעופה של מוסקווה הוענשו על שקנו מוצרים סובייטים זולים תמורת מטבע רוסי ולאחר מכן מכרו אותם תמורת מטבע קשה לאזרחים זרים – כך מסר אתמול בטאון רשמי סובייטי.

בטאון האיגודים המקצועיים „טרוד" כתב, כי הכנופייה החלה לסחור בבובות „מאטריושקה" זולות, עשויות עץ, ולאחר מכן עברה למסחר בקוויאר ובמעדנים אחרים, והצליחה לשלשל לכיסיה 200,000 רובל (290,000 דולר).

החנות בנמל התעופה שארמטייבו היא אחת מרשת חנויות „בריוזקה" המוכרות מזון, משקאות אלכוהוליים ומזכרות לזרים, תמורת מטבע קשה.

האזרחים הסובייטיים בדרך כלל אינם רשאים להחזיק במטבע קשה, ולכן אינם יכולים להשתמש בחנויות אלה, שכהן איכות המוצרים עולה בהרבה על זו שבחנויותיהם־הם.

ויזנטל: באוסטרליה חיים 40 פושעי מלחמה נאצים

ניו־יורק (עי"צ). – „מרכז ויזנטל" הודיע שלשום בלילה בניו־יורק, כי העביר לידי ממשלת אוסטרליה רשימה של 40 אנשים החשודים כפושעי מלחמה נאציים, החיים כיום באוסטרליה.

הממונה על הסניף האמריקאי של „מרכז ויזנטל" הרב מרווין הייר גם אמר במסיבת עיתונאים, כי המרכז מעריך, שיוכל למסור במועד מאוחר יותר את שמותיהם של 3,000 עד 5,000 נאצים לשעבר שהיגרו לארה"ב, לקנדה, לבריטניה, לשוודיה, לניו־זילנד ולאוסטרליה.

הרב הייר אמר, כי מסר את רשימת 40 פושעי המלחמה לידיו של שר החוץ האוסטרלי ביל היידן, בפגישה שקיימו בניו־יורק.

הוא הוסיף, כי רוב 40 הפושעים הנאצים הכלולים ברשימה הם ממוצא ליטאי ולאטווי. הוא סירב לגלות את שמותיהם, כדי לא לשבש את החקירה שאותה הבטיחה ממשלת אוסטרליה לנהל.

האינפלציה בעולם נסוגה השיא בבוליביה: 8175%

דינבורו (עי"צ). – האינפלאציה נסוגה בעולם, להוציא באמריקה הלאטינית, שם הגיע שיעור האינפלאציה אשתקד לשיא של 8,175 אחוזים בבוליביה – כך מתברר מדו"ח של ארגון העבודה הבינלאומי, שפורסם אתמול בז'נבה.

לפי הדו"ח, הסוקר את שנת 1985, הסתכם שיעור האינפלאציה בארגנטינה ב־385 אחוז, כמחצית השיעור של 1984. בברזיל היו 228 אחוז אינפלאציה, בפרו – 158, באורוגוואי – 83 ובמקסיקו – 63.

בקבוצת המדינות התעשייתיות, תופסת הולנד את המקום הנמוך ביותר, עם שיעור אינפלאציה של 1.65: אחריה מערב־גרמניה, עם 1.76 ויפאן, שבה רק 1.77 אחוז אינפלאציה.

בארה"ב היה שיעור האינפלאציה ב־1985 3.83 אחוזים.

מן הדו"ח מתברר כי יוגוסלאביה החזיקה בשיא האינפלאציה באירופה אשתקד, עם 85 אחוז, בכפול מהשיעור ב־1984.

ישראל עדיין החזיקה ב־1985 בשיעור האינפלאציה הגבוה ביותר במזרח התיכון – 185 אחוז – ואילו ליתר מדינות האיזור היו שיעורי אינפלאציה מתחת ל־20 אחוז, להוציא סוריה, שבה היה שיעור של 22 אחוז.

לבוש בהעתק מדוייק של שריון חייל רומי, עסק אתמול ההיסטוריון המערב גרמני מארקוס יאנקלמן בשיווק נמרץ לקידום מכירות ספרו „לגיונותיו של אוגוסטוס" ביריד הספרים של פראנקפורט. השנה ביריד 84 מדינות מרחבי העולם ומוצגים בו לא פחות מ־320,000 ספרים (צילום: א.פ)

ה פ ג נ ה   ג ד ו ל ה

שנתיים וחצי כלואים יהודים המכונים אנשי ה"מחתרת". הכל יודעים שבחורים אלו אינם פושעים פליליים, אלא אנשים שמסרו את מיטב שנותיהם לבטחון ולהתישבות.

- ★ רובו המוחלט של הצבור דורש את שחרורם המידי.
- ★ סקרי דעת קהל הראו שלמעלה מ־80 אחוז מהצבור תובע זאת.
- ★ מאות אלפי אזרחים כבר חתמו על "בקשת חנינה למחתרת".
- ★ אל הנשיא זורמות פניות בלתי פוסקות, מכל העולם, לחון אותם.
- ★ 1150 מחבלים קבלו חנינה, ואילו יהודים שפעלו במגמה לחזק את בטחון ישראל מצויים מאחורי סורג ובריח.
- ★ חוגי השמאל והתקשורת מפעילים לחץ למניעת מתן חנינה לאסירי ה"מחתרת".

בימים אלו של חשבון הנפש, יתעלו נבחרי הצבור ומנהיגיו מעל לכל חשבון צר, פוליטי או אחר, ויאמרו — די!

חנינה למי שפעלו במטרה לחזק את בטחון ישראל.

המצעד וההפגנה אושרו ע"י בג"צ ומשטרת ישראל

הסעות תצאנה מכל רחבי הארץ — פרטים בעתונים בקרוב

הפקה: ישראל מלדברג

מצעד מחאה בירושלים

התכנסות ותחילת המצעד ביום שלישי ד' תשרי (7.10) בשעה 5.00 בערב ברחבת בית־העם רח' בצלאל

המצעד יעבור ברחובות ירושלים ויתכנס ברחבת ההפגנה — ליד ככר צרפת

הפגנה גדולה

בשעה 7.00 בערב ליד ככר צרפת

(ברח' המלך ג'ורג' מול מלון "פלאזה — ירושלים")

לאחר ההפגנה יימשך המצעד ויעבור בסמוך לבית ראש הממשלה.

פיזור בגן־הפעמון ירושלים

מטה ההפגנה

הוועד למען שחרור אסירי ה"מחתרת"

רח' הרב גיארה 47 ירושלים טל' 02-520165

תרומות למאבק — לחשבון מס' 105-998877 הבינלאומי הראשון, בצלאל, ירושלים

בלעדי לאינטרסיסטם: ספריות עם

חלונות זכוכית

לשמירה מפני אבק

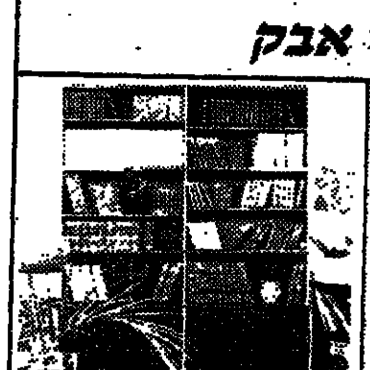

50 דגמי ספריות

100 אפשרויות הרכבה

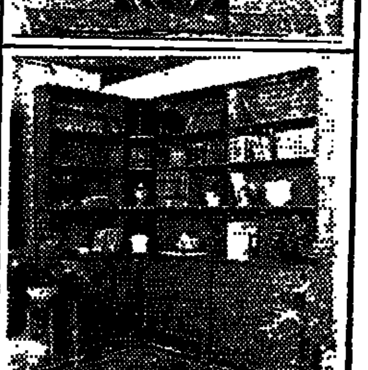

ספריות אינטרסיסטם

בן יהודה 148 ת"א

טלפון 03-249327

פתוח מ־09.30־12.30

16.00־19.00

יום שלישי אחה"צ סגור

קטלוג צבעוני חינם

לכבי ספריות אינטרסיסטם בן יהודה 148 ת"א 63402

שם

כתובת

מיקוד

פיקניק

מגורן ועד מצפה־רמון

אלה הפארקים והחניונים של הקרן הקיימת לישראל

● **איזור הצפון**

פארקים

גורן – על כביש הצפון, משלומי מזרחה ליד מושב גורן (פארק יער טבעי ובו חורש אלונים. אתר פיקניק גדול, שביל טיולים ארוך ויפה לנחל כזיב. מצפור לכיוון המנזר).

הירדן – בדרך העוקפת את הכנרת מצפון, לאורך גשר אריק (תגיע בגדול לאורך הירדן עם איזור פיקניק, טחנות קמח עתיקות, אתרי דיג ופינות פיקניק לאורך הירדן).

גמלא – פניה מכביש רמת-מגשימים-קצרין (על צוק המשקיף לגמלא העתיקה. שביל לאתר העתיקות, שולחנות וסככות צל, אנדרטה לזכר לוחמי רמת הגולן).

קצרין – ליד העיר קצרין (בית-כנסת עתיק וחפירות ארכיאולוגיות).

חניונים

שלומי – ליד העיירה שלומי על כביש הצפון (חניון נופש פעיל).

עין-זיתים – ליד צפת (חניון נופש פעיל).

לביא – ליד צומת גולני (איזור פיקניק עם שולחנות אבן, מסלול כושר, מתקני הרפתקאות לילדים ואמפיתאטרון).

חצור – ממערב לעיירה חצור (חניון נופש פעיל).

עליקה – על כביש גשר בנות-יעקב – נפח (אנדרטה וחניון דרך).

מגדל גיתה – בכביש לגיתה, ליד מגדל השאיבה (איזור פיקניק ומגדל שמירה משוחזר מתקופת חומה ומגדל).

חניון השיירה – ליד צומת כברי.

מצפה אדמית – פניה מכביש עכו-צפת (מצפה, חניון ושמורת טבע סמוכות, תחילת מסלולי טיול בנחלי פרוד, צלמון, בסמוך שרידי טחנות קמח עתיקות).

חניון פרוד – ליד קיבוץ פרוד, על כביש עכו-צפת.

חניון ביי – על כביש הצפון ליד שתולה.

חניון הבניאס – ליד מקורות הבניאס.

חניון הנקרה – ליד ראש הנקרה.

שגב – ביער שגב שעל כביש אחיהוד-דיר חנא.

גבעת שחומית – קריית-שמונה, היא "הר הנחש" (מגדל תצפית).

אנדרטת השריון – כ־1 ק"מ ממערב לצומת עין-זיתים (אנדרטה וחניון).

חניון האלה – בעמק קדש, מערבית למצודת נבי יושע.

יערות בירייה – ליד מצודת בירייה (חניון יום ומצפור, חניון דרך על הדרך למצפה עמוקה).

חניון גיתה – ברום הגולן על הכביש לבני-יהודה.

אגם חיתל – ברום הגולן (חניון ליד מאגר המים).

מנחמיה – ליד הישוב (מצפור אנדרטה ע"ש לוי אשכול).

מצפה מורן – הר מורן (מגדל תצפית).

חניון נחל – על כביש עכו צפת.

בית הכרם – בכניסה לגילון.

לימן – בין שפר למירון.

חניון מירון – ליד צומת מירון (איזור פיקניק, מסלול טיולים לקבר שמאי והרשב"י).

חניון מעלות – בכניסה לבית המרגוע.

הר כמיר – בשמורת הר מירון, ליד בית-ג'ן.

מזרח הכנרת – מכביש צמח-עין-גב (שולחנות פיקניק, חניה, דלקים וחוף רחצה).

גילון – על כביש עכו-צפת (איזור פיקניק ומסלול טיולים בין צוקי התואר).

שיחזור קרב יחיעם – ליד צומת כברי (שיחזור שיירת יחיעם, כולל משוריינים וכלי נשק ותיאור הקרב, איזור פיקניק).

● **איזור התיכון**

חניונים

עין אפק – ליד קיבוץ אפק (שמורת טבע, מוזיאון, בריכות מים וחניון).

ציפורי – על כביש שפרעם-נצרת (נופש פעיל, מתקני פיקניק).

הר דבורה – ליד נצרת-עלית (מצפור, חניון נופש שולחנות פיקניק).

גבעת המורה – ליד עפולה-עלית (חניון נופש פעיל, מגדל תצפית).

הזורע – כביש מגידו-יקנעם (חניון נופש פעיל, מתקני פיקניק).

פארק הכרמל – הר הכרמל (כעשרים חניונים לשהייה ופיקניק).

יער חדרה – ליד תחנת רכבת מערב (חניון נופש פעיל, מתקני פיקניק).

כרם מהר"ל – כביש פרדס-חיפה (מגדל תצפית, חניון נופש).

עירון – כביש חדרה-מגידו (חניון נופש פעיל, שביל הליכה וטיולים).

גלבוע – כביש התענכים מעפולה (סדרת חניוני נופש, שביל טבע בהר ברקן).

קריית אתא – על כביש עוקף קריית אתא (חניוני נופש, שולחנות ומתקני משחק).

נהלל – ליד מגדל העמק (חניונים, שבילי טיול ומרכז "טע-עץ" לתיירים).

שפרעם – ליד כפר שפרעם (חניון נופש פעיל).

● **איזור המרכז**

חניון שורש – יער הקדושים (נופש פעיל, חניון).

יד קנדי – ממערב למושב עמינדב, ביער עמינדב (מונומנט מרשים שלצידו פינות ישיבה בחורשה קטנה של אורנים).

גחלי אש – ליד מושב כסלון, יער הקדושים (אנדרטה ביער עם פינות צל, מים ושירותים).

דרך בורמה – בין קיבוץ נחשון ויערות אשתאול (שולחנות, פינות צל. לאורך דרך בורמה המשוחזרת והמשולטת).

חניון הראל – כק"מ ממער' למושב תעוז (שולחנות ואנדרטה).

מצפה הראל – כק"מ מצפ' מע' לתעוז (פינת פיקניק, דשא וצל ליד מצפה קק"ל, מים ושירותים).

חניון אשתאול – בכניסה למשתלת אשתאול (פינת ישיבה ומשחקים).

יער השלום – בין שכונת אבו-טור לארמון הנציב, ירושלים (חניון ובו מתקני משחקים ושולחנות פיקניק).

חניון רמות – בין שכונת רמת אשכול ורמות (נופש פעיל וחניון פיקניק).

חניון שער הגיא – ליד צומת שער הגיא (שולחנות פיקניק ליד ציר דרך בורמה).

יער ירושלים – ליד סבי קריית משה (מרכז הנופש הירושלמי וחניוני נופש).

● **איזור עדולם**

מצפור וחניון – על כביש בית-שמש – בית-גוברין (מגדל תצפית, שולחנות פיקניק, מים).

חבל עדולם – כנ"ל.

משואה – כנ"ל.

יער הנשיא – על כביש צומת נחשון-שמשון (שולחנות פיקניק, שירותים ומים).

פארק עצמאות ארה"ב – בין המושבים מחסיה, נס הרים (מגרשים למשחקי כדור, מערת הנטיפים, מצפה הר יעלה, מחנה נוער, מרכז "טע-עץ במו ידיך", מסלולי טיול לנחל שורק).

עין כבר – ליד מושב מבוא ביתר (מעיין ניקבה טיפוסי, מדרגות שלחין, שולחנות פיקניק, מים, שירותים).

אלון – גוש-עציון (יער צעיר, שולחנות פיקניק).

יער קיימה – בפאתי המושבה (מתקני פיקניק, מים, שירותים, מצפור).

יער בן-שמן – ממזרח לכפר הנוער בן-שמן (מתקני פיקניק, מים, שירותים, מצפה, מדשאה, מתקני ספורט ומשחק, מחנה נוער, מרכז שרה).

פארק איילון (קנדה) – בעמק איילון, ליד מנזר לטרון (מתקני פיקניק, מים, מסלול מעיינות, בריכות ואמת מים, שירותים, אתרי ארכיאולוגיה, מצפורים, מדשאות, מתקנים למשחקי ילדים, מחנה נוער ושבילי טיולים).

יער חולדה – ליד הקיבוץ (מתקני פיקניק, מים ושירותים, מתקני ספורט, מחנה נוער ואתר היסטורי "בית הרצל").

אנדרטת הפורצים – על הכביש הראשי לירושלים, ליד שואבה (שולחנות, ספסלים ופינות צל).

● **חבל הדרום**

דרך ערבה – לאורך הכביש לאילת, בערבה הצפונית (שולחנות, מתקני גריל, אשפתונים, חניוני דרך קטנים לנהגים ונוסעים בדרך הערבה).

יוטבתה – ליד תחנת הדלק של יוטבתה (שולחנות, מתקני משחק, אשפתונים, ברזיות, שירותים של תחנת הדלק).

פארק תמנע – ערבה דרומית, מכרות תמנע (מרכז מבקרים, מסלולי נסיעה, מסלולי הליכה, אתרי עתיקות ציורי סלע, חניוני פיקניק).

איבים – ליד שדרות (חניון נופש פעיל, מתקני משחק, שולחנות, מתקני גריל, ברזיות, שירותים, ישיבה קבוצתית).

שרשרת – ליד נתיבות (חניון נופש פעיל, מתקני משחק וגריל, שולחנות, ברזיות, שירותים, ישיבה קבוצתית).

יער יתיר – הנגב הצפון-מזרחי (חניון פיקניק, מסלולי נסיעה, מתקני משחק, שולחנות, מתקני גריל, ברזיות).

יער להב – הנגב הצפוני (חניון נופש פעיל, מתקני משחק, שולחנות, ברזיות, אתרי עתיקות, מצפור).

פארק אשכול – ליד נחל הבשור (פארק נרחב, מדשאות, עצי תמר וצל, מצפור, מעיינות, שירותים, שולחנות וגריל, בריכת שחייה בתשלום).

פארק ירוחם – ליד העיירה ירוחם (אגם, שולחנות פיקניק, נמצא בפיתוח).

יער המלאכים – שוריה (חניון נופש פעיל, מתקני משחק, ברזיות, מצפור, מחנה נוער, שירותים).

יער לחן – ליד באר-שבע (חניון נופש פעיל, מתקני פיקניק, ברזיות, שירותים).

פארק ערד – ממערב לערד (חניון נופש, ברזיות, מתקני משחק, מתקני גריל).

פארק בן-גוריון – ליד דימונה (מתקני הרפתקאות, שולחנות, מתקני גריל, ברזיות, פינות ישיבה קבוצתיות).

הרועה – ליד שדה-בוקר (חניון דרך, ברזיות, מתקני משחק, שירותים).

עמלוני – ליד משאבי-שדה (שולחנות פיקניק).

גילת – בתוך משתלת גילת, בכביש באר שבע – אופקים.

פארק אופקים – ליד אופקים (שולחנות, נופש פעיל, ברזיות, מתקני גריל, מדשאה).

בית-כנסת מעון – ליד נירים (שולחנות ישיבה קבוצתית, ברזיות, שירותים, אתר ארכיאולוגי).

דרך – ליד עומר (שולחנות בליימן).

יד-מרדכי – ליד יד-מרדכי (שולחנות – בפיתוח).

אמציה – ליד אמציה (שולחנות, אתרים ארכיאולוגיים).

מצפה-רמון – בכניסה למצפה-רמון (שולחנות, ברזיות).

אוקראינים בשירות האס.אס.

דמיאניוק ושות'

מאת נתן רועי

ג'ון דמיאניוק, המואשם בישראל בסיוע לרצח 800 אלף יהודים במחנה ההשמדה טרבלינקה, הוא אחד מעשרות פושעי-מלחמה אוקראינים, ששירתו ב"כוחות העזר" של האס.אס. ועקרו מאוקראינה לארה"ב בסיום מלחמת העולם השניה, כדי להימלט מעונש שציפה להם בבתי-המשפט הסובייטיים. אחדים מהם גורשו מארה"ב – בהן דמיאניוק הוסגר לישראל.

עיון אקראי בתיק רשמי של משרד המשפטים האמריקאי, שהגיע לידינו, מעלה שורה של שמות פושעי מלחמה ממוצא אוקראיני שגילו "הצטיינות-יתר" בכוחות העזר של האס.אס. ורצחו אלפי יהודים בשיטתיות ותוך גילוי אכזריות נוראה. אחדים מהם עדיין בחיים, ואילו אחרים נעלמו או מתו בגיל מבוגר.

● בוהדן קוזי – נולד ב־23 בפברואר 1923 בפוקשוישי, אוקראינה. הוא הגיע לארה"ב ב־17 בדצמבר 1949 ולא הצהיר בפני שלטונות ההגירה האמריקאים על עברו. ב־9 בפברואר 1956 הוענקה לו אזרחות אמריקאית בבית המשפט באוטיקה, מדינת ניו-יורק. קוזי שירת בין השנים 1944-1942 במשטרה האוקראינית שהיתה מוצבת בעיר לישייאץ, אוקראינה. הוא השתתף, באופן פעיל, ברצח מאות תושבים. עדי הראיה תיארו בפני התביעה האמריקאית ואנשי המחלקה המיוחדת במשרד המשפטים האמריקאי רוצח בדם קר. בינואר 1981 נסעו אנשי הפרקליטות האמריקאית לפולין וגבו שם עדויות נגד בוהדן קוזי. עדויות נוספות נגבו בברית-המועצות אשר התירה לאנשי התביעה האמריקאית לגבות עדויות, באווירה חופשית לגמרי.

● מיכאל הרציאש – נולד ב־22 בפברואר 1909 בז'ולדאק אוקראינה. הוא הגיע לארה"ב ב־18 במאי 1949 ולא הצהיר על עברו בפני שלטונות ההגירה. ב־11 בנובמבר 1954 הוענקה לו אזרחות אמריקאית כדין.

הרציאש שירת מספטמבר 1941 עד אוגוסט 1943 כקצין משטרה במשטרה האוקראינית בלבוב. מאוחר יותר הוצב במשטרת יאוורוב-נובי שבאוקראינה הכבושה על-ידי הנאצים. הוא השתתף, במהלך שירותו בהבאת יהודים עד מוות בארוזבנובי. הוא זוהה בוודאות על-ידי 3 ניצולים. עדויות נוספות נגבו בברה"מ על ידי התביעה האמריקאית.

● אלברט דייטשר – נולד ב־18 באוגוסט 1920 בוורמס, שבמחוז אודסה, אוקראינה. הוא הגיע לארה"ב ב־29 במארס 1952 ולא הציג בפני שלטונות ההגירה האמריקאים את עברו. הוא קיבל אזרחות אמריקאית ב־10 בספטמבר 1957 בבית-המשפט המחוזי של אילינוי.

הוא הואשם על ידי האמריקאים כי שירת בסלבשוץ, ארגון צבאי פרו-נאצי החל מחודש ינואר 1942. הוא השתתף בהוצאות המוניות להורג של יהודים באיזור אודסה. היהודים הובאו למקום הרצח במשאיות ועגלות, הוצאו מהן ונורו למוות. אלברט דייטשר נהרג בתאונת-רכבת כמה ימים סמוך להגשת התביעה נגדו בארה"ב. היה זה ב־18 בדצמבר 1981, יום אחד לאחר הגשת התביעה נגדו. הועלתה השערה, כי התאבד.

● פיודור פדורנקו – נולד ב־17 בספטמבר 1907 בסיוואש אוקראינה. הגיע לארה"ב ב־5 בנובמבר 1949. ב־23 באפריל 1970 הוענקה לו אזרחות אמריקאית בבית-משפט בקונטיקט. פדורנקו שירת ב"כוח העזר" של מחנה ההשמדה טרבלינקה בין השנים 1943-1942. נטען נגדו כי התעלל ביהודים במחנה והיה שותפו של איוואן דמיאניוק למעשי הרצח ההמוניים. הוא הודה, כי שירת במחנה ההשמדה טרבלינקה, בעת שהופיע בבית-המשפט האמריקאי שדן בשלילת אזרחותו. ב־5 במארס 1981 החלו הדיונים לגירושו של פדורנקו מארה"ב. הדיונים נערכו בחודשים מאי – יולי 1981.

● אלכסנדר להמן – נולד ב־21 ביולי 1913 בז'פרוז'ה אוקראינה. הוא הגיע לארה"ב ב־15 בפברואר 1957. התביעה האמריקאית טענה נגדו, כי החל מסתיו 1941 עד אוקטובר 1943 בעת ששירת כסגן מפקד המחלקה הראשונה במשטרת ז'פרוז'ה אוקראינה, הוא הורה ואף ביצע בעצמו מאות מעשי רצח של יהודים באיזור ז'פרוז'ה. הוא הרג בידיו 55-300 יהודים בסמוך לאיצטדיון ברגע באוקראינה. ב־23 בנובמבר 1981 החלו בבית-המשפט שבקליבלנד, אוהיו, הדיונים לגירושו מארה"ב, לאחר שהוברר, כי לא דיווח לשלטונות ההגירה על עברו.

על מה בעצם כל הרעש?

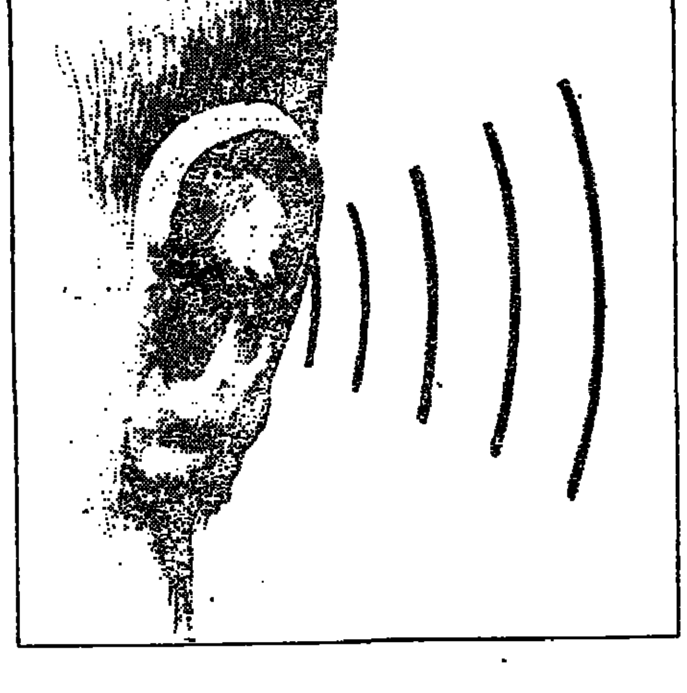

טורבינות-החרום ברדינג ג' חיוניות

- בלי טורבינות החרום יכולים אלפי בתי-אב ועשרות מפעלים חיוניים למצוא את עצמם משותקים ברגעים הקריטיים ביותר למדינה.

טורבינות-החרום ברדינג ג' לא יכולות להוות מטרד אקולוגי

- כטורבינות לשעת חרום, הן יופעלו רק מספר שעות בשנה.
- אתר רדינג ג' הוא אתר תת-קרקעי, כך שגם כשיופעלו טורבינות-החרום תבלע האדמה את הרעש.
- טורבינות-החרום יופעלו בדלק באיכות גבוהה כך שהבעירה תהיה מושלמת.

טורבינות-החרום הן בפיקוח ציבורי

- יוקם גוף מקצועי, בלתי תלוי, שיהיה מוסמך לקבוע את התנאים בהם תופעלנה הטורבינות. חברת החשמל תנהג רק לפי ההנחיות שיוציא אותו גוף.

אז על מה, בעצם, כל הרעש?

רדינג ג' חייבת לקום

חברת החשמל לישראל בע"מ

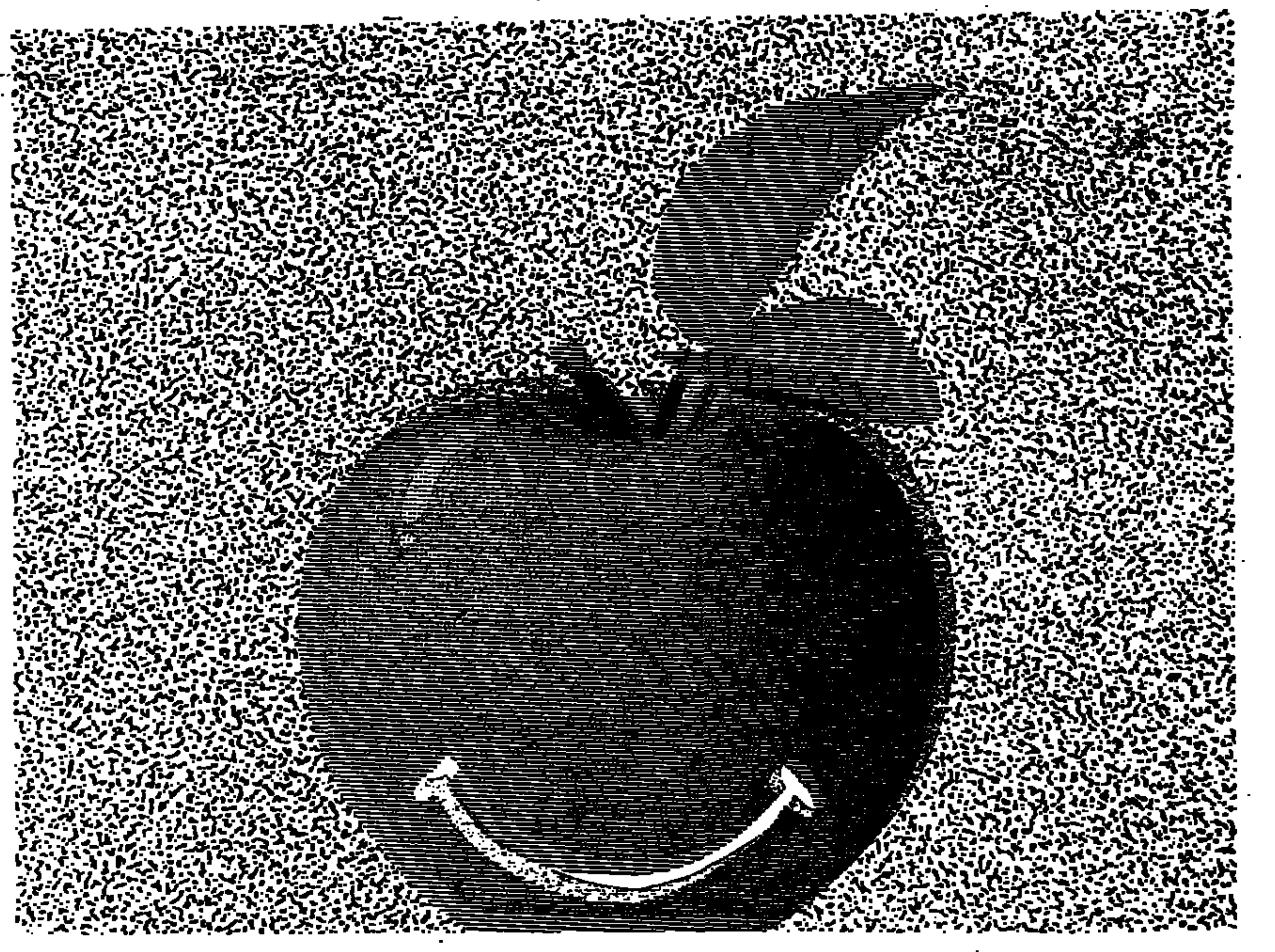

שנה טובה ו...

גם השנה נצא לדרכים,
ניסע בכבישים, נטייל ברחבי ישראל.
תחנות "דלק" ב-אדום וירוק
מחכות לכם לתדלוק ולהתרעננות.

שנה טובה לכל בית ישראל ו...
דלק צלחה!

דלק צלחה!

ורשבסקי פרילוקר דובר

מגמה מעורבת במניות – ירידות במניות ה„הסדר"

מגמה מעורבת נרשמה בשוק המניות. האווירה בבורסה היתה רגועה וחיובית, לעומת שני ימי המסחר הקודמים.

היקף הפעילות לא היה גבוה, אך ניתן היה להבחין במגמת רכישות ע"י מנהלי תיקים המעריכים, כי השנה החדשה תיפתח באווירה חיובית בשוק המניות. המסחר במניות הבנקים חזר לימים קודמים בהם נרשמו היצעים, ושערי מניות ההסדר ירדו, וכן בהיקף המחזורים היתה ירידה. בשוק אגרות החוב נרשמה מגמה מעורבת המסחר באפיק זה אופיין בפעילות דלילה למדי.

במניות ההסדר נרשמו היצעים קטנים, אשר גרמו לירידת שער במרבית מניות ההסדר. היצע קטן יחסית לאי.די.בי. מ"ר בכך 587 ע.נ. הביא לירידת שער של 0.7% במחזור קטן. דיסקונט ב', היצע של 24 ע.נ., ירידה של 0.8, מזרחי היצע 881 ע.נ. ירידה של 0.9% פועלים ע"ש 842 ע.נ. היצע ירידה של 0.6 סכוק בכ"ל היצע 483 ע.נ. ירידה של 0.6%.

במניות החופשיות היתה מגמת שערים מעורבת, במהלך המסחר מספר המניות שעלו היה גבוה ממספר הירידות, הפעילות החיובית נרשמה עקב הערכה של מספר מנהלי תיקי השקעות ומקורבי שוק, על התחזקות המגמה החיובית כבר בימי המסחר הקרובים, ואלה באו בביקושים מוקדמים „בלידר".

עליה של 4.4% נרשמה למנית ב. ספנות 0.5, עליה דומה של 6.7% למנית בנין. ביקוש לא גדול לשלטון סופק ללא שינוי תוך מחזור גדול.

ענף הביטוח: מגמה מעורבת עם נטיה לעליות, אורים א' עליה של 5.3%, הדר I עליה של 3.9%. הפניקס 0.5 ירידה של 3.8%, סהר ביטוח ירידה 8.9%.

מסחר ושירותים: רפק 0.5 ירידה של 5%. דלק ע"ש עליה של 1.9%. מחשבים איכות עליה של 5%. יענא עליה של 3.7%. מקרקעין עליות כדי"ב. אלהב I עליה של 7.4%. ארלדן 01 עליה של 5.7%, בן יקר גת עליה של 10%. תעתע' אופ ודוקר נמשכים לאחר ירידה יום קודם של 32.4%- עלה שער האופציה היום ב-47.8%. ירידות נרשמו למניות קיטוריה I ב-6.7% – קיטוריה 5 ‎-10.1%. טכסטיל עליות למרבית המניות בענף זה ברק 5 עליה של 9.1%. פולגת 0.4 עליה של 3%. פוליגון עליה של 9%. מוצרים כימיים מגמה מעורבת עם נטיה לירידות. דקסטר מוקרים בלבד על רקע הפסדים בחברה. חיפה כימיקלים עליה של 3.8% החברה הרויחה 5.68 מיליון ש"ח, פטרוכימיים עליה של 4%. אגרין 1 עליה של 10%. פעילות ערה נרשמת במניות סמה בימים האחרונים שער מניה זה 5 עליה ב-10%.

סיכום חודש ספטמבר בקרנות הנאמנות

בחודש ספטמבר המדד הכללי של הקרנות עלה ב-1.9% כאשר הקרנות המובילות היו קרנות הצמודות לאגרות חוב. אייל 3.19%, היתה מובילה בין הקרנות הקטנות. בין הבנקים מגד של הבינלאומי 3.04% ותרשיש של לאומי – פיא 2.84%. בין הקרנות המתמחות במטבע חוץ – וחזית של בנק אמריקאי המובילה בתשואה של 2.83%, ואור של לאומי – פיא 2.45%. בקרנות הנאמנות המתמחות במניות התמונה היתה שונה ואלה ירדו בשיעור של כ-0.1%. בניגוד לשאר הקרנות בלטה בשיעור העליה קרן סבין השייכת לבטוחה בשיעור של 2.85%. אודם עליה של 0.33, דקל ירידה של 0.44%, יהלום ירידה של 0.82%.

שערי המניות

בנקים מסחריים

שאינם בהסדר ההצמדה

אוצ.ה.ח. ש	16450				
הספנות 0.1	1031	539	+1	+1	+772
הספנות א 0.5	720	1804	+30	+4.4	+3475
הספנות אופ 2	780	1111	+60	+8.3	+3069
כללי לא בהסדר	22200	16.0	+100	+.5	+3.0
בנק צפ' אמריק 1.	— הפסקת מסחר —				
בנק צפ' אמריק 5.	— הפסקת מסחר —				
בנק צפ' אמ אופ1	— הפסקת מסחר —				
הבינלאומי 5.0	3535	1328	+70	+2.0	+1003
פ.י.ב.י. 0.5	4043	2115			-650

כלולים בהסדר הצמדה

אידיבי רג 100.0	79350	272	-550	-.7	-567
אידיבי ב 100.0	80150	4.0	-1		-4.0
אידיבי בב א 2.0	491000		-2000	-.4	-1.0
אגוד 1שח	59340	52.0			-160
דיסקונט ב	100785	21.0	-800	-.8	-74.0
דיסקונט א	101100	420			+459
דיסקונט שה ב	11950	2.0			-3.0
המזרחי ש	32560	464	-300	-.9	-681
המזרחי ב	32500	20.0	-460	-1.4	-170
המזרחי שה 9	14890	1.0	-10	-.1	-1.0
הפועלים מבב	111999 תב	1.0	+6999	+6.7	+13.9
הפועלים ש	53950	709	-350	-.6	-542
הפועלים ב	53900	164	-300	-.6	-140
כללי א 1.0	137000	5.0	-2000	-1.4	-24.0
כללי שה 5	105500				
כללי שה 7	6660	100			+100
בלל סכום 100.8	34280	909	-200	-.6	-153
בלל שה 11	13000	177			-63.0
מימון ומסד 1.0	45900				–
מימון ומסד 5.0	23600				

בנקים למשכנתאות

ארנים 0.1	15943	10.0	+143	-.9	+50.0
לאומי משכנתא' ש	4840	70.0	-10	-.2	-75.0
לאומי משכנתא' ב	4829	40.0	-1		-45.0
כרמל ש	4044	1.0			+257
כרמל שה 1	3232	61.0			[illegible]
בנין ב' 5.0	8000 תב	70.0	+500	+6.7	+53.3
פת משכ ש	1945	282			-468
משכן ב ש	2173	230	+33	+1.5	+95.0
עצמאות 0.1	8220	20.0	-10	-.1	-20.0
טפחות מבב ש	14500	1.0	-70	-.5	-1.0
טפחות רג ש	13030	86.0			-47.0
טפחות שה 1	8090				
טפחות שה 2	4174	21.0			+67.0
יעטר 1.0	1895				-547
יעטר 5.0	890	135	+5	+.6	+101
מירב 1.0	5245	144	+25	+.5	+246

מוסדות מימון

שלטון א ש	480	26956			+4689
הלוואות מבכ א	— לא נסחר —				
הלוואות מבכ ג	— לא נסחר —				
לאומי תעשיה א ש	6920	24.0	-40	-.6	-34.0
פתוח תעשיה מבכ	— לא נסחר —				
פת תעש בב ג	— לא נסחר —				
פת תעש בב גג	— לא נסחר —				
פת תעש בב גגג	— לא נסחר —				
פת תעש בב ד	— לא נסחר —				
פת תעש בב דד	— לא נסחר —				
מרכז קבלנים 5.0	555	620	+1	+.2	+285
תיירות בב	— לא נסחר —				
כלל ליסינג 0.1א	16200	60.0			+12.0
כלל ליסינג 0.5ב	11010	59.0	+300	+2.8	+65.0
כלל לסינג אג"ח1	11300	18.0			-18.0

ביטוח

איתן 1 שח	242	7453	+6	+2.5	+9565
אורים 0.1	1000	2390	-50	-4.8	-1970
אורים א 0.5	516 תב	2100	+26	+5.3	+2174
בטוח משנה 0.1	535	413	+5	+.9	+1165
בטוח משנה 0.5	182.0	8613			-1477
הדר 1 שח	377	2416	+14	+3.9	+2788
הדר 5 ש"ח	199.0	3564			-764
המנה ש	254	16674	+1	+.4	+5642
הפניקס 0.1	780	3558			+356
הפניקס 0.5	502	4376	-20	-3.8	-9176
המסנה-הראל 1.0	7315	34.0	+13	+.2	+30.0
המסנה-הראל 5.0	3660	380			-37.0
מנורה 1.0	— הפסקת מסחר —				
מנורה 5.0	— הפסקת מסחר —				
סהר ב 1.0	5212 תב	150	-510	-8.9	-272
סקורייטס בר 1 שח	2650	670	+11	+.4	+94.0
צור ש	350	13553			-2237
ציון התוקות 1.0	9250				
ציון התוקות 5.0	2185	220	-15	-.7	-210

מסחר ושרותים

מסחר

אינטרנאמא 1.0	7712	135			
אינטרנאמא 5.0	1730	3338	+40	+2.4	+680
מאיר עזרא 1.0	7910	908	+320	+4.2	+1256
מאיר עזרא אופ 1	7110	124	+91	+1.3	+32.0
כלל סחר 1.0	1565	7438	-50	-3.1	-9515
קריסטל 1.0	14500	214	+324	+2.3	+124
רפק 0.1	30000				
רפק 0.5	8835	32.0	-465	-5.0	-12.0

שופרסל א 2.0	5650	844	-50	-.9	-481
שופרסל ב 10.0	4230	858	+50	+1.2	+484

שרותים

דלק ב 0.1 שח	3200	2638	+60	+1.9	+3151
דיאל 1.0	2661	94.0	+1		+6.0
דיאל 5.0	1469	3.0	+29	+2.0	+97.0
סבנות הספקה 0.1	14570	20.0	+200	+1.4	+51.0
סבנות הספ' 0.5א	4375	150	+75	+1.7	+618
ידור 0.1	1898	450	+90	+5.0	+635
ידור 1.0	301	3915	+1	+.3	+2371
חברת החשמל 0.1	— הפסקת מסחר —				
כהנוי עירונה 0.1	4880	615			-1620
כהנוי עירונה 0.5	2109	2155	+100	+5.0	+1535
קנבורסיום 0.1	— הפסקת מסחר —				
קנבורסיום 0.5	— הפסקת מסחר —				
קיסל 1.0	— הפסקת מסחר —				
קיסל אופ 1	— הפסקת מסחר —				

מלונות ושרותי תיירות

כלי זהב 1.0	8158	16.0	+160	+2.0	+12.0
כלי זהב 5.0	3893 תב	88.0	-433	-10.0	-173
מלונות דן 1.0	1683		-90	-4.5	-137
מלונות דן 5.0	1188	217	-62	-5.0	-294
הוד הלבנון 0.1	— הפסקת מסחר —				
כנב 1.0	3350	400			-284
מלונות ירדן 1.0	2999	67.0	+78	+2.7	+100
מלונות יהלום 1	— הפסקת מסחר —				

מחשבים ושרותי מחשב

איכות 1 שח	1679	2729	+80	+5.0	+4485
דטה סיסטם 1.0	— הפסקת מסחר —				
חילון 1.0	20800	92.0	-400	-1.9	-48.0
יענא 1.0	4199	60.0	+149	+3.7	+51.0
כלל מחשבים 1.0	9850	22.0	+49	+.5	+4.0
מ.ל.ל. 1.0	20800	30.0	-465	-2.2	-32.0
מ.ל.ל. 5.0	6140	144	+290	+5.0	+209
מטוב מחשבים 1.0	3752	335			-10.0
ניקוב מחשבים 1.	11780	207	+125	+1.1	+217
ניקוב מחשבים 5.	7345	154			-34.0
תים מחשבים 1.0	1750	601	+13	+.8	+352
תים מחשב אופ 1	18300				

מקרקעין ופיתוח

נדל"ן בינוי ופיתוח

אבהרם גינדי 1.0	— הפסקת מסחר —				
אבהרם גינדי 5.0	— הפסקת מסחר —				
אזור מבנים 1.0	840	612	+11	+1.3	+169
אזור מבנים 5.0	365	3246			-2376
אהרים 1שח	690	4525	+10	+1.5	+4308
אהרים אפ 1	415	1662	+7	+1.7	+2389
אהרים אגח 3	97.5	4660			+17404
אידה 1.0	— הפסקת מסחר —				
אל-רוב 1.0	1680 תב	6099	+130	+7.4	+2527
אמבנים 1.0	3890	417			-134
אפריקה 1.0שח	34300	15.0	+200	+.6	+35.0
אפריקה 1.0שח	26320	38.0			+20.0
אפריקה אופ 5	15862	100	+462	+3.0	+77.0
אריחים 1.0	2521	535	+1		+50.0
ארלדן 1.0שח	2800 תב	382	+150	+5.7	+208
ארלדן 5.0שח	1350	640			-98.0
בן-יקר גת 1.0	3301 תב	252	+300	+10.0	+632
ביטונרין 1.0	— הפסקת מסחר —				
ביטונרין 5.0	— הפסקת מסחר —				
דניבור 1.0	5600	507			-100
דורקר 1.0	406	1038	-10	-2.4	-3367
דורקר 5.0	320	789	+12	+3.9	+206
דורקר אופ 1	136.0 תב	13421	+44.0	+47.8	+43029
הדעד 0.1	7750	70.0			-46.0
הדעד 0.5	4341	9.0	+1		+91.0
הסתדל 1.0	1193	184	+2	+.2	+77.0
הסתדל 5.0	750	408			-617
ח.ל.ב. 0.1	— הפסקת מסחר —				
ח.ל.ב. 0.5	— הפסקת מסחר —				
נכסים ובנין 1.0	2555	1729	-15	-.6	-1734
גב-ים 0.1	3851	130	-29	-.8	-97.0
גב-ים 0.5	2499	320	-131	-5.0	-320
המכונית הישוב 1.0	50960	95.0	+400	+.8	+102
ישבה 0.1	5701	735	+1		+296
יהודלים 1.0	1755	545			+611
ירושלים 10.0	— הפסקת מסחר —				
כוח פיתוח 1.0	7320	20.0	+220	+3.1	+35.0
כלל-בנין 0.1	361	7649	+6	+1.7	+17658
לודר 4.0	4018	68.0	+106	+2.7	+275
לודר 5.0	1455	238	+27	+1.9	+562
מ.ה.ם. 1.0	631	7094			-1810
מאגרי בניה 1.0	806	6225			+4317
מאגרי בניה אופ1	— הפסקת מסחר —				
מיכאל 5.0	315	2807			-473
מבנים 5.0	980	3450	+40	+4.3	+3918
מר-לו 1.0	551	296	+13	+2.4	+353
ליברמן 1.0	365	1110	-15	-4.0	-1665
ליברמן 5.0	105.0	9293			-67.0
ליפסקי 1.0	1449	1458			-1474
ליפסקי 5.0	780	1758	+30	+4.0	+4748
נאות אביב 0.5	5851	205	+1		+59.0
נכסי אחרים 1.0	645	1381	-25	-3.7	-881
נהר התוקות 1.0	12291	60.0	-100	-.8	-50.0
נהר התוקות 5.0	8140	32.0	-100	-1.2	-52.0
נקש 1.0	7070	50.0	-300	-4.1	-122
נקש 5.0	3899	100	-171	-4.2	-276
עמר ושלע 1.0	— הפסקת מסחר —				
עיר 3.0	— הפסקת מסחר —				
קיסריה 0.1	2620 תב	1864	-189	-6.7	-2760
קיסריה 0.5	1161 תב	4080	-131	-10.1	-9194
רובינשטין 1 שח	1694	1939	-80	-4.5	-2426
רובינשטין 5 שח	1165	4515	-55	-4.5	-5178
רסקו כבכל'	— הפסקת מסחר —				
רסקו רג	— הפסקת מסחר —				

חקלאות

כנען הדר 0.1	2851	549			-135
כנען הדר 0.5	1995	280	+95	+5.0	+194
מהדרין 0.1	7562	499			-390
נכסי הדרים 1.0	1189	1010			-62.0
פרי אור 0.5	3550	524	-140	-3.8	-674
נב-הר 5.0	13550	118	+160	+1.2	+48.0

תעשייה

מזון וטבק

אסאס 1.0	1375	245	-55	-3.9	-375
גולדפרוסט 1.0	3400	213	-36	-1.1	-213
גולדפרוסט 5.0	1700	327	-32	-1.9	-325
גולדפרוסט אופ 1	1471		+21	+1.5	+300
דובק מב ש	3270	981	-20	-.6	-1200
דובק מב ב	3270	411	-10	-.3	-411
זגלוביץ 1.0	765	800			+100
זגלוביץ 5.0	525	500	-20	-3.7	-400
פרי-זה 1.0	1400	1697	+60	+4.5	+108
פרי-זה 5.0	1270	415			+81.0
טמפו בירה 1.0	15699	3.0	-11	-.1	-72.0
טמפו בירה 5.0	10650		+100	+1.0	+5.0
יכין 1.0	1440	706	+36	+2.6	+1116
יכין א 5.0	830 תב	1710	-50	-5.7	-1810
מן 1.0	11400 מ		-600	-5.0	-59.0
מן 5.0	5399	157			-137
נטופרוכס 1.0	9256 תב	764	-1029	-10.0	-1997
עלית 0.1	16500	236	+200	+1.2	+213
עסיס ב 0.5	29800 תב	69.0	-3000	-9.2	-110
קלמה אנגל 1.0	2700	306			-52.0
שמן מבב ש	4489 תב	144	+274	+6.5	+899

טקסטיל והלבשה

אדגר 1.0	1358	2758			+172
אחים 1.0	1356	846	+1	+.1	+24.0
אחנת ברוך 1.0	612	1820	-5	-.8	-1291
אחנת ברוך 5.0	456 תב	1933	+38	+9.1	+3516
אפתק 1.0	— הפסקת מסחר —				
אפתק אופ 1	— הפסקת מסחר —				
גיבור רג ש	12800	7.0	-200	-1.5	-4.0
דלתא-גליל 1.0	2750	773	-50	-1.8	-235
דלתא-גליל א 3.0	1800	202	-24	-1.3	-132
כיתורת באחד 1.	1937	21.0	+92	+5.0	+21.0
כיתורת באחד 5.	921				-376
ויטלוב 1.0	1600	200			-97.0
ויטלוב 5.0	924	49.0	-11	-1.2	-381
ירדינץ 1.0	6100	235	+170	+2.9	+205
זיקית 1.0	1493	369	+40	+2.8	+706
זיקית 5.0	915	608			+8.0
לודזיה 0.1	2850	10.3	-150	-5.0	-412
לודזיה 0.4	1303	1779	+21	+1.6	+2037
ליבת 1.0	799	2892	+19	+2.4	+360
מים גליקו 1.0	— הפסקת מסחר —				
מקס 0.1	3540	331			-408
מקס 0.5	1865	246	-1	-.1	-248
עים 1.0	— הפסקת מסחר —				
עים 5.0	— הפסקת מסחר —				
עבק 1.0	3585	755	+80	+2.3	+570
פולגת א 0.1	3530	811	+30	+.9	+655
פולגת ב 0.4	2425	3353	+70	+3.0	+4106
פוליגון א 0.5	9200 תב	119	+760	+9.0	+157
פרגוד 1.0	3219 מ		-169	-5.0	-3848
גיבור ספורטה	13140	141			-1.0
תעש רוגזין 1.0	3160	1004	+80	+2.6	+911

מתכת ומוצריה

אקסטנון 5.0	2600	395	+105	+4.2	+760
אורדן 10.0	7555	140			-33.0
אורדן 50.0	6250	53.0	-100	-1.6	-53.0
אלוניות 1.0	6190	16.0	+110	+1.8	+3.0
אלוניות 5.0	4063		-10	-.3	-35.0
כבלים ש	15100	27.0	+580	+4.0	+15.0
התבוף 1.0	— הפסקת מסחר —				
התבוף 5.0	— הפסקת מסחר —				
התבוף אופציה	— הפסקת מסחר —				
דיקה 1.0	5410		-140	-2.5	-20.0
דיקה 5.0	2578	39.5	+68	+2.7	+39.5
קמפוסאות פח 1.0	2340	1207			-483
קמפוסאות פח 5.0	2094	560	-90	-4.1	-954
מתכת מרום 1.0	2100	114	+99	+5.0	+175
כבלי ציון 1.0	2164	762	+63	+3.0	+1925
כבלי ציון 5.0	1015	923			-681
כבלי ציון אופ 3	581	439			-459
מודגן 1.0	631	484	-33	-5.0	-284
מודגן אופ א	485 תב	220	+33	+7.3	+342
קרסבי 1.0	901	163	+1	+.1	+210
קרסבי 5.0	492	3910	-7	-1.4	-3469
נחושתן 0.1	27500	27.0			-1.0
נחושתן 0.5	10380	209	+102	+1.0	+108
פקר פלדה 1.0	12620	134			-42.0
קינג 1.0	1150	235	-16	-1.4	-168
קינג 5.0	666				
קליל 1.0	6000	270			-10.0
קליל 5.0	2843	170	+33	+1.2	+95.0
שלודות 5.0	4600 תב	670	+390	+9.3	+573
תעשיות לכיש 1.0	978	981	+46	+4.9	+2765
תעשיות לכיש 5.0	539	155	+11	+2.1	+645

חשמל, אלקטרוניקה ואפטיקה

אלביט 3.0	333000	14.0			-1.0
אלקו 0.1	7700	63.0			-17.0
אלקו 0.25 ש	3090	240	+30	+1.0	+210
אלקו 0.25 ב	3145	71.0			+79.0
אלקטרה 0.1	16950	12.0			-2.0
אלקטרה א 0.5	9251	326			+55.0
אלרון 3.0	263500	7.0			-1.0
אריית 0.02שח	24900	205	-1100	-4.2	-183
כלל תעש אלקטר	1715	1060	+16	+.9	+729
ספקטרוניקס 1.0	1730	1233	-90	-5.0	-1512
ספקטרוניקס 5.0	1150	1657	+1	+.1	+488
פריכטנגר 1שח	465	836	-18	-3.7	-1758
פריכטנגר 5שח	275	1320	+4	+1.5	+1080
ציקלון 1שח	2020	312	-80	-3.8	-362
ציקלון 5שח	1015	743			-5.0
קנבסקין אירלד 1.	4800 תב	22.0	-470	-8.9	-78.0
קנבסקין אירלד 5.	3425				-30.0
ת.א.ת. 1.0	3630 תב	598	+330	+10.0	+572
ת.א.ת. 5.0	1240	494	-30	-1.6	-274
ת.א.ת. אופ 1	10608	13.0	+600	+6.0	+48.0
תדאה 1.0	6802	27.0	+2		+1.0

מוצרי בניה

אי.פ.כלל בנין1	778	1500			-1400
אי.פ.בנין אופ א	365	2581	+8	+2.2	+5203
אי.פ.בנין אגח ג	96.0	5600	+5	+.5	+21400
אלקול 5.0	— הפסקת מסחר —				
אקרשטיין 1שח	940	1993	-17	-1.8	-996
אקרשטיין 5שח	677	1764			-1114
בטון תדיר 1.0	— הפסקת מסחר —				
בטון תדיר 5.0	— הפסקת מסחר —				
בר-פון 1.0	1062		+8	+.8	+150
בר-פון 5.0	342	561			-261
טרומאטבסט 1.0	6998		-2		-15.0
טרומאטבסט 5.0	2310 תב	70.0	-140	-5.7	-156
מ.ל.ב. 1.0	940 תב	250	+50	+5.6	+465
מ.ל.ב. 5.0	550 תב	550	-53	-8.8	-1165
מודול השק בתעש	5100	82.0	+258	+5.2	+210
מראיקה ולפמן 1	— לא נסחר —				
מראיקה ולפמן 5	12750				

כימיה, גומי ופלסטיק

אבגן 5.0	17800	109	-200	-1.1	-109
אליאנס ב 200.0	2550	188	+33	+1.3	+563
גל תעשיות 1.0	10830	77.0	-400	-3.6	-73.0
גל תעשיות 5.0	6200	141			-173
דקסטר 1.0	4953 מ		-261	-5.0	-5492
דשנים 0.1	4949	32.0	+202	+4.3	+43.0
דשנים 0.5	1065				
חיפה כימיקל 10.0	551	8838	+20	+3.8	+12043
סבע כ"ד 0.01	6300	1080	-66	-1.0	-792
ליפסקי 1.0	1700	193	-40	-2.3	-253
ים המלח 0.1	4310	2429	-5	-.1	-942
פטרוכימיים 10.0	547	7574	+21	+4.0	+18034
מקסימה 1.0	6300	96.0	-200	-3.1	-96.0
מקסימה 5.0	2970				+30.0
נקה כמיקל 1.0	2990	210			+22.0
סנו 1.0	14202	799			-599
סנו 5.0	10070	1028			-802
קרים כימיקל 1.0	6762	262			-52.0
ת.ג.ל. 1.0	5200	121			-38.0
ת.ג.ל. 5.0	4510	32.0			-32.0
תיא 5.0	8800	73.0	+400	+4.8	+129
פרוטארום 10.0	12900	22.0	+89	+.7	+8.0
תרז א 5.0	6270	59.0			+72.0

עץ ומוצריו, נייר ודפוס

דפרון 1.0	6488 תב	92.0	+408	+6.7	+124
דפרון 5.0	4290 תב	284	+550	+14.7	+131
חב.נ.ן 1.0	15488 תב	556	+1408	+10.0	+602
יאה 1.0	4970	100	+120	+2.5	+50.0
לבידי אשקלון 1.	500	1330	-21	-4.0	-3615
לבידאשקלון אופ1	860	160	+45	+5.5	+2135
מולט ב 0.5	30500	12.0	+1000	+3.4	+2.0
מפעלי ניר 10.0	220000	9.0			+7.0
סקאנדיה 1.0	3172	290			-245
רים 0.1	4770	129			-79.0
רים 0.4	2785	420	+120	+4.5	+195
תעל ב 0.2	14699	131			-5.0

תעשיות שונות

אברין 1.0	4715 תב	98.0	+429	+10.0	+278
אברין 5.0	2285	340			-110
הביסה יוד 1.0	11100	80.0			-32.0
ה.ג.פולק 1שח	1449	649			-181
ה.ג.פולק 5שח	903	255			-38.0

השקעות תעשיה

כרכרות ב 0.1	7310	445			-297
כור בכ' 1.0	5410000	.2	+25000	+2.4	+.6
כלל תעשיות 1.0	1202	4647			+1158
כאגרי טכנולוגיה	440	755	+6	+1.4	+324

חברות להשקעה

השקעה ואחזקות

אמניר ש	4750	241			-39.0
אידיבי פתוח 2.0	3980	756			+889
אינקובה 1שח	1700	721	+42	+2.5	+886
אינקובה 5שח	1150	3617	-48	-4.0	-4065
אלגר ש	10395	60.0	+200	+2.0	+133
אלגר ב	10930	20.0	+412	+3.9	+9.0
אלרן ש	3168	1186			-948
אלרן ב	3170	188			-250
אמישר בכ' 1.0	— הפסקת מסחר —				
אפיק 1.0	243 תב	6885	+12	+5.2	+11718
אפיק 5.0	161.0	3016			+289
גולת השקעות 1שח	1339	108	-60	-4.3	-108
חברה לישראל 1שח	8020	170			-141
חברה לישראל 5שח	5560	295	-100	-1.6	-337
הלפסון 0.1	113000				
הלפסון 1.0 ש	24080	117	-20	-.1	-115
אכמא א 0.5	18585	57.0	+885	+5.0	+174
פועלים השק ש	5840	1118			-591
לאומי השק 0.1	— הפסקת מסחר —				
דיסקונט השק ש	2255	5195			+1738
מזרחי השק ש	14800	3.0			-14.0
כור השק אגח 124	11000				
חירון 1.0	1921	84.0	+1	+.1	+101
חירון 5.0	900	813	+24	+2.7	+2427
ישום החזקות 1שח	252	9338	+12	+5.0	+12627
יצוא ש	9682	175	+132	+1.4	+20.0
ירדן א 0.1	3375	233	+125	+3.9	+801
כלל ישראל 10.0	850	7855	+28	+3.4	+9074
כלל ישראל 50.0	708	3042	+13	+1.9	+2857
לנדיש 0.1	6002 מב		-316	-5.0	-91.0
לנדיש 0.5	1930 תב	554	-250	-11.5	-1489
מגור מ"ד 1 ש"ח	800	1942	-17	-2.1	-2156
מגור מ"ד 5 ש"ח	451	4736			+1282
עוז השק ב 0.1	3750	8.0	+30	+.8	+92.0
עוז השק ב 0.5	1955	289	+55	+2.9	+259
פז השק ש	6130	268	+250	+4.5	+1240
פמה א 0.1	10400	317	+300	+3.0	+596
פמה 0.5	6930 תב	2205	+630	+10.0	+2369
פריון ב 2.5	3620	680	+70	+2.0	+1435

מחקר ופיתוח

גליל טכנולוגיות	425	1756			-1074

דלק ונפט

דלק חיפושינפט1.	2978	416	+78	+2.7	+1077
דלק חיפושינפט5.	1500	305			+496
דלק נפט אופ 2	900	898	+20	+2.3	+558
מז חיפושי נפט	15230	40.0	-200	-1.3	-119
סראויל 1.0 בכה	583 תב	2837	+53	+10.0	+2381
סראויל 5.0 בכה	472 תב	6367	+43	+10.0	+8925
י.ש.ג.ל. 5.0	2305	2245	-35	-1.5	-2112
מ.ג.נ. 1.0	3585	150	-100	-2.7	-150
מ.ג.נ. 5.0	1560	501			-191
סראויל ב 0.3	4940	8.0	+44	+.9	+6.0
צפון אגר נפט 1.	272	611			-611
צפון אגר נפט 5.	190.0	1099			-950
נפטא ש	1411200	3.0	-56800	-10.0	-7.0

נסחרות במט"ח

בזית ח	230

שערי מטבע חוץ ביום 2.10.86

המטבע	השינוי	בנקנוטים לאומי קניה	לאומי מכירה	הפועלים קניה	הפועלים מכירה	דיסקונט קניה	דיסקונט מכירה	העברות והמחאות לאומי קניה	לאומי מכירה	הפועלים קניה	הפועלים מכירה	דיסקונט קניה	דיסקונט מכירה	שער יציג
1 דולר ארה"ב	—	1.45	1.52	1.45	1.52	1.45	1.52	1.4748	1.4932	1.4743	1.4927	1.4745	1.4928	1.4837
1 מארק גרמני	+0.001	0.72	0.75	0.72	0.75	0.71	0.75	0.7297	0.7388	0.7280	0.7371	0.7282	0.7373	0.7336
1 לישט"ג	-0.015	2.08	2.18	2.08	2.18	2.08	2.18	2.1178	2.1442	2.1199	2.1463	2.1156	2.1422	2.1313
1 פרנק צרפתי	+0.001	0.22	0.23	0.22	0.23	0.21	0.23	0.2225	0.2255	0.2224	0.2252	0.2227	0.2255	0.2240
100 יינים יפאניים	—	0.94	0.99	0.94	0.98	0.94	0.98	0.9558	0.9677	0.9567	0.9686	0.9557	0.9678	0.9615
1 גולדן הולנדי	+0.001	0.63	0.67	0.63	0.66	0.63	0.66	0.6454	0.6535	0.6458	0.6538	0.6446	0.6527	0.6492
1 פרנק שוויצרי	+0.002	0.88	0.93	0.88	0.93	0.88	0.92	0.8984	0.9097	0.8990	0.9102	0.8978	0.9091	0.9035
1 כתר שוודי	—	0.21	0.22	0.21	0.22	0.21	0.22	0.2136	0.2163	0.2138	0.2165	0.2136	0.2162	0.2149
1 כתר נורבגי	—	0.20	0.21	0.20	0.21	0.19	0.21	0.2000	0.2025	0.2000	0.2025	0.1999	0.2025	0.2012
1 כתר דני	—	0.19	0.20	0.19	0.20	0.18	0.20	0.1932	0.1956	0.1932	0.1956	0.1931	0.1955	0.1943
1 מארק פיני	—	0.30	0.31	0.29	0.31	0.29	0.31	0.3005	0.3042	0.3004	0.3042	0.3005	0.3041	0.3024
1 דולר קנדי	—	1.05	1.10	1.04	1.09	1.04	1.09	1.0629	1.0762	1.0624	1.0757	1.0614	1.0748	1.0695
1 דולר אוסטרלי	—	0.88	0.97	0.90	0.97	0.90	0.97	0.9299	0.9415	0.9301	0.9417	0.9295	0.9412	0.9363
1 ראנד דרא"פ	-0.003	0.43	0.52	0.39	0.67	0.45	0.62	0.6600	0.6682	0.6580	0.6662	0.6591	0.6674	0.6640
10 פרנקים בלגיים	+0.001	0.34	0.36	0.34	0.36	0.34	0.36	0.3481	0.3538	0.3519	0.3563	0.3516	0.3560	0.3537
10 שילינגים אוסטריים	+0.002	1.02	1.07	1.02	1.07	1.01	1.06	1.0363	1.0495	1.0359	1.0488	1.0345	1.0476	1.0427
1000 לירטות איטלקיות	+0.001	1.03	1.09	1.05	1.10	1.05	1.10	1.0542	1.0673	1.0547	1.0679	1.0553	1.0686	1.0604
1 "סל" (ECU)	+0.001	—	—	—	—	—	—	1.5228	1.5418	1.5217	1.5406	—	—	1.5314
1 דינר ירדני	-0.001	4.18	4.44	4.08	4.34	4.17	4.41	—	—	—	—	—	—	4.2582
10 לירות לבנוניות	—	—	—	0.32	0.34	0.28	0.40	—	—	—	—	—	—	0.3372
1 לירה מצרית	—	0.78	0.83	0.74	0.79	0.76	0.81	—	—	—	—	—	—	0.8160

דולר יציג 1.4841 **סל 1,4900**

שערי אגרות חוב

הסידרה	השער	השינוי בנקי
4% מלוות (100% הצמדה)		
ש4001	536197.0	
ש4002	519415.0	
ש4003	525302.0	
ש4004	515000.0	+15000
4.25% מלווה מדינה (שניא)		
ק-301 תשואה 3.56%		
4101	312.3	+1.7
ק-302 תשואה 4.01%		
4102	120.4	+.1
4103	115.6	+.1
ק-303 תשואה 4.01%		
4104	111.9	+.5
4301	111.9	+.5
ק-321 תשואה 4.65%		
4201	103.7	+.4
4202	101.7	+.4
4203	99.7	+.4
4204	96.1	+.3
4205	94.2	+.3
4206	92.4	+.3
4207	92.0	+.3
4208	90.7	+.3
4302	104.8	-.5
4303	109.3	+.2
ק-341 תשואה 4.28%		
4304	105.8	+.6
ק-342 תשואה 4.49%		
4% מלווה פיתוח (100% הצמדה)		
ש4001	536197.0	
ש4002	519415.0	
ש4003	525302.0	
ש4004	515000.0	+15000
4.25% מלווה מדינה (שניא)		
ק-301 תשואה 3.56%		
4101	312.3	+1.7
ק-302 תשואה 4.01%		
4102	120.4	+.1
4103	115.6	+.1
ק-303 תשואה 4.01%		
4104	111.9	+.5
4301	111.9	+.5
ק-321 תשואה 4.65%		
4201	103.7	+.4
4202	101.7	+.4
4203	99.7	+.4
4204	96.1	+.3
4205	94.2	+.3
4206	92.4	+.3
4207	92.0	+.3
4208	90.7	+.3
4302	104.8	-.5
4303	109.3	+.2
ק-341 תשואה 4.28%		
4304	105.8	+.6
ק-342 תשואה 4.49%		
4305	92.8	+.4
7%		
ק-201א' תשואה 1.68%		
ש3601	35122.0	+1047.0
ק-201ב' תשואה 3.04%		
ש3602	30819.0	-206.0
ק-202א' תשואה 2.50%		
ש3603	29236.0	-455.0
ק-202ב' תשואה 2.45%		
3604	26307.0	-118.0
ק-203א' תשואה 2.28%		
ש5605	24174.0	+11.0

הסידרה	השער	השינוי בנקי
ק-203ב' תשואה 2.40%		
ש3606	23121.0	+111.0
ק-203 ג' תשואה 2.34%		
ש3607	21543.0	+11.0
ק-203ד' תשואה 2.25%		
ש3608	20464.0	+135.0
ק-204 א' תשואה 2.49%		
ש3609	19302.0	+34.0
ק-204 ב' תשואה 2.45%		
ש3610	17438.0	+24.0
ק-204 תשואה 2.70%		
ש3611	16666.0	-243.0
ש3612	16179.0	-240.0
ק-205 תשואה 2.57%		
ש3613	15309.0	-12.0
ש3614	14695.0	-12.0
ש3615	13566.0	-12.0
ש3616	12418.0	-11.0
ק-206 תשואה 2.62%		
ש3617	11684.0	-11.0
ש3618	11310.0	-10.0
ש3619	10407.0	-10.0
ק-207 תשואה 2.65%		
ש3620	9821.0	+15.0
ש3621	9329.0	+15.0
ש3622	8412.0	+13.0
ק-208 תשואה 2.66%		
ש3623	7893.0	+32.0
ש3624	7432.0	+31.0
ק-209 תשואה 2.60%		
ש3625	6812.0	+36.0
ש3626	6301.0	+34.0
ש3627	5844.0	+32.0
ק-210 תשואה 2.73%		
ש3628	5341.0	+3.0
ש3629	5004.0	+2.0
ש3630	4827.0	+2.0
ק-211 תשואה 2.75%		
ש3631	4430.0	+15.0
ש3632	4171.0	+14.0
ש3633	3940.0	+14.0
ק-212 תשואה 2.72%		
3634	3477.0	-65.0
ש3635	3288.0	-62.0
ש3636	3166.0	-61.0
ק-213 תשואה 2.82%		
ש3637	2955.0	+2.0
ש3638	2751.0	+2.0
ש3639	2518.0	+1.0
ק-214 תשואה 2.69%		
ש3640	2091.0	+5.0
ש3641	1813.0	+5.8
ק-215 תשואה 2.70%		
3642	1653.0	-31.0
ש3643	1434.0	-28.0
ק-216 תשואה 2.63%		
3644	1285.0	-37.0
3645	1158.0	-35.0
4.25% מלווה מדינה (גליל)		
ק-231 תשואה 4.50%		
3701	899.8	-17.3
ק-232 תשואה 4.57%		
3702	685.0	-12.1
ק-233 תשואה 4.22%		
3703	621.0	+12.1
3704	551.6	+10.4
ק-251 תשואה 4.43%		
3751	284.4	+2.9

הסידרה	השער	השינוי בנקי
ק-252 תשואה 4.60%		
3752	109.4	-2.0
3753	105.0	-1.9
ק-255 תשואה 4.60%		
3754	98.1	+.2
3755	94.4	+.2
3756	91.0	+.2
3757	89.2	+.2
3758	87.5	+.2
3759	87.1	+.2
3760	85.9	+.2
ק-271 תשואה 4.67%		
3826	98.5	+.2
3827	96.6	+.2
3828	95.2	+.3
3829	91.3	+.2
3830	89.5	+.2
3831	89.2	+.3
3832	87.9	+.3
ק-290 תשואה 4.43%		
3901	102.9	-.2
3902	94.3	+2.8
3903	96.3	+.9
ק-291 תשואה 4.50%		
3904	97.9	
4% מלווה פיתוח (98% הצמדה)		
ש3115	— הפסקת מסחר —	
ש3116	226200.0	
ש3117	236400.0	+300.0
ש3118	250001.0	+501.0
מלווה פיתוח ומדינה 4%-6%-7% (80% הצמדה)		
ש3201	197001.0	+501.0
ש3202	200000.0	+1400.0
ש3203	197100.0	
ש3204	192200.0	
ש3205	188250.0	+1300.0
ש3206	184850.0	
ש3210	180450.0	
ש3211	180868.0	+5268.0
ש3212	172100.0	+500.0
ש3213	167100.0	
ש3214	165500.0	+2000.0
6%		
ש3501	161200.0	+1200.0
ש3502	159600.0	
ש3503	142995.0	
ש3504	144100.0	
ש3505	142000.0	+2550.0
7%		
ש3521	136300.0	+2000.0
ש3522	129700.0	
ש3523	123500.0	
ש3524	123800.0	+400.0
ש3525	121400.0	
ש3526	121400.0	
ש3527	116800.0	
ש3528	113900.0	+200.0
ש3529	113500.0	+70.0
ק-704 תשואה 3.25%		
ש3530	112485.0	+548.0
ש3531	112190.0	+569.0
ש3532	108905.0	+553.0
ש3533	106737.0	+572.0
ש3534	102551.0	+533.0
ק-705 תשואה 3.20%		
ש3535	102774.0	+550.0
ש3539	101095.0	+546.0

הסידרה	השער	השינוי בנקי
ק-706 תשואה 3.33%		
ש3536	102400.0	+549.0
ש3537	102288.0	+550.0
ש3538	96277.0	+518.0
ש3540	100343.0	+548.0
ש3541	96957.0	+531.0
ש3542	96802.0	+546.0
ש3543	92082.0	+522.0
ק-707 תשואה 3.55%		
ש3544	91760.0	+52.0
ש3546	89463.0	+50.0
ש3547	89266.0	+50.0
ש3548	89166.0	+49.0
ש3550	84479.0	+47.0
ש3551	84153.0	+47.0
ק-708 תשואה 3.20%		
ש3545	89945.0	+587.0
ש3549	84956.0	+572.0
ש3552	77968.0	+543.0
ש3554	77608.0	+557.0
ש3555	77808.0	+557.0
ק-709 תשואה 3.30%		
ש3553	77365.0	+508.0
ש3571	67052.0	+482.0
ק-710 תשואה 3.35%		
ש3556	73886.0	+600.0
ש3558	73767.0	+617.0
ש3559	71159.0	+597.0
ש3560	67334.0	+580.0
ש3561	67150.0	+582.0
ק-711 תשואה 3.60%		
ש3557	73889.0	+41.0
ש3572	67123.0	+37.0
ק-712 תשואה 3.30%		
ש3573	67276.0	+37.0
ש3574	62036.0	+34.0
ש3577	61972.0	+34.0
ש3578	57253.0	+31.0
ק-713 תשואה 3.35%		
ש3575	61752.0	+600.0
ש3576	61582.0	+601.0
ש3579	56832.0	+571.0
ק-714 תשואה 3.62%		
ש3580	52491.0	+25.0
ש3581	47718.0	+22.0
ש3582	45940.0	+26.0
ש3583	42676.0	+24.0
ק-715 תשואה 3.39%		
ש3584	40851.0	+23.0
ש3585	38724.0	+22.0
ש3586	35059.0	+19.0
ש3588	35001.0	+19.0
ק-716 תשואה 3.43%		
ש3587	35091.0	+19.0
ש3591	31969.0	+18.0
ש3592	31934.0	+18.0
ש3593	31881.0	+18.0
ק-717 תשואה 3.39%		
ש3589	31958.0	+18.0
ש3594	30461.0	+17.0
ש3596	29104.0	+16.0
ש3597	29008.0	+16.0
ק-718 תשואה 3.14%		
ש3590	32094.0	+17.0
ש3595	30581.0	+17.0
81 סד' 3	103.2	+1.0
מימון 157	106.9	+1.1
מימון 160	99.9	+.5
ס סד' 82	102.1	

הסידרה	השער	השינוי בנקי
ס סד' 85	100.3	+.2
1 סד' 1	98.3	
5% מלווה פיתוח ומדינה (בריבית צמודה)		
ש2001	131000.0	-800.0
ש2002	131000.0	+700.0
ש2003	126000.0	+500.0
ש2004	127300.0	+1000.0
ש2005	119000.0	+400.0
ש2006	118300.0	
ש2007	116500.0	+500.0
ש2008	115000.0	+200.0
ש2009	117400.0	+1000.0
ש2010	115900.0	+500.0
ש2011	114600.0	
ש2012	112500.0	+500.0
ש2013	113800.0	+500.0
ש2014	111000.0	+500.0
ש2015	108900.0	+500.0
ש2016	111300.0	
ק-108 תשואה 3.45%		
ש2017	109383.0	+194.0
ש2019	109079.0	+200.0
ש2020	105884.0	+194.0
ק-109 תשואה 3.35%		
ש2018	110179.0	+842.0
ש2021	106606.0	+851.0
ק-110 תשואה 2.60%		
ש2022	101326.0	+47.0
ק-111 תשואה 3.63%		
ש2023	99998.0	+47.0
ק-112 תשואה 3.45%		
ש2024	93725.0	+44.0
ש2027	93307.0	+53.0
ש2031	86301.0	+48.0
ק-113 תשואה 3.53%		
ש2025	97161.0	+54.0
ש2026	96839.0	+54.0
ק-114 תשואה 3.53%		
ש2028	93614.0	+52.0
ש2030	88991.0	+50.0
ק-115 תשואה 2.68%		
ש2029	90048.0	+48.0
ש2033	82923.0	+45.0
ש2035	76135.0	+41.0
ק-116 תשואה 3.14%		
ש2032	87371.0	-340.0
ש2034	82529.0	-334.0
ש2036	75744.0	-319.0
ק-117 תשואה 2.19%		
ש2037	73308.0	+39.0
ש2052	61641.0	+32.0
ק-118 תשואה 3.40%		
ש2038	71660.0	-524.0
ש2040	68975.0	-523.0
2051	65229.0	-510.0
ק-119 תשואה 2.95%		
ש2039	69334.0	+1576.0
ש2041	65626.0	+1534.0
ק-120 תשואה 3.66%		
ש2053	59598.0	+33.0
ק-121 תשואה 2.85%		
ש2054	55916.0	+259.0
ש2056	51741.0	+242.0
ש2058	47065.0	+226.0
ש2060	44810.0	+219.0
ק-122 תשואה 3.46%		
ש2055	55322.0	+31.0
ש2057	51167.0	+24.0

הסידרה	השער	השינוי בנקי	
ש2059	48015.0	+27.0	
ק-123א תשואה 3.00%			
ש2061	33825.0	-518.0	
ק-123ב תשואה 1.67%			
ש2062	32282.0	+16.0	
ק-123ג תשואה 1.00%			
ש2063	31533.0	+16.0	
דולרים			
מ 18	101.7		30/09/86
מ 19	100.2	+.2	
מ 20	100.5		01/10/86
מ 21	101.0		
מ 22	104.2		30/09/86
מ 23	93.3	+1.0	
פריון 23	102.6		29/09/86
ש24	93.7	+2.7	
ש25	95.1	+1.5	
ש26	90.2	-1.5	
ש27	91.5	+2.6	
ש28	88.1	+.9	
ש29	85.8		
ש30	— הפסקת מסחר —		
ש31	97.5		
חזית 15	89.6		31/08/86
32	88.0		30/09/86
33	90.0		29/09/86
2	92.1		29/09/86
מב"ב 34	101.0		
מב"ב 35	103.0		
אגרות חוב בלתי מתואמות במט"ח			
אמפל מ	100.0		07/08/86
וקס ש	87.2		30/09/86
ישראל 11	97.1		15/09/86
ישראל 12	97.1		15/09/86
ישראל 13	100.7		25/09/86
ישראל 14	98.0		29/09/86
מבנ ש 24	85.9		30/09/86
מבנ ש 25	84.9		29/09/86
מבנ ש 26	84.9		15/09/86
מבנ ש 28	84.8		28/09/86
מבנ ש 30	85.7		15/09/86
ה מימון 1	84.0		
אגרות חוב צמודות לדולר (100% הצמדה)			
ק-601 תשואה 7.00%			
סד' 2501	154.6	+2.9	
סד' 2502	151.9	+2.8	
סד' 2503	147.1	+2.9	
ק-602 תשואה 10.24%			
סד' 2504	143.6	-.1	
סד' 2505	138.0	-.1	
ק-603 תשואה 9.85%			
סד' 2506	134.2	+1.1	
סד' 2507	129.5	+1.1	
ק-604 תשואה 5.30%			
סד' 2508	98.7	+2.7	
ירבנדי-צמוד דולר ריבית קבועה			
ק-901 תשואה 9.57%			
7001	226.5	+.2	
7002	219.5	+.2	
ק-902 תשואה 9.60%			
7003	209.6	+.5	
7004	192.9	+.5	
ק-903 תשואה 9.39%			
7005	181.2	+1.5	
ק-904 תשואה 9.40%			
7006	170.7	+1.2	
ק-905 תשואה 9.40%			
7007	159.1	+.5	

הסידרה	השער	השינוי בנקי
7008	151.1	+.4
ק-906 תשואה 7.99%		
7009	152.5	+6.5
ק-907 תשואה 9.70%		
7010	141.6	
ק-908 תשואה 9.60%		
7011	134.1	+.3
7012	129.4	+.4
ק-909 תשואה 9.42%		
7013	122.8	
ק-910 תשואה 9.68%		
7014	106.0	
ק-911 תשואה 9.75%		
7015	87.8	
7016	86.9	
7017	89.0	
7018	88.8	
7019	89.1	
7020	89.0	
7021	88.1	
7022	87.8	
ק-951 תשואה 9.68%		
7201	86.1	
7202	84.5	
7203	84.2	
7204	84.6	
7205	84.7	
ילבגרי-צמוד דולר ריבית משתנה		
ק-801 תשואה 3.19%		
ש6101	11848.0	-2.0
ק-802 תשואה 3.92%		
ש6102	6898.0	-1.0
ק-803 תשואה 4.00%		
ש6103	6200.0	-17.0
ק-804 תשואה 3.93%		
ש6104	5733.0	
ש6105	5433.0	-1.0
ק-805 תשואה 3.96%		
ש6106	5255.0	-18.0
ש6107	5058.0	-17.0
ק-806 תשואה 4.30%		
ש6108	3564.0	-1.8
ש6109	3387.0	-1.0
ש6110	3327.0	-1.0
ק-807 תשואה 4.45%		
ש6111	2756.0	-14.0
ש6112	2673.0	-13.0
ק-808 תשואה 4.66%		
ש6113	1771.0	-17.0
ק-821 תשואה 4.90%		
ש6151	709.8	-.2
ש6152	679.6	-.2
ק-822 תשואה 4.86%		
ש6153	597.5	-.1
ש6154	586.8	-.1
ק-823 תשואה 4.90%		
ש6155	377.5	-2.2
ק-824 תשואה 4.74%		
ש6156	308.7	+3.1
ק-825 תשואה 4.77%		
ש6157	228.4	+3.6
ש6158	216.3	+3.4
ק-826 תשואה 4.80%		
6159	184.1	
ק-827 תשואה 4.88%		
6160	171.5	

שערי קרנות נאמנות

הקרן	מחיר היחידה	מחיר הפדיון
אב	3964.12	3908.79
אבוקה	34180.63	33846.67
אגוד	199.06	195.15
אגיר	1328.67	1302.20
אודם	1746.41	1712.08
אופיר	1600.00	1568.41
אור	387.94	379.91
אורין	145.11	142.16
אורלי	213.13	211.71
אורן	619.99	607.80
אייל	3161.02	3101.18
איילת	3775.38	3695.41
אירים	4054.15	3966.24
איתן	584.88	572.90
אלון	500.17	489.70
אלמוג	586.37	574.94
ארז	463.74	454.85
אש	117.81	115.25
אשל	164.82	161.64
אתגר	191.49	190.55
בדולח	1752.12	1717.77
ברוש	—	—
ברק	386.52	378.75
בריכה	745.97	731.37
גביש	1146.12	1123.54
גבע	861.64	848.87
גורן	585.83	582.92
גיא	7739.31	7624.85
גיל	2390.36	2343.83
גלית	508.04	501.81
דובדבן	293.33	290.44
דוכיפת	540.33	529.68
דולב	189.56	185.47
דורון	1226.35	1203.31
דותן	216.98	212.78
דליה	419.39	412.32
דרור	322.99	317.60
דקל	287.44	281.81
הדס	290.37	287.67
הדר	413.13	405.62
חבית	2504.86	2452.94
זהר	16298.26	16856.17
זיו	15278.27	15051.54
זמיר	683.61	670.28
זהרית	127.38	124.58
חליפין	112.1	111.61
חלמיש	557.38	546.24
חן	112.53	112.08
טופז	1177.55	1150.08
טל	4335.99	4285.37
יובל	667.56	654.46
יהלום	1626.42	1594.49
ישרות	31448.44	31145.03
יערה	567.28	554.82
כוכב	819.36	803.42
כחל	114.19	111.94
כלנית	463.50	455.65
כנסית	612.79	606.48
כרמל	116.00	113.73
כתר	921.48	984.11
לקט	3570.89	3501.41
למשקיע	99924.42	98274.59

הקרן	מחיר היחידה	מחיר הפדיון
כפיר	11689.54	11465.47
ליקס	1482.04	1451.85
לשם	822.03	805.39
מבחר	981.57	962.1
מבטח	2855.10	2825.50
מגד	191.23	186.45
מגן	2618.80	2593.60
מגל	628.00	615.76
מור	1229.40	1211.90
מורן	685.60	679.13
מכמן	23933.31	23229.27
מיתר	739.37	724.71
מעוף	3071.30	3011.10
מעיין	644.06	631.58
מקשה	852.46	835.68
מרגלית	998.84	979.20
מרום	965.97	947.32
נוגה	21111.16	20796.23
נכיף	661.31	649.09
נבע	366.01	378.45
נילי	4221.24	4159.04
סביון	456.50	447.99
סגולה	118.35	115.99
סלע	839.94	823.11
סנונית	580.50	569.09
סער	624.50	612.50
ספיר	493.69	491.23
עדיף	671.65	658.80
עדית	1727.85	1694.50
עדן	5896.52	5813.26
עגור	1110.77	1056.18
עת	2092.72	2072.17
עצמוני	550.80	538.70
עיסון	134.91	132.27
פיא	1224.25	1200.91
צבר	500.79	490.77
צפית	520.31	510.09
צוק	100.82	100.43
צמד	660.65	642.56
צמחה	6363.14	6270.73
צפרת	1494.99	1465.65
קלע	1704.60	1696.03
רוניה	15894.32	15747.50
ריבון	105.51	103.22
רקפת	551.71	542.66
רשף	646.95	632.49
שבים	656.82	643.95
שהם	826.22	806.22
שירה	319.49	317.25
שביר	308.27	302.13
שכוב	610.17	601.62
שסק	561.49	547.76
שקד	160.95	157.76
תאנה	180.15	178.37
תבור	—	—
תדהר	361.58	379.68
תהילה	88.33	86.39
תירוש	426.57	415.63
תמר	187.28	153.71
תפוח	174.15	172.96
תרשיש	1258.52	1233.85
תשרי	395.21	389.48

ישראל מובילה 1:2 נגד שווייץ בתום היום השני בגביע דייוויס

בגבורת המגינים של ישראל התמיכה אמש הזדמנות לסיים את ההתמודדות נגד שווייץ במסגרת הגמר האירופי של גביע דייוויס, לאחר שכשלה במשחק הזוגות האפשרות למארחים לצמק את התוצאה ל־1:2.

בעקבות נצחונותיהם של שלמה גליקשטיין ועמוס מנסדורף על רולאנד שטאדלר ויקב הלאסק, הובילה ישראל בתוצאה 0:2 ונצחון במשחק הזוגות היה בו כדי להעלות את ישראל לשלב הבא מבלי להזדקק לשני משחקי היחידים הנותרים.

אולם השווייצים סירבו אתמול להרים ידיים. הזוג הלאסק והיינץ גונטהארד בהגו בתולשה של הישראלים שלמה גליקשטיין ועמוס מנסדורף וניצחו את הישראלים בשלוש מערכות – 2:6, 4:6, 1:6.

מכל מקום, נצחון אחד של הישראלים משתי ההתמודדויות העניק לישראל את הנצחון בגמר האירופי (אזור ב').

מנסדורף העלה את ישראל ל־0:2

הטניסאי עמוס מנסדורף העלה את ישראל ליתרון 0:2 על שווייץ, בגמר בית ב' של איזור האירופי בסנט גאלן.

עמוס ניצח במערכה החמישית 10:12 את יעקב לאסק, המדורג 27 בעולם, לאחר שהמשחק ביניהם הפסק במצב של 2:2 במערכות.

התוצאה הסופית – 2:6, 6:1, 3:6, 6:3, 10:12. ביום הראשון המשחק נמשך שעתיים וחצי המערכה האחרונה שעה אחת.

במשחקון האחרון הצליח הישראלי לצבור ארבע נקודות בלא תגובה מצד יריבו, אשר הגיש.

רולאנד שטדלר, ששבר את כף רגלו במשחק נגד שלמה גליקשטיין במערכה החמישית (3:4) ייעדר בין שלושה לארבעה חודשים.

מיחיץ' נפגש עם ראשי ההתאחדות

מאת אשר גולדשלגר

המאמן הלאומי מילינקו מיחיץ' קיים אתמול פגישה עם חברי ועדת הנבחרות של ההתאחדות לכדורגל ועם ראשי ההתאחדות לכדורגל ומסר להם את תוכניותיו לקראת העונה הקרובה.

מיחיץ' ציין בפני חברי הועדה כי בכוונתו להתמקד בהכנת הנבחרת כבר לקראת המשחק עם רומניה ביום רביעי הקרוב. הוא יסתייע במאמן הלאומי לשעבר יוסף מירמוביץ'.

חברי הועדה שוחחו עם מיחיץ' על אופן כניסתו לעבודתו ועל התנאים שבהם יעבוד כמאמן לאומי. מיחיץ' ביקש לקבל פרטים מדוייקים על הצוות המקצועי שיעמוד לרשותו והדגיש כי אינו זקוק לעוזר. חברי ועדת הנבחרות הבהירו כי ידונו במינוי עוזר, אם בכלל, רק לאחר תקופה של חודשיים או שלושה על־מנת שיהיה ניתן לעשות מאזן ביניים.

סוויררי יפגש עם נויברגר

מאת אשר גולדשלגר

שאול סוויררי, יו"ר מנהלת ההתאחדות לכדורגל, יוצא הבוקר לוינה, כדי ליטול חלק בקונגרס האירופאי.

סוויררי ינצל הקונגרס על־מנת להיפגש בין השאר עם הרמן נויברגר סגן נשיא הפיפ"א כדי לשכנעו לסייע לישראל לשנות את ההחלטה של פיפ"א האוסרת על ישראל לארח הבית האוקיאני.

סוויררי אמר אמש כי יפגש עם ראשי התאחדויות נוספים כדי להכין את הרקע לקראת ישיבת הועד הפועל של פיפ"א שיתכנס בחודש דצמבר.

יו"ר ההתאחדות יפגוש בוינה את המנכ"ל יעקב אראל שיצא לשם שלשום כדי להכין את הפגישות של סוויררי, ובעצמו נפגש עם עמיתים מאוסטריה כדי לקבל את תמיכתם לשינוי ההחלטה של פיפ"א.

קונגרס האינטרטוטו שימשך 48 שעות אינו מעורר תקוות גדולות אצל סוויררי ועמיתיו, אולם לדידם שיחות מכינות נוספות עשויות בסופו של דבר להועיל. גולת הכותרת תהיה מבחינת סוויררי הפגישה עם נויברגר בעל השפעה בפיפ"א.

זהו מרים־המשקולות מהדי ראוואני מאיראן, שנעלם בשדה התעופה ביחד עם עוד שלושה מחבריו למשלחת למשחקי עמי אסיה בסיאול. רזוואני זכה בסיאול במדליית ארד.

נחנך איצטדיון הכדורגל בכפ"ס

בטקס מרשים נחנך אתמול איצטדיון הכדורגל בכפר־סבא. כבר בשבת הבאה ייערך במגרש החדש משחק הליגה בין קבוצות הפועל כפר־סבא והפועל ת"א.

האיצטדיון הוא מהמשוכללים בארץ. הוא מכיל 7000 מקומות ישיבה מסומנים, חדרי שרותים מודרניים, חדרי הלבשה משוכללים ומגרשי אימונים מוארים מסביב למגרש.

בטקס נטלו חלק ראש עירית כפר־סבא, יצחק ולד, מנכ"ל מועצת פועלי כפר־סבא, זאב בלפר, ראשי הקבוצה ואישי ספורט רבים מהמחוז.

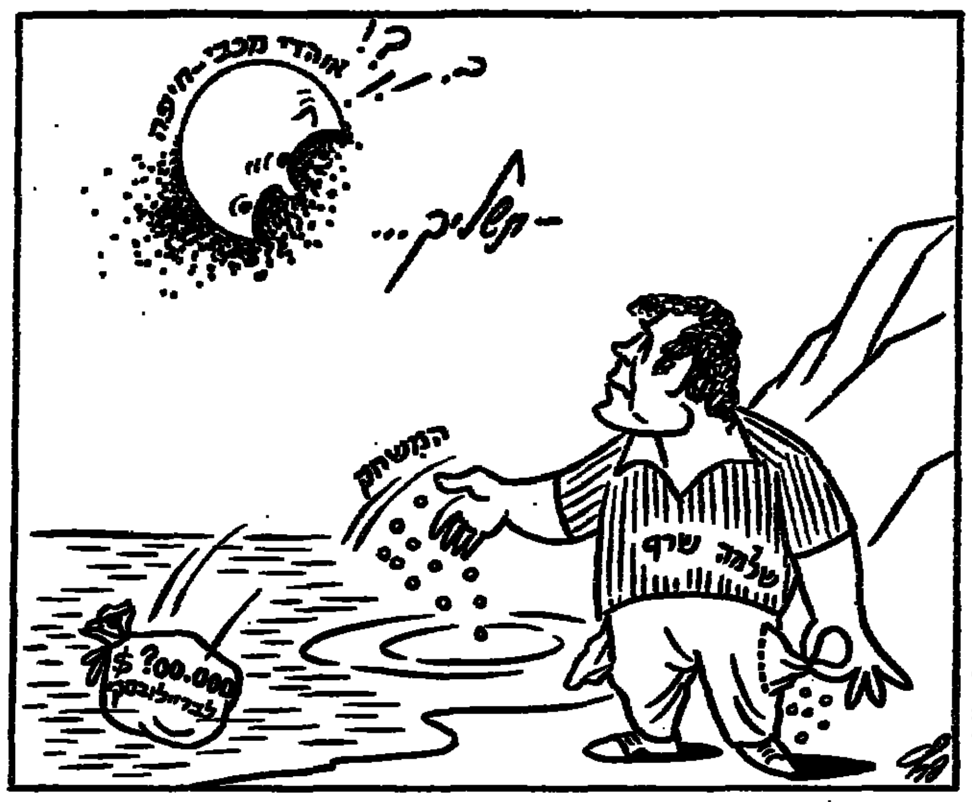

אלופת שווייץ מתחה את מכבי ת"א רק במחצית הראשונה

קבוצת הכדורסל של מכבי תל־אביב פתחה אמש ברגל ימין את הופעותיה בגביע אירופה לאלופות, לאחר שניצחה בשווייץ את האלופה המקומית, קבוצת פולי, בתוצאה 91:102.

מי שסבר כי מיקי ברקוביץ וחבריו יטיילו בארץ האלפים, טעה. השווייצים היו יריב עיקש לאלופה הישראלית והיטיבו לשחק, בעיקר במחצית הראשונה בה הם אף הוליכו בתוצאה 54:56.

הנסיון העשיר של הישראלים עמד פעם נוספת לזכותם, ובסיום המשחק זכתה מכבי ת"א בנצחונה הראשון בגביע אירופה.

משחק הגומלין בין השתיים ייערך ביום חמישי הבא בהיכל הספורט ביד־אליהו.

זלוטיקמן מתלבט אם לעבור ניתוח

מאת משה כהן

הכדורסלן המצטיין חיים זלוטיקמן, יאלץ להחליט בימים הקרובים, אם ברצונו לעבור ניתוח בברך, או להסתפק בטיפול פיזיותראפי.

אמש נשמע זלוטיקמן מאוכזב מבית־החולים שפקד אותו, אך הוא מלא אמונה שבעונה הבאה ישוב לכושרו הטוב.

ש: מה מצב הברך שלך?

ת: הבדיקה ב"ארתרוסקופ" גילתה שאני סובל מקרע ברצועות הברך. עלי להחליט אם להסתפק בטיפול פיזיותראפי, שלא יפתור את הבעיה, או לעבור אצל ד"ר הלפרין ניתוח שיכבית אותי מפעילות למשך העונה. אני נוטה לעבור את הניתוח כדי להחלים להלוטין. צריך לזכור שיש לי עוד כמה שנים טובות לשחק כדורסל, לכן עלי להבריא להלוטין.

ש: הפציעה הקשה תפגע בקבוצה?

ת: לדעתי לא. אך הבעיה איננה בספינה. כאב לי שנפגעתי בברך בצורה כל־כך קשה, תאמין לי שזה לא נעים.

ש: כיצד תשפיע היעדרותך על הפועל ת"א?

ת: אין ספק שהעדרי יפגע בקבוצה.

נצחון משכנע לבנות אליצור באתונה – 49:76

קבוצת הנשים בכדורסל של אליצור תל־אביב, פתחה ברגל ימין את הופעותיה בגביע אירופה לקבוצות אלופות, לאחר שניצחה אמש באתונה את קבוצת כפרסיבג המקומית בתוצאה 49:76.

נצחון הישראליות לא הוטל בספק כבר למן שריקת הפתיחה, וחרף העובדה שהמשחק נערך באתונה הרגישו הישראליות כמו בבית וזכו בנצחון משכנע.

כוכבת המשחק היתה ענת דרייגור שקלעה 25 נקודות.

ללא רחמים: אצבעותיו של העיראקי סליאה ננעצות בעיניו של האיראני קקהאג'י בתחרויות ההיאבקות במשחקי סיאול.

כשלונות היונייטד מטים מחר את הכף לטובת נוטינגהאם המארחת

מאת ג. שרון

זה אמור היה להיות מפגש צמרת. אולם כשלונותיה של מנצ'סטר־יונייטד בפתיחת העונה, גרמו לכך שמשחק הדרך שלה מחר נגד נוטינגהאם יהיה מפגש של צמרת – תחתית. נוטינגהאם המוליכה תארח את יריבתה, הלמטה אורחתה, במה שאמור להיות עוד מפגש קל עבורה.

ומאחר שה"פורסט" אמורה לשמור על מקומה בפיסגה, מעניין יהיה לעקוב אחרי הדולקות אחריה, שישחקו כולן בבית. נוריץ' העולה החדשה תארח את ק.פ.ר הלונדונית. אברטון שנוצחה בשבוע שעבר לראשונה העונה, בלונדון ע"י טוטנהאם, תנסה לפרוק את זעמה על לונדונית אחרת, ארסנל. קובנטרי הרביעית תארח את נועלת הטבלה, אסטון־וילה.

ווימבלדון שנרגעה אחרי פתיחה טובה תשחק בביתה נגד האלופה ומחזיקת הגביע, ליברפול. סוטהמפטון עם מנהלה החדש דייויד פליט תארח את לוטון שנוהלה אשתקד ע"י אותו פליט.

ביתר המשחקים: צ'לסי – צ'רלטון; מנצ'סטר־סיטי – לסטר; שפילד – אוקספורד; סאותהמפטון – ניוקאסל; ווטפורד – וסטהאם.

פלרוס בלגית – יוגופלאסטיקה 103:104

במשחקים הראשונים בגביע אירופה בכדורסל, ניצחה פלרוס הבלגית בבריסל את יוגופלאסטיקה ספליט 103:104 (46:49) במסגרת גביע קוראץ'. הצ'כי קרופיליאק קלע 37 נקודות לזכות הקבוצה הבלגית.

פורטסמות ניצחה את שיבנקה 76:96 (41:49), ריאל קלוב ומדריד אספניול, השיגה נצחון חוץ בשווייץ על וואוואיי–באסקט 98:106 (48:53).

בגביע האלופות, גברה קינגסטון האנגלית על ראסינג מאס פילס הבלגית 91:99 (50:47) כשרון דיידיס קלע 35 נקודות לקינגסטון.

בגביע רונקטי: מונפראן (צרפת) – וולס (אוסטריה) 54:96 (25:54) בוינה. קסקמט (הונגריה) – מגה אלכסנדרוס (יוון) 38:101 ביוון. מיניור פרניק (בולגריה) – אפולון קולאמאריאס (יוון) 58:96 ביוון.

ארבעה משקולנים איראנים נעלמו

ארבעה משקולנים איראניים שהשתתפו במשחקי אסיה בסיאול, נעלמו בשדה התעופה בעיר הדרום קוריאנית, בעת שהמשלחת עמדה לשוב לביתה.

איראן נטלה שלוש מדליות זהב, שתיים מכסף וארבע מארד.

זיסמן: כל ההשקעה תוחזר

מאת משה כהן

רבים מחברי הקיבוצים באצבע הגליל התרעמו לפני פתיחת עונת הכדורסל על ההשקעה הכספית שהשקיעו המשקים באיחוד בקבוצת הפועל גליל־עליון. ראשי הקבוצה הזרקו שיניים והביטו במיליון עינים להצלחת הקבוצה, כדי להפוך את הכדורסל לענף הכדורי מספר אחד בגליל העליון.

ואכן, הפועל גליל־עליון פתחה את העונה בסערה, דבר שהעלה את מניותיה בקרב פרשני הכדורסל, שרבים מהם מוכנים להמר שהקבוצה הסימפאטית תתברג ללא קושי בצמרת הטבלה.

הכח המניע של הקבוצה הוא ללא ספק הרכז הבכיר, שמואל זיסמן, המאמן אף הוא ביכולת הקבוצה לרדת חזק בצמרת הטבלה.

ש: באיזה כושר משחק מצויה קבוצתך?

ת: בכושר סביר. אנו עדיין מצויים בתקופת גיבוש. יש צורך ביותר התאמה בין השחקנים ולהכיר יותר טוב את שני השחקנים הזרים שלנו, שלדעתי הם שחקנים מאוד טובים יחסית לזרים שהיו לנו בשנה שעברה.

ש: כיצד אתה רואה את תפקידך בהפועל גליל־עליון?

ת: כרגע עלי להכיר היטב את השחקנים ולהפעיל אותם היטב. מטרתי העיקרית היא שקבוצתי תסיים את העונה בין ארבעת הקבוצות הראשונות, דבר שישלב אותנו בעונה הבאה במשחקי גביע אירופה.

ש: האם תצליחו ביום שני להפתיע את האלופה הנבחרת, מכבי ת"א?

ת: לגבי, המשחק מול מכבי ת"א חשוב כמו נגד כל קבוצה. אין ספק שאם ננצח את מכבי זאת תהיה הפתעה. בכל מקרה נמשיך להמשיך הלאה.

ש: איך נראית לך הליגה לאחר שני מחזורים?

ת: אין ספק שהקבוצות השתפרו. כיום לכל קבוצה יש את הפוטנציאל לנצח ביום טוב את מכבי ת"א. אך לאלופה הוותיקה יש עדיין את היתרון היחסי על כל קבוצה.

ש: כיצד השפיע עליך הכסף שהושקע בקיבוצי האזור בקבוצה?

ת: אין ספק שהכסף הפריע לי. אני שמח שרק 600 איש התנגדו על ההשקעה. 2000 הצופים שבאים למשחקי הקבוצה, הם ההוכחה כי רוב תושבי האזור רוצים כדורסל טוב בגליל־העליון. לדעתי הקבוצה אינה מייצגת רק את קיבוצי האזור, אלא את כל הגליל־העליון, כולל קרית־שמונה הסמוכה.

ש: אם כן, מדוע צריכים הקיבוצים לממן קבוצה שמייצגת את כל האזור?

ת: מדוע הקיבוצים מממנים שבוע מוסיקה בכפר־בלום? מדוע מפעלי הקיבוצים מסייעים לתושבי האזור? אני רואה את הכדורסל כאחד מסוגי הבידור בעלי הרמה הגבוהה ביותר. לדעתי האישית הם יקבלו את כל ההשקעה בחזרה. אל תשכח שרבים בתוך הארץ מכירים את הגליל דרכנו, כמו שבעולם מכירים את רומניה דרך נאדיה קומנצ'י.

לציון 30 שנה לשתוף בינלאומי של מדינת ישראל

הסניף הישראלי של סי"ד (SID) Society for International Development בשתוף עם האגוד הישראלי לשתוף בין־לאומי ומכון טרומן למען קידום השלום, באוניברסיטה העברית בירושלים, מודיעים על תחרות מאמרים על נסיון של ישראלים בשתוף הפעולה בנושא מדינות מתפתחות.

התחרות פתוחה לכל הישראלים אשר עבדו בעבר או עובדים בהווה בנושא מדינות מתפתחות במסגרות רשמיות, ציבוריות, בין־לאומיות או פרטיות. המאמרים יכולים להיות מוגשים באנגלית, צרפתית, ספרדית או עברית.

שלושת המאמרים הטובים ביותר, באורך של כ־3000 מלה, יזכו בפרסים של 600 ש"ח, הראשון 300 ש"ח השני ו־150 ש"ח השלישי. בנוסף, עוד כ־20–25 המאמרים הראויים לציון יקבלו פירסום, כל המחברים יכובדו בטקס פומבי.

התאריך האחרון להגשת המאמרים: 31 בדצמבר 1986.

לקבלת פרטים נוספים נא לפנות אל: מזכיר, סניף ישראלי של סי"ד, ת.ד. 13006, ירושלים 91130.

לידיעתם גם של כל אלה שאינם מתכוונים להשתתף בתחרות: כל מי שעבד או עובד בנושא מדינות מתפתחות, מתבקש לשלוח אלינו בכתב הפרטים הבאים: שם, מען, טלפון, מדינות שירות, תחום עבודתו. עזרו לנו להכין מאגר כתובות שיהיה שמוש בו בעתיד.

אנו מודיעים בצער על פטירתו של חברנו וראש משפחתנו

ישראל קויפמן

ההלויה תתקיים היום יום ו' 3.10.86 כ"ט אלול תשמ"ו בשעה 14.00 אחה"צ בעין כרמל.

המשפחה ובית עין כרמל

במלאות שנה לפטירתה של

שרהל'ה חגי ז"ל

תתקיים אזכרה בבית העלמין בקבוץ משמרות ביום ב' 6.10.86 ג' בתשרי תשמ"ז בשעה 15.30 אחה"צ.

המשפחה ובית משמרות

לסנדרו דוד

אתך באבלך על מות

אביך ז"ל

הנהלת תנובה אקספורט ועובדיה

אלמקס לכל המשפחה!

בתי מרקחת ליום שישי, 3.10.86 – ערב ראש השנה

תל־אביב
בם – פרישמן 66 – 237326
ארלוזורוב – ארלוזורוב 76 – 230746
ירושלים
הר היונים – הר היונים – 287480
חיפה
ק. אליעזר – כבר מאירהוף 6 – 511707
פתח־תקוה
קופת חולים כללית – חיים עוזר – 905271
בני־ברק – רמת־גן
המגן – ביאליק 30 – רמת־גן – 723674
בת־ים – חולון
עצמאות – בלפור 75 בת־ים – 865583
אל קאמל – יפת 65, יפו – 823361

בתי מרקחת ליום שבת – א' דראש השנה – 4.10.86

תל־אביב
בם – פרישמן 66 – 237326
צפון – יהודה המכבי 33 – 449995
בם – פרישמן 66 – 237326 – מוצ"ש וערב חג א'
צפון – יהודה המכבי 33 – 449995 – מוצ"ש וערב חג א'
ירושלים
מרפאת רוממה – הנ"ג 28 – 523191
מזור – עמק רפאים 11 – מוצ"ש ראה"ש א'
חיפה
כחול – המגינים 97 – 524113
פתח־תקוה
קופת חולים כללית – חיים עוזר – 905271
בני־ברק – רמת־גן
הרצל – הרצל 52 רמת־גן – 722572
בת־ים – חולון
מזור – הגיבה רייך 20 בת־ים – 583360
הבריכה – כבר וייצמן חולון – 845236

בתי מרקחת ליום ראשון – ב' דראש השנה – 5.10.86

תל־אביב
בם – פרישמן 66 – 237326
צפון – יהודה המכבי 33 – 449995
בם – פרישמן 66 – 237326 – מוצאי חג
צפון – יהודה המכבי 33 – 449995 – מוצאי חג
ירושלים
מרפאת רוממה – הנ"ג 28 – 523191
העמודים – יפו 50 – 233081 – מוצאי חג
חיפה
הנשיא – שדרות הנשיא 33 – 333312
פתח־תקוה
קופת חולים כללית – חיים עוזר – 905271
בני־ברק – רמת־גן
רמת־יצחק – שד' ירושלים 96 – 277506
בת־ים – חולון
עצמאות – בלפור 75 בת־ים – 865583
קופת חולים – עין יהב 4 חולון – 884854

מוקד מידע טלפוני

של קופת חולים הכללית המוסר אינפורמציה על מרפאות קופת חולים של ההסתדרות, בתי־חולים, עזרה ראשונה, מרפאות הפתוחות בשבת ובחג וכן אינפורמציה על הגורמים הרפואיים בישראל.

בתל אביב
בימים א' עד ה' מ־8.00 בבוקר עד 20.00 בערב. ביום ו' מ־8.00 בבוקר עד 15.00 אחה"צ, 433300, 03־433500.

מרפאת שיניים לעזרה ראשונה

אזור תל אביב
רחוב בר־כוכבא 49 ת"א, 03־284649
בימים א'־ה' 21.00 עד 23.00, בימי ו' וערבי חג, 18.00 עד 24.00, שבתות וחגים 15.00 עד 21.00.
חיפה
רחוב הגפן 26, קומה ג' – 04־523566
יום יום כולל ערבי שבתות, שבתות וחגים מ־20.00 עד 23.00.

טבע תעשיות פרמצבטיות בע"מ
TEVA

חתום על "דבר" היום ותהיה מעודכן בכל יום.

זכו בפיס

בהגרלת רב־פרס מצטבר של מפעל הפיס מס. 40/86 שהתקיימה ביום 2/10/86 זכו הכרטיסים הבאים:

בסך 180,000.00 ש"ח זכה המספר 220454.

הפרס המצטבר בסך 190,000.00 ש"ח עובר לשבוע הבא.

מקסימום פרס ראשון בשבוע הבא יהיה 470,000.00 ש"ח (כולל צבירה).

בסך 12,000.00 ש"ח זכה המספר: 734976.

בסך 6,000.00 ש"ח זכו המספרים: 162786 333865.

בסך 300.00 ש"ח זכו המספרים:
030455; 064135; 113081;
115462; 156390; 251148;
281660; 289582; 318266;
330743; 360347; 370081;
370673; 373199; 375937;
407814; 438631; 450766;
466656; 482700; 501642;
561931; 577682; 586684;
671797; 722732; 731440;
731682; 769695; 806637;
862625; 892941.

בסך 150.00 ש"ח זכו הכרטיסים שמספריהם מסתיימים ב: 5786; 8467.

בסך 25.00 ש"ח זכו הכרטיסים שמספריהם מסתיימים ב: 442; 719.

בסך 16.00 ש"ח זכו הכרטיסים שמספריהם מסתיימים ב: 041; 404; 462.

כל הכרטיסים שמספריהם מסתיימים בספרה 6 זכו בסך של 2.50 ש"ח.

בסך 5.00 ש"ח זכו המספרים התלת־ספרתיים:
014; 026; 125; 150; 253; 305;
308; 356; 363; 413; 490; 506;
536; 600; 622; 742; 761; 770;
802; 837; 867; 872; 883; 889;
978; 996.

בסך 2.50 ש"ח זכו המספרים הדו־ספרתיים:
02; 04; 05; 15; 16; 20; 22; 26; 33;
35; 42; 50; 51; 52; 54; 55; 60; 61;
72; 73; 76; 84; 91; 98; 99.

רק הרשימה הכוללת של תוצאות ההגרלה מחייבת את מפעל הפיס.

נהג!
עשה את המינימום
למען אלה
העושים את
המקסימום.
תן טרמפ לחייל!

למנויינו בחדרה והסביבה ולכל הבאים אתנו בקשר

ברכת

שנה טובה ומבורכת

מאחלים:

סוכנות "דבר" חדרה
מרים אדיב
טל. 063־32296
063־38427

"לב אל לב ישראלי"

בשיתוף עם: המכללה לחינוך גופני ליד מכון וינגייט, רשות הספורט, החברה להגנת הטבע, מועצות אזוריות–דרום השרון ולב השרון

מודיעה על

צעדה עממית לכל בני המשפחה

פארק אפק - הירקון
(ע"י פתח־תקוה)

יום חמישי כ' בתשרי התשמ"ז (חוה"מ סוכות)

23/10/86

בין השעות 7.00 עד 16.00

פרטים והרשמה: ת"ד 38 כפר־סבא 44102

טלפונים: 052-31580/052-24758

יש!!!

המתנה הקולעת לחגים!

אבשלום קור

יופי של עברית!

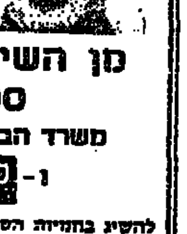

מן השידור אל הכתב

ספר חדש של

משרד הבטחון - ההוצאה לאור

ו- ספרית מעריב

להשיג בחנויות הספרים ברחבי הארץ, או ישירות בחנות ספרית מעריב, דרך פ"ת 72א', תל־אביב.

לכל ידידי בישראל

תתחדש עלינו השנה לטובה ולברכה

אמה שייבר

דיסרויט – ימין משה, ירושלים

היתר להעלאת מחירי הסעת נוסעים בנסיעות מיוחדות לפי חוק יציבות מחירים במצרכים ובשירותים (הוראת שעה), התשמ"ו – 1985

בתוקף סמכותנו לפי סעיף 7 (א) (2) לחוק יציבות מחירים במצרכים ובשירותים (הוראת שעה), התשמ"ו־1985, אנו קובעים כי מותר להעלות את המחיר של הסעת נוסעים בנסיעות מיוחדות בשיעור של 10 אחוזים מעל המחיר הקובע. בהיתר זה, "נסיעה מיוחדת" – כמשמעות "הסעה מיוחדת" ו"הסעת סיור" בצו הפיקוח על מצרכים ושירותים (הסעת סיור, השכרה והסעה מיוחדת), התשמ"א־1981

תחילתו של היתר זה ביום התשמ"ז (1986)

[illegible] אלול התשמ"ו — גדעון פת — חיים קורפו

50 התזמורת הפילהרמונית הישראלית
מנהל מוסיקלי: זובין מהטה

אירועי יובל חגיגיים
דצמבר 1986

גם היום

המכירה מוגבלת למנויי התזמורת בלבד

מיום שני, 6 באוקטובר תחל המכירה לציבור הרחב של הכרטיסים הנותרים ולקונצרט ב־31 בדצמבר

קואופרטיב דן

משתתף בצער החבר

יוסף שקד והמשפחה

על מות

האם ז"ל

TEVA טבע

לחברתנו
דרושים/ות

למפעלנו בירושלים
מזכירה בכירה
הכישורים:
- שליטה טובה בשפה העברית והאנגלית
- הדפסה בעברית ואנגלית
- רצוי נסיון במעבד תמלילים
- השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה
- נסיון של 5 שנים לפחות

מיקרוביולוג/ית
לעבודה במעבדה
הכישורים:
- Bsc/Msc
- ידיעת שפה אירופאית

לבורנט/ית או טכנאי/ת כימיה
הכישורים:
- נסיון מעבדתי
- בעלי תעודת הסמכה

כל התפקידים הינם במשרה מלאה
עבודה קבועה
5 ימי עבודה

המועמדים מתבקשים לפנות בכתב-יד למחלקת כח-אדם ת.ד. 1142 ירושלים ו/או טלפונית: 02-810790

MASOF

מסוף בע"מ מקבוצת ADACOM CORP, שמרכזה בקנזס — ארה"ב, מתמחה בשוק פתרונות תקשורת יחודיים למחשבי I.B.M. להרחבת פעילותה של מסוף בישראל דרושה:

מזכירת מכירות ושווק

הכשורים הדרושים:
- *ניסיון קודם כמזכירת מכירות/שווק*
- *הדפסה עברית/אנגלית*
- *כושר ארגון*
- *נכונות לעבודה מאומצת.*

מקום העבודה — הרצליה פתוח.

נא לפנות בכתב יד אל ת.ד. 532 הרצליה 46105 לידי אילנה

U-MAN

עבור אחת מלקוחותנו, סוכנות ביטוח גדולה, דרושים:

מנהח"ש ראשי
עצמאי, בעל נסיון בעבודה עם מחשב. נסיון בענף הביטוח – עדיף. יכולת במו"מ והתחשבנויות – רצויה. המישרה מעניינת ואחראית ביותר. שכר נאה למתאים. מישרה 150.

איש תביעות
לטיפול שוטף בתביעות. חייב להבין בביטוח ורצוי בעל נסיון כפקיד תביעות. העבודה בעלת עניין, וכרוכה במגע הדוק על לקוחות וסוכנים. שכר הולם למתאים. מישרה 152.

קלדנית מסוף
לעבודה במישרה מלאה: הלקית בקלדנות והלקית בעבודת משרד מעניינת. תנכן היילת משוחררת. נסיון בקלדנות רצוי. מישרה 155.

כל המישרות בתל־אביב. לפנות ליהודה בטל. 03/292949. סודיות תישמר בקפידה.

U-MAN

עבור אחד מלקוחותינו, מפעל בענף המזון דרושים

מכונאי אחזקה
לאחזקה ואחזקת־מנע של ציוד המפעל. נסיון בתחום האחזקה ויכולת לעבודה עצמאית – הכרחיים. תנאים טובים ואפשרות קידום למתאים. מישרה 188.

מחסנאי
בעל יכולת מנהיגות ועבודה עצמאית. יכולת בהנהגת משמעת ונהלי עבודה. העבודה בלילה, בשעות 24.00 עד 8.00. אפשרות ל־5 ימי עבודה. תנאים ושכר הולמים למתאים. מישרה 180.

2 המישרות באזור תל־אביב. לפנות ליהודה בטל. 03/292949.

לחברה מסחרית גדולה בחיפה העוסקת ביבוא כימיקלים וחמרי גלם לתעשייה

דרוש

מנהל/מקדם מכירות בכיר

נדרש מן המועמד
- נסיון מוכח במכירות כימיקלים וחמרי גלם
- הכרה יסודית של התעשייה לסוגיה: גומי, פלסטיקה, כימיה, בניק, פרמצבטיקה וכו'.
- נסיון מוכח בעבודה עם ספקי חמרי גלם בחו"ל.
- ידיעת השפה האנגלית על בוריה (תעדף שפה נוספת).
- רקע פורמלי בכימיה - יתרון.

מועמדים מתבקשים לפנות בכתב יד לת.ד. 4568 חיפה, עבור מס' 400, בצרוף קורות חיים. יענו רק מועמדים המתאימים לנהונים

סודיות מובטחת

אראל
מערכות בקרה בע"מ

לפרויקט חדשני בתקשורת בסיבים אופטיים
דרושים

פיזיקאי/מהנדס
לריכוז הפרוייקט

הכרחי ניסיון בניהול פרויקטים בתחום האלקטרו-אופטיקה.

הנדסאי מכונות
עם התמחות במכניקה עדינה

לתכנון ופיתוח מערכות אלקטרו-אופטיות.

בדבר פרטים, נא לפנות טלפונית: 08-437811 שלוחה 525, או 536, או בכתב יד לת.ד. 172 יבנה מ. 70600

— סודיות מובטחת —

בית ברל

דרוש/ה

מנהל/ת חשבונות

הכישורים:
- סוג ג' בהנהח"ש
- וותק של 5 שנים לפחות
- יכולת לנהל משא ומתן עם לקוחות ומוסדות
- עדיפות לבעלי נסיון במערכת כספים של מוסדות חינוך
- עדיפות לבעלי ידע בהנהח"ש ממוחשב

העומדים בדרישות הנ"ל מתבקשים לפנות לקביעת ראיון באגף כח אדם
052-450952 או 052-25151 פנימי 22.

אלסינט
לאלסינט בחיפה דרושים

מהנדס מכונות-מתכנן מכני

מס' משרה 158006

לתכנון חלקי מכונות, הנעות ומכניזמים. העבודה במסגרת צוות פיתוח.
כישורים:
מהנדס מכונות, עם נסיון של 3 — 2 שנים רצוי בפיתוח.

סודיות מובטחת
נא לפנות בצירוף קורות חיים, ת.ז. ומס' משרה לענף כח אדם ת.ד. 550 חיפה.
מודעה זו מיועדת לנשים וגברים כאחד

אלקטרוניקה בשרות הרפואה

ווכדינקס (ישראל) בע"מ

למשרדנו הראשי דרושים:

מנהל/ת חשבונות
- סוג 3 בהנהלת חשבונות
- נסיון עבודה מוכח של 3 שנים
- נסיון בעבודה עם מחשב - יתרון

קלדנית למחשב N.C.R.
- נסיון של שנה לפחות

מועמדים מתאימים יתקשרו לקביעת ראיון לטלפון 03-820142 לאורי.

- סודיות מובטחת -

למפעלינו במפרץ־חיפה
דרושים

1. **כימאי אורגני**
2. **הנדסאי/לבורנטית למעבדה**

נא לפנות לת.ד. 10067 מפרץ־חיפה 26110.

IBS

I.B.S. International Business Software Ltd., a leading and dynamic software house, operating in Israel with subsidiaries in the U.K. and the U.S.A., is seeking top-league software professionals for:

A SOFTWARE PROJECT IN THE U.S.A.

Basic requirements are:
- American citizenship (a MUST)
- Ability to relocate to the U.S. area within 90 days, for a period of two years
- Minimum three years of experience

Job requirements: Position 1
- Working experience in UNIX operating system: application development, productivity tools, system internals, system-design, performance tuning.
- The position is to join a UNIX support group. For this position, U.S. permanent residents may also apply.

Position 2
- Experience in analysis and programming of MIS (preferably manufacturing systems)
- IDMS and ADS/OL
- IMS-DB/DC and ADF

Position 3
- Proven experience in development of real-time systems: analysis, design, technical specifications, programming, testing and integration
- VAX/VMS experience, and DEC networks
- Color raster and graphics
- Fortran and Assembly

For an interview, call NAVA tel: 03-419281 or send C.V. to IBS, 15 Brazil Street, Ramat Aviv 69052, Israel.

—Complete discretion guaranteed—

If you are a U.S. citizen living in Israel, we will relocate you to the U.S. and ensure you a position with IBS-Israel when you return. If you are a U.S. citizen living in the U.S., we will recruit you there, and assist you in making ALIYA, with a secured job in IBS-Israel, two years hence.

---

pilat פילת

בענף הטקסטיל
למפעל קונפקציה גדול ומתפתח
בעל טכנולוגיות חדשות
אנו מחפשים

מודליסט-תדמיתן
טכנולוג קונפקציה
בונה קולקציות בגדי גברים
אופנאי שיעבוד עם צוות מעצבי המפעל בהכנת בגדי הגברים, בהתאם לצרכי השוק.

מנהל ייצור בקונפקציה
נסיון בניהול מוצר ונהול קוי ייצור

מנהל שיווק מוצר צריכה
בעל זיקה לנושאי אופנה וטקסטיל שיעסוק בשיווק מהמפעל לחנויות ויהיה אחראי על סוכנים.

נא לפנות בכתב יד בפירוט מקסימלי של השכלה ונסיון בעבודה לפילת בע"מ, דרך פתח תקוה 53, תל-אביב 67138.

נא לציין על המעטפה:
"מודליסט-תדמיתן" מס' משרה 1750
"טכנולוג קונפקציה" מס' משרה 1760
"בונה קולקציות בגדי גברים" מס' משרה 1770
"מנהל ייצור בקונפקציה" מס' משרה 1780
"מנהל שיווק" מס' משרה 1790.

המודעה מיועדת לנשים וגברים כאחד.

סודיות תישמר בקפידה.

אלביט מחשבים בע"מ

לאלביט, מהמובילות בישראל בפתוח וייצור מערכות מחשבים לשוק הבטחוני והאזרחי, דרושים/ות אנשי מקצוע מעולים!

מנהל/ת מחלקת ספקי כח
משרה מס' 124
לנהול המחלקה העוסקת בפתוח ספקי כח ממותגים, תוך פתוח וקדום טכנולוגיות לספקים בסדרי מתג גבוהים מאד, ומתן מענה לדרישות לקוחות שונים, דרוש/ה מהנדס/ת בעל/ת נסיון ויכולת בהפעלת צוות טכני גדול.

כישורים דרושים:
- מהנדס/ת אלקטרוניקה, אלגוג בכיר 10 שנות נסיון
- נסיון בספקי כח, מערכות הספק והתמורה.
- נסיון בנהול צוות, רצוי בתחום ספקי הכח
- נסיון במימוש ספקים על פי תקנים צבאיים.

מהנדס/ת מערכת
משרה מס' 125
לנהול ותאום בפרויקט פתוח מערכות מוטסות דרוש מהנדס/ת עם נסיון בתיכון תוכנה וחומרה ברמת היחידות.

כישורים דרושים
- מהנדס/ת אלקטרוניקה / מהנדס/ת מחשבים בעל 5 שנות נסיון לפחות
- נסיון בפתוח או אחזקה של מערכות מוטסות

בוגרי מדעי המחשב או מסלול הנדסת מחשבים
לעבודה רבת ענין ואתגר בפתוח תוכנה למערכות משובצות מחשב בסביבה טכנולוגית מתקדמת.

כישורים דרושים
- מהנדס/ת מחשבים / בוגר/ת מדעי המחשב
- נסיון של 2-3 שנים במערכות משובצות מחשב בזמן אמת
- אפשרי גם מבוגרים/ות מצטיינים ללא נסיון

מועמדים מתאימים מתבקשים לפנות בכתב בצרוף קורות חיים ונסיון מקצועי מפורט לגיוס עובדים ת.ד. 5390 חיפה 31053 בציון מס' המשרה.

אלביט הקו הקדמי של הטכנולוגיה

משאבי אנוש
גיוס והערכת מנהלים בע"מ

לחברת סוכנויות
העוסקת בתחום מוליכים למחצה

דרוש

מנכ"ל

כישורים: מהנדס אלקטרוניקה בעל ניסיון מוכח של חמש שנים לפחות במכירות, בעל יכולת ייזום וניהול עסקות בארץ ובחו"ל.

המועמדים המתאימים יפנו בכתב יד בצירוף קורות חיים לת.ד. 189 רמת גן 52101. סודיות מובטחת.

ELOR
ELOR OPTRONICS LTD.

תחום חדשני, אתגר חדש

תכנתים/יות
לפיתוח בתחומים הבאים

1. תוכנת זמן אמת למערכות משולבות תוכנה–חומרה
נסיון במרכיבי אינטל–PL/M ו־IBM PC
2. תוכנה מדעית לסימולציות של אלגוריתמים לעיבוד אות
נסיון בפיתוח תוכנה מדעית בשפות עיליות – הכרחי

המתאימים יתקשרו לטלפון 08-486587 (למינה) בשעות העבודה

סודיות מובטחת

---

pilat פילת

לחברה תעשייתית גדולה
אנו מחפשים

מהנדס ראשי
אחראי לפעילותן התקינה של המערכות בכל מפעלי החברה, לרבות מערכות קיטור, מיזוג אויר, צנרת וכיו"ב.

מועמד מתאים יהיה מהנדס מכונות עם נסיון של 10 שנים לפחות בתחום האחזקה כולל נסיון בניהול צוותים מקצועיים במערכות גדולות ומורכבות, בעל אישיות סמכותית ויחסי אנוש טובים.

שליטה בשפה האנגלית הכרחית;
ידיעת השפה הגרמנית - יתרון.

נא לפנות בכתב יד בפירוט מקסימלי של השכלה ונסיון בעבודה לפילת בע"מ, דרך פתח תקוה 53, תל-אביב 67138.

נא לציין על המעטפה: "מהנדס ראשי" מס' משרה 1740.

המודעה מיועדת לנשים וגברים כאחד.

סודיות תשמר בקפידה.

---

pilat פילת

לחברה תעשייתית גדולה
אנו מחפשים

מהנדס קידום ובקרה
שיעסוק בתכנון, בפיתוח ובשיפור תהליכי ייצור ושילוב טכנולוגיות עם משאבים אנושיים.

מועמד מתאים יהיה מהנדס תעשיה וניהול עם נסיון בהנדסת הייצור בתעשייה בעל חשיבה מקורית ויצירתית ויכולת להשיג שיתוף פעולה.

שליטה מלאה בשפה האנגלית - הכרחית.

נא לפנות בכתב יד בפירוט מקסימלי של השכלה ונסיון בעבודה לפילת בע"מ, דרך פתח תקוה 53, תל-אביב 67138.

נא לציין על המעטפה: "מהנדס קידום ובקרה" מס' משרה 1730.

המודעה מיועדת לנשים וגברים כאחד.

סודיות תשמר בקפידה.

---

pilat פילת

חברה גדולה ומובילה
בתחום שירותי אירוח ואירועים
מחפשת

סמנכ"ל תפעול
שישא באחריות כוללת לתפעול השירות לרבות ארגון אירועים, יצור, מחסנים, משק, אחזקה וכיו"ב. מועמד מתאים יהיה אדם סמכותי, בעל נסיון מוכח של מספר שנים בענף וברמת ניהול בכירה,
בעל רגישות ביחסי אנוש.
ידיעת השפה האנגלית ברמה טובה - הכרחית.

עדיפות תינתן למועמד בעל ידע והבנה בהפעלת המערכת בעזרת מיחשוב.

מקום העבודה: אזור תל-אביב.

למועמד המתאים יוצעו תנאים טובים.

נא לפנות בכתב יד בפירוט מקסימלי של השכלה ונסיון בעבודה לפילת בע"מ, דרך פתח תקוה 53, תל-אביב 67138.

נא לציין על המעטפה: "סמנכ"ל תפעול" מס' משרה 1720.

המודעה מיועדת לנשים וגברים כאחד.

סודיות תשמר בקפידה.

TEVA טבע

לחברתנו
דרושים/ות

לחטיבת מחקר ופיתוח
בכפר-סבא ובפתח-תקוה
לפיתוח שיטות בדיקה אנליטיות

כימאי/ת אנליטי
- Mse/Bsc בכמיה
- ידע בהפעלת מיכשור (H.P.L.C. ספקטרופוטומטר)
- נסיון באנליטיקה - עדיף

מועמדים חסרי נסיון באנליטיקה יוכשרו בחברה.
5 ימי עבודה בשבוע
משרה קבועה
אפשרויות קידום רבות

המועמדים יפנו בכתב-יד למחלקת כ"א ת.ד.3190 פ"ת ו-ת.ד.353 כפר-סבא.

למפעלם פאקא-בבת-ים

מפעיל מכונות
- רקע טכני
- 10 שנות לימוד

העבודה ב-3 משמרות

אורזים/ות
- 10 שנות לימוד

העבודה בשתי משמרות
עבודה קבועה
תנאים טובים

המועמדים מתבקשים להתקשר טלפונית למחלקת כח-אדם 03-5519447

סולקון תעשיות בע"מ
מקבוצת קנגשטיין אדלר
דרוש
הנדסאי חשמל / אלקטרוניקה
למכירות וגיבוי טכני
לפנות לעמי שחף
טל': 03-612971
סודיות מובטחת

דרושים
בעלי רשיונות של מנהל התעופה האזרחית
במקצועות:
* גוף ומנוע ואויוניקה (חמ"ם) למטוס בואינג 707.
* עובדי בד וצבע תעופתיים בעלי נסיון של 3 שנים לפחות.

לקביעת ראיונות אישיים נא להתקשר לטל': 422772.

דרוש
מפעיל מעלה למחפרון J.C.B 1985
לעבודה קבועה באזור השרון
להתקשר לטלפון במשרד: 063-31674, בבית: 063-33895, 053-86349.

למפעל עתיר טכנולוגיה
דרושים
1) לבורנט/ית לעבודה מעבדתית
2) טכנולוג/ית המתמצא/ת בתחום המיקרואלקטרוניקה.

הבאים לקידום בהתאם לכישורים. משרה מלאה. עבודה 5 ימים בשבוע.
נא לשלוח קורות חיים ונסיון מקצועי בכתב יד לת.ד. 83 נתניה מיקוד 42100 עבור מ.

דרושים
1. **איש מכירות**
צעיר ונמרץ בעל רכב לעבודה ברשתות השיווק
2. **אחראית על דיילות**
בעלת רכב.

תושבי תל-אביב, נא רק המעוניינים יפנו בכתב יד, בפרוט השכלה ונסיון בעבודה לת.ד. 26 רמת-השרון מיקוד 47100.

תנובה רחובות
דרוש/ה
רכז/ת שיווק
* השכלה אקדמאית
* רצוי נסיון בשיווק
* רצוי יוצא התיישבות העובדת.

מגורים באשקלון והסביבה הקרובה.
מועמדים העונים על הדרישות יפנו בכתב יד לת.ד. 2 רחובות בצירוף קורות חיים ונסיון קודם בעבודה.
רק מועמדים מתאימים ייענו

קלת אפיקים
למחסן המכירות המרכזי בתל-אביב
דרוש
מוכר
התפקיד כרוך במגע עם קהל וכן בעבודה פיזית
לפרטים בשעות העבודה: 8.00—16.00, טל': 03-821380.

זמיר
שרותי כח-אדם בע"מ
לסניפינו בת"א, חיפה ורחובות
דרושים/ות
★ **מהנדסי מכונות** נסיון באחזקה / מבנה ופיתוח תהליכי ייצור
★ **מהנדסי חשמל** נסיון בתכנון מנועים, לעבודה באזור אשקלון
★ **מהנדסי אלקטרוניקה** רצוי נסיון באחזקה וייצור במפעל מתכת
★ **טכנאי/הנדסאי מכונות** נסיון בניהול מחלקה ובאחזקה
★ **טכנאי/הנדסאי כימיה** רצוי נסיון בתהליכי ציפוי
★ **טכנאי/הנדסאי חשמל** נסיון בתכנון ובמדידות שטח
★ **קניין אלקטרוניקה — מנוסה** עדיפות לטכנאי/הנדסאי

תנאים מצוינים, ארוחות, הסעות ושכר גבוה
ת"א: שדרות מוצקין 22 טל. 03-5464514
חיפה: רח' החלוץ 3 טל. 04-670373
רחובות: בית-הפועלים 6, טל. 08-454651
תעסוקה ברמה גבוהה

בר טל דרושים
תעשיות מתכת בע"מ
זיווד אלקטרוני • מבלטים • עיבוד פח ממוחשב
1. מסגרי זיווד.
2. עובדי ברק-פרס מנוסים.
3. טכנאי, מבקר איכות קריאת שרטוט חובה.

בת-ים, אזור תעשיה. טל 5515951

לחברה תעשייתית ותיקה
דרושה
מזכירה בכירה
למח' שיווק
— בעלת כושר ונסיון מוכחים בעבודה מינהלית ואירגונית.
— נסיון בתקציבאות (פרסום) יתרון
— יכולת והספק עבודה בתנאי לחץ.
— השכלה תיכונית (מגמה ריאלית יתרון).

משרה מלאה
נא להתקשר בין השעות 08.00—16.00
03-9223151 לליאורה.

לסוכנות בטוח ברמת-גן
דרוש/ה
איש משרד ומכירות
הכישורים הדרושים:
יכולת ניהול מו"מ עם לקוחות בכתב ובע"פ, הכרחי ניסיון קודם.
לפנות בצירוף קורות חיים וניסיון לת.ד. 435 פתח-תקווה.

לחברה מסחרית בת"א
דרושה
מזכירה
למישרה מלאה (כולל יום ו')
* בעלת יכולת ארגון משרד עצמאית
* רצויה שליטה בשפה האנגלית
* הופעה נאה
* גיל 24—30

טל': 03-662528 03-662523.

דרוש
מנהל עבודה לאינסטלציה
בעל ותק וניסיון
לעבודה באזור ירושלים
טל': 04-728991 ת.ד. 45716 חיפה.

חברת אמניר
תעשיות מיחזור בע"מ
דרוש/ה
מהנדס/ת מכונות
הכישורים המבוקשים: נסיון בעבודה של 3 שנים לפחות.
ידע ונכונות לעבוד בתכנון.
נסיון בתכנון ואחזקה של מערכות שינוע מכונות פנאומטיות והידראוליות.
ידיעת אנגלית טכנית — הכרחית.
מגורים: אזור נתניה חדרה.
נא לפנות בכתב לת.ד. 142 אזור התעשיה חדרה, 38101, לידי איציק הראל.

לסניף דנאל תל-אביב
דרושים
★ **כרסמים/חרטים** רגילים ו-C.N.C. לתקופה ממושכת.
★ **רתכי שריון מעולים** יתרון ליוצאי "משאי" לתקופה ממושכת.
★ **מלחימות/מחווטות** לעבודה ממושכת תנאים מצויינים.
★ **מסגרים רתכים** קוראי שרטוט לתקופה ממושכת.
★ **פחחים לכיפוף ותיתוך פח** לתקופה ממושכת.
★ **משחיזן מעולה** להשחזה עגולה ושטוחה.

תנאי עבודה ותנאים סוציאליים טובים.
בדבר פרטים נוספים לפנות לסניפנו
ת"א רח' גורדון 88 טל' 03-222266-245541
רחובות רח' הרצל 187 טל' 08-455904

12 שנות עבודה ונסיון לרשותך
דנאל בע"מ
החברה לשירותי כח-אדם
תל-אביב, באר-שבע, ירושלים, רחובות, אשדוד

דרושים בכל הארץ
רופאים
לביצוע בדיקות רפואיות
עדיפות לבעלי מכשירי א.ק.ג.
לקביעת ראיון טל. 03-200461

ליצהר תעשיות (2000) בע"מ ת"א
דרושים
מנהל/ת חשבונות
פקידה
(במזכירות הנהה"ח)
על המתאים או מתאימה לפנות בכתב יד לת.ד. 823 ת"א מיקוד 61007 בצרוף קורות חיים ופירוט נסיון קודם בעבודה.
— סודיות מובטחת —

למכון פליקס בלוד
דרושים בותנים
למכון רישוי חדש
08-224531

למפעל בענף המזון
בגוש-דן
דרוש
מנהל ייצור
הכישורים הדרושים:
* כושר ניהול וארגון עובדים
* יכולת וידע בתכנון ופיקוח על מערכות יצור
* יכולת ופיקוח על מערכת בקרת טיב
* נסיון של 5 שנים לפחות בעבודה דומה
* הבנה טכנית רצויה

נא לפנות בכתב יד בפרוט נסיון קודם ופרטים אישיים לת.ד. 33263 ת"א עבור מס' 18

דרוש
מוכר רהיטים
מנוסה ועצמאי
לחנות רהיטים בחיפה
לפנות בכתב יד ולצרף קורות חיים ונסיון קודם בעבודה לת.ד. 1696 מיקוד 61016.

לעמינח, תעשית רהיטים ומזרונים בע"מ
במושב ניר צבי
דרוש
קבלן להפעלת מזנון
לכמאתיים עובדים
נא לפנות ליגאל בן-משה טל': 08-220777

למפעל תעשייתי באשדוד
דרושה
מזכירה כתבנית עברית-אנגלית
נא לפנות בכתב לת.ד. 2144 ת"א עבור "מזכירה".

לסניף ירושלים של חברת תיירות גדולה
דרוש/ה
פקיד/ת נסיעות בכיר/ה
SENIOR BOOKING CLERK
הכישורים הדרושים:
● 3 שנות נסיון בעבודות OUTGOING
● שליטה מלאה בעברית ואנגלית – שפות נוספות יתרון
● תעודת פקיד מורשה או מומחה

מועמדים מתאימים העונים לדרישות הנ"ל מתבקשים לפנות בכתב לת.ד. 672 ירושלים 91006 עבור "פקיד נסיעות בכיר".

KIS שרותי דלק
דרוש
מנהל/ אחראי
לחנות שירותים חדשניים באזור תל-אביב.
הכישורים הדרושים:
מעל גיל 30
נסיון קודם במכירות, שירות לקוחות ובעל תכונות שיווקיות.
רצוי נסיון והתמצאות טכנית.
למועמד המתאים תנאים טובים.
נא לפנות בכתב: זמן טכנולוגיות בע"מ, אבן גבירול 2, תל-אביב או טלפונית ל- 03-250915.
סודיות מובטחת.

לחברת מחשבים דרוש
טכנאי
● בוגר מגמת אלקטרוניקה או חשמל
● יוצא צבא
נא לפנות לת.ד. 4100 רמת-השרון.

SENIOR SOFTWARE DEVELOPER
SOFTWARE COMPANY IN NEW YORK AREA SEEKS HIGHLY EXPERIENCED PROFESSIONAL FOR STATE-OF-THE-ART SOFTWARE DEVELOPMENT
REQUIRED BACKGROUD :
COBOL
I.B.M. MAINFRAME (CICS)
I.B.M. P-C (MS-DOS)
P-C MAINFRAME LINK
P-C NETWORKS
PLEASE SEND RESUME IN FULL CONFIDENTIALITY TO : P.O.BOX 838 TEL-AVIV 58108 ATT. DEVELOPER

לסוכנות ביטוח גדולה בתל-אביב
דרושה
פקידה
למחלקת ביטוח רכב
לטיפול בלקוחות והפקת פוליסות
נסיון קודם הכרחי.
שעות עבודה 8.00—15.30
(בתקופות עומס ייתכנו שעות ארוכות יותר)
נא להתקשר ל-03-241351 לרחל.

לחברת בניה בצפון הארץ
דרושות
קבוצות קבלניות לעבודות טיח
לעבודה בהיקף גדול
לפנות: 04-641289 ,668161/2 למרקו או להדר
בימים א', ב', ד', ה' מ-8.00—15.00
וביום ג' מ-15.00—18.00.

למשרד תיירות
דרושים
★ **TOUR OPERATORS** בעלי נסיון — גרמנית חובה
★ **נציג שדה** גרמנית שפת אם — ואנגלית שעות גמישות (גם לילה)
★ **מרכזנית/כתבנית** עברית אנגלית
★ **שליח + קטנוע**

לפנות בכתב יד בפרוט נסיון מקצועי לת.ד. 939 רמת-גן

לחברה ישראלית לשילוח בינלאומי בע"מ
דרושים/ות
פקידי רשוי
בעלי תעודה מטעם המכס
לתל-אביב ולנתב"ג
טל' 03-430333

להבי יישקר
■ מפעל להבים למנועי סילון. ■ יצרן להבים לחיל האויר ולתעשיית המנועים בעולם ■ קידום ותמורה על בסיס הישגים אישיים. ■ שבוע עבודה בן 5 ימים.
דרוש/ה
מנתח/ת מערכות ליחידת המחשב
כישורים נדרשים:
* שנתיים נסיון לפחות בפיתוח מערכות מידע בתעשיה
* עצמאי/ת בעבודה
* לבוגר/ת מגמת מערכות מידע – יתרון
* הכרת מחשב HP 3000 – יתרון

ב 1985 – 88% יצוא. התחזית ל-1986 – 95% יצוא!
המעוניינים מתבקשים לפנות בכתב יד או בטלפון למנהל כח אדם, להבי יישקר בע"מ ת.ד. 330 נהריה 22102 טל. 04-927831

אגיש
הובלה בינלאומית בע"מ
דרוש
מסווג מכס
בעל נסיון רב וידע מוכח
לפרטים נא לפנות רח' ריבל 18 ת"א טל. 03-371282 לבני אבירם.
– סודיות מובטחת –

לחברה לשיווק תכשירים וטריניים — דרושים
מדריכי-שדה — מקדמי מכירות
לאזורי המרכז, הצפון והדרום
הכישורים: בעלי רקע ונסיון בגידול עופות ובעלי-חיים; רצוי בוגרי הפקולטה לחקלאות.
נא לפנות בכתב-יד בצירוף קורות-חיים ונסיון אל ת.ד. 8184, תל-אביב 61046, עבור "מדריכי שדה".
סודיות מובטחת.

לקיבוץ תל-יוסף
דרוש/ה
מנהל/ת חשבונות
דרגה 3-4 רצוי
ובעל/ת נסיון בהנה"ח בקיבוץ
לפנות למרכז המשק בכתב יד.

דרוש/ה
עורך/ת-דין
במשרד עורכי-דין בבת-ים
03-871640

למשרד עורכי דין
כתבנית עברית מעולה
(ליטר בלבד)
03-292110

לחברה להפצת חלפים לרכב
דרושים
סוכנים בכל חלקי הארץ
עם רכב מסחרי
שותפות אפשרית
טלפון: 04-663469

ל"שחם-קור"
אזור התעשיה הצפוני ראשל"צ
מזגניסט
מוכשר לרכב
משכורת + אחוזים
טלפון בעבודה 03-9612365
בערב 03-586393

לבית אופנה "אריסטו-שטש"
דרושים/ות
1. אחראיות ופועלות ל-ביקורת טיב
2. פועלות ללולאות ו-כפתורים
3. מתפראי/ת
4. עוזרת מודליסטית עם נסיון בהגדלות נסיון הכרחי

03-653276 03-651761

מנהל מכירות
בעל נסיון וכושר ארגון למפעל ותיק לבגדי נשים
טלפון 03-377730

י. הריך א. סהל
אדריכלות והנדסה בע"מ
דרוש/ה
שרטט/ת
3 שנות ניסיון
8.00—15.00 03-445982

למפעל מתכת מתפתח
דרוש
איש טכני בעל ידע
להפעלת מכונות כיפוף פח, ניקוב והטבעות.
נא לפנות אל א. קופר
טל': 03-347111

לחברה מבוססת
דרושה
מזכירה
ל-5 ימי עבודה בשבוע
שליטה מלאה באנגלית/צרפתית לניהול טלקסים הדפסה בשתי השפות, ניהול משרד, קשר עם ספקים ולקוחות בארץ ובחו"ל.
קורות חיים + נסיון בעבודה לת.ד. 16446 תל-אביב מיקוד — 61160.

עובדים
לאתר שירות צבאי
לעבודה במשמרות
נא לפנות ביום ב' 6.10.86 בין השעות 10.00—13.00 "לידיעות אחרונות"
דרך פ"ת 138 ת"א קומה ב' חדר 353

לחברה מסחרית גדולה בת"א
דרושים:
1. **מחסנאי טכני**
* נסיון מוכח במחסנאות טכנית.
* ידע בניהול כרטיסיה ושימוש במחשב.
* ידע באנגלית.
* ידע במכירות — יתרון.

2. **מזכירת לשכה**
לחצי משרה (מ-13.00 עד 18.00, 5 ימים בשבוע).
* נסיון קודם בעבודות מזכירות, כולל הדפסה טובה עברית/אנגלית.
* יחסי אנוש טובים.

נא לפנות בכתב יד בצרוף פרטים לאגף משאבי אנוש ת.ד. 20200 ת"א 67215.

דרושים:
לאפריקה דוברת צרפתית
מנהל חשבונות/חשב
מפעילי צ.מ.ה.
לעבודה בארץ מזכירה כתבנית אנגלית
טל. 03-793914 03-793932

בפיברוניקס
אתה בחברה טובה
מהנדס/ת תוכנה
הצטרף לצוות פתוח תוכנה, לרשת תקשורת סיבאופטית המתקדמת בעולם.
כישורים:
א) בוגרי הנדסת מחשבים, מדעי המחשב, הנדסת חשמל.
ב) נסיון של שנתיים לפחות במערכות הפעלה בתקשורת נתונים או תוכנת זמן אמת.
ג) יתרון לבעלי נסיון בשפת C או אסמבלר 68000.

נא לפנות בכתב בצרוף קורות חיים ופרוט ל"גיוס עובדים" פיברוניקס בע"מ, סוכנות דואר מת"ם, חיפה 31905.
סודיות מובטחת.
פיברוניקס תקשורת סיבאופטית

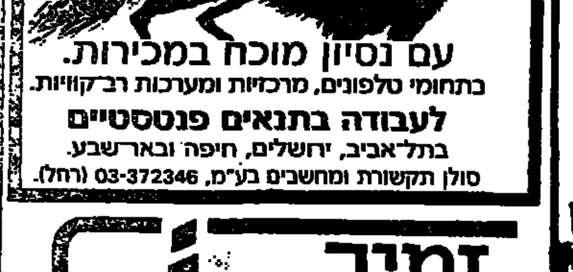

עם נסיון מוכח במכירות.
בתחומי טלפונים, מרכזיות ומערכות רב-קוויות.
לעבודה בתנאים פנטסטיים
בתל-אביב, ירושלים, חיפה ובאר-שבע.
סולן תקשורת ומחשבים בע"מ, 03-372346 (רחל).

זמיר
שרותי כח-אדם בע"מ
לסניפינו בת"א, חיפה ורחובות
דרושים/ות
למחלקה המשו[illegible]:
★ **מזכירות עברית/אנגלית** מנוסות, בעלות ידע בהדפסה ושליטה באנגלית
★ **מעבדות תמלילים/קלדניות** עברית/אנגלית מנוסות, רצוי על IBM-P.C.
★ **מנהלי-חשבונות/חשבי שכר** מסוג 3 ומעלה ובעלי נסיון תעשייתי.

תנאים מצוינים, ארוחות, הסעות ושכר גבוה
ת"א: שדרות מוצקין 22 טל. 03-5464514
חיפה: רח' החלוץ 3 טל. 04-670373
רחובות: בית-הפועלים 6, טל. 08-454651
תעסוקה ברמה גבוהה

לארגון בת-ים דרוש
מנהל ייצור
בענף המתכת/צביעת מתכות
שכר מתאים + רכב
טלפון 03-5516721

למפעל בענף דודי שמש
דרושים
רתכים, בודקים ואורזים
למתאימים — תנאים טובים
נא לפנות אל א. קופר
טל': 03-347111

לחברת מחשבים
דרוש
מהנדס/הנדסאי אלקטרוניקה
הכישורים הדרושים:
* נסיון שיווק בענף האלקטרוניקה
* נסיון בניהול והפעלת צוות עובדים
* ידיעת השפה האנגלית הכרחית.

לפרטים נא לפנות למלפון 03-217221 קו פנימי 32

דרושה
בירושלים
עובדת סוציאלית
לעבודה במסגרת שיקומית תעסוקתית
לפנות טלפונית:
02-718925
02-714158
02-714182

למשרד ביטוח בת"א
דרושה:
* פקידה כללית עם ידע בתביעות.

נסיון בתביעות הכרחי!
* תנאים טובים
* סודיות מובטחת

טלפון: 296593 (עד 16.00)

אמריקאר
דרושים:
1. **מזכירה** לניהול משרד
2. **צבעי רכב**
3. **חשמלאי רכב**
4. **פחחים**
5. **מכונאים**
6. **מפטים** בוגרי חי"ח או ח"א

העבודה הינה לרכב כבד
טל': 03-363641/2/3 03-354933 לגאולה
RENAULT
אמריקאר מפעלי רכב בע"מ
אזור התעשיה יהוד, ת.ד. 56000. 233

זמיר
שרותי כח-אדם בע"מ
לסניפינו בת"א, חיפה ורחובות
דרושים/ות
☆ **מכונאים** בוגרי בית"ס מקצועי, יוצאי ה"א/חימוש/חיל"תים
☆ **שומרים** לעבודת משמרות יוצאי צה"ל + פרופיל גבוה, מלוד-רמלה / יהוד - אור-יהודה
☆ **חשמלאים** מנוסים ראשיים/מוסמכים/עוזרים/חווטים
☆ **מחסנאים בכירים** הכרחי ידע בהפעלת מחשב
☆ **שרטטי מכונות** מנוסים רצוי יוצאי צה"ל + פרופיל גבוה
☆ **מסגרים/רתכים/צנרים** רצוי נסיון בריתוך שריון + פרופיל גבוה
☆ **צבעי תעשיה/מתכת** רצוי תעופתיים + פרופיל גבוה
☆ **חרטים/כרסמים — CNC/ מבלטנים** בעלי 5 שנות נסיון לפחות
☆ **עובדי ייצור/מפעילי מכונות** רצוי בוגרי בית"ס מקצועי
☆ **מלחימים/מחווטים** מנוסים.

תנאים מצוינים, ארוחות, הסעות ושכר גבוה
ת"א: שדרות מוצקין 22 טל. 03-5464514
חיפה: רח' החלוץ 3 טל. 04-670373
רחובות: בית-הפועלים 6, טל. 08-454651
תעסוקה ברמה גבוהה

למפעל לייצור מכונות
בתל אביב
דרושים
* **מסגר רתך**
* **חרט**

לבעלי נסיון — תנאים טובים
טלפון 03-478121 בין 8.00—15.00

תלמה

דרושים:

1. עובד אחזקה — למכונות אריזה אוטומטיות

2. כימאי/ת

קופת חולים מאוחדת

לסניפנו ברמת־גן

דרוש/ה

סייע/ת מוסמך לרופא שיניים

בעל/ת נסיון של 3 שנים לפחות

לואב מרכז רפואי לשיניים

דרוש

רופא שיניים

בתנאים טובים

טלפון 871323 בלפור 101 בת־ים

דרושים/ות

עובדים/ות

לעבודה בטחונית בנמל התעופה אילת.

החוזה מוצע לתקופה בת חצי שנה ובמשרה מלאה (כולל מגורים).

תנאי קבלה:
- יוצאי צבא עד גיל 24
- בוגרי 12 שנות לימוד, בעלי תעודת בגרות.
- דוברי אנגלית ברמה גבוהה.

על המועמדים לעבור קורס, שימשך כשבועיים באיזור המרכז. לנקלטים בעבודה יינתנו גם דיור והטבות נוספות.

העונים לדרישות הנ"ל מתבקשים לבוא לראיון במנהלת קבלה, ביום שלישי, 7.10.86 בין השעות 11.00–9.00, בחדר ההדרכה ב"ארקיע", שדה התעופה דב, ת"א.

נא להצטייד בתעודת זהות ובתעודת שחרור מצה"ל.

לחברה קבלנית לבניין בנס־ציונה

דרושה

* מזכירה מעולה

למשרד מכירות

- * השכלה תיכונית מלאה (רצוי אקדמאית)
- * ידע בסיסי בהנה"ח, כושר התבטאות ויחסי אנוש מעולים.

נסיון קודם במזכירות יתרון

לפנות לת.ד. 233 מיקוד 76101

למפעל אגרו תעשייתי ברעננה

דרושים

- * איש אחזקה — בעל ידע במסגרות מכונות, שינוע, חשמל, מערכות מיזוג אויר וקיטור.
- * מלגזנים
- * טכנאי חקלאות
- * עובדים כלליים
- * פקידה — עם ידע בהנה"ח.

פרטים נא להתקשר לטלפון 052-22517 מיום שני והלאה בשעות 18.00–16.00

דרוש

מנהל חשבונות

סוג ג'

…

03-912650

03-912214

חוק הזדמנות שווה בתעסוקה, תשמ"א 1981

…

למוסד ציבורי דינמי ומתפתח

בירושלים

דרוש/ה

מנהל/ת ארכיב

…

ת.ד. 1312 ירושלים 91012

למוסד פיננסי גדול בתל־אביב

דרושה

מזכירה בכירה

- * השכלה תיכונית
- * שליטה טובה בשפה האנגלית
- * נדרש נסיון קודם של 3 שנים
- • מועמדות. תיפננה

בכתב בפרוט קורות חיים ונסיון לת.ד- 6335 תל־אביב, 61061, עבור „משרה מס. 97".

למושב קדש ברנע

(ליד מסוף ניצנה)

דרושים

עובדים לקטיף/אריזה

מלונים

טלפונים 057-79107, 057-77278

מ־7.00 — 12.30

לחברת א.ד. תעופה ופיתוח בע"מ

דרושה

מזכירה

עברית / אנגלית

ליום מלא, 6 ימים בשבוע

(הדפסה, טלקס ומעבד תמלילים)

טל: 03-236182/3 בשעות 08.00–13.00

חשב

השמה מקצועית

דרוש לנו

מבלטן מקצועי

…

טל. 03-803170

חיפה כימיקלים

חיפה כימיקלים בע"מ

המפעל הגדול בעולם לייצור חנקת אשלגן

דרוש/ה

מהנדס/ת כימי צעיר/ה

- * לעבודה בצוות הניהולי טכני של מתקני הייצוא
- * העבודה מגוונת ורבת אתגרים

מועמדים מתאימים יפנו בהקדם בכתב ובצרוף קורות חיים מלאים למחלקת המנגנון, ת.ד. 1809 חיפה.

דרושים

- * מנהל למפעל לייצור מזגנים וציוד למיזוג אויר
- * מנהל קניות — קניין
- * טכנאי למזגנים מפצלים

…

למשרד פרסום דינמי

דרושה

כתבנית מעולה

דו־לשונית

רצוי ידע במעבד תמלילים

לפנות 03-790775

מיום א' לאורנה

ברמת גן

דרושה

מנהלת חשבונות

סוג ג'

למשרה מלאה עם נסיון בעריכת משכורות והתאמות

לפנות למרים טל: 7813231

לחברה לעבודות תקשורת וחשמל

דרושים עובדים מסורים:

1. לעבודות התקנה
2. לחיווט לוחות
3. לניהול צוותי עבודה

טל. 03-359379

לבנק בתל־אביב

דרוש:

מהנדס

למחלקת בינוי ונכסים

הכישורים הדרושים:
- * בוגר הפקולטה לאדריכלות או בנין.
- * גיל 35–30.
- * בעל ותק של 4 שנים במקצוע.
- * נסיון בתאום וניהול משא ומתן עם גורמי חוץ.
- * רצוי נסיון בניהול צוות עובדים.

התפקיד דורש נסיעות בכל חלקי הארץ.

נא לפנות בכתב בצרוף קורות חיים לת.ד. 50166, ת"א מיקוד 61500 ולציין על המעטפה "מהנדס".

המודעה מיועדת למועמדים ומועמדות כאחד.

- סודיות מובטחת -

החברה למרכזי תרבות וספורט (לנוער ולמבוגרים) בע"מ

למעוניין בשליחות אם אתגר, לרוצה ומוכן לתרום בתחום הקהילתי—חברתי

מוצע תפקיד של

מנהלי/ות מתנ"סים

בקדימה ובית שמש

…

למוסד מחקר בדרום

דרוש

פיזיקאי

- — בעל תואר שני או שלישי לתפקיד מעניין בנושא פיתוח לייזרים.
- — רצוי נסיון קודם בנושא אלקטרואופטיקה.

כתובתנו לפניות אישיות — ת.ד. 133 באר־שבע

למפעל מזון בדרום הארץ

דרושים

* הנדסאי/טכנאי תעשיה וניהול

* מחסנאי בכיר

* מחסנאי

…

לפנות בכתב עד תוך פירוט קורות חיים לת.ד. 28137 ת"א מיקוד 61261 עבור „מפעל מזון"

— סודיות מובטחת —

בית־חולים קרית צאנז

ע"ש לניאדו נתניה

משרות פנויות בבית־החולים

1) עובדת סוציאלית

½ משרה

2) רוקח

½ משרה

בדבר פרטים יש לפנות למנהל המנגנון טלפון 053-36071

חברת ביטוח בתנופה

מציעה גם שרותים הטובים

לסוכני ביטוח

תנאים וכיסויים מצויינים

נא לפנות:

בתל־אביב: טל — 03/294228 ליוני

בחיפה: טל — 04/611942 לדורון

לצה"ל דרושים קצינים

לעבודה ייחודית, דינמית ובלתי שגרתית.

כישורים נדרשים:

א. גיל 24–32.

ב. פרופיל 64–97.

ג. נכונות לשרות קבע ארוך

ד. ידיעת השפה הערבית – יתרון.

- – המעונינים מתבקשים לפנות לת.ד. 37342 ת"א 61373, בצרוף קורות חיים ופרטים אישיים (מספר אישי, כתובת וטלפון).
- – מועמדים שימצאו מתאימים וכשרו לתפקיד.
- – פונים מתאימים ייענו

IPL

1. ראש צוות ביחידה לפיתוח ותהליכים.

2. ביוכימאי / 3. כלכלן צעיר ביולוג

4. כתבנית מעולה

אינטרפרם מעבדות בע"מ

חברתנו, מקבוצת ARES-SERONO העולמית, מפתחת ומייצרת מוצרים רפואיים יחודיים בתחום הביו־טכנולוגיה, עוסקת בהנדסה גנטית ובפיתוח הרמוני גו ילה ופריון.

החברה נהנית ממענקי מחקר ומימון ישראלי ואמריקאי.

מניות החברה נסחרות בבורסה של ניו־יורק, מעבר לדלפק.

מגורים באיזור רחובות. 5 ימי עבודה באוירה צעירה ונעימה. סודיות מובטחת.

נהג

למערבל בטון

בהרצליה

03-801178

לחברת ספנות

דרושים

אנשים בעלי רכב

לרכישת מיטענים

באיזור ת"א.

עדיפות תינתן לבעלי נסיון

נא לפנות בצירוף קורות חיים באנגלית לת.ד. 50030 ת"א מיקוד 61500

chemipal ltd. כמיפל בע"מ

דרוש/ה

איש/אשת מכירות

דינמי/ת ובעל/ת יכולת ורצון

דרישות התפקיד:
- * תעודת בגרות מלאה
- * גיל 23—30
- * רכב פרטי

משרה מלאה

…

U·MAN

עבור רשת חנויות הנעלה גדולה

אנו מחפשים

מנהל/ת חנות בחדרה

…

לרמטקס בזה"ר לאריגה בבני־ברק

דרוש

שתאי (שרר)

להתקשר לטל: 03-705151—2—3

סיגנלור

דרוש

טכנאי חשמל

עם רקע באלקטרוניקה

לעבודות אחזקה והתקנת רמזורים

ראשון ב'.

5 ימים בשבוע.

נא לפנות ליוסי טלפון 03-5566222

חוק הזדמנות שווה בתעסוקה, תשמ"א 1081

לפי חוק זה אסור לסרב לקבל אדם לעבודה מחמת מינו או מחמת היותו נשוי או הורה, אלא אם אופיו או מהותו של התפקיד סוגעים מקבלתו של בן אחד המינים לעבודה הנדונה. העבריינים צפויים לעונש על פי החוק.

לרכש מודעות בפרויקט פירסומי

דרושים/ות

אקדמאים או מורים לשעבר בעלי רקע דתי

אפשרות למשכורת בסיסית + אחוזים

03-331251

לפנות למיכל

מיום שני בשעה 9:00

דרושה

ברחובות

מורה או מדריכה מוסמכת

במגמת משרדאות.

לתפקיד הדרכתי מעניין

לפנות לטל. 08-461133 08-465575

ל — „ארז" אפיקי פרסום ושיווק

דרושים: 1. מנהל מכירות

2. אנשי מכירות

רווחים גבוהים במיוחד !!!

בעלי נסיון קודם בלבד !

טלפונים: 614477 614479

מכרז 86 · 66

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

המכון לחקר המדבר

קרית שדה-בוקר

למעבדה לביוטכנולוגיה של אצות

דרוש טכנאי מעבדה

רצוי בעל תואר מוסמך בביולוגיה או תואר ראשון + נסיון קודם בעבודה מעבדה.

…

למושב

כפר־רות

דרוש

מזכיר/ גזבר

לחצי משרה

08-261014

08-438555

אחרי החג

עירית לוד

המחלקה לשרותים חברתיים

דרושים

1. מדריך/ראש צוות.
2. עובד/ת סוציאלי כוללני
3. עובד/ת קהילתי —

…

עם הרחבת פעילותינו

דרושים לנו

אנשי מכירות

למערכות עסקיות במשרד ממוחשב

רצוי מנתחי מערכות

ו/או מהנדסי תעשיה וניהול

בעלי היכרות עם מערכות יבמ 36 S

נא לפנות בכתב, בפירוט נסיון קודם לאיכות מחשבים רח' קבוץ גלויות 47 ת"א. 66550

למשתלת בונסאי ישראל בע"מ במושב בני ציון

דרושות

עובדות רציניות

לעבודה קבועה בחממות נידול של עצי בונסאי, לעבודות משתלה מגוונות; 35–30 שעות שבועיות.

שכר בסיסי + פרימה + משכורת 13.

ראיונות יתקיימו במשרד המשתלה ביום ד' 8.10 בשעות 19.00 – 17.00. במשרד המשתלה בבני ציון

לקבלת פרטים נוספים להתקשר בימים א'־ה' בשעות 09.00 – 1.00 טל' 052-441596

ארדט

חברה לביטוח בע"מ

דרוש / ה

מנהל/ת חשבונות

סוג 2 — 3

עם נסיון של שנתיים לפחות בהתאמת בנקים.

לפנות "ארדט", משרד ראשי רח' מונטיפיורי 13 תל־אביב לברכה במחלקת כספים.

למפעל אלקטרוניקה מתפתח ברמת הגולן

דרושים/ות

מנהל/ת ייצור

- * נסיון בתעשיית האלקטרוניקה
- * בעל/ת יוזמה וכושר מנהיגות
- * רקע טכני — מהנדס הנדסאי אלק' בכיר

מנהל/ת כספים

- * מנהל חשבונות בכיר
- * נסיון מתאים בתעשיה
- * ידע ונסיון ביבוא יצוא
- * ידע ונסיון בתמחיר ומערכת שכר.

- — למועמד המתאים יוצעו תנאי עבודה טובים.
- — נא לפנות בהצעות, בכתב יד, תוך ציון כתובת מלאה וטלפון לת.ד. 66 קצרין 12900.

בית הספר החקלאי מקוה ישראל

דרוש/ה לפנימיה ביידית לעבודה עם נערים במקום

רפתן בכיר

…

רשת עמל

בית הספר האזורי העל־יסודי שש־שנתי ע"ש עמי־אסף בבית ברל

המועצה האזורית "דרום השרון"

ד.נ. צופית

טל: 052-451241

052-451292

052-33856

דרושה/ה:

מורה במקצוע מתמטיקה,

בחטיבת הביניים - משרה חלקית.

מועמדים בעלי הכשרה ונסיון מתבקשים לפנות להנהלת בית הספר.

שופר־סל

למחלקה הטכנית בפתח־תקוה

דרוש

מחסנאי

נסיון כמס"ם — יתרון.

רצוי ידע במחסן ממוחשב.

נא לפנות למחלקה הטכנית — רח' הסיבים 49, קרית מטלון, פתח־תקוה

לחברה הנדסית נחוצה

מזכירה

עצמאית • יוזמת

נסיון בצה"ל וזיכוי בטחוני — יתרון

פניות בכתב בלבד.

חושן-אליאב, בודנהיימר 16 ת"א

62008

ס.ג. אלקטרוניקה בע"מ

יבואני

ROTEL WHARFEDALE

דרוש

טכנאי אלקטרוניקה

לתיקוני מערכות סטריאו

דרוש נסיון קודם.

טל': 298925, 03-287926

לבית מסחר בענף חומרי הבנין

דרושים:

מלגזן

בעל נסיון של 3 שנים לפחות על מלגזה.

גובה

בן 40 ומעלה בוגר 12 שנות למוד לפחות.

מרכזנית

בעלת 3 שנים נסיון

איש מכירות

בענף המתכת רצוי עם נסיון מוקדם של שנתיים לפחות.

המעוניינים יפנו בכתב בצרוף קורות חיים לת.ד. 588 אשקלון.

למוסד ממלכתי

דרושים

קציני מילואים

בדרגות: סגן, סרן, רב-סרן

אנו מציעים לך –

* עבודה בעלת עניין ואתגר, הכרוכה בניידות.
* לימוד השפה הערבית.
* תנאי שכר טובים ותנאי שרות מיוחדים (לרבות רכב צמוד בתום ההכשרה).
* עבודה קבועה.
* מסלול קידום רחב ואפשרויות להתפתחות עפ"י כישורים.

אם גילך בין 23–31,
השכלתך לפחות תיכונית מושלמת
ובריאותך תקינה –

פנה נא בכתב לת.ד. 33171 ת"א (מיקוד 61231) עבור כ"א, בצירוף תולדות חיים ופרטים אישיים (כולל מס' ת"ז וטלפון).

פונים מתאימים ייענו.

לפרויקט חדשני בחברת תקשורת בין הגדולות בארץ

דרושות:

מקדמות מכירה

באמצעות הטלפון

כישורים מועדפים:

* יוצא צבא – (עדיפות לקצינות בחיל הקשר או לבעלות רקע טכני אחר)
* בוגרת תיכון (לפחות)
* כושר שכנוע, סבלנות, חריצות, ומוטיבציה חזקה להצלחה
* יום עבודה מלא (5 ימי עבודה)

(אין צורך בניסיון קודם, ההכשרה תינתן במקום

המעונינות יפנו לחכי שלף יועצים – טלפון 03-343511
בין השעות 08:00 – 13:00
רק מועמדות מתאימות תענינה
– סודיות מובטחת –

מעבדות טרבינול (ישראל) בע"מ
אשדוד

חברתנו, חברת בת בבעלות של חברה אמריקאית עומדת בפני הרחבת פעילותה בארץ.
לשם קידום פעילותנו השווקית – **דרושים**

א. מנהל/ת מכירות:

תאור התפקיד:
– ניהול מערך המכירות של החברה
– ניהול צוות אנשי המכירות
– אחריות לביצוע תוכניות השווק של החברה בשדה

דרישות:
– נסיון קודם בשווק ומכירות בתחום שרותי הבריאות
– הכרת מערכות ומוסדות הבריאות בישראל ודרכי פעילותם
– השכלה כלכלית שווקית, עדיפות להשכלה פרהרפואית אקדמאית.
– שליטה מלאה באנגלית

ב. מנהל פיתוח שוק:

תאור התפקיד:
– ריכוז ונשא המערך השווקי של החברה, ומתן תמיכה מקצועית לאנשי המכירות.
– איתור שווקים למוצרים חדשים והתוויית תוכניות שווק.

דרישות:
– נסיון קודם בשווק ומכירות בתחום שרותי הבריאות.
– הכרת מערכות ומוסדות הבריאות ודרכי פעולתם.
– השכלה במדעי החיים או השכלה פרהרפואית. תואר שני במנהל עסקים – יתרון.
– שליטה מלאה באנגלית.

ג. מנהל/ת מעבדה:

– לניהול מעבדה כימית ובקטריולוגית.
– פיקוח מקצועי על בדיקות מעבדתיות בתחום הכימיה והמיקרוביולוגיה.
– ניהול צוות עובדים
– אחריות כוללת לביצוע תוכניות העבודה בתחום זה תוך עמידה ביעדים.

דרישות:
– רוקח מוסמך, או בוגר כמיה מדעי החיים
– נסיון קודם בניהול צוות עובדים
– שליטה מלאה באנגלית
– מגורים באזור מרכז הארץ

אנו מציעים 5 ימי עבודה בשבוע ותנאים טובים למועמד/ת המתאים/ה.

המעונינים יפנו בצירוף קורות חיים ופירוט נסיון קודם למחלקת כח-אדם. ייענו רק המועמדים העונים לדרישות

סודיות מובטחת

אשדוד טלפון 055-20222
ת.ד. 2 מיקוד 77100

טרבינול לקידום הרפואה

צאו איזיאיר

דרושים

גזרנים ועוזרי גזרנים

לעבודה במשרה מלאה
5 ימים בשבוע תנאים מצויינים.

טלפון 812367 מיום ב'.

לחוות הרהיטים בע"מ
דרושה

עוזרת למנהל חשבונות

עם ידע בהפעלת מחשב
למשרה מלאה
5 ימים בשבוע
03-9220288, 03-230138,
03-9241025

תלמה

למפעל שפע בערד
דרושים/ות

1. **טכנולוג/ית מזון**
   הכישורים הדרושים:
   * בוגר/ת הנדסת מזון
   * ידיעת השפות עברית ואנגלית
2. **מהנדס מכונות**
   הכישורים הדרושים:
   * בוגר הנדסת מכונות
   * נסיון בתעשיה, בניהול ומעקב אחר אחזקה מתוכננת ופרויקטים
   * ידיעת השפות עברית ואנגלית.
3. **מהנדס/הנדסאי תעשיה וניהול**
   הכישורים הדרושים:
   * בוגר הנדסת תעשיה וניהול בי"ס להנדסאים
   * נסיון בהערכת תמ"י בתעשיה
   * ידיעת השפות עברית ואנגלית.

המעונינים/ות מתבקשים/ות להתקשר טלפונית 057-57460 או 057-58040
לאפיה בימי א'–ה' בשעות 08.00–16.00 לשם קביעת ראיון

מפעלי ניר
אמריקאים ישראליים בע"מ

דרוש/ה

הנדסאי/ת אלקטרוניקה

לעבודת רבת ענין במערכות אלקטרוניות מתוחכמות
בעל/ת ידע במערכות בקרה אנלוגיות ודיגיטליות

המעוניינים מתבקשים לפנות בכתב יד עם פירוט קורות חיים ונסיון תעסוקתי קודם אל מנהל המנגנון, ת.ד. 142 חדרה

רק מועמדים העונים על הדרישות הנ"ל ייענו

– סודיות מובטחת –

דרושים

* **פחחי-רכב**
  אפשרי עם כתב הסמכה,
  תנאים מיוחדים למתאימים.
* **צבעי רכב**
  מעולה עם כתב הסמכה.
  053-32241 מיום ב'

לחברה מסחרית
דרוש/ה
מנהל/ת חשבונות עצמאי/ת
בעל/ת נסיון
נא לפנות בפירוט קורות חיים לת.ד. 6276 תל-אביב

דרוש
וטרינר
בעל נסיון בבקר
לעבודה מעניינת
טלפון בין 8:30 עד 14:30
053-90533

דרושה

★ מנהלת חשבונות בכירה

דרישות התפקיד:
* סוג ד' בהנהח"ש * נסיון בענף הבניה * ידע בניהול משרד.

שעות עבודה: ימים א'–ד' מ־8 עד 14,
יום ה' מ־8 עד 13 ואחה"צ מ־16.30 עד 19.30.
לפנות טלפונית 03-953060, 03-992339 להגרויט.

נאות דברת בניני אולפינר בע"מ
משרדי ההנהלה: ראשון לציון, רח' ז'בוטינסקי 33
משרד המכירות: ראשון לציון, רח' הרצל 69

למפעל עתיר ידע במרכז הארץ

דרושים/ות

משרה מס' 406:

חוקרי ביצועים

לעבודה רבת אתגר, בחקר ביצועים צבאי בקונספציות ומערכות לקראת שנות ה־2000

נדרשים מועמדים השואפים לרכוש:
– נסיון בחקר ביצועים צבאי
– נסיון בפתוח מערכות נשק
– נסיון בבנית מודלים וסימולציות.
– רקע מגוון בטכנולוגיות מתקדמות
– עדיפות בקבלה תינתן לבעלי חשיבה מקורית וניסיון.

מועמדים מתבקשים לפנות בכתב ולפרט קורות חיים, השכלה, נסיון ומספר תעודת זהות אל ת.ד. 19115 תל-אביב מיקוד 61190 (נא לציין על המעטפה את מספר המשרה).
סודיות מובטחת

דרוש
אדריכל
מנוסה

לרמקולים מוראל
דרוש
סוכן עצמאי
לרמקולים בינלאומיים
לרכב

למפעל גדול עתיר ידע במרכז הארץ

דרושים/ות

★ **מהנדסי פרוייקט** (משרה מס' 11400)

★ **מהנדסי/הנדסאי אלקטרוניקה** (משרה מס' 11401)

★ **מהנדסי/הנדסאי אלקטרוניקה** (משרה מס' 11402)

★ **מהנדסי מכונות** (משרה מס' 11403)

★ **מהנדסי תעשיה וניהול** (משרה מס' 11404)

★ **מהנדסי אוירונאוטיקה** (משרה מס' 11405)

מועמדים מתאימים מתבקשים לפנות בכתב ולפרט קורות חיים, השכלה, נסיון ומספר תעודת זהות אל ת.ד. 7321 ת"א מיקוד 61070 (נא לציין על המעטפה את מספר המשרה המבוקשת).

סודיות מובטחת

כפר הנוער הדתי
גבעת-וושינגטון
ד.נ. שקמים מיקוד 79860
דרושים

1. **מזכירת מנכ"ל**
2. **מדריכה חינוכית**

לנציגות ישראלית של חברה דיאגנוסטית מהמובילות בעולם
דרוש

ראש צוות לקידום מכירות

יובל גד בע"מ

מפעל לבנית טרומית
ת.ד. 32 אשקלון 78100
דרושים

* **קבלני שלד**
* **קבלנים לעבודות גמר**

בכל רחבי הארץ

לחברה גדולה לתעשיית רכב
דרושים/ות
נציג/ות מכירות

לשם ... מהנדסים יועצים בע"מ
מחפשת
מהנדס תעשיה וניהול

לקביעת ראיון טלפון 03-7517421—6

שופר-סל
להיפרכל ראשל"צ
דרוש
אחראי מחלקת חלב

לחברת ביטוח בתל-אביב
דרוש
מנהל חשבונות ראשי - חשב

קיבוץ לוחמי הגטאות
מחפש בדחיפות
★ **אחות מוסמכת**

לפנות למספר טלפון 04-927803 שלוחה 200

Mayda
SOFTWARE ENGINEERING

מהנדס תוכנה בכיר

מהנדס תוכנה

AMZA בע"מ
תכשירים וציוד לתעשיה
גימור המתכת
דרושים

* **מהנדס כימיה/כימאי**
* **הנדסאי/טכנאי כימיה**
* **מחסנאי**
* **עובד נקיון**

לפנות טל. 03-806699

המכללה להכשרה טכנולוגית אשדוד
דרושים
להוראה וריכוז

למכללת תל-אביב — בית ספר להנדסאים
דרושים

1. **מורים**
2. **מזכירה בכירה**

למושב נאות הכיכר
דרוש
מפעיל
סככת שווקים

לחברת א. ס. ק. קור בע"מ
רח' שלמה המלך 13 בני ברק
דרושה
פקידה בעלת נסיון

שעות עבודה 08.00—17.00
5 ימים בשבוע נא לפנות בטלפון
03-773041

מרכז רפואי תל-אביב
בית החולים רוקח (הדסה) תל-אביב
דרושים
אחים – אחיות
חדר ניתוח

03-291280, 03-291131

למוסד הקשור לשוק ההון
דרוש/ה
כלכלן

לקבוצת מפעלי "גלי"
דרוש
חשמלאי מוסמך

לקופ"ח מכבי
דרוש/ה
פיסיותרפיסט/ית מוסמך/ת

לחברה לשיווק מוצרי מזון
דרוש
מנהל סניף
בבאר שבע

هكذا من الاصل

קצין חינוך ראשי:

הצעירים באים עם „ראש גדול" והנפילה מתרחשת בצבא

מאת אמיר רוזנבליט, סופר „דבר" בנגב

84 אחוז מקרב המתגייסים לאחת מהיחידות בחייר במחזור אוגוסט השנה היו בני עיר, 10.5 אחוז מהם היו מהתיישבות העובדת ו־5.5 אחוזים בלבד באו מעיירות הפיתוח – מסר שלשום ראש מטה פיקוד־הדרום, תא"ל י., בהרצאה בפני מורים בחינוך העל־יסודי, שסיירו במרחב פיקוד הדרום, במסגרת התוכנית להכנת תלמידים לשירות בצה"ל.

תא"ל י. ציין עוד, כי כאשר נשאלו החיילים במהלך השירות בהסיבה למידת שביעות־רצונם מכנה, השיבו 70 אחוז כי הם מרוצים מאד, 20 אחוז השיבו כי הם מרוצים ורק 10 אחוז השיבו כי אינם מרוצים.

קצין חינוך ראשי בצה"ל, תא"ל נחמיה דגן, שלל במעמד זה את הטענה שבביכול המוטיבציה של בני הנוער להתנדב ליחידות המובחרות נמצאת בירידה. "הצעירים מגיעים אלינו עם 'ראש גדול', אבל הנפילה במוטיבציה קיימת בתוך הצבא. נקודת השחיקה הראשונה היא בהליכה לקורס קצינים, והנפילה קיימת בשלב החתימה הראשונה והשניה לשירות הקבע. עצם העובדה שהתופעה מתרחשת בתוך הצבא ולא מחוצה לו, מחייבת אותנו במפקדים", הטעים תא"ל דגן.

ג.ג. יקימו את „רב־שבע"

מאת אמיר רוזנבליט, סופר „דבר" בנגב

עיריית באר־שבע הגיעה להסכם עם חברת גלובוס־גולן (ג.ג.) על הקמת פרויקט של ארבעה בתי־קולנוע בשם "רב שבע", בסמוך לתחנה המרכזית של "אגד", בהשקעה של כ־3 מיליון דולר.

עיריית באר־שבע מינתה באחד רונה ועדה בראשות חבר מועצת העירייה, אברהם פידל, שבחנה את הצעות היזמים להקמת הפרויקט והחליטה לקבל את ההצעה של חברת ג.ג.. על־פי ההסכם תקבל החברה בתמורה להקמת הפרויקט, זכיון להפעלת בתי־הקולנוע למשך ארבעים שנה.

3 וחצי שנות מאסר לחוטף שרשרת מאשה

מאת שמעון וייס, סופר „דבר" בצפון

שלוש וחצי שנות מאסר הטיל אתמול שופט בית משפט השלום בצפת על שמעון בוזגלו בן עשרים, שהורשע בחטיפת שרשרת זהב מקשישה תושבת חצור הגלילית, בעת שסיירה ברחובות העיר.

השופט, עזיאל אלופי, הטיל על הנאשם שנתיים וחצי מאסר על־תנאי בעוון עבירות דומות שביצע בעבר, והטיל עליו שנת מאסר נוספת בפועל.

הוצתה מכוניתו של מנהל „עמיגור" בגליל

מאת יוסי ליבוביץ, סופר „דבר" בגליל המערבי

מכוניתו של מנהל „עמיגור" בגליל המערבי, יצחק שפירא, הוצתה בשבוע שעבר ונשרפה כליל.

משטרת עכו, ששמרה את דבר ההצתה בסוד, פתחה בחקירה לגילוי המציתים, אולם עד כה לא נעצר איש.

שפירא, תושב העיר, התעורר בתחילת השבוע שעבר בשעה 3 לפנות־בוקר, לקול התפוצצות עזה בחצרו. מכוניתו, מדגם אופל־אסקונה 1982, היתה אפופת להבות.

האש גרמה התפוצצות במערכת החשמל בביתו וניתוק החשמל באיזור. ליד הרכב התגלה פח נפט, ומשערים שבעזרתו הוצת הרכב. יצחק שפירא אחראי במסגרת תפקידו לדיירים מעכו העתיקה, משלומי, מכפר מכר ומיישובים אחרים בגליל המערבי. לדבריו, הרקע להצתה נעוץ בעבודתו, אולם הוא אינו מסוגל לשער מי גרם להצתה.

הבעל היכה את אשתו בנקניק

(ע). – תושב באר־שבע שרדף אחרי אשתו ברחוב והכה בה בנקניק, הורשע אתמול בבית־משפט השלום בעיר.

התובע טען, כי ביום 12.6.86, סמוך לשעה 22.30 בלילה, תקף מיכאל מולגרוב (38) את אשתו דינה. הוא רדף אחריה ברחוב מצויד בנקניק, אשר בו השתמש כאלה. הוא הכה באשתו וגרם לה חבלות בכתף שמאל ובפנים. התובע ציין שלאיש יש הרשעות קודמות.

הנאשם, אב לשני ילדים, הודה באשמה ואמר לשופט: „העניינים ביני לבין אשתי הסתדרו, לאחר שהיה מתח בינינו".

השופט יצחק זלצמן גזר עליו מאסר שלושה חודשים על תנאי, לתקופה של שלוש שנים.

המריבה על החתול הסתיימה בדקירות סכין

מאת שמעון וייס, סופר „דבר" בצפון

סכסוך שהחל בשל אהבתה של צעירה לחתול, הסתיים אתמול בדקירתו של בעל החתול בידי חברה של הצעירה.

התקרית אירעה במילקבר „בוסתן" בטבריה. אחד המלצרים במקום, תושב נצרת, גידל להנאתו חתול והביאו לעבודה. למקום הגיעו גם עמיתו לעבודה, תושב סכנין וחברתו. הצעירה התאהבה עד מהרה דווקא בחתול, וידידה העניק לה אותו במתנה, בלי לספר לה כי, בעצם, מדובר בחתול שאינו שלו. הוא אף לא טרח לספר לחברו כי העביר את חתולו לחברתו.

כאשר נודע הדבר למלצר, בעל החתול, התפרץ זה לעבר חברו ובקטטה שפרצה, דקר בעל החתול את עמיתו. האיש נפצע פצעים בינוניים והועבר לטיפול בבית־החולים. הדוקר חזובבת החתולים, נמלטו מן המקום.

עובדי „וולקן" – לחופשה

מאת יוסף מיכאלקי והנה מאר, סופרי „דבר"

בתי היציקה „וולקן" מוציאים לחופשה את העובדים למשך שבועיים, עקב מלאים שהצטברו במחסנים.

ב„וולקן" טוענים שהמלאים הצטברו כתוצאה מיבוא מתחרה מגרמניה, המשווק ע"י „סולכור" מקבוצת „כור".

הסכם עבודה נחתם במפעל מ.א.י. לאחר מו"מ שנמשך כ־3 חודשים, בהשתתפות נציגי הנהלת המפעל, ועד העובדים ומועצת הפועלים. בהסכם הושגה טבלת שכר חדשה לעובדים ושופרו התנאים הסוציאליים.

במפעל „גיבור־סברינה" נחתם הסכם ובו קידום טבלת השכר, מענק על אי־היעדרות ועוד.

כ־20,000 ביקורים של ישראלים יירשמו השנה ביוון

מאת סופר „דבר"

קרוב ל־20 אלף ביקורי ישראלים ביוון יירשמו ב־1986 – מסרו אתמול גורמי תיירות בארץ.

ההתאוששות בהיקף התיירות הישראלית ליוון קשורה, להערכתם, בהידוק היחסים עם ארץ זו ובהצהרת שלטונות אתונה כי נקטו צעדים להגברת הבטחון בכל נמלי התעופה במדינה.

אלפי שוטרים, אנשי משא"ז ומג"ב – למשימות אבטחה בחג

(ע). – אלפי שוטרים, אנשי משמר הגבול ומתנדבי המשמר האזרחי יאבטחו את הציבור במשך ראש־השנה, בעריה, בבתי הכנסת ובאתרי הנופש. בערב החג וביומו החג הפעיל

המשטרה מערך תנועה מתוגבר בכבישים הבין־עירוניים בסיוע מסוק. מתנדבים יאבטחו את המתפללים בבתי־הכנסת. הציבור נקרא להודיע משטרה על כל אדם, חפץ או רכב חשוד. המשטרה

ממליצה לעוזבים את בתיהם בסוף החג לנעול את הבית כיאות ולא להשאיר דברי־ערך במכוניות.

עיריית ירושלים הגבירה את פעולות הניקיון לקראת ראש־השנה, ובשוק מחנה יהודה נערך אתמול מיבצע „פיקח עם היוד", שבמהלכו פגשו ראשי העירייה את בעלי הדוכנים, בניסיון לפתור נקודות מחלוקת לגבי הצבתם.

לקראת החג חילקו מתנדבים אלפי חבילות שי של תפוחים דבש ויין לקשישים מטעם עיריית ירושלים ובשרד הרווחה.

בנוסף למאות בתי־הכנסת הפזורים בבירה, הכשירה המועצה הדתית עוד 30 מקומות שבהם ייערכו תפילות החג.

שירות בתי־הסוהר יוציא לחופשת ראש־השנה 650 אסירים. לאסירים שיישארו בבתי־הסוהר הוכנו בתי־כנסת וגויסו תלמידי ישיבות שיערכו את תפילות החג במחיצת האסירים.

משטרת מחוז תל־אביב השלימה את היערכותה לראש־השנה. מאות שוטרים, אנשי משמר־הגבול ומתנדבי המשמר האזרחי יופעלו בערב החג במשימות אבטחה ותכונת התנועה.

פרח, היוך ופיקוח – בשוק מחנה יהודה בירושלים (צילום: יצחק הררי)

ים חיפה „ייסוג" לצורך פרויקט תיירות שיכלול מארינה ומלונות

מנכ"ל החברה הכלכלית של עיריית חיפה: משך הפרויקט כשלוש שנים; עלות הביצוע 16 מיליון דולר • ישותפו משקיעים זרים

מאת אריאלה ראובני, סופרת „דבר"

על פרויקט תיירותי בחיפה, שיכלול מארינה, בתי־מלון, דירות נופש, חוף רחצה, [illegible], מסעדות, מועדוני ספורט ומרכזי קניות, ואשר ייבנה על שטח שייבוש בהמשך לראש הכרמל, על מדרון הסלע, [illegible] – מסר [illegible] מנכ"ל החברה הכלכלית של עיריית חיפה, [illegible] לישראל יפה.

ניצן הדגיש כי הפרויקט התיירותי יכלול מארינה ל־600 כלי־שיט ול־400 ספינות נוספות בהספנה יבשה ומיתקני נופש וספורט הימיים.

המארינה תיבנה ליד ראש הכרמל, באיזור [illegible] מפני סופות דרום־מערביות. איזור זה מצטיין, לדבריו, בתכונה נוספת: ראש הכרמל ברדתו מהווה למים העמוק [illegible] עבודות הייבוש כראות בתחום. למארינה יוקצה שטח של 380 דונם, מזה כ־208 דונם שטח קרקע כיום ו־130 דונם מעגן מים.

אורך חופי הרחצה המרשים יגיע ל־750 מטרים, בהם כ־450 מטר רחצה ציבוריים וכ־300 מטרים חופי רחצה מסודרים בתשלום.

ביצוע הפרויקט יארך כ־3 שנים ועלות העבודות [illegible] המענגים וייבוש השטח נאמדים בכ־16 מיליון דולר.

הפרויקט מתוכנן להתבצע בשיתוף משקיעים זרים.

החרפה בסיכסוך העבודה במפעל „ציקלון" בכרמיאל

עובדי „ציקלון" כלאו בצריף את מזכיר מועצת הפועלים

מאת יוסי ליבוביץ, סופר „דבר" בגליל המערבי

עובדי מפעל „ציקלון" שבכרמיאל לא עבדו אתמול זה היום השני ברציפות. שלשום הסתערו עשרות פועלים על בניין ההסתדרות בעיר. הם חיפשו את המזכיר, עזרא פיק, שיאשר להם להכריז סיכסוך עבודה, ומשלא מצאוהו, כילו את זעמם ברהיטים שבמקום. אתמול נעלו העובדים את פיק במשך כשעתיים בתוך צריף המפעל כדי לקבל את האישור המיוחל.

העובדים נקטו את הצעדים החריפים בעקבות סיכסוך עבודה במפעל. מאז חודש מאי, בשל דרישתם לתוספות שכר. ועד העובדים התפטר לפני שלושה ימים, מאחר שלא קיבל גיבוי מההסתדרות.

מזכיר מועצת הפועלים, עזרא פיק, אמר כי ההנהלה כנסה להחתים את 450 העובדים על הסכם עבודה חדש, לפיו יקבלו תוספת של שישה אחוזים לשכר, אבל יוותרו על 50 אחוז מהתנאים הסוציאליים. „יש לנו עסק עם הנהלה קשוחה, נסתדרות שמנסה לשכור את העובדים. עם כל ההבנה לעובדים, ההסתדרות תמומה על הסכם עם המעסיקים הפרטיים, לפיו אסור לשבות עד אפריל", אמר פיק.

עובדים במפעל הגיגו בשיחה עם סופר „דבר" הלוטי משכורת של 500 ו־600 שקל נבו לחודש. „אנחנו פועלים מקצועיים ומשתכרים כמו פועל טקסטיל", אמרו.

הפועלים אינם עובדים שעות נוספות זה ארבעה חודשים. בתחילת השבוע אמרו להם מנהלי העבודה, כי מי שלא יעבוד שעות נוספות – לא יקבל מקדמה לחג, כמקובל. לעומת זאת, עובדי המינהלה קיבלו מקדמה.

מנכ"ל המפעל, גדעון גורן, אמר כי רק כמחצית מהעובדים שבתו. לדבריו, השכר ב„ציקלון" גבוה מן הממוצע במשק. „הצענו שבעלי השכר הגבוה יוותרו על ההסבות שיינתנו לבעלי השכר הנמוכים, אולם הם סירבו. העובדים דורשים תוספת בשיעור של 40 אחוז. המפעל נמצא בקשיים, בשנה שעברה הפסדנו 1.2 מיליון דולר והשנה מצבנו אינו טוב יותר", אמר המנכ"ל. ביום שני הקרוב צפויה פגישה נוספת בין הצדדים.

ה„גולנים" הגיעו לאילת

מאת שמואל תגר, סופר „דבר" באילת

300 חיילי „גולני" הגיעו אתמול לאילת, לסיומו של מירוץ החטיבה.

הרצים יצאו מאנדרטת „גולני" שבמרמן, ביום ראשון בבוקר, ולאחר חמישה ימים הגיעו לעיר הדרומית. ילדי בית־הספר ליוו את החיילים בקטע האחרון של ריצתם, ממבואות העיר אל הסקס, שהוקיים באוסדרשרש על חוף הים.

כל החיילים שיצאו הגיעו לסיום והפגינו כושר קרבי גבוה מן המצופה. לאורך המסלול, בערים בדרך, קיבלו אותם תושבים רבים בעצרות ובטקסים.

„ארקיע" מטיסה היום חינם חיילים מאילת

מאת אריה ארד ושמואל תגר, סופרי „דבר"

חברת "ארקיע" תטיס היום חינם חיילים מאילת לתל־אביב כדי לסייע להם להגיע הביתה לחג.

ההסדר חל על כל חייל במדים, בשירות סדיר או במילואים. חיילים במדים, שיבואו למשרדי "ארקיע" באילת יוטסו צפונה על בסיס מקום פנוי ללא כל תשלום.

היום תטיס „ארקיע" יותר מאלף איש לאילת, ו„אגד" יסיע יותר מ־2500 איש. בתי־המלון בעיר מלאים להלוטין מהיום עד אחרי חג סוכות, אך עדיין נותרו מקומות, בחופים למעוניינים להקים אוהלים. אמש הגיעו לאילת 24 שוטרים כתיגבור לתחנה המקומית לקראת החגים. סירת משמר משטרתית נוספת תורד הבוקר לפיקוח ימי, ומשטרת התנועה תפרוש מהבוקר מערכת של ניידות תנועה מצוידות ברדארים לאורך כביש הערבה.

בתי־כנסת עתיקים בצפת – בסכנת התמוטטות

מאת שמעון וייס, סופר „דבר" בצפון

סכנת התמוטטות נשקפת לכמה מבתי־הכנסת העתיקים בעיר העתיקה בצפת, ולדברי רבני העיר והמתפללים, אם לא יוחל בשיפוצם ובתיקון הנזקים – לא יוכלו הללו למלא את ייעודם בקרוב.

הרב הראשי של צפת, הרב בוין, אמר שלשום, כי חמור במיוחד הוא המצב בשני בתי־הכנסת העתיקים – בית־הכנסת ע"ש האר"י הקדוש ובית־הכנסת „אבוהב" – שהם אתרים היסטוריים לעם היהודי ואלפים פוקדים אותם כדי ללמוד באמצעותם על ההיסטוריה של צפת ושל העם היהודי.

בתי־כנסת אלו הוקמו בתקופת הזוהר של צפת לפני 400 שנה ושימשו מרכזים רוחניים בעיר ובאיזור. לדברי הארכיטקט, אורי מילוסלבסקי, שהכין תוכניות שיפוץ לבתי־הכנסת, עיקר הסכנה הוא בסדקים שנתגלעו בקירות בתי־הכנסת.

תראה את "ספרי"

איזה דליקטס!

חנות הספרים החדשה של רשת "ספרי"

ב ט ב ר י ה

ברחוב הקישון עברייה

סוברו 1982 1300

יד ראשונה + מזגן ורדיו

26.000 ק"מ — —.17,000 שקל

03-231611

הערב בטלויזיה שירים מתוך ספרקלטת הצדעה לנח"ל. מתנה אגדה!

הזמן ושלח עכשו.

אל עמותת הנח"ל
ת.ד. 39137 תל אביב 61391

נא לשלוח לי ______ יח'
של ספרקלטת הצדעה לנח"ל
במחיר 12 ש"ח ליחידה.
מצורף צ'ק ע"ס ______
שם ______
ת.ז. ______ טל. ______
כתובת ______
מיקוד ______

ההכנסות ממכירת הספרקלטת קודש להקמת אתר הנצחה לחללי הנח"ל.

זמני הדלקת נרות
א' דראש השנה

ירושלים –	4.46
תל־אביב –	5.04
חיפה –	4.55

מוצ"ש ואי דראש השנה

ירושלים –	5.57
תל־אביב –	5.59
חיפה –	5.58

חוק התכנון והבניה תשכ"ה 1965

הועדה המקומית לתכנון ולבניה תל־אביב־יפו

הודעה לפי סעיף 149 לחוק התכנון והבניה תשכ"ה 1965

הרינו מודיעים בזאת כי הוגשה לועדה המקומית לתכנון ולבניה תל־אביב־יפו בקשה ליתן אשור להקלה לסגירת מרפסות בתוך קו בנין ולפרגולות על הגג בשד' דוד המלך מס' 39־41 גוש 6111 חלקה 983, 368, 367, 382 תיק בנין 039 – 4/0481

בעל קרקע או בנין או המחזיק בהם שיש לו התנגדות להוצאת היתר/אשור הנ"ל במקום זה רשאי להגיש לועדה המקומית לתכנון ולבניה תל־אביב־יפו, שד' בן־גוריון 68, את התנגדותו המנומקת ולציין כתובתו המדוייקת וטלפון.

התנגדויות תתקבלנה במשך 14 יום מתאריך פרסום מודעה זו ותובאנה לדיון בפני הועדה הנ"ל.

י. כספי
סגן ראש העירייה
יו"ר הועדה המקומית לתכנון ולבניה תל־אביב־יפו

תמר — בת מניה ומאיר פז
אמיר — בן עמליה ויוסף עזר

נשואים

כ"ז באלול תשמ"ו 1.10.86

למחלקת מודעות בעתון יומי
דרוש מיד

עובד אחראי

בעל נסיון רב בפרסום

המעוניינים מתבקשים לפנות בכתב יד בלבד בציון קורות חיים ונסיון קודם לת.ד. 199 ת"א עבור – „אביב".

– סודיות מובטחת –

ותיקי התנועה „המאוחדת" ובוגריה

החלו

ההכנות לאירועי 40 שנה להיוסדה של „התנועה המאוחדת" – הגדולה בתנועות הנוער הלומד בארץ־ישראל. חברי התנועה ובוגריה, שטרם התפקדו, והמעוניינים להשתתף באירועים השונים המתוכננים בקרוב, מתבקשים לפנות בכתב לת.ד. 22059, תל־אביב, ובמענה יקבלו מידע על אירועים אלה. כל בוגרי התנועה ותיקיה בהתיישבות, בעיר ובכפר נקראים לקחת חלק באירועים.

בשם הוועד היוזם:

חבר כנסת אברהם כץ – עוז	מוקי צור
אברהם אדרת	נורית גוברין
מאיר זרמי	גדעון אופיר
ארי רט	גינה
נורית לוינסון	גלי

תשמ"ו. האירוע החשוב ביותר

האם היתה זו בלימת האינפלציה או אסון צ'רנוביל או פרשת השב"כ או ההגעה לרוטציה או הטרור. מה נחרת ונרשם בזכרון המקומי כאירוע החשוב ביותר בשנת תשמ"ו

שלמה גינוסר, יעל אדמוני

חיים כהן, שופט

שני מאורעות שהם אחד היו מבחינתי מרכזיים השנה. האחד לזכות והאחד לחובה. האחד, הכוונה לחוקק חוק של הכנסת למנוע ממפלגה גזענית לרוץ לבחירות – זהו המאורע החיובי החשוב של השנה. ואילו חוק הגזענות כפי שהתקבל בכנסת לפני כמה שבועות, אשר בו הוענק לגזענות מעין מעמד של קדושה, הוא המאורע השני המרכזי של השנה. שניהם – הכוונה הטובה ומה שיצא ממנה – הם התגלמות של אירועי השנה.

פרופ' יהושע פורת, מזרחן

הדבר המרכזי בשנה החולפת הוא חשיפתה של עוצמת הסכנה שהחרדים מציבים בפני מדינת ישראל.

נתגלה שהדת היהודית, בגירסתה החרדית, מנסה לבטל את ההישגים שהושגו במאה וחמישים השנים האחרונות בעם היהודי במודרניזציה, בהשכלה ובמפעל התחיה הלאומית. כאן נערצה סכנה גדולה יותר מכל סכנה אחרת לעצם קיומה של מדינת ישראל.

דוד שוויצר, מאמן כדורגל

המאורע הגדול של השנה הוא הצלחתו של שמעון פרס להגיע לסיום הקדנציה כראש ממשלה ולקיים את הרוטציה, למרות כל המכשולים וההתקלויות עם חלק מאנשי הליכוד.

פרס, עם צוות יועצים צעירים, הצליח למרות כל הנבואות השחורות. הוא הוכיח כושר מנהיגות וסובלנות הראויים לשבח.

עוד יש לזקוף לזכותו את שיפור המצב הכלכלי, ואת שיפור מצבה של ישראל במישור הבין־לאומי. יש לקוות שראש הליכוד, שיחליף אותו, יעשה לא פחות.

עמרי ניצן, המנהל האמנותי של תיאטרון „הבימה"

אסון הכור היה, לגבי, האירוע המשמעותי המפחיד ביותר בשנה החולפת. האירוע הזה הראה כי אנו חיים את חיינו תוך הדחקת ההבנה שהמציאות טעונה חומר נפץ.

אנחנו כמו ילדים המשחקים בארגז חול, אלא שבמקום חול – הארגז מלא חומרי נפץ. ובכל זאת למרות תחושה מפלצתית זאת אנו ממשיכים את חיינו כרגיל.

בשנה האחרונה נזדמן לי לבקר גם בוושינגטון וגם במוסקווה, ובשתי הבירות ביקרתי גם במשרדי הממשל. ראיתי כיצד אנשים שידם קרובה, אולי, לכפתור העשוי לקפד חייהם של המונים, יושבים במשרדים רגילים, אפורים וקרים, כמוני וכמוך. ההבדל הוא שכאשר אני עושה טעות זה מתבטא, לכל היותר, בהצגה לא מוצלחת.

אירופה חיה כיום בפאניקה אחרי אסון צ'רנוביל שהיה, בעצם, רק פיצוץ קטן, צדדי. נדמה לי שאנחנו חיים יותר מדי בשלום עם הפגר הזה.

אמנון גולדנברג, משפטן

האירוע המרכזי של השנה הוא אירוע שהייתי קשור בו כסניגורו של איציק מרדכי. חשיפת ה„קאבר־אפ" בעקבות אירועי אוטובוס קו 300.

נרמה לי שלראשונה מאז קמה המדינה התברר היקף כזה של „קאבר־אפ" בעניין בעל חשיבות לאומית ובטחונית ממדרגה ראשונה.

מה שחשוב לציין כאן הוא החוסן המוסרי שלנו. ברגע שהדברים נודעו לרשויות ובכללן ליועץ המשפטי לממשלה, ננקטו פעולות כדי שהדבר ייחשף ויבוא על תיקונו. יש לנו כל הסיבות להתגאות בכך.

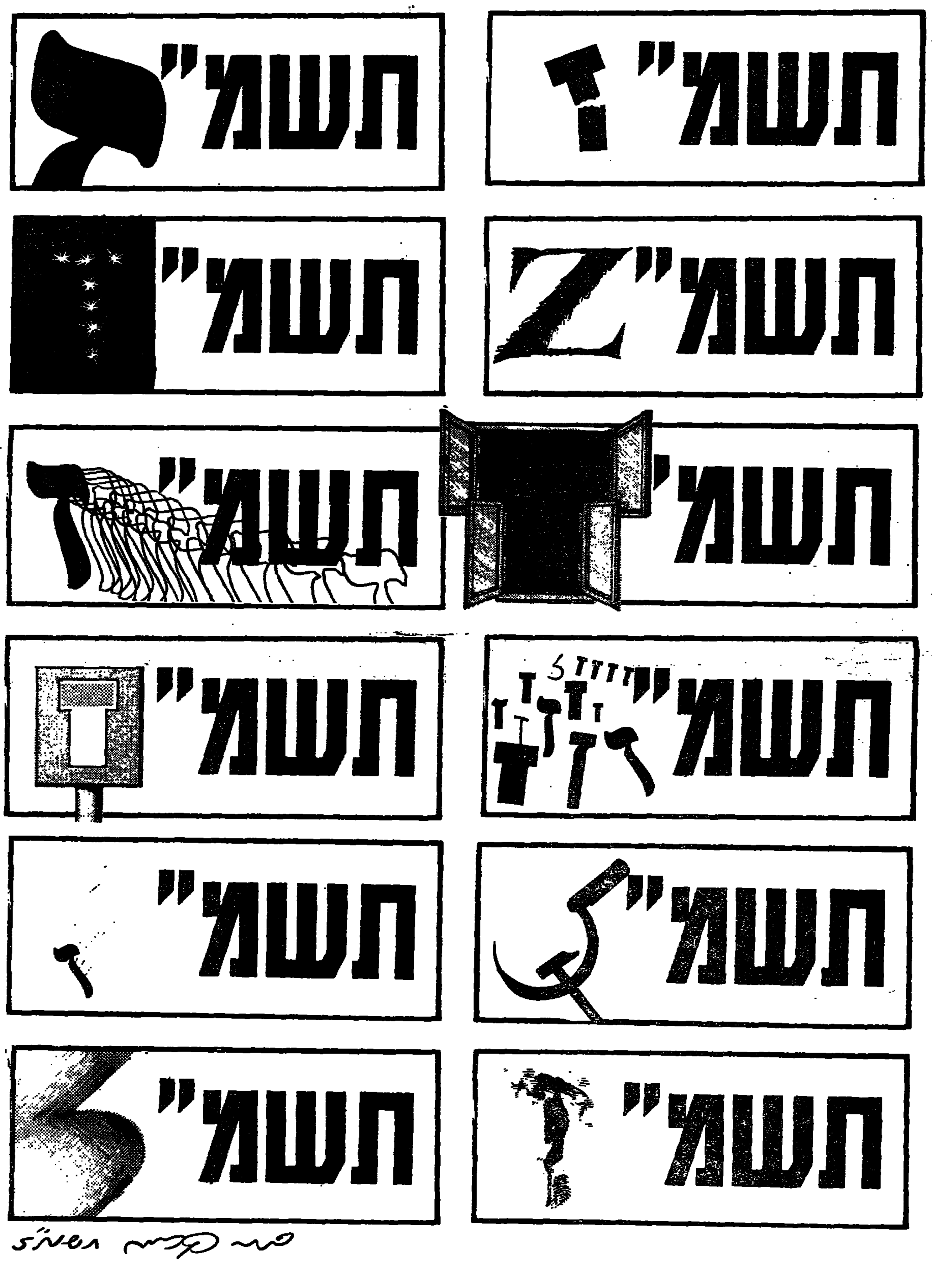

דן צלקה, סופר

אסון הכור בצ'רנוביל חשף את השקר הטבוע בברית המועצות ואת רגשי הנחיתות שלה ביחס למערב. במערב חשף האסון שמחה לאיד מרושעת וכן את חלחלת הבורגני שמא עבר אורח עני ליכלך לו את השטיח.

האסון גילה את הסוד העתיק של האדם – את השבירות שלו ושל עולמו, שבירות עירומה, מזעזעת, שאין לכסות עליה בשום דימוי או מלה.

צריך להיות מטורף כדי להאמין בנצחון הרציונליות במאה רצחנית זאת, אבל היה משהו מוחשי ומחריד באירוע הזה, אירוע גרעיני זעיר מאוד.

דוד מושביץ, תעשיין

עצירת האינפלציה היא, חד משמעית, התופעה הבולטת ביותר בשנה החולפת. אני מקווה שבעקבות תהליך זה, שכבר אפשר לברך על תוצאותיו, יתחיל גם תהליך של צמיחה במשק ותתחולל רפורמה בשוק ההון. אולם גולת הכותרת של השנה החולפת היתה בלי ספק בלימת האינפלציה.

פרופ' משה מני, נשיא אוניברסיטת תל־אביב

אירוע השנה הוא אמירתו של ראש הממשלה בפגישה עם ראשי האוניברסיטאות, כי נטלנו סיכונים רבים מדי בכך שקיצצנו בהשכלה הגבוהה, וכי יש לשנות מיד את המצב ולהטות את הכף כלפי מעלה. האירוע שבא אחריו הוא הקיצוץ של 10 מיליון דולר בתקציב האוניברסיטאות.

נילי מירסקי, מתרגמת

שני האירועים המרכזיים של השנה הם האסון בצ'רנוביל ואסון צ'לנג'ר. אירועים אלה – כל אחד בדרכו – הזכירו לאדם את מקומו הזעיר בקוסמוס, דווקא בהזדמנויות שנדמה היה לו שהוא מפענח את הסודות הכמוסים של הטבע ומנצל אותם לטובתו.

שני האסונות הוכיחו שלא על כדור הארץ ולא במערכות בין־כוכביות, אין האדם יכול לעשות ככל העולה על רוחו.

דני נוימן, כדורגלן

פרשת השב"כ היתה הבולטת ביותר בשנה החולפת. אנחנו הורסים את עצמנו בדעת הקהל העולמית ופוגעים באמינותנו בתוכנו אנו.

דברים הקשורים בבטחון, כלומר בצבא ובשירותי הבטחון, צריכים להישאר חסויים ויש לפתור אותם בחדרי־חדרים, ואינני נכנס כאן לשאלה מי צודק ומי לא.

את המשפט „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו" אפשר לומר גם לגבי ה„עסק ביש" הזה.

פרופ' מנחם פרי, חוקר ספרות

האירוע המרכזי בשנה האחרונה בישראל הוא, בעצם, אירוע שיקרה רק אחרי ראש־השנה – הרוטציה. השנה נעשה יותר ויותר ברור שהאירוע אכן עומד להתרחש. השנה היתה שורה ארוכה של מקרים שבישרו כל פעם כי האירוע הצפוי עומד להתפוצץ, לא להתממש עד שהתחזק במידה כזאת שאין עוד איש המאמין שהוא לא יתרחש.

הרוטציה תהיה חידוש, כנראה, גם בקנה מידה בין־לאומי, בוודאי בקנה־מידה ישראלי. יותר ויותר מתברר שיש לנו שתי ממשלות, ושהדגם של הרבנות הראשית הוחל על המדינה כולה. יתכן מאד שדגם זה ימצא חן בעיני העם, משום שהוא נוח, מאפשר לא להחליט החלטות קשות ולא להכריע בנושאים כבדי־משקל. מצב זה, שיש בו טוטאליות של חצי תה וחצי קפה, עשוי להטביע את חותמו על ההיסטוריה של מדינת ישראל בשנים הקרובות.

פיני גרוב, יו"ר ועד עובדי „אתא" לשעבר

לצערי, על אף כל ההצלחות הכלכליות אני רואה את המתרחש במדינה דרך משקפיים של עובד, לאחר 43 שנות עבודה סגרו את המפעל שבו עבדו. האסון הוא שעניין המפעלים אינו עניין המדינה.

אני חבר מפלגת העבודה וחבר מועצת פועלי חיפה, ולא ראיתי שההסתדרות יצאה להגנת עובדי המפעלים כפי שיצאה להגן על אלפי עובדי המדינה.

היו הישגים כלכליים, כגון בלימת האינפלציה, אבל הישגים אלה היו על גבם של אנשים שבנו את המדינה. הבונים הפכו לקורבנות.

הלקח הוא שהכוח הוא הקובע את כללי המשחק, ושביתת האחיות היא דוגמה לנורמה החדשה. הכוח משחק על־אף שמדובר בחיי אדם. נורמה זאת, נורמת הכוח, תתנקם במנהיגות, ובמנהיגות הפועלית בעיקר, משום שההגיון שוב אינו נשמע.

יעקב אחימאיר, עתונאי

איש השנה מתקשר ל„אישיות" השנה. איש השנה הוא איש הבטחון הישראלי בגמל התעופה היתרו בלונדון, שגילה את מטען החבלה שמחבל הפקיד בידי נוסעת שהיתה גם אהובתו.

המטען הזה, לולא התגלה, היה מתפוצץ, משמיד את מטוס „אל על" וגורם למאות קורבנות מבין נוסעי המטוס.

בגילוי המטען מנע, לדעתי, איש הבטחון הסלמה צבאית במזרח התיכון, שכן לפי הידיעות ידה של סוריה היתה במעשה, ואין ספק שישראל היתה מגיבה על כך בפעולה צבאית מקומה.

ומכאן ה„אישיו" החשוב: המלחמה הלא־קונבנציונלית שמנהלים אירגוני הטרור נגד בני־אדם ומדינות שונות ושיאה של מלחמה זו – הטבח באיסטנבול. התברר כי מדינות כמו צרפת ותורכיה, וכמובן גם מדינות אחרות, אינן חסינות בפני המלחמה הזאת, והתברר כי כל המדינות החופשיות אינן מצליחות להתמודד עם לוחמה מן הסוג הזה.

ד"ר יצחק נבנצאל, מבקר המדינה לשעבר

האירוע החשוב ביותר בשנה זו, לעניות דעתי, היה „לא אירוע", דהיינו: שממשלת האחדות הלאומית לא התפרקה.

אלי כהן, במאי

אני רוצה לציין את האסון המרובע של מקסיקו־צ'רנוביל־קמרון־בוליביה. היתה זו תזכורת מחרידה עד כמה דק הקרום המבדיל בין הקרקע הבטוחה ללבה הרותחת מתחתיה. הבוץ הגפריתי, רעידת האדמה, פליטת הגז והתפרצות הכור האטומי, כל מקרה כזה מגמד את כל הבעיות האחרות ויש לו השלכות פוליטיות ופסיכולוגיות קשות.

חיים בן־שחר, בלכלן

היציאה מן האינפלציה היתה התהליך הבולט ביותר בשנה החולפת. נכון שהצעד הדרמטי למניעת האינפלציה אירע קודם לכן, בקיץ שלפני ראש השנה הקודם, אבל יציאה מאינפלציה אינה אירוע אלא תהליך.

בשנה החולפת הצלחנו לדדת מרמה שנתית של 500־600 אחוז אינפלציה לרמה של 18 אחוזים. זהו שינוי דראסטי שהתחולל בלי מהפכה חברתית ובלי נזקים של אבטלה חמורה. במדינות אחרות התמוטטו משטרים במקרים דומים.

התוצאה החשובה ביותר מבלימת האינפלציה היא שינוי ריאלי, ולא אינפלציה בבושה. הרקורד של השנה החולפת – שפרט לחודש אחד, האינדקס נשאר בסדר גודל של שני אחוזים – הוא מרשים. הממשלה בהחלט יכולה להתברך בהישג אדיר זה.

עמליה כהנא־כרמון, סופרת

ריסון האינפלציה. לא האמנתי שנצליח בזה.

שמעון שמיר, מזרחן

האירוע המרכזי בעיני הוא הידיעה שנתפרסמה לפני מספר חודשים, כי על־פי שורה של מדדים כלכליים עברה יפאן למקום הראשון בעולם.

ידיעה זו, בצירוף עם התפתחויות נוספות כמו כניסתם של היפאנים, השנה, לפיתוח מחשבים, היא אבן דרך בתהליך ההיסטורי של אבדן המונופולין שהיה בידי המערב על המודרניות, והפיכתה של המודרניות לתופעה אוניברסלית באמת.

תשמ"ז

תוכניות לאחר הרוטציה / חגי אשר

ראש הממשלה שמעון פרס לא הופתע מהידיעות על פגישת הפיסגה בין הנשיא רייגן לבין מנהיג ברית־המועצות מיכאיל גורבאצ'וב ברייקיאוויק. הוא שמע על האפשרות הזאת מהנשיא רייגן עצמו בפגישתם האחרונה ואף הובטח לו שהנשיא יעלה בפגישה זאת את הנושא של יהודי ברית־המועצות. ההבטחה הפומבית המפורשת של שר החוץ ג'ורג' שולץ, השבוע, שנושא זה ייכלל בסדר־היום של הפיסגה הזאת והבאה, מחזקת את התקווה שכך יהיה.

שמעון פרס לא היה שותף להערכה של כמה מדינאים ופרשנים, כי היחסים בין ארה"ב לברה"מ עומדים בסימן של הרפה גוברת. פרס חזר מביקורו בארה"ב עם התרשמות וידיעה, כי המשבר סביב מעצרו של העתונאי ניקולאס דנילוף הוא משבר חולף, וכי צריך להביא בחשבון שארה"ב וברה"מ ינסו להגיע להידברות ביניהן בכל הנושאים. צריך לשם כך להבטיח תיאום מלא ככל האפשר בין ישראל לארה"ב בכל נושאי ההידברות האפשריים, גם בענייני המזרח־התיכון, ולא לסמוך על „בייט" הדדי לעולמי־עד.

תיאום ישראלי־אמריקאי הוא מושכל ראשון במדיניותה של ישראל. יחד עם זאת צריכה ישראל למצוא אפיקים לבירור היחסים בינה לבין ברית־המועצות, על בסיס של נכונות להקשבה הדדית פתוחה ככל האפשר. זה לא הרבה, אך גם לא מעט. יותר ממה שיש עכשיו. הבירור הזה צריך להתנהל בדיפלומטיה שקטה ושמעון פרס מעלה על נס את העובדה, שלא היו שום דליפות רציניות משיחתו עם שר החוץ אדוארד שווארדנאדזה, שהיתה שיחה עניינית וטובה. אם הכל יפורסם, אומר פרס, הבירור הזה לא יוכל להתקדם וכבר נקבעו הצינורות האפשריים לקיום הבירור הזה. בתקווה שלא תהיה, כאמור, דליפה.

שמעון פרס יודע כי הוא נהנה עכשיו מאשראי של אמון ערבי ובין־לאומי, שאותו צבר בשנתיים של כהונתו כראש ממשלה. גם לגבי עצם רצונו בקידום השלום וגם לגבי כישוריו האישיים לעשות זאת. פרס ינצל את האשראי הזה על־ידי צעדים קטנים נוספים, ובגישה עקיפה עד שתוכשר הקרקע להתמודדות ישירה עם הנסיון לפתור את הבעיה הפלשתינית על כל היבטיה, כפי שזה נקרא. כאלה הם הצעדים הנעשים בשטחים, במקביל לצעדים הננקטים על־ידי ממשלת ירדן. כזה היה הסכם הבוררות על טאבה, כאלה היו הפגישה עם המלך חסן באיפראן והפגישה עם הנשיא מובארק באלכסנדריה. סעודיה נמצאת בסוד הידיעה ואף ההסכמה השקטה לכל המהלכים הללו. נשיא קאמרון אמר לשמעון פרס, כי ההחלטה על חידוש היחסים הדיפלומטיים עם ישראל גמלה בליבו בעקבות הפגישה של פרס עם המלך חסן באיפראן. עובדה היא שבכל נושא הטרור אין שום אצבע מאשימה המופנית כלפי ישראל – אומר שמעון פרס.

הוא חושש שהליכוד עלול לקלקל זאת. יש סכנה שבמקום לנהל מדיניות חוץ יצחק שמיר ייגרר לנהל מדיניות פנים בצל האיום של אריק שרון והצורך להתחרות בו בקיצוניות. סגנון ההופעה של אריק שרון באשקלון, כמו כל הופעותיו האחרונות, יש בו כדי להדאיג מבחינה זאת. אם יצחק שמיר כראש ממשלה יראה עצמו נאלץ ליישר קו, ולמצוא חן בעיני אריק שרון וחסידיו, תהיה רעה גדולה מול פני הממשלה הזאת. היא לא תוכל להאריך ימים.

שמעון פרס מודאג מהבדל הטון בינו לבין יצחק שמיר, בנושא הוועידה הבין־לאומית. היו סתירות בהודעות הישראליות על עמדות ארה"ב בנושא זה לאחר פגישת שמיר־שולץ. היה הבדל גדול בין השלילה הישראלית המוחלטת בהתחלה לבין השלילה האמריקאית המותנית והמסוייגת, שגם יצחק שמיר הצטרף אליה בהודעות המאוחרות יותר. האמת היא שגם ישראל וגם ארה"ב מעוניינות לאפשר לירדן להשתתף בקידום השלום. כל הניסוחים של ההסכמה המותנית לליווי בין־לאומי מכוונים לאפשר לירדן להצטרף למשא־ומתן ישיר, ולהיזהר מכך שבמקום משא־ומתן בין ישראל לירדן תהיה חדירה סובייטית לירדן. זה הכל עניין של מינון ופרופורציה נכונים. שמעון פרס חושש מהיעדרם של אלה אצל אישי הליכוד.

לא רצוי לבנות על התנגדות אמריקאית מוחלטת לכל הידברות עם הסובייטים בענייני המזרח־התיכון. לא בטוח שכך יהיה תמיד. האמת היא שכל העולם בודק עכשיו את מהותה של הממשלה החדשה בברית־המועצות ואת משמעות הסגנון החדש שלה. זו ממשלה שהחליטה להקשיב לקולות הנשמעים בעולם החיצוני. זה לא אומר עדיין שהם החליטו לשנות את המדיניות, אבל הם מקשיבים ובודקים את עצמם, ככל הנראה. לא כדאי לנו להעמיד את עצמנו בעמדה של עוינות והתנגדות בלתי־מותנית כלפי ברית המועצות. להיפך. צריך להיכנס להקשבה ולהאזנה גם מצידנו.

שמעון פרס מעריך את הנוסחה החיובית והשלילית של יחסנו כלפי שתי המעצמות. „אנחנו ידידים לארה"ב וארה"ב ידידה לנו. אנחנו איננו אויבים לברה"מ והיא איננה אויבת לנו". כך ננהג כלפי שתיהן המשך יבוא.

יש לישראל גם יעדים אחרים, כמובן – סין, יפן, אפריקה, אמריקה הלטינית. שמעון פרס ישתדל לא לזנוח אף אחד מהם בכהונתו כשר החוץ. הם יהיו קשורים בתוכניות לגיוס השקעות לחידוש הצמיחה במשק הישראלי ולפיתוח הגליל והנגב.

בעת ובעונה אחת יהיה צורך להתכונן לקדנציה הבאה – להכין תבנית לארבע השנים שלאחר הבחירות הבאות, שבמרכזה יהיו רפורמה בשיטת הבחירות ובמבנה הממשלה והבראת המשק על־ידי שינוי המבנה התעסוקתי שלו. אך עוד חזון למועד, כפי שנהוג לומר.

כל זה הוא בערבון מוגבל, כמובן. הכל תלוי בהתנהגות השותף השני של ממשלת האחדות הלאומית. אם הליכוד לא יראה בה „ממשלת המשך" כאמור לעיל, ולא ינהג כך הלכה למעשה, תהיה זו „ממשלת שיתוק", לא כמליצה אלא כעובדה. ואז העם כולו ישנה את יחסו כלפיה ותגבר הדרישה לסיים את קיומה של ממשלת השיתוק הזאת ולהקדים את הבחירות הבאות. צריך לקוות שלא כך יקרה.

הקווים האדומים של שמעון פרס

שיחה עם ראש הממשלה

פרס רואה עצמו כשותף מלא בהתוויית מדיניות הממשלה ובקבלת החלטות בענייני פנים וחוץ גם בעתיד. הוא אינו גורס שהוא זקוק לשם כך לסמכויות מיוחדות ואף לא לראשות ועדת השרים לענייני כלכלה. זוהי ממשלה של שתי מפלגות שהוא עומד בראש אחת מהן וזה צריך להספיק בהחלט. הממשלה תהיה „ממשלת המשך" – כלומר, „המשך ההתקדמות לקראת היעדים שהותוו לה בתקופת כהונתו כראש הממשלה" – או שלא תהיה בכלל. יש לשמעון פרס „קווים אדומים" לגבי ה„כך" וה„לא" של המשך קיום הממשלה, והליכוד יודע אותם.

לשמעון פרס יש תכניות ויוזמות חדשות לגבי פיתוח הגליל והנגב, בעזרת השקעות שהוא יפעל לגייסן בארץ ובעולם. הוא ינסה לשבור את החרם היפני על ישראל בעזרת ארה"ב ויפעל לגיוס השקעות יפניות בנגב. פרס ימשיך במאמציו לקידום השלום ולהרחבת מעגל המדינות המשתתפות בו, כמו ברית־המועצות וסין וכמו סעודיה ומדינות המפרץ – בכל הכיוונים הללו כבר יש התחלות מסויימות וצריך להמשיך בהן – בצעדים קטנים וזהירים ובגישה עקיפה, ורצוי ככל האפשר גם ב„דיפלומטיה שקטה". לא מהיום למחר, אך בלי הפוגה ביוזמות השונות. – הזמן קצר, מכיוון שמערכת הבחירות תתחיל לכל המאוחר בעוד שנה, גם אם הממשלה תסיים את כהונתה המלאה. כבר צריך להקדיש זמן גם לחידוש פניה של מפלגת העבודה על־ידי פינוי מקום לצעירים בכל הרמות ולהכנת „תוכנית ארבע השנים" לקדנציה הבאה שלאחר הבחירות. זה לא מעט, כמובן. שמעון פרס ידוע כמי שאינו מתעצל ואינו מתעייף וכנראה הוא ימשיך להיות כזה גם לאחר הרוטציה.

אהוד מנור

הארץ המובטחת

הנה היא כאן הארץ המובטחת
ואדמתה טובת פנים
אל מול עיני מונחת,
למה היא לא נפתחת –
רק מהבהבת סימנים.

הנה היא כאן הארץ המובטחת,
תחת רגלי כל כך קרובה.
רק עד גבולה הגעתי
אך אל תוכה לא באתי –
עוד לא טעמתי מטובה.

כאן בגופי בארץ המובטחת
אך נשמתי על הר נבו.
היעלה השחר
היפתח השער
ולארצו לבי יבוא.

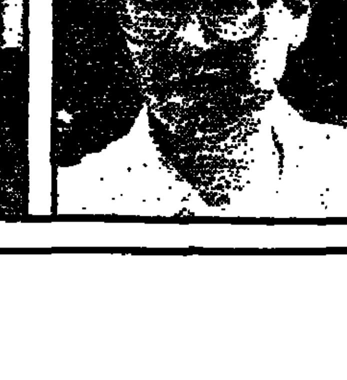

אוריאל פרוקצ'יה

חשבון נפש ותשובה

רעיון התשובה וחשבון הנפש הוא אחד מהגיגיה היפים ביותר של היהדות: רק באמצעותו ניתנת לנו הזדמנות להשתחרר, מעת לעת, ממשגים ישנים ולאמץ במקומם משגים חדשים ורעננים. המבחין בין אלה לבין אלה הוא המצב הנפשי המתלווה אליהם. חינן של טעויות העבר סר מאליהן בשל האכזבה, אל חתחתי העתיד אנו מביטים בתקווה. לא לחינם הימים שבין כסה לעשור ידועים כימי תפילה. אשזור איפוא גם אני מחרוזת תפילות, תפילותיו של חילוני, לקראת השנה החדשה.

מושאה של תפילתי הראשונה הוא מערכת המשפט בישראל; ותוכנה צנוע: מי יתן ותשכיל לדעת כי כוחה ועוצמתה של מערכת המשפט, אינם אלא בעיצוב כללי התנהגות מחייבים לבני האדם. אין לה, מעולם לא היתה לה ולעולם לא תהיה לה משמעות אחרת. והרי אין בכוחה לשנות את המציאות העובדתית עצמה, את עולם הטבע. למשל, הדין יכול להורות כי יש לייחס לכלב את כל זכויותיו המשפטיות של האדם (וכן להיפך); אך אין הוא יכול להורות, אפילו בהצבעה פה אחד של כל המחוקקים, כי הכלב הינו אדם.

יתכן שתפילתי נשמעת, בניסוחה זה, מובנת מאליה, וכאילו היא עתידה להתממש גם ללא כוונה כבתפילה. אך לקחי השנה החולפת, שנת המשפט, דוברים בלשון אחרת. ניקח לשם דוגמא את מושג החנינה. החנינה היא אקט נשיאותי, שתוצאתו המשפטית, והמשפטית בלבד, היא מחיקת פליליותם של מעשים שנעשו, וביטול התוצאות העונשיות שהיו נלוות למעשה אילולי החנינה. אך אין החנינה מכוונת לבטל את המעשה שנעשה עצמו, או את המסקנות האישיות שמותר להסיק ביחס לנחון. כן, אנס קטינות שנחון על ידי הנשיא רשאי, מבחינה משפטית, להלך ברחוב חופשי; אך מעטים הם אלה שהיו מפרשים את מחיקת פליליות המעשה כתעודת המלצה לשכור את שירותיו כשמרטף. נבין על כן כי אין החנינה מיועדת, ואף איננה מסוגלת, לטהר את השרץ. פועלה המשפטי הוא להתייחס לשרץ כאילו לא חטא. אך מעשים, תכונות אופי ורחישת אמון אינם מושגים השייכים לעולם המשפט, בהם החנינה איננה נוגעת. והשרץ נשאר שרץ.

גזירה שווה בעניינים שברוח. רשאי שר, המופקד על הוצאתו לאור של פרסום מדעי, להורות על גניזתו של ערך, ועל רקיחתו מחדש כשהוא גזור ותפור על פי מידתה וטעמה של הרשות. שרים מורים כזאת לעתים, והקופצים על המציאה למלא את רצונם נמצאים תמיד בשפע, מן ה„שטירמר" ועד ל„פרבדה". אך הרף עוצמתו של השלטון, ויהיה כוחני ומוחלט ככל שיהיה, אין שר ואין שוט היכול לצוות על שינויה של האמת המדעית עצמה, בחינת „בכל זאת נוע תנוע". ואין שר או שוט המסוגלים לעצב את פרשנותם של המדענים לאמת המדעית, ואפילו פרשנות זו אישית היא, מעין בבואה המשקפת את רוחם ושואבת ממנה להארת העולם. תפילתי שגם שרים ושוטים יבינו. שלא יכפו את הרוח בסד החוק. כי גם הרוח, כמוה כעולם הטבע עצמו, מושלת בטריטוריה שבה המשפט נגמר.

תפילה אחרת לי בנושאי משק וכלכלה. ככל מתפלל הנושא את כפיו למרום, איני יכול שלא להבחין בתקלה גמורה בממלכת השמים: קרטליזציה נוקשה של נתיבי האוויר, שמקורה בהחלטות הממשלה. חברות התעופה הסדירות, המוביל הלאומי שלנו בכללן, מאוגדות היטב בקרטל תעופה בין־לאומי המיועד, כמו כל קרטל, להגדיל את רווחת המוכרים מתוך עוגת הרווחה הכללית הנחלקת בינם לבין הצרכנים. ממשלות נאורות בעולם נלחמות בהסדרים כאלה. הן מתירות לכל מתחרה העומד במבחני הבטיחות הנדרשים לחדור לשוק, להוזיל מחירים, להיטיב את השירות, ליזום ולהתחדש. משרד התחבורה ומינהל התעופה האזרחית שלנו נוקטים בעניין זה בעמדה מקורית משלהם, שתכליתה למנוע תחרות, לייקר מחירים, לעקר יוזמה ולפגוע בצרכנים. אינני יודע אם זוהי, למעשה, כוונתם המודעת של קברניטי הפיקוח שלנו. אפשר שמולכדו במדיניות זו בשגגה. ועליהם יש לאמר, כעל הכוזרי בשעתו, „כוונתך רצויה ומעשיך אינם רצויים". ומכל מקום לא התכוונתי לעסוק בנתיבי האוויר אלא כבמשל בלבד, שהרי תופעות דומות, וחמורות בהרבה, מתחוללות לא רק בשמים אלא על פני האדמה. קצרה הידיעה מלפרוש את הנמשל לפרוטותיו, ודי לי, על כן, בהמחשה יחידה: שוק ההון. שוק זה מיועד, כידוע, להפנות את חסכונות הפרטים להשקעה במפעלים, כאשר המפעלים היעילים יותר, שתשואתם הפנימית גבוהה יותר, יכולים להציע לחוסכים תנאים מפתים יותר תמורת כספם. השוק מתפקד, איפוא, כמכשיר לתיעול המקורות לאפיקים היעילים ביותר במשק, ולהגדלת הרווחה המצרפית. כל זה אינו יכול להתקיים, כמובן, כאשר קיים מנגנון ממשלתי או פיקוחי המשנה את הכדאיות היחסית, מבחינת החוסך, של ההשקעה במפעלים האלטרנטיביים. אם הממשלה מעניקה, למשל, יתרונות מס להשקעה במפעל פלוני אך לא באחרים, או שהיא מטילה עלויות כבדות על גיוס הון מצד קבוצת מפעלים אחת אך לא מצד קבוצות אחרות, משתבש מנגנון הקצאת המקורות, ושוק ההון מאבד מיעילותו. כל הטעויות האלה נעשות בבת אחת על ידי המנגנון הממשלתי והפיקוחי שלנו, ומכאן עיקר תחלואיו של שוק ההון. קיים כמובן מכנה משותף ברור בין מעורבותה של הממשלה בשמים לבין פעילותה על פני הארץ, ותפילתי נשואה להחלשתו של המכנה המשותף הזה. כולנו יודעים כי אם אין קמח אין תורה. נבין נא כי מידה גדושה מדי של תורה – כללים, צווים, תקנות, דיבורים ודברות, יכולה לרפות את ידי הטוחן, להסיט את מחשבותיו מן העיקר ולהכות בעשיית הקמח.

ותפילה אחרונה לי בענייני תפילה. רוב מניינו של העם היהודי אינו דבק עוד בעקרונות האורתודוכסיה הרבנית. חלק ממנו, כמו כותב שורות אלה, הוא כופר בעיקר. חלקים אחרים, הולכים ומתרחבים בעמנו, אימצו לעצמם גרסאות אמונה משלהם, שכמו באורתודוכסיה עצמה מלאות אמיתות מוחלטות, בלתי ניתנות לערעור ודרכי פולחן. השמועה אומרת שישנם בני־אדם שאפילו אינם יהודים. תפילתי היא כי תוכר קדושת תפילתם של כל אלה, של החילונים, שהאדם הוא נזר עולמם לעולם צודק יותר. צודק יותר ואף נוח יותר ומשוחרר יותר ואוטונומי יותר וספונטיבי יותר, שיש בו תחבורה ציבורית במועד; שבו גוף האשה איננו עילה לשריפת תחנות; שבו האשה, והיא לבדה, ריבונית לגורל הריונה; שבו מותר לבעוט בכדור, או לצפות בבועטים, בכל אתר שבו נמצאים בועטים וצופים ושזו, ודווקא זו, כמיהתם. ואלה שאינם אורתודוכסים, שיותר להם להקים את מקדשיהם, ולהשיא את בניהם ואת בנותיהם (ולגרשם, בעת הצורך), ולחלוק בקופה הציבורית התומכת בדומיהם, המיוחסים מהם, ולחוש בתוכנו כבשר מבשרנו, כאילו באמת היו אחינו. ושל אלה שאינם יהודים, או שנטשו יהדותם, לחיות כבלתי יהודים, או כבאלה שנטשו אמונתם, כי כאלה הם. יותר נא גם להם, כמו למתי מעט בתוכנו, לתת ביטוי לתפיסתם הרוחנית, ותהיה מיסטית, אי־רציונאלית, שגויה, עקרה ואפילו בוגדנית בעיני אחרים ככל שתהיה.

ואולי, במחשבה שניה, אין תפילותי רבות, ואין בהן כלל כדי לשזור מחרוזת. שהרי לא נשאתי אלא תפילה אחת יחידה.

פרופ' פרוקצ'יה הוא דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית

תשמ"Z

ניבה לניר

עוד נזכרך ברגש דמוי נוסטלגיה

אהה, יאמר האומר, באו עתוני החג ואין זכר לסיפור. אמרנו לכם, עד סוף הקיץ הסיפור ימות. הוא לא. ראובן חזק ופלג רדאי הם אנשי השנה

ריקודי ההורה, אמר לי פעם אחד הוותיקים, אכן היו סוערים וכמעט מדי לילה אחרי יום עבודה קשה. אבל לא תמיד השמחה היא שהקפיצה אותנו במחול. היו אלה היאושים. ומה היה לנו לעשות, לקרוא? חשמל לא היה ומנורת הנפש לא האירה די וגם כל יתושי העמק התאספו אצל מעט האור. וגם הספריה לא החזיקה כרכים רבים.

האיש לא היה מריר ולא התגעגע על צעירותו ולא אל מי הביצה שכיסו את אדמת העמק, גם לא אל הדלות שעודדה שירים והעידה נרדמים במחול. לא מזמן אמר אמירה נוספת. מילא, אמר, נחת שכבר לא תהיה, אבל שלא יהיו כל־כך הרבה צרות. קולו היה נקי מנוסטלגיה אך לא מהתנצלות מפני דאגתו על מה שהווה עכשיו ומה שיהיה בימים שיבואו.

בשנים שפרחה כאן נוסטלגיה „אל ארץ ישראל הישנה והיפיפיה והנשכחת" קמלו המונחים „יהיה בסדר" ו„סמוך", והעולמם ציוו חיים ל„אהלן חבר'ה מה העניינים" ולארצי ולמולדתי ה„הולכת פייפר".

גם אם היתה נוסטלגיה ישראלית, היא היתה מדומה. הקושי המיידי ומנת החרדה מפני העתיד הולידו געגוע אל העבר שקשייו הידועים, שהונצחו בספרות ובשירה ובאלבומי הצילומים ובבתי הקברות, נדחקו מפני קשיי ההווה. לך הבקש ומובטח לך שלא תמצא שנה אחת בתולדות המדינה והארץ הראויה לנוסטלגיה מן הסוג של געגוע אל ימי מנוחה ונחלה. אך אם תבקש געגוע אל קושי, יהיה אשר יהיו סיבותיו, יהיה אפשר למנות את השנים על ימיהן, יום אחר יום שנה אחר שנה.

מה עשה את תשמ"ז לא קשה אך גם לא קלה, לא שמחה אך גם לא עמוסת כאב. מה עשה אותה אפרורית ולא זוהרת, עגומה במידה מתקבלת על הדעת?

האינפלציה, הרי, נבלמה. וראש הממשלה עשה מאמצים שנשאו פרי לקרב מעט את השלום או להרחיק מלחמה. הדו"ח בייסקי הוגש והמלצותיו ברובן בוצעו. היו עוד דברים רבים וטובים. יצירות נוצרו ומחזות הועלו ותערוכות נפתחו וספרים הודפסו. ומודעי הלך ובא שריד על מקומו חמיד הלך והריש לא ישב על מקומו.

והנשיא חנן את מי שחנן ולא חנן את מי שלא נחן. ו„אתא" נסגר והאחיות לא שבו עדיין ממרוצתן פנימה והחוצה מבתי החולים ואליהם. שנה כמעט ככל השנים מעט טובה יותר, ללא לבנון ללא הליכוד בשלטון, אבל מה עשה את שנת תשמ"ז מעורפלת, בלתי מובחנת בתולדות מדינת ישראל? העדר מלחמה והנפט שלא נמצא, הקיץ הכבד והסתיו הקיצי והחורף החם והאביב השחון. ושעון הקיץ הקצר בשעונים ופעולות הטרור שנמנעו ואלה שלא, שהיו רחוקות. שמחה על העדר פגעים ואסונות, המוכתרת לעיתים, ובטעות, כשמחת עניים. היא לא היתה קשה תשמ"ז אבל עצובה היתה גם היתה. אולי מפני שהתחוורו בה דברים שקשה לאהוב אותם ולקבלם בשמחה. שממשלת האחדות הלאומית היא מודל שככל הנראה יחזור על עצמו, שהרוטציה שעניינה חלוקה חילופים אינה בת חלוף, ושכל נחמתה היא, שהיא טובה משלטון הליכוד, שהיא הרע במיעוטו.

שמפולות המניות, „הבנקאיות" בלשון סלנג מקומי, תלווה אותנו שנים רבות. שדין אחד לכולם היא הנחה טובה שאפשר לתמרן עמה. דדו ז"ל הלך מהר, הסתלק באופן אלגנטי לעומת התפטרותו של רקנאטי. בנק הוא בנק. אחר בארץ ואחר בחו"ל, והכל יחול והרשות נתונה, תלוי למי.

ופרשת השב"כ. בגלוי ובראש חוצות נודע כיצד בהסתר ובמחבוא אירעו האפלים שבדברים. לא איש הישר בעיניו יעשה אלא איש יעשה והרשות נתונה או נלקחת – היתה.

ועודך דין יודע שהופעתו טובה ונעימה מסביר לאומה בשידוריה הממלכתיים כי נשיא ארצות הברית חנן את מי שחנן ולפיכך גם נשיא מדינת ישראל חנן בדין. כאילו מעמדו של נשיא ארצות הברית מקביל למעמדו של נשיא מדינת ישראל, וכאילו למדינת ישראל יש חוקה כפי שיש לארצות הברית, וכאילו נשיא ארצות הברית לא התפטר לפני שזכה לחנינת נשיא ארצות הברית. ארצות הברית זה שם, כאן זה אמריקה. האלוף יתום ואנשי הצבא יזכינו ראש וראש הממשלה וממלא מקומו יצאו מכל העסק בשלום, ובכלל בישראל אי אפשר להרשות לעצמנו את מה שהגויים מרשים לעצמם. ואין אמירה נבונה מזו. בארצות הברית זה אולי היה קורה. אבל מה שהיה קורה אחר־כך...

מראשית האביב ועד סוף הקיץ עסקה התקשורת בפרשת השב"כ. אהה, יאמר האומר, באו עתוני החג, ואין זכר לפרשה. אמרנו לכם, עד סוף הקיץ הסיפור ימות. לא הוא לא. אנשי השנה, האנשים החשובים של השנה הם ראובן חזק ופלג רדאי. הם לא גיבורים, וגם אלמונים כבר אינם. הם האנשים שמסמנים שיש דברים שאם קשה לאהוב אותם ולקבלם בשמחה, יתכן שלא צריך לקבל אותם, לעיתים גם להלחם בהם, אפילו כאן בארץ ישראל.

שנה לא שמחה היתה תשמ"ז ואנחנו עוד נתגעגע אליה ואולי אפילו נזכור אותה ברגש דמוי נוסטלגיה.

הגלגל המתהפך כחרב /

דני רובינשטיין

רחוב גאולה בירושלים נשאר המרכז המסחרי ההומה של היהדות החרדית בבירה, אף שהשכונות הדתיות התפשטו הרחק צפונה ומערבה. עתה שעת בוקר מוקדמת, רוב החנויות עדיין סגורות, אולם התנועה באיזור סואנת. פועלים ערבים עושים את דרכם מכיוון העיר העתיקה ומאה שערים, זרם מכוניות מהשכונות החדשות של מזרח ירושלים חוצה את כיכר השבת לעבר מרכז העיר, בסמטאות מסביב המוני מתפללים שחוזרים מאמירת סליחות. הבתים גדושים כרגיל, באין־סוף כרוזים ומודעות. „אל הקהל הקדוש בירושלים. המצב בו נמצא עם בני־ישראל, בין ברוחניות בין בגשמיות, מחייב את כולנו לצעוק ולהתחנן למורה בתשובה... נתאסף כולנו בבית־הכנסת הגדול בזכרון־משה לאמירת כל ספר תהילים בהתעוררות ובהתלהבות שמסוגל מאור לתשובה...". וזו אחת הקריאות לאמירת תהילים ולחזרה בתשובה ערב הימים הנוראים. שהרי ידועה האימרה (בתרגום מיידיש לעברית) שאם רצונך להיות מעשי(!) אין זה מספיק להתפלל, צריך גם לומר תהילים. כולם מכירים את הסיפור על הרב מצפת שיצא במלחמת העצמאות, עם תלמידיו מבית־הכנסת, אחרי שחרור העיר, ואמר: צפת ניצלה בזכות המעשה ובזכות הנס. המעשה היה שאנחנו אמרנו תהילים, והנס – שהפלמ"ח הגיע.

במאה שערים היה ידוע לפני עשרות שנים ר' זרח „אומר התהילים" שכינס סביבו קהל חסידים גדול ומצויין. והנה בקיץ 1942, כאשר צבאות גרמניה הנאצית בפיקודו של הגנרל רומל התקדמו במדבר המערבי, ואיימו להתקרב ארצה, הנהיג ר' זרח אמירת תהילים במשמרות יומם ולילה ליד הכותל המערבי. הם זעקו והתחננו בכוונה גדולה כדי לעצור את צבאות הצורר. יום אחד סיילה בעיר העתיקה פלוגה של חיילים אוסטרלים. כשירדו במדרגות לעבר הכותל המערבי, הבחין בהם ר' זרח, וקרא בהתרגשות לחסידיו אומרי התהילים: "יהודים שקט, הפסיקו עכשיו להתפלל מפני שהאוסטרלים האלה עוד יפסיקו להלחם."

אם ללמוד ממודעות הקיר של רחוב גאולה, הרי שלאמירת התהילים יש מתחרה ותיקה ומנוסה, הלא היא ההשתטחות על קברי קדושים וצדיקים. על כל אבן מתנוססים פלקטים של חברות אוטובוסים ונסיעות, המארגנות הסעות לקברי הקדושים ערב החגים. אגודת „תורה מסיני", למשל, מסיעה לקבר ר' מאיר בעל הנס (טבריה), לקבר יונתן בן־עוזיאל בעמוקה, לקבר חוני המעגל, לקבר רבי עקיבא, ר' יוסף קארו ולאר"י הקדוש בצפת; לקבר בניהו בן־יהוידע, לקבר הלל הזקן, למערת רבי יוחנן הסנדלר ולקבר ר' ייבא בדסבא. „חברת נסיעות לקברי צדיקים" תקח אותך לקבר שמעון הצדיק ולקבר שמואל הנביא (שניהם ליד ירושלים) או לקבר יוסף בשכם וכמובן לגליל, לצפת ולטבריה, לקבר ר' שמעון בר־יוחאי ולעמוקה ולכפר שונם.

לכל מקום סגולות מעשיות משלו. זה לשידוך טוב וזה למניעת עקרות, זה למזל ופרנסה וזה לבריאות ואריכות ימים. ומי יביא לנו שלום עם הערבים? ומי ימנע תאונות דרכים ובריונות ומעשי שוד? בעניינים אלה לא ראוים עיסוק מעשי במודעות רחוב גאולה, אבל אל פחד, גם להם נמצא דואג. לפני שבועות אחדים זימנה אגודה של „מעופפי יוגה לפי שיטת המהרישי" מספר עיתונאים בירושלים, ודובריה הסבירו והדגימו כיצד יביאו לשלום, לרגיעה ולשקט בכל העולם בעזרת קפיצות משונות על מזרונים (להפתעתי היה בין מעופפי היוגה גם בחור חובש כיפה). כמה בחורים צעירים קיפצו על המזרונים הלוך ושוב והסבירו שאם יצטרפו אליהם רבים – וזה הוכח מדעית – תיפסק האלימות באיזור, וכולנו נחיה בשקט ובשלווה. כמה מהעיתונאים, ואני ביניהם, חייכו ואפילו צחקו, עד שהעיר לנו על כך מישהו שאינו מוכר: מה אתם צוחקים? שמעון פרס ויצחק שמיר וכל חבריהם וכל ממשלות האזור הם שיביאו שלום ורגיעה? על מי נשאר לנו לסמוך אם לא על קפיצות של תעופת יוגה, ועל אומרי תהילים ועל תחינות בקברי צדיקים.

כבר לא „עם הספר", עתה עם של דף גמרא

אני ממשיך אל תוך השכונות החרדיות, המקיפות היום כשליש אם לא יותר משטחה של ירושלים היהודית. עשרות ומאות בתי־כנסת, בתי־מדרש, ישיבות ומוסדות ציבור. אין ספק. השנים הללו תירשמנה בשנות שיא ופריחה חסרת תקדים של יהדות התורה בארץ־ישראל. מחקרים באוניברסיטה העברית מעידים שמספר לומדי התורה בארץ כיום, אנשים שתורתם אומנותם, הוא הגדול ביותר מאז ומתמיד בהיסטוריה היהודית. מעולם לא היה בעם ישראל, באופן יחסי ומוחלט, מספר כה רב של תלמידי חכמים, מספר כה רב של ישיבות, היקף כזה של פרסום ספרי קודש. בכל שנותיו של העם היהודי היו קבוצות לומדי התורה הקבועים שבו – מיעוט קטן. עלית תרבותית וחברתית, שהיתה יכולה להשתחרר בעזרת נדיבים מעול של עבודה ופרנסה. היום המצב שונה. כל המסתפק במועט יכול לעסוק בתורה כל חייו. חוזרים בתשובה הבאים לישיבות מקבלים את תנאי הקיום המינימליים, דירה קטנה, מזון, לבוש. לא טלוויזיה, לא מכונית ולא טלפון. אבל אפשרות לקיים משפחה ברווח. מקורות ישראל אמנם מלאים בדברי שבח לעבודה ולמלאכה, אבל יש גם רובד מסורתי של גישה שלילית, הרואה בעבודה קללה. בעצם הקללה הראשונית שקילל אלוהים את האדם בגרשו אותו מגן עדן: „...בזיעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה" (בראשית ג'). תמונת הרחוב החרדי יכולה להטעות. אלפי צעירים ומבוגרים ממלאים את הישיבות ומקבלים דמי קיום, אבל רבים מהם גם עובדים מעט, עוסקים במסחר או מלאכה. בקצה הרחוב מוכרים אברכים כרטיסי ברכה לראש השנה, ומארגנים את שוק ארבעת המינים של סוכות.

אני מתעכב כעט ליד קבוצה של חסידי ברסלב, שאפשר להכירם על־פי פאותיהם שאינן מסולסלות, ואחד מהם מוכר לי ספרון ליקוטי עצות לחיי היום־יום. כל אמירות התהלים וההשתטחות על קברי קדושים אינם שווים את האוסף האדיר של העצות לבריאות, פרנסה ותשובה שיש בספרון הקטן הזה, שאני מעיין בו בחופזה. יש שם הסברים והדרכה להתבודדות של „האדם הישראלי", לקימה ותפילה בשעת חצות, וסגולות לכל מיני מכאובים וצרות. על־ידי תענית ומתן צדקה מבטלים את השכחה, וזוכים לזכרון טוב. רצוי גם למחוא כפיים בשעת התפילה שאז „נמתקין הדינים וניצולין משכחה וזוכה הזכרון". צדקה עוזרת גם למניעת צער של נסיעות וטלטולי דרכים. „תפילה בכוח" מביאה פרנסה, וסגולה לחולה להסתכל על ציצית. אשה שדמיה מרובים – רפואתה בשתיית יין שהסתכל בו צדיק אמיתי; חידוש גדול עבורי היה ניתוח של האנחה היהודית („אוי חיי"), זו שבשפת לדגון קרויה „קרעכצען". הנה הציטוט: „אנחה וגנוחי של איש הישראלי הוא יקר מאד כי הוא שלמות החסרונות... כשאדם מתפלל כראוי בדביקות או מתבודד כראוי ובאמצע (פתאום) הוא נופל ממדרגתו... ואזי צריך שיישבר לבו בקרבו, ויתבייש בעצמו על שנפל ונשלך משמיים לארץ וירחם על עצמו עם שיתאנח ועל־ידי האנחה יחזור למדרגתו".

בעיה מרכזית בספרון (ובכלל) היא ריסון, השקטה ומניעה של יצר הרע, תאוות הבשרים והחשק. לא במקרה מכוסים כל רחובות מאה שערים בכרזות האוסרות לבוש פריצות. לשם כך יש להתקרב לצדיקים ולהתרחק ממסיתים וליצנים. אוי לו למי שמתרחק מהצדיקים ומלעיג על דברי חכמים הוא: „נידון בצואה רותחת, דעתו מתבלבלת ולבו מסתנף כמו בית כיסא". כמעט שחדלתי מכתיבת הרשימה נוכח עונשים כאלה, אלא שנזכרתי בספרו האחרון של יהושע בר־יוסף „אפיקורס בעל־כורחו", שאם לשפוט על פיו אזי יש בציבור החרדי שיטפון אדיר של זימה וניאוף. משהו על כך קוראים מדי פעם בעתונים, גם מפיהן של פרוצות שיש להן לקוחות מציבור זה.

חזון ההופך למציאות

מקבוצת חסידי ברסלב, שחלקם חוזרים בתשובה, אני פונה לעבר שכונת הבוכרים ובית־ישראל, שהן כמו השכונות שמצפון לכרם־אברהם ומקור־ברוך שהיו בשעתו שכונות חילוניות בחלקן או ברובן, וכיום חזר אליהן הגטו היהודי של ימים עברו. כאן כמעט ומתגשם חזונו האפוקליפטי של בנימין תמוז ב„פונדקו של ירמיהו". אמנם שמות הישיבות אינן „אש וגופרית", „שפוך חמתך" „ולי נקם ושילם" כמו ב„ממלכת ירושלים הסנהדרינית" של תמוז, אלא „אור החיים" ו„הפקדתי שומרים" ו„אור שמח" של בעלי התשובה שכולם מופרדים פחות או יותר מהציבור החרדי הוותיק ומחולקים ביניהם בקווים כלליים בין אשכנזים וספרדים, בין אמריקאים לישראלים וכד'. את בעלי התשובה מסהרים כידוע להשיא ותמיד לבעלת־תשובה. למתבונן מן הצד נראה כאילו הציבור החרדי מתייחס אל החוזרים בתשובה ככת מופרדת, נחותה, אולי טמאה. פעם ששאלתי על כך בעל תשובה קיבוצניק־לשעבר, הוא אמר לי שאכן בו ובחבריו דבקה טומאה עוד מרגע המשכב של הוריהם שלא הביאו אותם לעולם בדרך האמונה וההלכה, והוא מקבל את דין היותו מנודה משהו גם בעולמו החדש. סוציולוגים הרבו לנתח את תופעת החזרה בתשובה על רקע משברי הזהות המודרניים ומשברים חברתיים, תרבותיים ואישיים. עובדה, אצלנו פשטה התופעה מאז מלחמת ששת הימים, אולי בעקבות גל משיחי ומיסטי שפקד את החברה הישראלית ואף את היהודים בחו"ל. ד"ר דוד גרין מאוניברסיטת תל־אביב מחלק את החוזרים בתשובה לארבע קבוצות: צעירים ישראלים ממשפחות מבוססות, צעירים יהודים מחו"ל מרקע דומה, מבוגרים מרקע מגוון שנמצאו במצבי משבר והאוכלוסיה הרחבה יחסית של בני עדות מזרח צעירים מרקע של מצוקה ולפעמים משוליה של חברה עבריינית. המקהנה לכולם הוא הצורך בארגון כפייתי המכתיב אורח חיים ברור וחד־משמעי הפוטר את האדם ממצוקות של חיפושים, תהייה והתלבטויות.

הדברים ידועים. אני מציץ בחצרות מוסדותיו של הרב אלבז מראשי המחזירים בתשובה של עדות המזרח ומתבונן באוסף גדול נוסף של מודעות קיר שעניינן מריבות על הקצבות כספים לצרכי חינוך ולישיבות של המוסדות הקשורים לתנועת ש"ס. ענייני הקצבות הכספים למוסדות החינוך היו מאז ומתמיד נושא למחלוקות אין קץ בין הקבוצות הדתיות והחרדיות. משך שנים כיסו את כל צפון ירושלים כתובות קיר בנוסח „אל תפגעו במשיחי אלה תינוקות של בית־רבן". הסיסמאות צויירו על־ידי בני החצרות הקיצוניות סאטמר ואחרות שטענו נגד המתונים יותר מאגודת ישראל שמקבלים כספים לתלמודי־תורה וישיבות ממדינת הציונים הכופרת.

היום הרקע למריבות הם בני עדות המזרח שעלו ארצה בשנות ה־50 ולא נקלטו בישיבות של חצרות החסידים (ישיבות גור, ויזניץ וכו'). אצל החסידים הייחוס והקרבה לרבי הן מעלות חשובות שצעירי עדות המזרח לא יכלו להשיגן. לעומת זאת בישיבות הליטאיות (פוניבז'), שבהן הלימוד והפלפול הם בדרגה ראשונה, נקלטו בני עדות המזרח ביתר קלות. כל ראשי תנועת ש"ס הם בוגרי ישיבות ליטאיות ומקורבי הרב שך שהורה בבחירות האחרונות לכל תומכיו (האשכנזים) להצביע ש"ס. יש אומרים שכמעט מחצית מארבעת המנדטים של ש"ס בכנסת הושגו בקולות אשכנזים. החרדים בני עדות המזרח הם תנועה צעירה יחסית. היא נמצאת בתנופה, יש לה עתודות של תומכים וזרם בלתי פוסק של חוזרים בתשובה והם מנהלים עתה מאבק לקבל את חלקם בעוגת ההקצבות הכספיות.

כובד ידה של ההקצנה

בארץ פועלת עתה עמותה בשם „נפגעי החזרה בתשובה" הכוללת בעיקר הורים של צעירים בעלי תשובה משכבות מבוססות. סיור בצפון ירושלים מעורר רצון להרחיב את המסגרת. לא רק הורים נפגעים מחזרה בתשובה ו„התחרדות" ולא רק משפחות דתיות מתונות שגם הן הקימו עתה מסגרת נגד הקצנה דתית; אלא החברה הישראלית כולה סובלת מכך. במערכת החינוך, בצה"ל, בכל מערכות המשפט, הכלכלה וחיי החברה מורגש כובד ידה של ההקצנה הדתית. היא מלווה גידולי פרא משיחיים, מיסטיקה מגוזמת ואמונות בסגולות עתיקות־יומין. בעיקר היא ממוטטת ערכים ותיקים של הישוב והחברה בארץ. ערכים של ליברליות וסובלנות, ערכים של עבודה, רציונליזם ושחרור מכבלים של נוהגי גטו מחשבתי וחברתי בני מאות שנים. פעם היו מאה שערים ובני־ברק תחומים מוגדרים ומוגבלים של ישוב חרדי „ישן". היום הגלגל מתהפך. שכונות צפוניות לעיר תל־אביב ואף חלקים בה עצמה, עד כיכר דיזנגוף ואיי הקיבוצים הופכים לתחום המוגדר והמוגבל של הישוב החילוני־ציוני והוא עתה הישוב הישן של מדינת ישראל.

טלי זלינגר

שני מפקדים והעיניים האדומות של דרור

אחד טייס אף־16 – א. בן קיבוץ. שני, נעם, חיפאי מפקד סטי"ל. המ"פ ב"גולני" נתקע בדרך והגיע באיחור. הם מדברים על חייהם – קודם־כל צבא – בטונים מאופקים. נעם, עשר שנים בצה"ל, יסע למזרח הרחוק. א. עוד לא יודע

לפגישה הגיעו רק שניים. א. מחיל האוויר ונעם מחיל הים. בקשנו שיבוא גם מישהו מחיל רגלים. ארגנו לנו בציע מגולני, אבל הדרך היתה שלו רחוקה, ועל־אף סיפורי נפלאות המג"דים החדשים שמקבלים בימים אלה מפקדי השדה בדרגות הביניים, נתקע דרור בדרך. כשהגיע, עיניו האדומות והאבק שכיסה על בגדי העבודה שלו היו שווים יותר מהסבר בן אלף מלים.

היה זה רב־שיח בין שני מפקדים, והעיניים האדומות של דרור השלימו את תמונת המצב.

בתוך קודם ראיינו את מפקד חיל האוויר, מפקד חיל הים ומפקד חילות השדה, שלושה אלופים מן השורה הראשונה, עכשיו בקשנו לגעת בחומר עצמו. אנשים צעירים באמצע או לקראת סוף שנות העשרים שלהם, דור העתיד של פיקוד צה"ל, הבתפקים שנושאות יום־יום ושעה־שעה בנטל העשייה. לא דברנו על פרשת השב"כ, לא הזכרנו את הדרמטיזציה הקרובה ואת פולארד ולא, להבדיל, את משפט יערי־ברנע. בהרבה מאד נושאים לא נגעה השיחה הזאת. א., בן קיבוץ יליד 1961, גבוה ודק כמו שבולת בשדה, שופע תמימות. הוא טייס אף־16. ונעם, חיפאי בן 27, שחום היטב משמש הים, הכהן ובטוח בעצמו הוא מפקד סטי"ל. שניהם עוד לא נגעו בחיים עצמם, לא הגיחו עדיין מהחממה של בית הגידול הצה"לי וכבר הם יודעים יותר, הרבה יותר מהרבה מאתנו בהרבה דברים, קשה לפצח אותם בעניינים פוליטיים, לא מפני שלא איכפת להם, אלא מפני שהם זהירים מאוד, וקשה לשמוע מהם מלה רעה על המסגרת שלהם, גם זה לא מפני שאין להם מה להגיד אלא מפני שהאהבה והקירבה אל המסגרת עולה על כל הטענות.

אנשים יפים. יפים באמת. והם רבים בצה"ל.

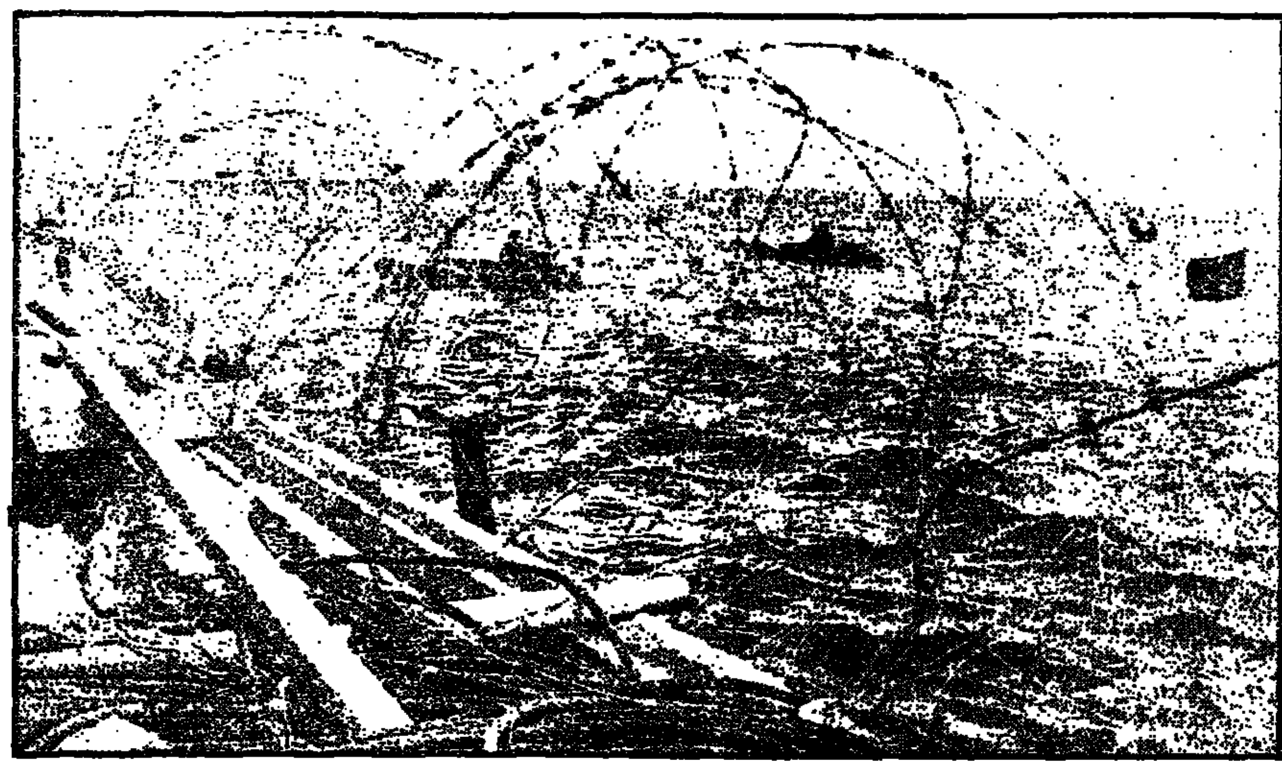

א., מתי בפעם האחרונה נפגשת עם איש־צבא מקביל לך, עם מישהו שהוא לא טייס מהטייסת שלך?

"אני נוסע המון בטרמפים, כי אין לי רכב והיחידים שעוצרים לי הם חיילים, החל מסמלים וכלה באלופי משנה, שלוקחים אותי ואנחנו מדברים בדרך. ולכן הפעם האחרונה שדיברתי על בעיות הצבא, שהן לא בעיות של חיל האוויר, היתה לפני חודש בערך, בשיחה עם מג"ד בשריון."

מדברים אתך ברצון, או כשרואים כנפי טיסה תופסים מרחק מחשש לשתצנות?

"להיפך, בדרך כלל ברגע שרואים טייס, מתחילים לשאול שאלות. כנפי הטיסה לא מרחיקות; הן מסקרנות".

נעם, מתי אתה שוחחת לאחרונה עם מישהו שלא מתנדנד אתך על הגלים?

"אני לא יכול להגיד לך מתי, אבל ביום־יום אני עושה את זה, בפגישות עם חברים. יש לי חברים שעדיין משרתים בצבא, יש לי חבר העומד להיות מג"ד בשריון, ואת עיקר השיחות בנושאי צבא אני מנהל אתו".

אתה מוצא את עצמך מתנצל על כך שאתה משרת בחיל הקטן הזה?

"מתנצל? בכלל לא. קודם־כל, אני לא חושב שיש לחיל הים דימוי נמוך. חיל הים עושה את העבודה שלו, ואני לא רואה הבדל בין חיל הים, חיל האוויר או חי"ר ושריון. כולם עושים את העבודה שלהם, כל אחד בתחומו".

אתה לא חש עצמך מקופח או נחות כשאתה יושב מול נציג של אחד מצרכני תקציב הבטחון שהרי קשה להשביעם, חיל־האוויר, שלתוך קופתו נשאבים, כמו לתוך חור שחור, התקציבים הכי גדולים, המשאבים הטכנולוגיים הכי מתקדמים?

"חיל־הים מקופח כמו כל החילות האחרים. ובעצם, הגורם המקופח הגדול ביותר זה תקציב הבטחון. אין לי מושג מהו התקציב של חיל האוויר ועל מה הוא מתבסס, אבל לפחות היום פיתוח הלביא מקביל לפיתוח כל מיני כלים עתידיים של חיל הים, והאמצעים והמשאבים הם עצומים. אין לי שום בעיה עם זה שחיל האוויר צרכן גדול ממני ואני לא מרגיש שהוא שואב כספים ממני".

אתה מפקד על כלי שהוא בדרגת התפתחות מסויימת, ולגמרי לא בטוח שאתה או מי שיבוא אחריך בפיקוד, תוכלו לפקד על כלי יותר מפותח, ואילו א. – לפחות האופקים ביניתיים די פתוחים. את הלביא לא ביטלו והאף־16 כמו זה שהוא מטיס, הדור הזה יותר, נכנסים לשירות.

"אני מתעסק יותר בבעיה היום־יומית של חיל־הים. אבל ככל הידוע לי, היום פיתוח אמצעי לחימה עתידיים בחיל הים הוא מאוד רציני. על אף שהסטי"ל של היום הוא סטי"ל של סוף שנות השבעים ולא שנות השמונים, הוא עדיין מתקדם מאוד מבחינה טכנולוגית".

א., האם אתה, בכלי־העבודה שלך, מרגיש בטוח? האם אתה חש שכלי זה הוא הטוב ביותר שחיל האוויר יכול להפיק?

"אני מרגיש שאני מפעיל את הכלי הכי משוכלל שאני יכול לקבל מהצבא, ושבעזרתו אני מנצל את עצמי, כמיטב יכולתי, באופן הטוב והיעיל ביותר. בעתיד, כשאקבל כלים יותר משוכללים ויותר טובים, אנצל את עצמי יותר טוב. מכיוון שטייס הוא לוחם בודד בחלק מהמקרים, כלומר, זה הכלי ואני, יש לי הדבר הכי טוב שיכולתי לקבל מצה"ל".

איזו הרגשה זאת?

"באימונים זו הרגשה מאוד שגרתית. אבל כשטסים נגד מטוסים אחרים, זה בא לידי ביטוי הרבה יותר קיצוני, והתוצאות מוכיחות מיד שהאף־16 הוא מטוס הרבה יותר טוב מאותם מטוסים. כמובן, כשאני טס נגד חברים שלי בטייסת, אני לא מרגיש את היתרון של הכלי".

עד עכשיו, בפעילות מבצעית, הרגשת את תחושת היתרון?

"עד עכשיו כן. אבל כרגע נכנסים לזירה מטוסים שאנחנו לא מכירים עדיין. גם היום אני עדיין מרגיש שלכלי שלי יש עדיפות מול כל מי שיבוא להתמודד איתי. זה לא אומר שאני אנצח, כי האדם שיושב בתוך הכלי שמולי יכול להיות יותר טוב ממני. אבל לפחות אני בנקודת פתיחה יותר טובה, כי יש לי כלי יותר טוב מהכלים של האויבים הבאים להילחם בי".

אתה אוהב את הכלי הזה?

"את האף־16 אני אוהב מאוד. כל פעם שאני רואה את המטוס אני פשוט מתרגש מהיופי שלו ומאיך הצליחו לבנות דבר כזה".

תגיד, האף־15 לא עולה על האף־16?

"יש תחומים שכן. יש תחומים שלא. כל אחד מהם נועד לדבר אחר. כשהייתי יותר צעיר, רציתי ללכת לאף־15 ואני שמח שהגעתי לאף־16. מבחינת הטייסים, ויש לי הרבה חברים שהם טייסי אף־15, המטוסים שווים. כל אחד מושך לצד שלו. טייס אף־15 לעולם לא יודה שאף־16 יותר טוב, ולהיפך. לכן, אפשר להגדיר אותם כשווים".

נעם: לפי מה שאני יודע, האף־15 נותן מענה להרבה יותר מצבים מאשר האף־16 – בקרבות אוויר, בהפצצות ובדברים אחרים.

"כבר שנתיים וחצי אני עושה, ועכשיו הזמן להחליט. בגלל זה אני לא יוצא ללימודים על חשבון הצבא, כדי לא להתחייב סתם"

"מטוס לא עושה רק קרבות אוויר. צריך לזכור שהמטוס נועד מלכתחילה לזרוק פצצות על האנשים ולא להפעיל מטוסים אחרים. ובזה האף־16 יכול להתחרות בכבוד עם האף־15."

נעם, א. יכול לומר שהוא שולט בכלי, יש לו מגע בלתי־אמצעי אתו. אבל אתה שולט בכלי שלך דרך אנשים. יש לך הרגשה בטוחה בעניין זה?

"כן. זהו ההבדל העקרוני בין מפקד הסטי"ל לטייס. אני שולט בכלי במובן של הכרת הכלי, הכרת מערכות הכלי, ידע בהפעלה, ידע בהפעלת האנשים – וזה הדבר הכי חשוב כדי להפיק מהם את המקסימום. כי כמפקד סטי"ל אני לא מסוגל להתמודד עם קציני המחלקות ברמה המקצועית. פשוט לא מסוגל. הסטי"ל מתחלק לארבע מחלקות: גג"ק (גילוי ניווט קשר), מכונה, נשק ואלקטרוניקה. בעבר הייתי קצין גג"ק, ובאופן טבעי אני בזה יותר טוב מאשר בכל יתר התחומים. בתקופת ההתמחות למפקד סטי"ל נבחנים על כל אותן מחלקות שלא הייתי בהן קצין מחלקה, ובזה למעשה אני משלים את פערי הידע שיש לי בכל תחומי הסטי"ל. כך שאין לי שום בעיה בהפעלה, וביחוד עם קציני המחלקות אני מבין כל משמעות וכל מערכת שהיא".

יש לך אמון בכלי הזה?

"לפחות מבחינת האויב המיידי שלנו אין לי שום בעיה עם הכלי. כיום הערבים קונים סטי"לים מהמשוכללים בעולם, עם מערכות מן המשוכללות בעולם. ולמעשה, למעט האויב הקרוב שלנו, כולם עולים עלינו מבחינה טכנולוגית. אלא שפה נכנס עניין האימון והניסיון שיש לנו".

אתה רואה את עצמך כאיש מקצוע, כמו, נניח, איש מחשבים שמקבל עתונות מקצועית הביתה וקורא, בשעות הפנאי, על מחשבים? אתה רואה את עצמך כאיש מקצוע לעניין סטי"לים? אתה מתעניין בכל מה שקשור בתחום הזה?

"התשובה היא חד־משמעית כן. ולא בגלל תחומי התעניינות פרטיים, אלא שכחלק מהלימוד זה מחייב".

אצלך, א.?

"חד־משמעית כן. אולי מפני שלא יכול להיות טייס אף־16 שהוא לא איש מקצוע. אם הוא לא איש מקצוע, הוא טייס רע. למה אני מתכוון? יש כל כך הרבה תחומים שצריך להתמצא בהם ולשלוט בהם, בגלל הסיבוך של המטוס ובגלל ריבוי המערכות והשכלול של מערכות האווירונאוטיקה. חייבים לדעת את המטוס לפני ולפנים. אין ברירה. מי שלא איש מקצוע הוא לא טייס טוב".

בתוך לוח זמנים טכני – וגם נפשי ואינטלקטואלי – כל כך צפוף, יש מקום לעיסוקים אחרים? להתעניינות בתחומים אחרים?

"אני מרגיש מאז גיוסי לצבא, שההתפתחות שלי בתחומים האישיים נעצרה. מיום שהתגייסתי אני כמעט לא מצייר, דבר שנהגתי לעשות לפני הגיוס. בשלב של קורס טייס, אני זוכר, לא הייתי קורא ספרים; ממש לא הגעתי לזה. שנתיים לא הלכתי לסרטים. אני מוותר, כמובן, על הרבה מאוד דברים: על לימודים. לדוגמא, ניסיתי ללמוד פיסול. התחלתי ללמוד פיסול פה, בתל־אביב, וכעבור זמן קצר לא יכולתי להמשיך מפני שלא יכולתי להגיע לקורסים. הם היו מתקיימים בשעות מצחיקות מבחינת שעות העבודה של הטייסת. ודאי שאני מוותר על דברים. ההתפתחות האישית שלי נבלמה. אני מתכוון לפצות את עצמי על הויתור הזה בעוד כמה שנים".

זה בסדר בעיניך? אתה לא חושב שבשביל להיות טייס טוב, או בעל מקצוע טוב בכל תחום ועניין, צריך אופק רחב בכלל?

"את יכולה לקחת כל תפקיד אזרחי ולהגיד שבשביל למלא את התפקיד הספציפי הזה, צריך ידע כללי יותר מקיף. חשבתי על זה כמה פעמים. בתור טייס, התחום שאני הולך בו זה ממש מסדרון, לא סוטה ימינה או שמאלה. אני יודע ולומד רק מה שבתחום הזה, ואני משקיע בזה המון. אני לומד בערבים, בעבודה, בזמני החופשי. כל הזמן רק בתחום הזה, וזה מה שעושה אותי טייס יותר טוב. אני קורא הרבה ספרים, מתעניין באנתרופולוגיה, אבל זה לא עושה אותי טייס יותר טוב. אני גם מצייר מדי פעם. מגיע לזה, בכל זאת. אבל זה לא עושה אותי טייס יותר טוב".

כמוך גם חבריך?

"מובן שזה עניין של סדרי עדיפויות. אפשר ללמוד, והשורה התחתונה היא – מי שרוצה יכול. רוב החברים שלי לא לוקחים קורסים באוניברסיטה הפתוחה או קורסי ערב, אבל יש כאלה שעושים את זה. אני מדבר על טייס שהוא סגן בטייסת. בדרך כלל, לא נשאר זמן לשום דבר אחר".

זה מכין אותך לחיים, לפי דעתך?

"לא. אבל כשאני אצא לחיים, ואני בטוח שאצא מתישהו, אני אהיה מוכן די טוב. אני לא חושש עכשיו שאני מבזבז את זמני ולא מתכונן לחיים. מה שאני עושה עכשיו זה החיים".

נעם: אחת הבעיות העיקריות שלי היום בצבא זה שאני מרגיש עומד במקום מבחינה אישית. מבחינה מקצועית בכלל לא. אני מרגיש שחסרים לי הרבה מאוד דברים אחרים מעבר לצבא. אין לי זמן לשום דבר אחר. ניסיתי לקחת קורס באוניברסיטה הפתוחה. למדתי, עשיתי את כל הקורס, לא היתה בעיה. למבחן עצמו. לא הגעתי. למה? כי היתה איזושהי פעילות מבצעית ולא יכולתי להגיע. אני מרגיש שאני קורא פחות ואני גם מתעניין פחות. פשוט, 90 אחוז מהזמן אני עסוק בצבא, וב־10 האחוזים הנותרים אני עושה מעט מאוד. אני לא חושב שאני מוכן לאזרחות. אני מרגיש שהיום אני יוצא לאזרחות בן 27 וזהו. אין לי שום דבר שאיתו אני יכול להתחיל. אני צריך להתחיל מהתחלה. בדיוק כמו אותו בחור שהשתחרר בגיל 21".

אתה מתלונן?

"לא, לא. אין לי שום טענות לצבא מהבחינה הזאת. יש לי בעיקר טענות אל עצמי. אבל לא כלפי הצבא".

למה? יכולת לעשות את זה אחרת?

"יכולתי לצאת השנה ללימודים על חשבון הצבא. לא רציתי בגלל תכניות אחרות שיש לי. כך שאין לי מה לבוא בטענה אל הצבא. אני גם חושב שבמשך יותר מתשע שנים שאני בצבא, הצבא נתן לי הרבה מאוד קורסים, הרבה מאוד השתלמויות, וגם התחום המקצועי שבו למדתי הוא תחום שנתן, באופן אישי, הרבה".

יש לך חברה?

"לא".

אי אפשר להחזיק חברה בתנאים כאלה?

"אפשר".

זאת אומרת, זה לא קשור לענין.

"בכלל לא".

החברים, החוג החברתי, זה אנשי צבא או אזרחים?

א.: "החברים הקרובים שלי זה החברים שלי מהטייסת. אבל יש לי חברים בקיבוץ".

נעם: "החברים הטובים זה החברים באזרחות, מהבית".

והם מסתכלים עליך כמו על פראייר בזה שנשאר בצבא?

נעם: "זו נקודה כואבת. למעשה, כל החברים שלי שירתו בצבא מעבר לשירות המצומצם של שלוש שנים, או שירות חובה".

למה?

"כי הם רצו. מה זה למה? תשמעי, אנשים רצו להיות בכל מיני יחידות, בכל מיני תפקידים, רצו להיות קצינים אולי אפילו רצו לתת יותר. אבל חלקם השתחררו וחלקם כבר רואים בי תופעה חריגה. לכן זו נקודה כואבת. אנשים משתחררים ומסתכלים על הצבא מההיבט האזרחי. אחד ששירת כמ"פ בצנחנים ועבר את מלחמת לבנון כמ"פ, השתחרר והופך להיות סטודנט, עובד באזרחות, הרבה יותר קל משהוא עבר בצבא, ומרשה לעצמו להיסחף עם הסביבה ולהגדיר את אנשי הצבא כאנשים שחיים בחממה סגורה, מפונקים, 'פרות קדושות', מקטרים סתם, לא עובדים בכלל כל כך הרבה".

למה נשארת בצבא?

"מתוך אתגרים. חתמתי קבע, כי הלכתי לקורס חובלים. אבל בהתחלה, לבית ספר לקציני ים בעכו, הלכתי בגלל ויכוח כיפשי עם ההורים, שבסוף אני הצלחתי לשכנע במקום שהם ישכנעו אותי, והתעקשתי על זה. הרקע היה צופיים".

הצטערת באיזשהו שלב?

"אני עד היום לא מצטער. אבל במבט לאחור אולי לא הייתי עושה את זה".

למה?

"כי מגיל 13 לשתות 'סינה' ולאכול 'מצופים' זה קצת הרבה מדי. הי־ הקיר ובית הספר המעורב הם הדבר העיקרי שחסר לי באותם גילים".

אף פעם לא רצית להיות טייס?

"לא. בכלל לא, על אף שכמעט חייבו אותי לזה בגמר בית־הספר לקציני־ים במסגרת מכסות לקורס טיס".

א.: "אני התגייסתי לקורס טיס בידיעה גמורה שאני לא אגמור אותו. בגיל 18 היה ברור לי, שעכשיו אני הולך לתרום או לשרת את המדינה מספר שנים. לא היה ברור לי כמה. אמרתי, את השנים האלה אני רוצה להעביר בצורה הכי מעניינת".

זה קשור גם לאיזושהי נורמה בקיבוץ, שהולכים להיות טייסים?

"אין הרבה בנים בקיבוץ לפני, אני אחד מהמבוגרים. בכל אופן, אני רציתי לנצל את השנים האלה בצורה הכי מעניינת, הכי מרתקת. עכשיו, למה נשארתי? אני נשאר בצבא היום מפני שאני מרגיש שלדור העתיד אין די מפקדים שמובילים אותם בדרך הנכונה ונותנים להם דוגמה אישית. ואני מקווה שאני אוכל להיות מפקד שנותן דוגמה אישית ואהנך את הדור הצעיר בדרך שאני חושב שהיא נכונה".

יש לך תחושת אחריות?

"אני חושב שלכל אחד יש תחושת אחריות כלשהי למדינה הזאת. אני מרגיש שמצב המדינה לא מאפשר לי לקום ולצאת מהצבא, כי בתחום הזה אני חושב שאני יכול לתרום הרבה מאוד, ואני חושב שהצבא צריך אנשים שיכולים לתרום. אני, כמובן, כמו כל אחד, מחשיב את עצמי בין האנשים שיכול לתרום".

יש לך תחושה של קרבן?

"אין לי שום תחושה של קרבן. מה שאני עושה זה בדעה צלולה ובידיעה שזה מה שאני רוצה לעשות. אני מבין שלא הייתי נשאר בצבא אם היה לי־דע. אני לא חושב שמישהו חייב לי משהו רק מפני שאני עושה מה שאני עושה, לא אזרחים ולא הצבא".

א., זה רק עניין של צורך ואחריות להשפיע ולתרום, או זה גם קריירה?

"קריירה פחות משחקת. אני כרגע לא שואף לאיזשהו תפקיד, או לא מסתכל לאיזשהו תפקיד מעבר לתפקיד הבא שאני הולך לעשות. אני, אפשר להגיד, נסחף עם הזרם של התפקידים. אבל ביום שיישבר לי אז כל הקריירה שעשיתי עד עכשיו לא מעניינת אותי. אני אעזוב את זה ביום שאני אחליט שאני לא תורם יותר, או ביום שאני אחליט שאני יכול לתרום למדינה יותר במקום אחר, או שאני ארגיש שהזנחתי את עצמי יותר מדי ועכשיו אני צריך לתת קצת לעצמי. אבל בעצם, את זה אפשר לשלב עם הצבא. אני יכול להישאר בצבא וללכת ללמוד, או לקחת שנת חופש או משהו כזה".

אתה חושב להיות קיבוצניק כל חייך?

"אני כרגע לא בקיבוץ. אני עוד לא עזבתי, אבל אני כרגע לא בקיבוץ. לגבי, אם אני חושב להיות קיבוצניק או לו, זה לא תלוי רק בי. זה תלוי גם בבת זוגי".

יש לך חברה?

"כן".

קיבוצניקית או לא?

"לא, היא לא קיבוצניקית".

אתה אוהב את הקיבוץ?

"אני אוהב מאד את הקיבוץ שלי. כן".

נעם, עד מתי אתה תהיה בצבא?

"עוד חודש וחצי".

אתה משתחרר בעוד חודש וחצי?

"אני לא משתחרר. אני יוצא לחל"ת (חופשה ללא תשלום)".

למה?

"בגלל אותן סיבות שאמרתי קודם, שאני מרגיש שאני עומד במקום מבחינה אישית. הגעתי למצב ולגיל שאני חייב להחליט אם אני רוצה להישאר בצבא, או לשנות כיוון לאזרחות. אני מסיים עכשיו את תקופת הפיקוד על סטי"ל. אני כבר שנתיים וחצי עושה את זה, ועכשיו הזמן להחליט. בגלל זה אני גם לא יוצא ללימודים על חשבון הצבא, כדי לא להתחייב סתם. ובשנה הקרובה אחשוב על העניין ואחליט".

מה תעשה?

"אני הולך לטייל למזרח. אם את רוצה לשמוע פירוט, אני ישר נסחף לזה. צ'יקצ'ק. תאילנד, טייוואן, הודו, ניפאל, בורמה, סינגפור, פיליפינים, יפן, אולי אוסטרליה, אולי ארצות הברית. וזהו פחות או יותר".

אתה לא תחזור באמצע?

"לא. בשביל זה אני יוצא".

יכול להיות שתישאר בכלל בחוץ?

"לא. אני לא מאמין שזה יקרה לי. אני יותר מדי קשור פה למדינה הזאת בשביל להישאר בחוץ. אולי אני אאריך את החל"ת ואשאר עוד חצי שנה כמטייל, אבל..."

אתה נוסע לבד?

"אני נוסע עם חבר".

ולא תתגעגע בכלל בזמן הזה, לצבא ולסטי"ל ולים ולמלח ולמתח?

"אם להיות כן – אני לא מאמין. אני חושב שיחסרו לי כל אותם דברים טובים שאני עושה ביום־יום, כמו לצאת להפליג וכל מיני פעילויות. אבל אני חושב שלטוב ולקל מתרגלים הרבה יותר מאשר לקשה".

השירות שלך היה קשה?

"אני חושב שכן. קשה מאוד".

א., מה שאתה שומע פה מנעם מעורר בך קנאה?

"לא מעורר קנאה. אני יכול לעשות את זה גם כן. נסעתי פעם אחת לתקופה של חודש במהלך השירות, ומאוד התגעגעתי לטיסה. קצת מוזר לי שנעם אומר שלא יתגעגע לזה. לי, כל פעם שעובר לי מטוס מעל לראש, או אפילו אם אני שוכב שבועיים בבית חולה, אפילו לא בחו"ל, ואני שומע מטוס זה מעצבן אותי. אני אומר, יאללה, כבר לא טסתי שבועיים. אם אני אקח טיול ארוך של שנה פלוס, אז אני בטוח אתגעגע. זה לא יגרום לי להפסיק את הטיול ולחזור, אבל אלו יהיו געגועים עזים, לפחות כמו למשפחה".

תגיד, כשאתה מצייר, אתה מצייר אווירונים?

"רק בקריקטורות".

אמרת שאתה מדבר הרבה עם אנשי צבא בדרכים, בטרמפיאדות, בטרמפים. מה אתה חושב על הצבא?

"השיחות האלה לא עוזרות לי לדעת מה קורה בצבא. הן נותנות לי תחושה מאוד מעורפלת, ואני יודע שאני לא יודע".

והיית רוצה לדעת? מעניין אותך לדעת מה קורה מחוץ לחצר שלך?

"בערך כמו שמעניין אותי לדעת מה קורה ב'אלבים'. אם אני עושה עם עצמי חשבון נפש, אז כנראה מה קורה במדינה יותר מעניין אותי. כי אני יודע יותר מאשר מה קורה בחיל הים. אבל יכול להיות שזה פשוט מפני שבעתונים כתוב מה קורה במדינה, ואני לא מקבל שום חומר שנותן לי מידע מה קורה בחיל הים".

יש לך הרגשה שאתה ונעם באותו צבא?

"כן, זה בטוח".

על סמך מה?

"על סמך זה ששנינו נתקלים היום, פחות או יותר, באותן בעיות, לפי מה שאני שומע מנעם, אבל זה הדבר השני. הדבר הראשון הוא שאנחנו פועלים לאותה מטרה, להשיג את אותה מטרה. ונעם היה אומר אותו הדבר, אני חושב. אני לא רוצה לדבר בשמו, אבל אני עושה את זה מכיוון אחר, והוא עושה את זה מכיוון שני".

נעם, אתה יודע משהו על הצבא?

"קודם כל, אני חושב שהצבא נמצא במצוקה אמיתית, בעיקר מסיבה כלכלית. אני, שלא כמו א., מתעסק גם בצד הטכני. הכשרת הכלי לפני הפעולה. לא ידוע לי איך טייס בחיל האוויר מרגיש את זה. אבל כדי שאני אוכל לצאת לים, אני צריך לרוץ הרבה מאוד. אני הבנתי מאותם אנשים שדיברתי איתם שהבעיה היא צה"לית. זה בכל המקומות אותו הדבר. נראה לי הקיצוצים הרציניים בתקציב הבטחון לפני שנתיים שלוש, באים היום לידי ביטוי. אני אישית מרגיש את זה בחיל הים".

אתה כועס על הממשלה? אתה כועס על המדינה? אתה כועס על האזרחים הבזבזניים?

"אני לא כועס על אף אחד. אין על מי לכעוס. צריך להבין ולנסות לעשות את המקסימום. אני לא מוצא שום אדם שאני יכול להצביע עליו שהוא אשם. אני לא רוצה להיכנס פה לפוליטיקה. אבל זהו, זה המצב. אין ברירה ועם זה צריך לשמור על רמה. מעבר לזה, פגיעה נוספת היא בנושא כוח האדם. אנשים פשוט קמים, לוקחים את הרגליים והולכים. לדוגמא, אני. כן".

תגידו, איכפת לכם מי יהיה הרמטכ"ל הבא? מעניין אתכם?

"כן".

יש לך גם דעה?

"הייתי רוצה להשפיע על מינוי מפקד חיל האוויר הבא מפני שזה משפיע עלי באופן ישיר"

"באופן־אישי כן, אבל אני לא מעוניין..."

א.: "גם לי אותו הדבר. ודאי שהייתי רוצה להשפיע על זה. הייתי גם רוצה יותר להשפיע על מי יהיה מפקד חיל האוויר הבא, מפני שזה משפיע עלי באופן ישיר. הרמטכ"ל משפיע עלי באופן פחות ישיר".

אתם מרגישים שאתם בצד אחד של המתרס, שבצד השני שלו האזרחים? אתם מרגישים איזשהו נתק? איזשהו ניכור?

א.: "אני לא".

נעם: "אני לא מרגיש צד אחד וצד שני. בסך הכל גם אותם אזרחים, כל מדינת ישראל, זה אנשי צבא, בסדיר או במילואים. אבל אני מרגיש שהיום להיות איש קבע זה לא הדבר הכי טוב שקיים בשוק האזרחי. זה אולי אפילו פחות מזה. ואני לא יודע אם זה ניכור, אבל זו עובדה".

א.: "אני לא מרגיש ניכור. כשאני הולך עם המדים האלה, אני מרגיש שאני צריך להיות באזרחות דוגמה אישית, ואני גם מרגיש שמתייחסים אלי ככה".

נעם: "לי אישית אין שום בעיה עם זה, ואני אפילו גאה ללכת עם המדים. אבל מקום שבו אני מרגיש זר למשל, הוא הקמפוס, שם ילדים בני 21 שהשתחררו לא מכבר, מתחילים שנה ראשונה, יושבים על הדשא וצוחקים על אנשי הצבא, עד כמה הם פראיירים שהם עושים את מה שהם עושים".

מה אתה, נעם, היית עושה בתור הצבא, כדי לשכנע אותך ואת שכמותך להישאר בצבא?

"תראי, אני זה לא דוגמא. כיוון שאני שונה מאחרים. אני נתתי מעצמי כמעט 10 שנים. ובאותן 10 שנים עשיתי את המקסימום. 10 שנים זה הרבה מעל לממוצע. עשיתי את 10 השנים בתפקידים מבצעיים. לא היו לי תפקידי שולחן. עכשיו אני בגיל מסויים ואני מתלבט. אם היום אשאר בצבא, אני אשאר עם זה לכל החיים, כי אני לא משוכנע שזה מה שאני רוצה. אני לא יכול לדעת כל עוד אני נמצא בחממה הזאת, מה קורה מסביב. אני משוכנע שהאזרחות היא לא גרעון. יש הרבה מאוד בעיות. פשוט, לא מכיר אותן".

גם כשתסתובב בנפאל לא יהיה ברור לך מהי אזרחות.

"כן, אבל מטרת השנה הזאת היא קודם־כל מנוחה ממה שעשיתי, וגם, במקביל, לראות עד כמה הצבא חסר לי".

תשמ"ז

חיים גורי

דרך ארוכה מתש"ח לתשמ"ז

יצחק רבין על מלחמת העצמאות, מלחמת ששת-הימים ומלחמת יום הכיפורים ותוצאותיהן. על דוד בן-גוריון ומנחם בגין. על תקוות ואכזבה. שר הבטחון על מדיניות הבטחון – מניעת המלחמה

שיחה עם יצחק רבין על דברים שבינו לבין זמנו, בינו לבין תפקידיו. עד עתה היה הוא האיש היחיד בישראל שנשא על ראשו שני כתרים: רמטכ"ל וראש ממשלה. כמי שפיקד על צה"ל במלחמת ששת הימים הוא נושא עמו את תהילת המצביא במלחמה הזכורה לטוב בתולדותינו, אך אומרים כי לא היה זוכה בתפקיד ראש הממשלה אלמלא מלחמת יום הכיפורים, הזכורה לרע בתולדותינו.

כשר הבטחון הוא אחראי היום על הגזרה הקשה ביותר, אף שאין מלחמה בעת ואין אולטימטום באוויר, רק בעיה „הבטחון השוטף". אך יצחק רבין, כבן דורי [illegible], הוא גם זכרונות העבר וחשבונותיו. לא היתה זו שיחה הבאה לחשוף איזה סוד, בבחינת „עכשיו כבר מותר לגלות", להשיג איזה „סקופ", או „הצהרת כוונות" אישית לגבי מאווייו הפוליטיים בעתיד.

היתה זו פגישת חשבון-נפש, ראייה „פאנורמית" של קטע מההיסטוריה שלנו. הוא התגייס לפלמ"ח בשנת 1941, עם ראשית ביטוייה של יחידה זו, שהועלה לימים אל מול פני המלחמה התוקפנית והשאירה מקום מפואר במערכות ישראל. כעלם בן עשרים וחמש, עשרים ושש, כבר פיקד על חטיבת „הראל" בקרבות ירושלים, ואחר כך שימש כיד ימינו של יגאל אלון בחזיתות המרכז והדרום. מבצע „דני", מבצע „יואב", מבצע „חורב", מבצע „עובדה". כמפקד ידע על בשרו את איכות המלחמות, גם את הישגיה ותהילותיה.

שיחה כזאת, מטבע ברייתה, עוסקת גם במשמעויי התנאי של ההיסטוריה, באילו ובאלמלא, בגילומי המאוחר של העבר, בהערכת ההווה. היא גם שולחת „פטרולי-סיור" אל העתיד: מה יקרה? מה עלול לקרות?

אך היה בה בשיחה זו גם משהו מוזר, לפחות לגבי, כ„מראיין". אני אומר זאת במעט בהתגבלות מסויימת. אני פונה אל שר הבטחון היום, אל מעלת המשרה ואל העול המוחץ של האחריות, אך האיש הזה הוא גם הילד הבלורית-י והמסורבל מתולות תל-אביב, מהשכונה, מבית-הספר שבו למדנו, ואחר כך מהתולצה הבתולה ומ„ברודיי" (שם עזר לי לעבור את הבחינות) וכל שנות הפלמ"ח הסוערות ההן. ואותה תחושה משונה של „אנחנו שנינו מאותו הכפר", על כל תהפוכות דורנו לטוב וגם לרע בתמורות שלו. ואותו הגבול הנשמר תמיד בין העד לבין העושה, כשמדובר בקבוצה הקטנה יחסית של „מקבלי ההחלטות", אלה הנשפטים אחרת בקורות העיתים.

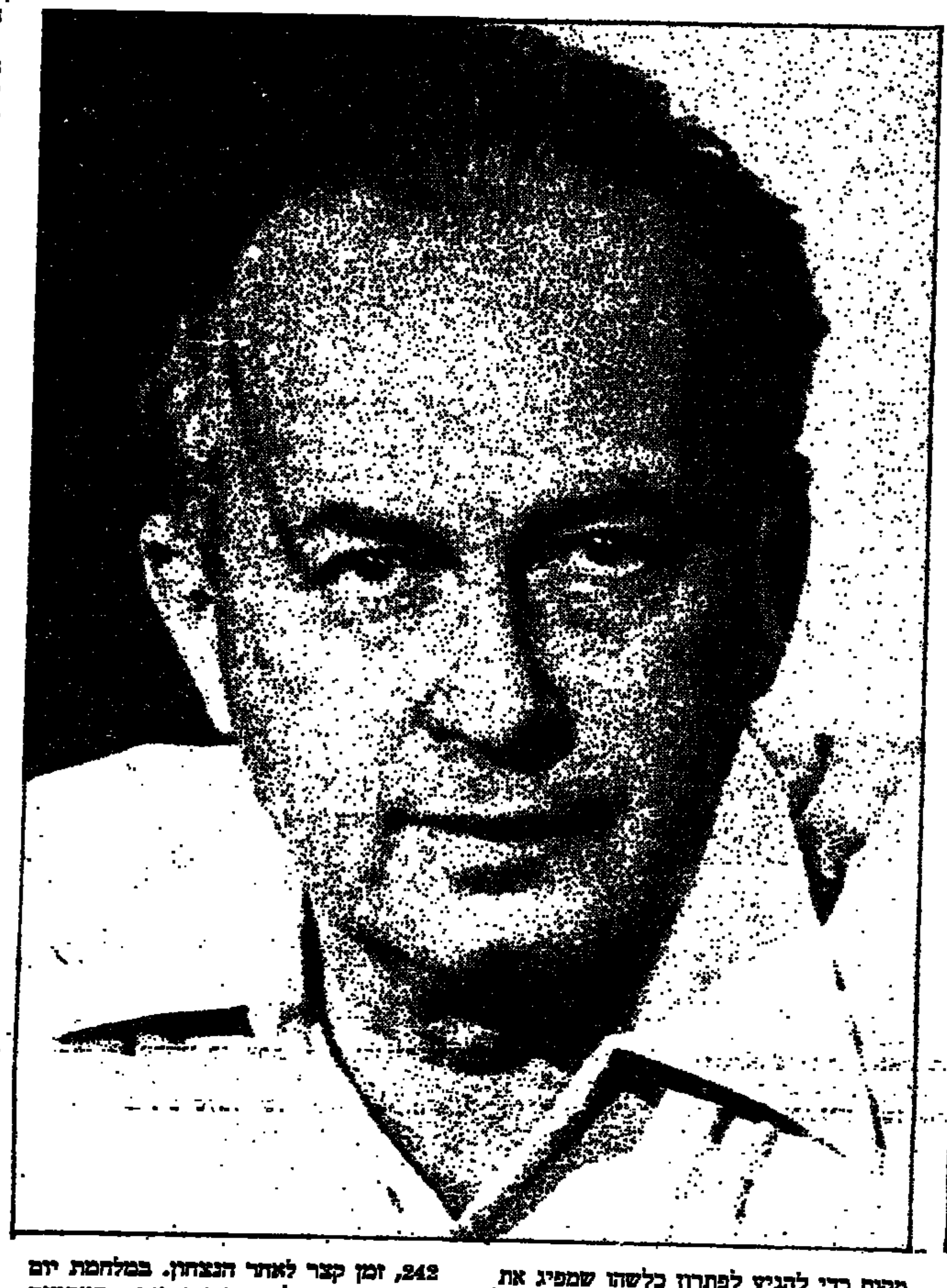

יצחק רבין, אנחנו קרובים אל עשורת ימי-תשובה. סיכום שנה, פתח שנה חדשה. הייתי פותח בזה: עברו 38 שנים מאז מלחמת השחרור. מהם הדברים שמטרידים אותך בחשבון הדור שלנו? זה היה דור מתמבבי, דור שעשה גדולות. הוא לא-לוריש לבניו שלום. המלחמה נמשכת. מי שהיה יצחק, הבן, הפך להיות אברהם האב, תוך 18 שנה לבל-דורות. מה היו הדברים שבהם הצלחנו, שאתה גאה בהם? מה היו הדברים שבהם נכשלנו, [illegible]?

„כבני דור תש"ח, במבט של פרספקטיבה, גם אני שואל את עצמי: איפה הצלחנו ואיפה פיספסנו? האמנתי אז, בתקופת מלחמת העצמאות, שנצליח, שתקום מדינה, ואז ייפתחו שערי שמים. יכול להיות שהאמונה, שכמעט הכל ניתן להשגה, היתה נאיבית".

„ראשית, הפתיעה ומפתיעה אותי עד היום העובדה, שהעם היהודי בארצות הרווחה הצביע ברגליים נגד הציונות. לא באים. חשבתי, תקום מדינת היהודים, לא יחסרו יהודים שירצו לבוא לארץ. אני מנסה לתאר, לו היינו כאן בין חמשה לשבעה מליון יהודים, יכול להיות שחלק גדול מבעיות שלנו היו שונות".

„ועוד אכזבה. אני זוכר שמלחמת העצמאות פסקה, היא פסקה במשא-ומתן שהיתה לי הזכות להשתתף בו, עם המצרים ב-1949 ברודוס על הסכם שביתת-הנשק. האמנתי שאחרי המלחמה תעבורנה עוד כמה שנים תגיע ליציבות אם לא לשלום מלא. אחר-כך ראיי, אחרי מלחמת ששת הימים, האמנתי שאחרי נצחון כזה, עם הישגים טריטוריאליים, עם אפשרות להחליף שלום בטריטוריה, או בחלק ניכר ממנה, נגיע לשלום. לא הגענו, ואיום המלחמה קיים, אבל-כי השלום עם מצרים נתן, לי לפחות, איזו זריקת עידוד. עד השלום עם מצרים אפשר היה לשאול האם בכלל שלום ניתן להשגה. זו קרן-אור.

„התחום השלישי שייך להתפתחות בתוך הארץ. אמנם נכון, אנחנו חיים היום בעולם שהתנועה בו היא חפשית יותר מאשר בעבר. המעבר מארץ לארץ, לא רק לגבי תושבי ישראל, הוא קל יותר. התקשורת קיצרה מרחקים בעולם ועשתה כל אחד מרע שמתרחש במקום אחר כמעט בעת התהוות הדברים. אינני בטוח שיצרנו פה מערכת נורמות ומערכת חברתית, שהיא באמת בבחינת 'אור לגויים'".

אני חושב על בני חברים שלנו. איפה הם היום? האם הם בארץ, האם ירדו ממנה, מה כל אחד מאתנו עושה? האם המושגים שלנו השתנו? אלה הן הבעיות שמציקות לי. אבל באותה עת, אולי משום שאני רוצה להרגיע את עצמי, אני עושה לעצמי גם איזשהו חשבון היסטורי. כבר עברתי את ה-60, ומעבר לגיל הזה אדם מתחיל לעשות מעין חשבון-נפש של חייו שעברו, או לפחות מרבית חייו היוצרת. ובכן, אני עושה לעצמי חשבון: נולדתי פה, בירושלים ב-1922. ב-1922 הישוב היהודי בארץ-ישראל היה מיעוט מבוטל בכלל האוכלוסיה בארץ-ישראל המנדטורית. פריסה יהודית מוגבלת מאד בחלקי הארץ השונים. בנגב אין כמעט אף ישוב יהודי אחד. בגליל פה ושם ישובים, המושבות הותיקות, ראשית ישובי התנועה הקיבוצית. תחילת היווצרותה של איזושהי יהודיות, של מוסדות יהודיים, של בתי-ספר, התחייאתה של השפה העברית כשפה יומיומית.

הדור היהודי שאנחנו שייכים לו עבר את שתי התהיות היותר גדולות של מאות השנים האחרונות בחיי העם היהודי. את האיומה שבהן – השואה, ואת הגדולה ביותר בהישגיו של העם היהודי, מדינה יהודית בארץ-ישראל.

השגנו את המדינה. שלושה וחצי מיליון יהודים חיים פה. מערכת חינוך אדירה שמקיפה יותר ממיליון תלמידים, היווצרותם של חיים יהודיים במדינה יהודית שלא הורגלנו בה ולכן זה קשה לנו. היינו בני דת, בני קהילות מיעוטים. לא חווינו תווית של חיים לאומיים מלאים בארץ-ישראל: תרבות, ספרות, עברית, צבא, חקלאות, תעשיה... אינני רוצה לבוא ולומר שאפשר לנוח על זרי הדפנה, אלא שצריך למצוא את האיזון בין מה שלא השג, אולי בין מה שהושבש, לבין היש הגדול שבכל-זאת עשינו".

הרשה לי לחזור אל מלחמת השחרור. יגאל אלון בסוף מלחמת השחרור אמר בויכוח עם בן-גוריון משפט אכזרי מאד. הוא אמר: „ניצחנו במלחמה, והפסדנו את השלום". ואתה הרי זוכר את אשר היה. היית כבר אז מפקד בכיר, למרות גילך הצעיר, האם ניתן היה לסיים את מלחמת השחרור אחרת, הן הבחינות הוו עיקרים? אילו מה שקרה בששת הימים היה קורה במלחמת השחרור, האם לדעתך כל ההיסטוריה שלנו היתה שונה מאד? האם אין זה אחד הפספוסים הגדולים שאתה מתחרט עליהם?

הייתי שואל כבה: כמפקד במלחמת השחרור, על מה אתה מצטער במלחמת השחרור? מה יכולנו לעשות ולא עשינו?

„אינני משתמש בביטוי מלחמת שחרור. היתה מלחמת העצמאות. אבל לא נתווכח על זה. ישנם ויכוחים בעלי משמעות ממדרגה ראשונה שקשה לתת להם תשובות חד-משמעיות. קשה לבוא ולומר היום שאילו היינו כובשים אז את כל ארץ-ישראל המנדטורית, כלומר, גם את רצועת עזה וגם את הגדה המערבית, ההיסטוריה של הסכסוך הערבי-ישראלי היתה, בהכרח, שונה. אינני יכול לתת תשובה. תשאל אותי, מה היתה דעתי אז, היא היתה שהיה צריך לכבוש את מה שניתן היה לכבוש, את מה שמבחינת מגבלות צבאיות היה ניתן לבצע. מבחינה צבאית היה ניתן לכבוש את כל ארץ-ישראל המנדטורית.

כפי שידוע לי – אם כי אני לא בטוח שזו כל האמת – את בן-גוריון הדריכו שני דברים. הוא יצר מדינה-לאום. היתה זהות בין הישגי צה"ל במלחמת העצמאות ובין המציאות הדימוגרפית שנוצרה בשטחים שהפכו למדינת-ישראל עם תום מלחמת העצמאות. זו באמת היתה מדינה של לאום אחד. המיעוט הערבי בטל היה אז בששים. באיזו מידה ניתן היה ליצור מציאות כזאת לו היינו מרחיבים? – אינני יודע."

הרי צה"ל פרץ בכל הגזרות, מלבד גזרה אחת, שבה המתנגדים צרות כדי 17 קים. האם לא ניתן היה בתקופה ההיא לשבת, לפחות, על גב-ההר?

יכול להיות. אני לא אומר שלא. קשה לי לתת תשובה. צריך לזכור שגם אז, זה היה חלק מאזורי האוכלוסיה הצפופים, שגם הפליטים הפלשתינאים, שחלקם נקרא לעזוב על-ידי מנהיגם האג'-אמין, אל-חוסייני, וחלקם ברח מפחד המלחמה, גם הם התרכזו באזורים האלה. האם גם אז הם היו בורחים? אין לי תשובה חד-משמעית. האם גם אז, באותו שטח, היינו מדינה-לאום, כפי שנוצר בפועל? בן-גוריון האמין באפשרות של הידברות עם המלך עבדאללה, כלומר, שיתכן שאיתו יהיה אפשר להגיע לשלום ראשון. אבל זו שאלה שאין לה תשובה ברורה. אני חושב שאחת הבעיות הקשות שעומדות בפנינו היום, בהיעדר עליה וכאשר הסיכויים לעליית עוד שניים עד ארבעה מיליון יהודים אינם נראים באופק של עשר-עשרים שנה, מציבה בפנינו בעיה חדשה, בעיה של מדינה שיכולה להיות בעלת אופי דו-לאומי, דבר שלא היה לנו עד מלחמת ששת הימים.

תרשה לי, יצחק, אם כבר נגעת בזה. אמרת שמאז ועד היום הקו הוא לנסות להגיע לפשרה או להסדר. אבל מהפגישה של יגאל אלון עם המלך, שהיא כנראה סוד גלוי כבר, כמו שאר המגעים שהיו עד המגעים האחרונים, ניכר סירוב עיקש ומוחלט של מלך ירדן לקבל את מה שלגבי מפלגת-העבודה הוא יסוד היסודות של מדיניות החוץ והבטחון: פשרה טריטוריאלית בגבולות בני הגנה. זאת אומרת, לאחר 38 שנה אנחנו באים אל העם בידיים ריקות. אנחנו באים עם סיסמה, שהצד האחר, שצריך להיות ה„פרטנר" להסדר הזה, דוחה אותה על-הסף.

„אם הייתי נאיבי ומלא תקוות שתוך זמן קצר, עשר שנים, נגיע לשלום בתום מלחמת העצמאות, הרי שהכרתי את המורכבות של הבעיה, כפי שראיתי אותה מתפתחת ב-38 השנים שעברו מאז, במיוחד כשמדובר בשלום במזרח. שלום בדרום הושג; הבעיה של השלום בצפון איננה טריטוריאלית. היא בעיית לבנון על תהפוכותיה הפנימיות. במזרח, בראש-ובראשונה, הבעיה הפלשתינאית, אינני מאמין שיש פתרון פשוט. יתכן מאד שיהיה זה תהליך מדורג, של התפתחות דו-קיום, שבשלבים ראשונים לא יהיה כרוך בהסדר מדיני עם גבולות ברורים, תהליך של היווצרות הוויה ירדנית-פלשתינאית-ישראלית דה-פאקטו המתפתחת מאז ששת הימים. ייתכן שברבות השנים ימצא לה איזשהו פתרון לא „מרובע", לא ב„שטאנץ" הרגיל."

זה יכול להיות גבול מבדיל, טריטוריאלי?

„אני לא רואה זאת מתפתח בעתיד הנראה לעין לגבול טריטוריאלי, אלא למעין חלוקה בתחום של מי אחראי על מה. ככל שתגבר הנטיה לשלום בין ירדן ובינינו, וככל שגורמים פלשתינאים מתונים יפחדו פחות מן הטרור האש"פיסטי, תצמח איזושהי הוויה, לא מוגדרת במתכונת הרגילה, המאפשרת את פתרון בעיות הבטחון של ישראל, ואינה מחייבת את ישראל לאלץ את התושבים הפלשתינאים בגדה וברצועה להפוך להיות ישראלים".

אבל אנחנו הרי היינו מודים, גם אתה וגם אני, עם מה שהיה תכנית אלון או מתווה אלון. בעצם, מה שאתה אומר עכשיו, רחוק מאד

„אני חושב על בני חברים שלנו. איפה הם היום, האם בארץ, האם ירדו ממנה. ומה כל אחד מאתנו עושה, האם המושגים שלנו השתנו. ואולי מפני שאני רוצה להרגיע את עצמי אני עושה גם חשבון היסטורי"

מזה...

אני לא אומר שלא צריך להציב זאת כיעד, כמטרה שלנו. אבל להסדר צריך שני צדדים. להסדר כזה אין היום פרטנר. למהלך חד-צדדי שלנו, של סיפוח, אני מתנגד. לכן לדעתי אין מנוס ועלינו להתאזר בסבלנות וללכת בכיוון של חיפוש המשותף בלי הסדרים מדיניים פורמליים, אבל ביצירת מציאות של הוויה משותפת שבה אנחנו לוקחים מהפלשתינאים פחות, ונותנים להם יותר, לנהל את חייהם היומיומיים בעצמם, ומבלי שנשלול מעצמנו את כל מה שנדרש בנושאי בטחון. יכול להיות שבשנים הקרובות תיווצר מציאות שהיא כשלעצמה תשנה את דעתם ואולי גם את עמדתנו."

אינך רואה מלחמה אפשרית באופק?

„מהנסיון הישראלי למדתי, כולל מנסיוני האישי, שכל מי שניסה לנבא אם ומתי תהיה מלחמה או מה תהיינה תוצאותיה של המלחמה, טעה. ומכך למדתי לקח אחד, צריך לחתור לפתרונות מדיניים, ולא בהכרח רק לפתרונות הכוללים עם כל שכנינו. לא בהכרח לפתרונות המלאים, פתרונות הקבע, אלא לפעול בכל מקום כדי להגיע לפתרון כלשהו שמפיג את על-חשבון האינטרסים החיוניים. עם זאת, להבטיח את העצמה הצבאית. מי שרוצה בשלום יכון למלחמה".

יש בקרבנו הטוענים שסוריה היא המפתח לכל הסדר או לכל מלחמה, שכל עוד רמת-הגולן תהיה בידינו, זה „קזוס-בלי".

„אני לא הייתי קובע קביעה מוחלטת שמלחמה היא בלתי-נמנעת. במיוחד עם סוריה, ובמיוחד כל עוד שסוריה איננה חלק מקואליציה מלחמתית של מספר מדינות ערביות, או לפחות עוד אחת או שתיים. אינני אומר בוודאות שהיא לא תפרוץ. אבל אם אנחנו נעשה את אשר ניתן לעשות בהבטחת העוצמה, בשמירת היתרון שלנו, האיכותי ובתחום כמותי מסויים, ואם נשמור על ערנות וכוננות כדי להרתיע, יתכן שנמנע הסלמה, וגם לא הייתי אומר שלא ניתן

„אחד הדברים המכבידים על חלק מהישראלים זו העובדה שאנחנו נתונים במאבק היסטורי, גם במושגי זמן היסטוריים, על הבטחת קיומה של מדינה יהודית בארץ ישראל החיה בשלום עם שכנותיה.

למנוע מלחמה. מדיניות הבטחון שלנו חותרת סכנת המלחמה. צריך לחתור ולהגיע אליה לא קודם-כל למנוע מלחמה. זאת משתי סיבות: אינני רואה מטרה טריטוריאלית או צבאית, או מדינית, שניתן להשיג אותה במלחמה מול סוריה. תהיה מלחמה, ננצח, ומה יהיה אחר-כך? היום, בכמויות האדירות של הנשק המתוחכם המצויות בידי שני הצדדים, אין יותר מלחמות קלות. אין יותר מלחמות לא כואבות, אין יותר מלחמות לא יקרות. ולכן מדיניות הבטחון כפי שאני פועל כשר-הבטחון, היא למנוע מלחמה. יחד עם זאת, צריכים להיות ערוכים. והיה כי תיכפה עלינו מלחמה, לנצח בה".

תרשה לי לחזור לאחור, למלחמת השחרור. מישהו אמר שצה"ל מעצם מהותו הוא צבא מתוסכל. בין כוחו הצבאי בשדה הקרב לבין עוצמתה המדינית של ישראל יש פער מכאיב. אני זוכר, ב-48 ג'יימס מקדונלד, שגריר ארה"ב, התארח אצל בן-גוריון, בחמישי-טבריה, כאשר פינינו את סיני, כאבו-עגילה עד פיתחת רפיח, תוך 24 שעות; ב-56 היתה התערבות יד הענקים של בולגנין וחרושצ'וב. לאחר ששת הימים – ההחלטה 242, זמן קצר לאחר הנצחון. במלחמת יום הכיפורים הציל קיסינג'ר את „הארמיה השלישית" מהשמדה. זאת אומרת, שאיננו מסוגלים להכריע בכוח הנשק. במקרה הטוב אנחנו יכולים רק למנוע הכרעה. האמנם כך? האם ביטויו של דבר צה"ל הוא צבא מתוסכל בנתונים האלה? האמנם אין לו שום מטרות חיוביות שניתן להגדירן בפני החיילים?

„מבחינה בטחונית מוראלית צריך לדעתי להחדיר לעם ולצבא, כי במציאות הסכסוך הערבי-ישראלי אי-אפשר להגיע להכרעה טוטאלית לפי קלאוזביץ. הרי שלוש האכסיומות העיקריות שלו הן, שהמלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים, אלימים; שבמלחמה המטרה לשבור את כוחו הצבאי של האויב; והשלישית, בשביל מה לעשות זאת? כדי לכפות עליו את רצונך המדיני. ישנה דוגמא קלאסית, גלובאלית, של הישג כזה: בעלות הברית במלחמת העולם השניה במלחמתן כנגד מדינות ה„ציר" – גרמניה הנאצית, איטליה הפאשיסטית ויפן האימפריאליסטית.

„במציאות של הסכסוך הערבי-ישראלי לא ניתן להגיע להישג צבאי כזה, שיאפשר לנו לעשות מה שבעלות הברית עשו לגרמניה, איטליה ויפן, כולל הדיפלומטיה הפנימיות, כולל חלוקתן הגיאוגרפית, כולל ניטרולן הצבאי לתקופה ארוכה. אני יודע שלמישהו זה עלול להישמע מתסכל. אבל יש להכיר במציאות הזאת. יכולתם של צבאות אדירים להשליט את רצונם פחתה, וראינו לכך דוגמאות, כמו אמריקה בוויטנאם או ברית-המועצות באפגניסטן. במציאות שלנו מוטב שנתפכח ונכיר בעובדה שאין באמצעות פעולה צבאית להביא לכפיית רצוננו המדיני על מדינות ערב הנתונות במלחמה אתנו, כדי שישנו את גישתן ותפישתן כלפי ישראל."

אך מצב זה מעניק להם אפשרות, מדי פעם בפעם, להתכתן בפתיחת מלחמה. כי אם אינך יכול להגיע להכרעה, מה מפריע להם לרדת לחייך בהתשה אסטרטגית עד המאסת החיים?

„אחד הדברים המכבידים על חלק מהישראלים זו העובדה שאנחנו נתונים במאבק היסטורי, גם במושגי זמן היסטוריים, על הבטחת קיומה של מדינה יהודית בארץ-ישראל החיה בשלום עם שכנותיה. אין ביכולתנו להגיע במלחמה אחת, בשיטת ה'זבנג וגמרנו', לסיום המלחמה שתסיים את כל המלחמות. אין אפשרות כזאת!

מאידך גיסא, כשאני מסתכל היום, בפרספקטיבה של 38 שנים, אני רואה הצבר הישגים שלנו במלחמות. אם ניקח את מצרים לדוגמא, הערך המצטבר של עוצמת צה"ל תרם לשלום בהביאו שליט של מדינה ערבית למסקנה, שאת פתרון הסכסוך בינה לבינינו צריך להעתיק משדה-הקרב לשולחן המשא-ומתן".

מקובל היה על דורנו, שמסיבוב לסיבוב אנחנו מתעצמים. זה היה חלק מהאתוס הארצישראלי. האם לא יהיה נכון לומר, שהתפישה הזאת חדלה לעמוד במבחן מאז מלחמת יום-כיפור? קיסינג'ר הגדיר אותה הגדרה מרתיחה בבוטותה, מכאיבה מאד. הוא ראה אותה „כנצחון טאקטי מוחיר לצה"ל, כתבוסה אסטרטגית מדינית מכאיבה לישראל".

„מיד לאחר המלחמה, בשנה-שנתיים הראשונות, ראיתי כך את הדברים. אבל במבט מאוחר, 13 שנים אחריה, דומני שדווקא בעקבות המלחמה, על-אף הכאב של אבדן בנים כה רבים, מספר הפצועים, הפגיעה ביוקרה הישראלית הצבאית, היתה זו נקודת מפנה. המציאות שכנעה את סאדאת שבדרך המלחמה לא ישיג יותר. ואם אתה בוחן את ההתעצמות לא רק במושגים טריטוריאליים אלא במושגים של התקדמות, של פריצת דרך היסטורית לאפשרות של שלום, אינני בטוח שההגדרה של קיסינג'ר היא נכונה."

לפי מערכת המושגים שלך, האופי שלך, התפישה המדינית שלך, היית חותם על הסכמי קמפ-דיוויד, היית מסוגל לעשות את ההימור של בגין, או שהיית נוקט שיטה אחרת?

„קיסינג'ר ואני, בתקופה שכיהנתי כראש-ממשלה ב-76, הסכמנו שצריך להגיע להסדר יותר יציב, אבל פחות משלום תמורת פחות מכל סיני. ארצות-הברית היתה בשנת בחירות, וקיסינג'ר והנשיא פורד היו מנועים מליטול יוזמות גדולות. הבנתי שאפשר לחלק את סיני בקו ראס-מוחמד – אל-עריש. מזרחית לו השטח ישאר בשליטתנו; מערבית לו ינתן למצרים. חשבתי, שאפשר להגיע להסדר, לתקופה של עשר–חמש-עשרה שנים של הפסקת לוחמה, גם אם לא פורמלית. זה היה הכיוון. ההנחה של שנינו היתה, שצריך שלב ממושך של אי-לוחמה, כשמצרים לא השיגה את כל יעדיה הטריטוריאליים כדי שיווצרו תנאים מרגיעים ואפשר יהיה להגיע לשלום שלא תמורת כל סיני. או לפחות תמורת נוסחה שקיסינג'ר העלה בשעתו בפני גולדה ב-73: ריבונות מול בטחון. כלומר, שיאופשר לישראל, בתמורה להחזרת הריבונות על מלוא סיני, לקיים מאחזים בטחוניים, בין בדרך צבאית, בין בדרך אזרחית, לפחות באיזור פיתחת רפיח, באיזור אופירה, שארם-אל-שייך, ובאיזור שרה עציון".

אני זוכר את ביקורו של מר בראון, מי שהיה שר-ההגנה האמריקאי. הוא ראה שני שדות-תעופה משוכללים להפליא, מהטובים בעולם, במרחק כמה קילומטרים מהגבול. גם אני לא העליתי על-דעתי שהשטח הזה יוחזר. היינו בטוחים שכדאי להשקיע בשני שדות-תעופה כאלה, – היום זה נראה כברכה לבטלה, האם לא העלית על-דעתך...?

„כן, אבל שני שדות-תעופה זה רק כסף. היום, כשאני מסתכל על השלום עם מצרים בפרספקטיבה של שבע וחצי שנים, מאז שנחתם, אני מוכרח לומר, שתרומתו של ההסכם היא משמעותית לישראל".

היית אומר, בדיעבד, למנחם בגין, יישר-כוח?

„היום – כן".

אף שהוא נקט שיטה שאתה לא היית נוקט?

„אני אומר: כן. אני חושב שהשלום עם מצרים – שלום, במשמעות של אי-לוחמה – עבר מבחנים קשים. הרי בתודעה המצרית המלחמה בלבנון היתה פלישה צה"לית למדינה ערבית, כניסה ראשונה של מדינת-ישראל, מאז קמה, לבירה של מדינה ערבית. ואיך הגיבו? את השגריר החזירו בלי לבטל את חוזה השלום, הקפיאו את השלום, אולי, רק לאחר מה שהתרחש במחנות סאברה ושאתילה ב-17 בספטמבר 82.

„אלה שבע וחצי שנים ששינו את כל המאזן האסטרטגי בין ישראל ובין העולם הערבי. מצרים מחוץ למעגל המלחמה, וודאי מחוץ למעגל של ייזום מלחמת-הפתעה יחד עם מדינות ערביות אחרות, כפי שקרה לנו במלחמת יום-הכיפורים, זה שינוי משמעותי במצבה הבטחוני של ישראל. השלום, ולו גם במרכיב המינימלי שלו, אי-מלחמה עם ישראל, הוא הישג שמאפשר היום למדינת-ישראל להסתכל אחרת על בעיות בטחונה ועל העומס שמוטל על העם ועל המשק".

„ואל נשכח, עד לכריתת חוזה השלום בין מצרים לישראל לא היתה מלחמה בין העולם הערבי לבינינו שמצרים לא הובילה, או לא הובילה לקראתה את העולם הערבי. לא היתה הפסקת לוחמה, בלי שמצרים היתה הראשונה לעשות זאת. תמיד האחרות הלכו בעקבותיה, ממלחמת העצמאות ועד למלחמת יום-הכיפורים. קיים שלום בן שבע וחצי שנים. לא אידיאלי, אבל בכל-זאת שלום. מציאות של אי-מלחמה, של נוכחות הדדית, של טיסות מטוסים ישראליים לקהיר ומטוסים מצריים מקהיר לנתב"ג.

בן-גוריון אמר לי פעם בשיחה דבר שהוא תקוע לי כמסמר בראש: מעולם לא הורדנו מעמון, מואב ואדום. הבית נחרב פעמיים על-ידי מעצמות-על, בבל ורומא. כלומר, רצוי ליהודי לא לריב עם המעצמות".

אתה היית שגריר בוושינגטון ואתה מצוי גם היום במגע מתמיד עם האמריקאים. האם אנחנו בעצם „מושבה אמריקאית"? מהו מרחב התמרון שלנו כאומה עצמאית?

„אני חושב שבתחום הפנימי יש לנו מרחב תמרון כמעט מוחלט – איזו חברה נקיים, איזה משק – הדבר תלוי בידינו".

ובתחום הצבאי-מדיני?

„בתחום המדיני-בטחוני, אין ספק שמידת המעורבות של מעצמות העל, ארצות-הברית וברית-המועצות, בסכסוך הערבי-ישראלי, היא משמעותית. מדינות ערב הרדיקליות ביותר, בראשן סוריה, עיראק, לוב, אינן יכולות להעלות על הדעת בניית עצמה צבאית רצינית נגדנו בלי הסתייעות מאסיבית בברית-המועצות".

„לפיכך אין לנו מנוס מהקשר עם ארה"ב, מה גם שמאחורינו אין מדינות יהודיות שמייצרות נפט, או יכולות לשמש תהליך כלשהו לסיוע כספי מבחוץ. סוריה, כדי לאפשר את הצטיידותה הצבאית, מקבלת בממוצע 700-800 מיליון דולר לשנה ממדינות הנפט. והיו תקופות

המשך בעמוד הבא

תשמ"ז

אוויר פסגות

אמנון סלע

שנים רבות מרחפת מעל העולם אימת המאזן הגרעיני. מועקותיהן הקטנות של הבריות ומצוקותיהן של אומות קטנות, שגם הן לפרקים איומות על פי דרכן, טורדות את האימה הגדולה ההיא, אולם יש הנותנים בה סימנים ולפתע פתאום היא מזוקרת למען נזכור ולא נשכח כי העידן הגרעיני שונה מכל קודמיו. הפיסיקאים העוסקים בגרעין מזיזים את מחוגי השעון הגרעיני הצעים בדרכם אל השעה ה־12, דקה קדימה או דקה אחורה, אבל מי קורא את בטאון מדעני האטום? ובכן, לאלה שאינם קוראים ממציאה האימה תזכורות כמו אסון הכור בצ'רנוביל, הנורא באסונות האטומיים הידועים עד כה. במה נשתנה העידן הגרעיני מכל קודמיו? לראשונה בתולדותיו הביא האדם הנבון תרופה סופית לכל תחלואי האנושות: השמדה הבאה כחתף, מכת פתע אחת וכל כדור הארצות הזה יתארה בתמורות עשן רדיואקטיבי. בינינו ובין חזון הבלהות הזה ניצבת אותה תבונה רופסת של האדם ויכולתו להידבר ולהסכים על הקיום האנושי שמעבר לערכים, מעבר לדמוקרטיה וטוטליטאריות, מעבר לקומוניזם ולאורח החיים האמריקאי, מעבר לבעיית יהודי ברה"מ ועתיד הגדה המערבית.

מאזן האימה היה תהליך בלתי מספק לתוכר

לרוסים אין מבחר גדול של אפשרויות, הם ייאלצו ללכת לוועידת פסגה כאשר ידוע להם היטב כי האמריקאים מעוניינים בה בדיוק כמותם

קומוניקציה בין מזרח למערב בתקופת המלחמה הקרה. הוא לבש ממדים מפלצתיים בימים בהם לא השכילו המעצמות לקיים ועידות פסגה מזומנות, בימים בהם ניסו האמריקאים וגם הצליחו להחליף את המונופול שהיה להם על נשק גרעיני בעדיפות גרעינית; בימים בהם ניסו הרוסים לחפות על נחיתותם הטכנולוגית באמצעות ראשי נפץ אדירי מגאטונז'. העקרון אותו הכתיבו האמריקאים, בעלי העדיפות הטכנולוגית וממציאי הדוקטרינות האסטרטגיות של עידן הגרעין, היה: הרבה ראשי חץ מתפצלים ומדויקים ככל האפשר, חלקם יכוון נגד מרכזי אוכלוסיה וחלקם נגד מתקנים צבאיים. שום ציוויליזציה לא תוכל לשאת בעונשם של אלה וכך יהפכו כלי המלחמה לכלי הרתעה. העקרון שהשתלט על הזירה הגרעינית היה, איפוא, איום בהפצצה גרעינית של אלפי ראשי חץ מכל צד, כלומר איום אופנסיבי הדדי שיצר את גורם ההרתעה. עד שהתעשתו קברניטי העולם כבר מלאו מאגרי הנשק אלפי ראשי חץ שדי בהם כדי להפוך לאפר את כל היפה והמכוער שיצר הגזע האנושי מעודו. כאשר חודשו שיחות הפסגה בתוך רעל החשדות ותסיסת ההאשמות ההדדיות בדבר הקומוניזם המאיים להשתלט על העולם והאימפריאליזם המצמית כל חלקה טובה, הצליחו המעצמות להסכים בעיקר על הטפל ורק על מעט מן העיקר. בין הדברים עליהם הוסכם בזמנו (1967) היה גם מניעת מלחמה בחלל, אולם ההסכם, שהפך כיום להיות „המטריד” ביותר, עסק ברובו בהגבלת מערכות טילים־נגד־טילים (1972). גם הלוחמה בחלל וגם מערכות הטילים־נגד־טילים היו נוחים יחסית להסכם כפני שהראשונה נראתה בשעתו כנמצאת מחוץ לטווח ההישג הטכנולוגי המיידי, ואילו מערכות הטילים־נגד־טילים נראו בשעתן כמיותרות מפני שאיש לא האמין כי יהיה בכוחן לבלום את ראשי החץ המתפצלים שהוצבו אז לראשונה. כבר אז הבינו מנהלי המו"מ כי מלבד תוכנם של ההסכמים עצם הדיון הוא בעל חשיבות מפני שיש בו כדי להוסיף יציבות למערכת הבינלאומית הרופפת. ההסכם בין המעצמות בדבר הגבלת מערכות טילים־נגד־טילים נחתם, איפוא, כדת וכדין ובתוכו סעיף (5) כלהלן: 1. כל צד מקבל על עצמו לא לפתח, לנסות, או להציב מערכות טילים־נגד־טילים או רכיביהם שבסיסם בים, באויר, בחלל, או שהם ניידים על פני הקרקע".

ב־1983 הכריז הנשיא רייגן על יוזמת ההגנה האסטרטגית, כלומר על דוקטרינה אסטרטגית חדשה, שגם אותה ביקש כמובן לכפות על הרוסים. גם האמריקאים עוד לא פתרו את כל הבעיות הטכניות הכרוכות בתוכנית החלל של הנשיא רייגן, לא־כל־שכן הרוסים, המפגרים אחר האמריקאים. בתחילה היתנו האמריקאים את עצם קיום הוועידה בכך שהרוסים לא יתבעו לדון שם בתוכנית החלל האמריקאית, לאחר מכן תבעו האמריקאים מן הרוסים לקבל עליהם את לוח הזמנים האמריקאי לגבי מחקר, פיתוח והצבה, כלומר, לגבי כל אותם דברים שנאסרו בהסכם הטילים־נגד־טילים משנת 1972. לאחר ששכך מעט הלהט האמריקאי לגרור את הרוסים אל שולחן הדיונים על נתונם, להט שניזון מן האמונה כי במרוץ חימוש פתוח תנצח הטכנולוגיה האמריקאית העדיפה ותכריח את הרוסים להתחנן להסכם על פי תנאים מוכתבים, התברר לממשל האמריקאי כי גם משאביו מוגבלים וכי הקונגרס איננו אץ לאשר כל יומרה של הנשיא. אכן, „מלחמת הכוכבים” עלולה להטיל את העולם לתוך מירוץ חימוש מחודש, ולפי שעה היא מותחת את המשאבים הכלכליים, גם את אלה הנרחבים יותר של האמריקאים, ועוד יותר, את אלה המצומצמים יותר של הרוסים. אין איש יודע מה היה בלבבו של שווארדנדזה כאשר אמר לאחר שיחתו עם שולץ כי 'ידו של השכל הישר היתה על העליונה' כאשר הונחו 'היסודות לקיום ועידת פסגה פרודוקטיבית'. ייתכן כי לא נעלמה ממנו הבקורת שמתחו בעלות בריתה של ארה"ב על „מלחמת הכוכבים”, וכי הוא יודע היטב את הקשיים הטכנולוגיים הניצבים על דרך המחקר, הניסוי וההצבה של מערכת החלל האמריקאית, אפשר כי אפילו גונבה לאזנו הבקורת של המפלגה הדמוקרטית לאמור: כמה פנים מתוכנית הנשיא להתעצמות צבאית אינם אלא „חגיגת בזבוזים פראית ללא היגיון אסטרטגי וללא תוכנית הגנה כוללת”. בקצרה, כאשר הציעו האמריקאים לדחות את הצבת הכלים האסטרטגיים בחלל כמחווה נדיבה לרוסים, למעשה לא עשו אלא את מה שכפו עליהם נסיבות מבית ומחוץ, אלא מאי? לרוסים אין ברירה בין מבחר גדול של אפשרויות, הם ייאלצו ללכת לוועידת פסגה גם כאשר ידוע להם היטב כי האמריקאים מעוניינים בה בדיוק כמותם. כלל לא ברור כי תוספת „המימד הרביעי” – החלל (לאחר היבשה, הים והאויר) – תביא לעולם את ברכת השלום המובטחת. היציבות הבינלאומית היתה כרוכה באימה בעידן ההרתעה האופנסיבית וייתכן כי האימה עוד תגדל בעידן ההרתעה הדפנסיבית. בעבר, כמו בעתיד, תשאר אונת התבונה השמאלית במזרח והימנית במערב, וביניהן יחבר „הקו החם”, דקיק ושביר כשהיה.

הרוסים, כאמור, ייאלצו ללכת לוועידת פסגה אשר גם האמריקאים מעוניינים בה, מפני שאין הקומוניזם מספק את התשובות הנכונות לכלכלתה של מעצמה השואפת למעמד בכורה עולמית, מפני שהעניינים באפגאניסטן יגעים, מפני שהישגי מדיניות החוץ הסובייטית במזרח התיכון ובאפריקה אינם משביעי רצון ומפני שהרוסים נאלצים לקצץ בהוצאות הצבאיות. לפיכך רואות עינינו מהלכים משונים, מאיימים ומבטיחים בעת ובעונה אחת. דומה כי אפשר להגדיר את מהלכי המעצמות בשבועות האחרונים כמהלכי הערכות שנועדו להכין לצדדים עמדות פתיחה נוחות יותר לפני ועידת הפסגה. בהחלט יתכן כי מותר היה לעצור את זכארוב לאחר שיושבו המחלוקות הכרוכות בפתיחת הוועידה, או לפחות לדחות את דבר מעצרו עד אז, אבל מעצרו מאפשר פתיחה נוחה יותר לנושא זכויות האדם אשר האמריקאים מעוניינים להעלות בוועידה. בהחלט ייתכן כי דנילוף איננו סוכן חשאי, אלא סתם כתב אשר לאחר חמש וחצי שנים בברה"מ הניח לרוסים להפילו בפח של פתאים. אין כל ספק כי הרוסים מעוניינים להקל בפשעו של זכארוב וליחס לו רק איסוף תמים של מידע ואילו האמריקאים נוטים להתעלם מרגישותם של הרוסים לכתבים סקרנים, אבל כל אלה הם דברים בטלים בחשיבותם לעומת הנושאים המרכזיים העומדים לדיון בוועידה פסגה. אכן, האמריקאים כמו

כאשר הציעו האמריקנים לדחות את הצבת הכלים האסטרטגיים בחלל כמחווה לרוסים, לא עשו אלא את מה שכפו עליהם נסיבות מבית ומחוץ

הרוסים מפליאים לנהל את מדיניותם על כמה מישורים בעת ובעונה אחת. על מישור אחד מתחוללת הדרמה זכארוב/דנילוף בתוספת נופך גירושם של 25 דיפלומטים סובייטיים מן האו"ם. על גירוש זה אמר שווארדנדזה כי גם לפניו היה מספר חברי המשלחת הסובייטית לאו"ם פחות מ־218, המספר שנקבע על־ידי האמריקאים. עוד הוסיף שווארדנדזה ואמר „אם סבורים האמריקאים כי הם יוכלו לנהוג בשרירות ללא עונש, אין הם אלא טועים. אנחנו כמובן נגיב” אולי. בינתיים הסכימו שני שרי החוץ כי אכן, מקרה זכארוב/דנילוף עומד במכשול בדרך לפסגה. ובכן, נוסחה כבר נמצאה, אולם הדברים הגדולים באמת מתרחשים הרחק ובלי קשר למכשולים האישיים הללו. לפתע פתאום הופשרו הסכמים לגבי בטחון אירופה, נקבעו כללים בדבר גודל הכוחות עליהם צריך להודיע לפני יציאה לתמרונים, נמצאה נוסחה להפחתת מספר הטילים לטווח בינוני המוצבים באירופה, הרוסים הסכימו לראשונה לאחר שנים רבות שהכוחות הגרעיניים של בריטניה וצרפת לא ייכללו בתוך מצבת הכוחות של ארה"ב, ואולי גולת הכותרת, הרוסים הסכימו, לאחר מאמצים שנמשכו שנים, לבקורת של מתקנים גרעיניים על אדמת ברה"מ. כל הדברים הללו דורשים עוד ליבון, מיקוח וניסוח, אבל לצורך זה יש צוותי מומחים ולצורך זה מכנסים ועידה בינלאומית. זהו המישור החשוב ואלה הם הדברים בהם תלויה יציבותה של המערכת הבינלאומית. אם ימצאו פתרונות מניחים את הדעת לנושאים חשובים אלה סביר כי גם לנושאים משניים כמו אפגאניסטן, המזה"ת והדרום אמריקה ימצאו נוסחאות מתאימות, אם כי אולי לא יהיה בהן כדי להניח את דעת המדינות הנוגעות בדבר, אפגאניסטן, ישראל, ירדן וניקרגואה, למשל, לפיכך אולי גם יהיה בלתי־אפשרי לכפות פתרונות אלה, או לפחות לא את כל הפתרונות בשלמותם ובכל האזורים הנזכרים. אולם מכיוון שעבורנו עניין המזה"ת הוא החשוב ביותר מן הראוי שנסב עינינו אל זירה זו ונבחן אותה בהקשרה הגלובאלי.

לראשונה, זה שנים רבות נקטו הרוסים יוזמה ופנו אל מדינת ישראל בהצעה למגעים דיפלומטיים ישירים. עילת היוזמה היתה משנית וחסרת חשיבות כשלעצמה – הרכוש הרב של הכנסיה הפרבוסלבית בישראל – אולם גם לשולחן הפינג־פונג שעליו שיחקו נבחרות סין וארה"ב לא היתה חשיבות בפני עצמו. אכן, יש הבדל בין סין וארה"ב לבין ישראל וברה"מ, לא את המדינות אנו באים להשוות פה אלא את הטכניקה של תחילת המגעים, לאחר ניתוק מר ומכאיב בין מדינות היכולות למצוא אינטרס משותף. אין כל בטחון כי המועט מכיל את המרובה. אפשר שהיוזמה בעניין רכוש הכנסיה

לא כוחה ולא עוצם ידה של מדינת ישראל שחררו את יהודי ברה"מ שהורשו להגר, אלא עוצמתה של ארה"ב והאינטרס שיש לברה"מ

הרוסית תסתיים בלא כלום, או בהסכם מתסכל העוסק רק בעניין הרכוש; ואפשר גם כי בתום המהלכים הללו יהיו היחסים בין שתי המדינות עוד גרועים מבראשונה, אבל הסיכוי שווה את הנזק האפשרי הגלום, אולי, בנסיון. כדאי לפרוש את יריעת האינטרסים ההדדיים של ברה"מ וישראל, שכן ההתמקדות בנושא היהודי מעוותת את התמונה. אין כל ספק כי גורלה של יהדות ברה"מ והסיכוי שחלק ממנה ירצה להגר לישראל חייבים להיות נושא לדאגה מתמדת של כל ממשלה בישראל, אולם ממשלת ישראל חייבת להיות מעוניינת בקשרים וביחסים נורמליים עם ברה"מ גם ללא קשר לגורל הקהילה היהודית שם, מפני שהוסנה של ישראל כמדינה קטנה תלוי בין השאר גם ביחסים הדיפלומטיים שהיא מקיימת בעולם וביכולת התמרון הדיפלומטי שקשרים אלה מאפשרים לה. צריך שיהיה לברה"מ מה להפסיד כאשר היא מגבירה את עוינותה כלפי מדינת ישראל וצריך שיוכל נציג ישראלי בירושלים ושגריר ישראלי במוסקווה להביע את מחאתו נגד משלוחי נשק למדינות המכריזות על רצונן להשמיד את מדינת ישראל, בצינורות דיפלומטיים מקובלים בפני נציגים סובייטיים רשמיים. ידוע כי אין כוחה של ישראל גדול בהתמודדות עם מדינה כברה"מ, אבל גם קורט נוסף של השפעה הוא משהו לעומת הריק של ההווה. יהודי ברה"מ זקוקים לדגל ישראלי שיתנופף במוסקבה מעל בניין השגרירות יותר משזקוקים לו יהודי ארה"ב בוושינגטון. כל הקלה בתעמולה הסובייטית נגד מדינת ישראל באפריקה ובאסיה יש לה משמעות של ממש, כל תוספת שווקים רשמיים למדינת ישראל בגוש המזרחי יש בה ממש. בחידוש הקשרים בין ברה"מ למדינת ישראל יש כדי לחזק את הכוחות המתונים במדינות ערב וכדי למתן את הכוחות הקיצוניים. לכן אסור לנו להגביל את מרחב ראייתנו הדיפלומטית לנושא היהודי בלבד, כשם שיש למהר ולהפקיע את נושא יהדות ברה"מ מן הזירה המפלגתית, שכן גם הפוליטיקאי האמיץ ביותר ושוחר הטוב ביותר לא יוכל להתעלם מכוחם האלקטוראלי של עולי ברה"מ. לדאבון הלב, בשל אטימותם של השלטונות הסובייטיים ובשל מדיניות הלאומים של ברה"מ, לרבים מן העולים הללו־עדיין יש משפחות בברה"מ. יתר־על־כן רבים מבין עולי ברה"מ לא יצליחו לעולם להשתחרר מן הסוציאליזציה הסובייטית אשר עיצבה את השקפת העולם שלהם, גם אם נושאי אהבתם ושנאתם השתנו. לרבים מהם נתחלפה תחושת החופש עם יציאתם מברה"מ בתחושת עוצמה ואין הם מוכנים לראות ולהבין כי יחסי הכוחות בין ישראל הקטנה לבין ברה"מ נשארו כשהיו גם לאחר שהם עצמם יצאו ממנה. אכן, קשה להסכין עם העובדה כי לא כוחה ולא עוצם ידה של מדינת ישראל שחררו את יהודי ברה"מ שהורשו להגר משם, אלא עוצמתה של ארה"ב והאינטרס שיש לברה"מ ברצונה הטוב של ארה"ב. לחץ של עולי ברה"מ ושל המפלגות המקוות להבנות מרגשות עזים ומראיית עולם חד צדדית, עלול לגרום לכך כי משאלת יהודי ברה"מ יוותר ריטואל בלבד. כל דיפלומט ישראלי, אמריקאי או אחר ידע כי עליו לומר כמה מלים חריפות יותר או פחות בעניין יהודי ברה"מ ואז יהיה חופשי לדון בעניינים אחרים: לחץ כבד מדי עלול לסכל את כל היוזמות והמגעים, שכן ישראל זקוקה ליהודי ברה"מ והם זקוקים לה, ואילו ברה"מ לא תנזק הרבה גם אם לא תתיר את יציאתם. ובינתיים הולכת קהילת יהודי ברה"מ ונשחקת, עוברים עליה כל התהליכים המאפיינים קהילות יהודיות אחרות בעולם, התבוללות וניתוק ממדינת ישראל, ואולי עוד ביתר עוצמה. יש סיכוי לפתיחת שערי ברה"מ מפני שחוג ראייתה של ברה"מ הוא גלובאלי והממשלה הסובייטית מתרשמת מן הלחץ של ישראל ושל מדינות אחרות בעולם, ובעיקר מלחצה של ארה"ב, כי יהודי ברה"מ הם נכס פוליטי יקר אשר תמורתו אפשר לדרוש, ואולי אפילו, לקבל נכסים אשר ברה"מ מעוניינת בהם. הממשלה הסובייטית היתה מוכנה ליזום מגע עם מדינת ישראל בידועה היטב שזו לא תוכל שלא להזכיר את בעיית יהודי ברה"מ בראש דאגותיה, היא גם היתה מודעת לחשש שצעד כזה עלול לעורר במדינות ערב, מכאן שבעצם היוזמה יש מעין רמז שברה"מ מוכנה לבחון גם את יחסה להגירתם של היהודים. ברה"מ מקווה כמובן שעצם נכונותה לדון עם מדינת ישראל בנושא כלשהו תישא פירות של רצון טוב כלפיה בארה"ב ובעולם המערבי כולו, אולם עיניה נשואות אל אופק רחב מזה, אל זירת המזה"ת כולה. חשיבותה של ישראל בזירה זו עולה כל אימת שנראה כאילו יש סיכוי לתזוזה כלשהי בנושא השטחים ובנושא הפלשתינאי. אם תצליח ברה"מ להשתתף בוועידה בינלאומית יחד עם ארה"ב, יחול שיפור משמעותי במעמדה במזה"ת, אם כי לאור נסיון העבר מותר להניח כי ימיו של השיפור יהיו כימי הוועידה. ברה"מ עוד לא מצאה את הדרך להבטיח לעצמה מעמד של קבע במזרח התיכון. אם עבור שיפור כזה יש לשלם בחידוש היחסים עם מדינת ישראל ובפתיחת השערים להגירת יהודים, אין המחיר גבוה מדי, והרי מאידך גיסא ירדן ומצרים כבר הודיעו שאין הן מתנגדות לחידוש היחסים עם מדינת ישראל. יתכן כי ההתנגדות האמריקאית לוועידה בינלאומית בהשתתפות ברה"מ היא במסגרת ההערכות לקראת ועידת הפסגה, בה נגענו לעיל, כלומר צעד טקטי שנועד להקל על המו"מ בנושא

בעבר, כמו בעתיד, תשאר אונת התבונה במזרח והימנית במערב, וביניהן יחבר „הקו החם”

זכארוב/דנילוף, ולאפשר לארה"ב עמדות פתיחה נוחות יותר. אם אכן כך הדבר אסור לישראל לוותר בעניין זה שכן הפסגה כנראה תתקיים, ולעומת זה ללא ועידה בינלאומית יהיה קשה לישראל למצוא פתרון נאות לבעיית השטחים, אשר המשך החזקתם ללא פתרון נראה לעין מאיים לקרוע את החברה הישראלית מבפנים. האינטרס ההדדי של ברה"מ וישראל נראה־עתה ברור יותר: ועידת פסגה של המעצמות הגדולות עשויה לחדש את אוירת הדטנט, כלומר, להפחית את סכנת העימות הגרעיני בין המעצמות; באוירת דטנט יש סיכוי טוב יותר ליציאת יהודים מברה"מ; ועידה בינלאומית כמסגרת דיפלומטית להמשך המגעים הישירים בין ישראל לשכנותיה, עשויה לגרום לחידוש היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לברה"מ; ועידה בינלאומית עשויה להעלות פתרונות לבעייה הפלשתינאית ולפטור את ישראל מעונשה של זו. על־פי ההערכות במחנה הפוליטי הישראלי נראה כי אלה הסבורים שהמצב העכשוי בשטחים הוא טוב, וכי התנחלויות נוספות עוד ישפרו אותו, הם גם המתנגדים לוועידה בינלאומית, ואילו אלה שאינם רואים בוועידה הבינלאומית מחיר שאסור לישראל לשלמו, הם גם אלה החרדים מפני התהליכים הקשים העוברים על החברה הישראלית לא במעט בשל המשך ההחזקה בשטחים.

מתש"ח לתשמ"ז

שקיבלה יותר ממיליארד וחצי דולר לשנה. מול הגיבוי הסובייטי לעוצמה הצבאית הסורית אין לנו מנוס מהסתייעות בארה"ב. וזה ההישג הגדול של המדיניות הישראלית – היכולת להסתייע באמצעי לחימה ובסיוע כלכלי הדרוש לישראל בשל עומס הבטחון עלינו".

„לכן קודם כל, בגלל מעורבות המעצמות, אין מנוס מלהסתייע בהן. לכך יש מגבלות מסויימות. תלות מסויימת. אבל תלות זו איננה פוגעת בצורכי הבטחון החיוניים של מדינת ישראל ובמידה ידועה של חופש תמרון מדיני. אין לנו חופש תמרון מוחלט.”

„שום ממשל אמריקאי מאז מלחמת ששת הימים לא תבע מאתנו נסיגה בסנטימטר אחד בלי פתרון מדיני. אני חושב שביחסינו עם ארצות־הברית הגענו למצב שארצות־הברית רואה את האחריות למציאת הפתרון המדיני מוטלת על הצדדים לסכסוך ואין ברצונה לכפות פתרון מוסכם עם ברית־המועצות. אני חושב שזו התפתחות חיובית. ארצות־הברית מוכנה ליוזמות, אבל רק כאשר תראה ששני הצדדים מתקרבים זה לזה במידה מספקת.”

יצחק רבין, אולי לסיום השיחה בינינו. נטלת חלק כמעט בכל מלחמות ישראל כלוחם, כמפקד, כרמטכ"ל, כשר־בטחון או כאדם שהיה מעורב פוליטית במאבקים. מה היה הרגע הקשה ביותר שעבר עליך בפרקי החיים האלה ומה היה הרגע המאושר ביותר? ועל מה אתה מתחרט?

„הרגעים הקשים ביותר היו לכאורה במלחמת העצמאות, שבה היתה לי הזכות לפקד על חטיבת „הראל”. ירושלים נצורה, 80 אלף יהודים מחוסרי מזון ומים, מופגזים. אבל אולי הנאיביות, אולי חוסר הידע, גרמו לכך שהתקופה הזאת איננה התקופה הכי קשה שלי. פרק הזמן הכי קשה היה ערב ששת הימים. משום שראיתי שנוצר מצב שישראל עומדת מול קואליציה מלחמתית־ערבית של כמעט כל מדינות ערב. ואנחנו לבד. שלא כמו ב־56', היתה זו מציאות שהזכירה את מלחמת העצמאות, בנסיבות שנראו לי יותר חמורות ממנה. כי מלחמת העצמאות התפתחה בהדרגה.

„אוסיף ואומר שאולי חלק מן המהלכים בצפון, וכן פעולת סמוע, בהר חברון, יצרו את הרקע למצב הזה. הייתי סבור שאנחנו נכנסים למציאות שמחייבת מלחמה, שהפתיחה חייבת להיות שלנו, בזמן שכל העולם מזהיר אותנו ואומר, כביכול: 'על אחריותכם'. בנסיבות צבאיות שאין הפתעה אסטרטגית; לכל היותר הפתעה טאקטית. ולבד. לא פלישה צבאית אנגלו־צרפתית למצרים, ניטרול יתר מדינות ערב, מטוסים צרפתיים וטייסות צרפתיות בישראל. ושאל אותי אחד השרים בממשלת אשכול: מדוע אשכול ואתה צריכים להיות גיבורים יותר מבן־גוריון ודיין? האם הם יזמו מלחמה, כשמיצרי טיראן היו חסומים, לפני שהבטיחו מעורבות צבאית אנגלו־צרפתית תוך במועצת הבטחון לכל החלטה כנגדנו? ערב ששת הימים היה שינוי מבחינת המוסכמות המחשבתיות בישראל, וגם בחוגים פוליטיים וצבאיים, מתי יוצאים למלחמה יוזמה או מתי פותחים באש, בלי גיבוי של מעצמה לא עושים זאת, חשבו קודם־לכן.”

„הרגע המאושר ביותר היה גם־כן מלחמת ששת הימים, כשהגענו לאיחודה של ירושלים. הורי נפגשו לראשונה בהגנת העיר העתיקה ב־1920, התחתנו ב־1921, נולדתי בירושלים ב־1922. במלחמת העצמאות הייתי בירושלים כמפקד חטיבת „הראל”, בתקופת המצור, בלחימה הקשה יחד עם חטיבות אחרות, בפריצת הדרך לירושלים הנצורה. הנה, ניתנה לי הזכות, כרמטכ"ל במלחמת ששת הימים, להיות שותף לשחרורה ואיחודה של ירושלים. נו, על מה ילד יהודי, נער יהודי, אדם יהודי יכול לחלום – נולד בירושלים, נלחם בירושלים והנה הוא שותף לאיחודה של ירושלים וקביעתה כבירת ישראל?”

אנחנו כולנו עושים גם טעויות. בתחום הזה של פיקוד, של אחריות, על מה אתה מתחרט?

„תראה, במבט לאחור תמיד אתה מוצא שגיאות שעשית, טעויות. אני לא זוכר איזו טעות קרדינלית שהייתי מבודד אותה. אך אני מאמין, בחוכמה שלאחר מעשה, אם בתחום הצבאי ואם בתחום החיים הציבוריים־פוליטיים, כי ישנם לא מעט דברים שהיום לא הייתי עושה כפי שעשיתי”.

היית מחליף שנית 1150 רוצחים שפוטים תמורת שלושה חיילים?

„בנסיבות שהדברים התרחשו, התשובה היא כן, הייתי עושה אותו הדבר.”

עם כל מה שזה עשה לנו, שבירת האתוס שלא להיכנע לסחיטה, שלא לשכפל את הסחיטה.

„אינני חושב שהמיתוס הזה היה נכון. האמנתי, ואני מאמין גם היום, שברגע שישראלי, ודאי חייל ישראלי, נתפס ואין לי אופציה צבאית להביא לשחרורו עלי לנקוט אמצעים אחרים. אם אני משוכנע שהמשך החזקתו מגביל את חופש הפעולה שלי, של המדינה, מסכן את חייו, קשה לי לומר לעצמי שחייו הפקר”.

חייו לא היו הפקר. חייו היו חיי שבוי.

„אני מפריד בין שבוי בידי מדינה ערבית לבין שבוי בידי ארגון טרור. קודם־כל, צריך לחפש פתרון באמצעים צבאיים”.

מה היית אומר לאב במעלות שבא ואומר לך, האם דם בני או בתי פחות מדמו של גרזן, למשל?

„כאשר יש אופציה צבאית ואתה לא מפעיל אותה זו כניעה. אינני רואה מצב שבישראל יילקחו בני־ערובה ואין לנו אופציה צבאית. כמובן, אין טעם לבצע מבצע חילוץ שבסוף נמצא גוויות. מבצע חילוץ, בעיני, הוא מבצע שיש בו סיכוי להציל את מרבית החטופים”.

אני בעניין הזה לא שותף לדעתך, אבל לא הייתי רוצה...

„אני רק רוצה להוסיף, שהיו כבר תקדימים, ואני זוכר אותם היטב. בעקבות מלחמת יום־הכיפורים החזרנו מחבלים, מרגלים, תמורת גוויות חיילי צה"ל”.

היו תקדימים, זה נכון.

„אם אין לך אופציה צבאית, האם יש לך זכות מוסרית לבוא ולומר: יהרגו אותם או שהם יימקו בכלא? זו שאלה ממדרגה ראשונה, של כל אחד עם עצמו וכן מבחינה לאומית. לצערי הרב, לכל אורך הדרך, מ־68, עשינו עיסקות כאלה. בעניין מטוס „אל־על” שנחטף לאלג'יר – היתה עיסקה עדינה. אחר־כך היו עוד מקרים שהחזרנו מחבלים: אחרי ליטאני, ב־1975. מה שינה את המודד? מלחמת לבנון. שחררנו 4400 עצורי אנסאר תמורת שישה חיילים, שהם חלקם מאותה קבוצה של שניים מהשלושה שתמורתם החזרנו 1500...”

אבל אלה לא היו רוצחים שפוטים.

„הם היו התשתית האנושית הפיקודית הרצחנית של אש"ף בלבנון. חלקם היו רוצחים. לא שפוטים. מדוע לא שפוטים? כי ממשלת ישראל אז החליטה, בצדק, שבלבנון לא מחילים שלטון כיבוש ישראלי. אז לא היתה לנו אפשרות להעמיד אותם לדין, ולכן הם היו עצירים. מה ההבדל?”

שאלה אחרונה, יצחק. האם ישראל, בעתיד הנראה לעין, חזקה די הצורך להגן על עצמה מול כל איגוד כוחות מציאותי? – אנחנו עוסקים בשביתת האחוות, בספרות העברית וגם בשכונות. אני חוזר על שאלת השאלות: האם אנחנו חזקים במידה מספקת כדי להגן על עצמנו בעתיד הנראה לעין?

„אנחנו נמצאים במצב נוח. מצרים מחוץ למעגל המלחמה, עיראק רתוקה לחזיתה המזרחית במלחמתה כנגד איראן, דבר שמותיר את סוריה כאיום פוטנציאלי בעצם לבדה. כי אינני מעלה על הדעת שירדן תצטרף לסוריה לבד, כשהיא לא הצטרפה לסוריה ומצרים יחדיו. לכן, בתחום זה, המצב יחסית נוח. וזה כלבד מתיר לנו לעשות את מה שעשינו בשנתיים האחרונות, כלומר קיצוץ בתקציב הבטחון, כדי לסייע בשיקום הכלכלה הלאומית”.

„ואם ישתנה המצב, בלי שישראל תעשה מאמץ גדול ביותר בתחום הבטחון, התשובה תהיה בלתי־מספקת. המאמץ הקיים היום לא מבטיח עוצמה מספקת אם ישתנו הנתונים ותיווצר קואליציה מלחמתית ערבית רחבה יותר נגד ישראל, שתקיף מספר מדינות ערב. אך אם תשאל אותי האם יש בכוחה של ישראל, בסיוע הקיים מארצות־הברית, לעשות מאמץ כזה ולהעמיד את הכוח הנדרש להגן על עצמה מול כל איגוד כוחות ערבי, תשובתי היא חיובית”.

אולי זו בשורה טובה.

לאחר שעברתי פעם ופעמיים על הפרוטוקול שאלתי את עצמי: מהו העיקר בתחום המדיני העולה מדבריו של יצחק רבין? הוא שולח ברכת „יישר כוח” מאוחרת למנחם בגין על הסכם השלום עם מצרים; מודה שהוא, בראש ממשלה, בעצה אחת עם קיסינג'ר, היה משוכנע ש„צריך להגיע להסדר יותר יציב, אבל פחות משלום תמורת פחות מכל סיני”, כלומר – חלוקת סיני בקו ראס־מוחמד – אל־עריש.

ואשר לשאלת ארץ־ישראל, הוא צופה „תהליך מדורג של התפתחות דו־קיום שבשלבים ראשונים לא יהיה כרוך בהסדר מדיני עם גבולות ברורים”. יהיה זה, לדבריו, „תהליך של היווצרות הוויה ירדנית־פלשתינאית־ישראלית זה מקטר שמרבות השנים ימצא לה איזשהו פתרון לא ‚מרובע', לא בישטאנץ הרגיל”. על כל פנים, האיש שעמד בראש „מחנה־אלוקי”, אם קיים הוא עדיין בתפיסה פוליטית, קבע בסוגיה זו: „אני לא רואה את זה מתפתח בעתיד נראה לעין לגבול מבדיל טריטוריאלי, אלא למעין איזושהי חלוקה בתחום של מי אחראי על מה”.

וזו הרי „תבנית דיין” ולא „תבנית אלון”. שתי הערכות אלה, לגבי הדרום ולגבי המזרח, מעמידות את עמדתו הבסיסית של המערך במבחן קשה. עניין „הפשרה הטריטוריאלית בגבולות בני הגבוהי לא התקיים בסיני ומעטים סיכויו, „בעתיד נראה לעין”, להיות מבצע מדיני בחלוקה מחודשת של ארץ ישראל, הקובעת את גבולות השלום.

יצחק רבין מעיד כי היה מאוכזב על כי הסכמי שביתת הנשק ברודוס לא הביאו לאיזו יציבות, „אם לא שלום מלא”. הוא נטל חלק בשיחות ההן והיום הוא מדבר על אפשריותה של מלחמה נוספת. עודנו בעין הסערה. חשבון נפש. „תמונת מצב”.

אך היה גם משהו אופטימי בדבריו. הוא העלה זכר שעות קשות וקודרות במלחמת העצמאות וערב ששת הימים והשיב בחיוב על השאלה: „האם ישראל, בעתיד הנראה לעין, חזקה די הצורך להגן על עצמה מול כל איגוד־כוחות מציאותי?”

זה לא מעט באזור הזה שבו החלש זקוק לרחמי שמים.

רומנטיקן של יום קטנות / אניטה שפירא

תשמ"ז

„ביום שנלקח ב' (בילינסון) הריני אומר דוד" – כתב ברל כשנה לאחר מות בילינסון. „מעולם לא יכולתי לעבוד בלי קידמתאות. ועתה, באין ריע, באין דיין אשר למשפטו עמדתי בלבי יומיום, באין מוכיח, באין מי אשר לסוף מחשבתו השוות את מחשבתך והרגשתך, הריני מהלך גלמוד בעולם הציבורי" (ברל לברכה חבס 13.10.1937, גנזך ברל כצנלסון, בית ברל) מי היה האיש, אשר מותו היה מכה כה אנושה לברל?

בילינסון נולד ב־1890 בכפר קטן בצפון רוסיה. אבותיו היו גדולי תורה, אך משפחתו כבר היתה חילונית. היתה זו חילוניות בנוסח תחום המושב: שם לא היה ויכוח אם קיים עם יהודי או לא קיים. היתה זהות אתנית חזקה, שהתפתחה גורל שנבעה מתהליך של אמנסיפציה שנעצר ולא הביא לשוויון זכויות, ומציאות של חיים בגטו שהקרינו זהות לאומית. שם קיבלה הדת היהודית לא שמשה פרוזדור לנטישת הזהות הלאומית, אולם היא פתחה חלונות לתרבות הסביבה.

אהבתו הראשונה של בילינסון היתה נתונה לתרבות הרוסית במשמעותה הרחבה, במובן הספרותי, ובמובן הפוליטי. אל התרבות היהודית הגיע בגיל מאוחר יחסית. כאשר בא ארצה, והוא כבר כבן 34, לא ידע עברית, כמותו כיוסף טרומפלדור, רחל המשוררת, דבורה דיין ואחרים. הוצה בהגיע עד שכבש לו שפה קשה זו. מכתביו משקפים את מיגבלותיו של „כיבושו" זה. שפתו כשפרה נוקשה כלשהו, וכפעם בפעם נשתרבבו בה שיבושים, שברי ביטויים ואף שגיאות כתיב. תחילה נזקק למתרגם בדמותו של דב (שטוק) סדן, ואחר כך לעורך בדמותו של ברל.

כל ימיו חש עצמו נחות לעומת אלה ששורשיהם התרבותיים היו נעוצים במסורת היהודית, בתרבות העברית, כמו זלמן שז"ר, וכמובן ברל.

הביוגרפיה של משה בילינסון, בטרם עלותו ארצה, אפופה ערפל. הדמות היחידה מעברו המופיעה בדבריו או בדברי חבריו היא אשתו מאשה קבילנסקה, שחיתה באיטליה. וגם עליה אין אנו יודעים הרבה. לפי ברל, עזב בילינסון את רוסיה בן 22 – כלומר בשנת 1912, לאחר המהפכה הראשונה. ברל מרמז על משברי־נעורים קשים שעברו עליו; על פעילות פוליטית מגיל צעיר מאד שעליה שילם מחיר – סתם ולא פירש מהו. הוא אף מזכיר שלאחר המהפכה שנכשלה, השתייך בילינסון למפלגה מרקסיסטית אורתודוקסית, אך לא הבהיר איזו מהן. לאחר מלחמת העולם הראשונה ישב באיטליה. הוא לא חזר לרוסיה בעקבות מהפכת אוקטובר. האם עזיבתו את רוסיה היתה בגדר גלות, או שמא נסע ללימודים ו„נתקע"? על־פי השקפותיו היה קרוב למפלגה הסוציאל רבולוציונרית אך אין שום עדות שאכן השתייך אליה. בחירתו בפרייבורג, גרמניה, ללימודי הרפואה לא היתה מקרית. האינטליגנציה הנארודניקית, שעל מורשתה התחנך, ביקשה לשרת את העם: היא ראתה ברפואה, באגרונומיה, ובסיעוד מקצועות שהם בבחינת שליחות. „ללכת אל העם". בבואו לארץ, והוא כבר עתונאי ידוע, בחר שלא לעסוק ברפואה והלך לחבורת „מעבר" בפתח תקוה, לנסות כוחו בעבודה חקלאית, אף זאת בהתאם למסורת הנארודניקית. כמו רבים וטובים לפניו, לא עמד במבחן העבודה הפיסית, ועד מהרה עבר לעבוד בעתון.

כ־11 שנה עמד בילינסון על משמרת העתון. תחילה ב„קונטרס", אחר כך ב„דבר". פרט לברל לא היה אדם אשר העתון היה כה מזוהה עם שמו. הרבה פעמים היו ראשי התיבות „מ.ד." – מערכת „דבר" – מסתירים מאחוריהם את ידו של בילינסון.

ומקסמי השווא עלולים לגבור

כאשר נפטר בנובמבר 1936, והוא בן 46 בלבד, הותיר אחריו מאמרים שיכלו למלא כרכים רבים. על גדולות וקטנות, על הבית והעולם. לא היה נושא שהיה זר לו. תחילה, כך סיפר ברל, נרתע מלעסוק בענייני הישוב, שכן לא חש עצמו כבן־בית והעדיף לעסוק בפוליטיקה אירופית שבה התמצא היטב. אך עד מהרה נטמע, בסער נפשי, במעורבות עמוקה, לעסוק בחייה ובלבה של התנועה.

כמו אחרים בני דורו לא הבדיל בין עבודה וחיים פרטיים, ואלה נתערבבו באלה עד לבלי הפרד. איש ערירי היה. הוא גר במעונות עובדים ברחוב מאז"ה, בדירה שמול דירתו של ברל, כדייר משנה בדירתם של מרי ויצחק יציב (עורך „דבר לילדים"). מרי, בתדמיתה של אשה קרימה, היתה ידידת נפש שלו. כראוי לדמויות של הרומנטיקה הרוסית, בתקיים „משולש" זה בדירה הקטנה, כשלבסוף ויסותיו נתואים מעין הציבור. זמן מה לאחר מותו של בילינסון, בקיץ 1937, כתב יצחק יציב לברל: „לא כתבתי לך כל הזמן, כי לא יכולתי להתגבר על הרגש השליט בביתנו ועל הנעדר בו. מרי כמעט נוטה לעיני. איני יכול לעשות כלום. אין היא מסוגלת להיות יותר בבית רגע אחד בלי למוד בבכי. מה יהיה? צריך לגשת לסידור הכתבים. היא מאוד רגישה להקמת זכר לבילינסון. הנה הוא משתכנו זה הפצע" (א.ע. 104, תיקי ברל כצנלסון).

איש צנוע ועדין זה משך לבבות. „היש לך החברה המלאה של מידת סימפטיה שלך" – בתבה שירבטה לו רחל המשוררת. והוא ענה בבדיחות הדעת: „הנה מה שכותבת לי הצעירות אשר רוח השירה היה בהן" (א.ע. 104 תיקי ב"כ).

אבל הרגעים של קלות־ראש והתלוצצות היו נדירים בחייו. דימויו העצמי היה של חייל הניצב על משמרתו, וכידו נשקו, העט, ועליו מוטלת המשימה של ביטוי רוח האומה בין המצוקים שעליהם, בהשאלה, יושבות הסירנות המפתות את לב הספנים מן הדרך המובילה למטרה. המטרה עודנה רחוקה, הדרך קשה ומפתלת, ומקסמי השווא עלולים לגבור אם, חלילה, יתרפה החייל על משמרתו. ולכן חייו של בילינסון היו כסימון של רצינות שאין למעלה הימנה. לא לו הומור או חידודי לשון ואפילו לא אירוניה או סארקזם. אלה מותרים למנהיגים – החייל הפשוט בורח מפני הבלטת אישיותו, כמעט בורח על עצמו אנונימיות, ומוותר על ויקוקין דינור למען האפרוריות של מילוי החובה.

המטרה שאליה ביקש לנווט את ספינתו היתה במובן הגשמת הציונות. במכתב לדב שטוק (סדן) הגדיר את השקפת עולמו בזו הלשון: „אנו ציונים נאמנים, מדיניים, רחבים. אנו סוציאליסטים מתונים ורפורמיסטים. אני באופן מיוחד קרוב מאוד לסוציאל־דמוקרטיה הגרמנית" (בילינסון לשטוק, כנראה 1930, 401072 משה בילינסון, בית הספרים הלאומי). בעוד שאת ציונותו הגדיר במונחים מקסימליסטיים, את הסוציאליזם שלו הגדיר במונחים שבאותם ימים נחשבו בתנועתו כנמצאים על גבול הסוציאליזם. בדיקת דבריו בעזרת השאלה, כנגד מה הוא הגדיר עצמו – מגלה שהוא התנגד להתפיסות ציוניות נוסח אחד־העם, ולקומוניזם נוסח בית־המועצות בפרט ולמהפכנות בכלל. רדיקליזם ציוני ומתינות סוציאליסטית, אלה היו שני המרכיבים של השקפת עולמו של בילינסון. שניהם ילידי זמנם היו.

שנות העשרים נתאפיינו, מנקודת מבט ציונית, בתקוות גדולות בראשיתה של התקופה, ובמשבר החמור ביותר בתולדות ההתיישבות הציונית בארץ בסופה. הצהרת בלפור וכתב המנדט העניקו לציונות הכרה בין־לאומית ונתנו לתנועה את ההזדמנות ההיסטורית הגדולה לממש את תכניותיה על־ידי עליה המונית והתיישבות רחבת ממדים. אלא שכאן עלו התקוות הגדולות על שרטון ההגשמה. התנועה הציונית היתה תנועת מיעוט בקרב העם היהודי, והיא לא הצליחה לגייס לא את ההמונים ולא את ההון הדרושים למשימה הפרו־קוליאבית שנטלה על עצמה: שיקומו של עם ובנייתה של א"י. בשנות העשרים נראתה כל ההרפתקה הציונית כתלויה על בלימה. הישוב היהודי בארץ מנה ב־1930 כ־170 אלף נפש. ההתיישבות נעצרה. ב־1927 היו בתל־אביב מובטלים שליש מן הפועלים, ב־1928 היתה הירידה מן הארץ גדולה כפליים מן העליה.

בית המדרש הנארודניקי

אל מול אימת הכשלון דוחה בילינסון כל נאמנות אחרת מפני זו הציונית. במכתב להוגו ברגמן (שהתריס נגד התנפלותו של בילינסון במאמר על האנס קוהן, איש „ברית שלום") כתב בילינסון:

„אני מודה שמאוד קשה נעשה לבי בשנים האחרונות. אולי משום שזה שנים ואני הולך לישון ואני קם ממיטתי במחשבה אחת ויחידה, האם נבנה או אולי ניפול והכל לא ייעשה מאיתנו? אולי משום שבמשך חודשים רבים היה נדמה לי שהתנועה תהיה ועל קומץ אנשים קטן נטל כל העול, ואני בינהם בשורה הראשונה כי עם בזיון, והיה נדמה לי שבמלה בלתי זהירה אחת תלוי גורלנו. כלום הרבה היה חסר שבחודשים האחרונים הללו היו הקוראים המאוכזבים, הרגוזים, הרעבים שלנו, קוראים בין שורות העתון: תלכו לכם הביתה, כולכם – המסורה. (מכתב להוגו ברגמן, 24.6.1928 א.ע. 404 תיק 64).

אולם בילינסון של העתון לא העז לבטא בפומבי הרהורים כאלה. במקומם הוא ניסה להביא לתודעת הקהל הציוני, המובטל שלו, את ההכרה שכשלונות הם חלק בלתי נפרד ממאבקה של תנועת שחרור לאומית: כל תנועה עממית אותנטית, בין אם לאומית ובין אם סוציאליסטית, לא זו בלבד שהכשלונות מלווים אותה במצעדה אל יעודה, אלא אף המצעד מאופיין ב„אי ההרמוניה בין המאמצים ותוצאותיהם". „כל העמים היו אישים בפרוצם שחרור" – קבע לאחר כשלונה של הציונות לעורר את ההמונים היהודים. „כל העמים עגו בלעג ובבוז ובשוויון־נפש לנביאי שחרורם... ובכל זאת, שחרורם הגיע שעה קימת". („תנועות ומשבריהן", במשבר העולם עמוד 5). מה שקבע, בסופו של דבר, אליבא דבילינסון הוא, אם הגרעין הקשה, אותו אוונגרד או חלוץ, המעורר ומתוך את העם, ידע לפעול בשעה הנכונה ולהביא השחרור. האוונגרד נידון להיות בודד ועזוב באומה חוץ מבשעות הצלחתו. כך היה אצל כל העמים, כך גם אצלנו. „והכזיבה אותנו באיזה מובן שהוא הארץ הזאת, בעלותנו אליה מארצות הגלות? המצאנו פה דבר מה אשר לא ידענו עליו קודם והעלול לדחוף את בטחוננו באפשרות האובייקטיבית של הגשמת הציונות?... קיה רק זה שגם בחלקנו נפל אותו גורל שהיה לנחלה לכל מחנה חלוצי בכל תנועה עממית". (שם, עמוד 6).

הפניה במאמר זה להיסטוריה של תנועות שחרור לאומי, לשמות כמו מאצ'יני, מיצקביץ', גאריבלדי, פיכטה, יחד עם הפניה אל תולדות המהפכנות בעולם – המאופיינת על־ידי דנטון קנדורוסה, מרקס, לסל, לא היתה מקרית. הצורך לעגן את הבטחון בעתיד בדטרמיניזם היסטורי, מטריאליסטי או אידיאליסטי, היה שייך לרוח התקופה. מי עוד כבילינסון ניסה למקם את תנועת השחרור היהודית בתהליכים סוציאליים ופוליטיים גדולים של התקופה, ואלה – שניים היו מקורותיהם: התנועות הלאומיות והמהפכה הבולשביקית.

מבחינה כרונולוגית שייך היה בילינסון לעולי העליה השלישית, ואולי אפילו הרביעית. אולם גילו ההיסטורי היה אחר. הוא היה שייך לאותו חוג תרבותי המכונה בשם „העליה השניה". גילו, מוצאו, הרקע התרבותי שלו, וכן השקפת עולמו משייכים אותו לעליה זו. כביכול, טעה והגיע מאוחר, אך השתייך בלב ובנפש לעשור הקודם. זיקתו לעולם המחשבה הנארודניקי היתה דומיננטית יותר מכפי ששיער הוא עצמו. אמנם, הוא ייחס עצמו למחנה הרפורמיסטי של הסוציאל דמוקרטיה הגרמנית. אולם במנטליות, בטמפרמנט, בשיטות פעולה, שייך היה לעולם רוחני יותר סוער, הרוחש מעורבות נפשית ומחוייבות אישית הרבה יותר גדולה, הוא עולם המהפכנות הרוסית מבית המדרש הנארודניקי. ב־1928 כתב: „הסוציאליזם שמלפני המלחמה (מלחמת העולם הראשונה) היה עשיר בהרבה תכונות יקרות מאוד. היה בו מקסימליזם מוסרי, אי השלמה עם הרע, ציפיה לשינוי רדיקלי של החברה, פאתוס מהפכני, התמסרות נפשית, תביעה חמורה כלפי הפרט". („חיפושי האמת הסוציאליסטית", במשבר העולם, עמ' 157־156). במשפט זה הצהיר בעצם על השקפת עולמו, ולא היה בה מן המסורת הרציונליסטית המרכזאירופית, שלא לדבר על זו המערבית, אלא מן הלהט, „שמחת העקדה" המהפכנית הרוסית, שהנחילה לאנשי העליה השניה. לכן, מיד בבואו, מצא שפה משותפת והבנה עמוקה בקרב יוצאי העליה השניה, ובראשם ברל.

בילינסון הגיע ארצה לאחר שחזה באירופה בכשלונן של המהפכות שפרצו בעקבות מלחמת העולם הראשונה בגרמניה ובהונגריה. באיטליה היה עד לעליית הפאשיזם לשלטון. הנסיונות שנעשו בהשראת הצלחתה של קפיצת הדרך ההיסטורית ברוסיה הבולשביקית נכשלו כולם, חלקם תוך שפיכות דמים והשתלטות דיקטטורה. באותו זמן, גם בארץ הפריכה המציאות את התקוות הגדולות לקפיצת דרך היסטורית, לבניית חברה סוציאליסטית מן המסד ומהר. זו תבעה אורח רוח, סבלנות לצעדים קטנים שסופם להוביל למעשה הגדול. באותה, המציאות הארצישראלית, כמו זו העולמית, הכשילה את המהפכה והכתיבה אבולוציה איטית, רצופת התקדמות ונסיגה. אלא שהלך הרוח של חלוצי העליה השלישית והרביעית לא התאים לגישה כה מתונה, קרה, אפשר גם חסרת מעוף. הם באו ארצה שיכורי מהפכת עולם ותקוות בנין חברה חדשה, ומשנתקלו במציאות המשמימה חשו עצמם מרומים. להוריד אותם מעץ המהפכנות אל קרקע האבולוציה, לשכנע אותם להכיר בתהליך הממושך, שסופו, אולי, להביא אל המטרה המיוחלת: להשלים עם עובדות החיים שאינן מרנינות ולפתח אורך־רוח, אותה תכונה שאינה מצויה אצל צעירים הלומי תיקון עולם – זו היתה משימתו של בילינסון.

פאשיזם ובולשביזם

אלא שהיה גם צד שני למטבע. כיצד מחנכים תנועה להרחקת התקוות המשיחיות, כאשר הן המעניקות לה את ההתלהבות ומסירות הנפש, הן המשמשות לה חומר בעירה: איך מחנכים תנועה לרוץ מהר לאט? הדילמה הזאת של שמירת אש הבעירה לתנועה לאומית, ויחד עם זה חינוכה להשלמה עם המציאות המחייבת מדיניות של „עוד דונם ועוד עז", היתה הדילמה החינוכית של ברל ובילינסון.

בהקשר זה יש להבין את מאבקו הבלתי־נלאה של בילינסון בקסם שהילכה המהפכה הבולשביקית על בני הדור. הקסם היה בלתי מוגבל. המהפכה הופיעה במלוא הדרה, מחריבה עולם ובונה עולם חדש. לאחר הסבה של מלחמת העולם הראשונה, נתנה מהפכת אוקטובר את התקוה של אביב חדש לאנושות. שמש זרחה במזרח והכתמים שעליה טרם נתגלו.

בילינסון לא היסס להתייצב נגד עיקרי האמונה המהפכניים של בני־זמנו. הוא חתר לדה־לגיטימציה של המהפכה הבולשביקית כדגם של חיקוי ולמוקד הערצה. המהפכה הפכה לעריצות, גרס, משום שההיסטוריה אינה סובלת קפיצות דרך. ולכן במקום סוציאליזם, שוויון ועילוי האדם, הביאה המהפכה למשטר של עריצות. העם הרוסי, עם של מוז'יקים, לא היה בשל למהפכה. „ברוסיה נטל חבר קושרים את השורה על המהפכה האיכרית". („רומנטיזם וסוציאליזם", שם, עמוד 167).

בתנועת העבודה הארץ־ישראלית שרר אז הלך־רוח סלחני כלפי עיוותי משטר המהפכה. בן־גוריון, טבנקין, אליעזר ליבנשטיין ואחרים היו מוכנים להבין לצורך בטרור הבולשביקי. לא כן בילינסון. לדידו, כל רלאטיביזם מוסרי היה פסול מכל וכל. השיטה המתירה למנהיגות להקריב דור לטובת הדורות הבאים, מבלי לשאול את פיו, לא נתקבלה על דעתו. הוא ראה בה השחתה מוסרית, ונאבק נגדה כאתיקה שאיננה יכולה לשמש מצפן לתנועה שמהותה היא מוסרית.

כבר בשנות העשרים התייחס בילינסון אל מחלת הדור, זו שיעקב טלמון יכנה כעבור ארבעים שנה בשם „עידן האלימות". דומה שהיה אחד הראשונים שהבחין בקווי דמיון בין המתודולוגיה השלטונית של הפאשיזם והבולשביזם: הזלזול בהמונים בנוסח הפתגם „העם הרי זה בקר", התפיסה שהאוונגרד זכאי להנהיג, השימוש באלימות ובטרור ושלילת הדמוקרטיה. התנגדותו לשני המשטרים היתה עקרונית, נקיה מאופורטוניזם אידיאולוגי. לא השאלה אם טובים הם ליהודים או רעים הם ליהודים עמדה לפניו, אלא השאלה המוסרית העקרונית. הוא לא חיכה עד שהפאשיזם יתגלה כאנטי־יהודי כדי לגלות שזהו משטר עריצות. הוא הדין ביחס לקומוניזם.

מתוך שלילת העריצות לכל סוגיה הגיע בילינסון להערצת הדמוקרטיה. לא שלא הכיר בחולשותיה. וככל שנקפו השנים ומשבר העולם האירופי הלך והחריף, כן הלכו אלה ונתגלו. הדמוקרטיה לא השכילה להתמודד עם בעיית המשבר הכלכלי, עם האבטלה, עם הרעב ולבסוף עם התוהו ובוהו הפוליטי. משעמדה מול יריבים חסרי מעצורים ומוסר מימין ומשמאל, לא עמד לה כוחה להגן על נפשה. הנסיון של ויימאר היה לסמל הכשלון של הדמוקרטיה. כאן פשטה את הרגל תנועת הפועלים המאורגנת, הגדולה בעולם, נפלה ללא קרב – מתוך מורך לב מפני מלחמת אזרחים, בשל השמירה על ליגליזם שלא במקומו.

אך דווקא לנוכח חולשות אלה, שהסיטו רבים וטובים אל קוטב הטוטאליטריות השמאלית, כתב בילינסון, שישב באותם הימים בגרמניה והיה עד ל„גלייכשאלטונג", במכתב לברל מן ה־7.6.1933: „לא יתכן לעשות מסקנות ישרות־לב משינוי המשטר (בגרמניה – א.ש.) בלי שלושה דברים: גינוי הקומוניסטים, הפרדת האחריות במהות בינינו (הארץ־ישראלים – א.ש.) לבין הסוציאל דמוקרטיה (הבלטת ההבדלים) הגנה נמרצת על עיקרי הדמוקרטיה. אין ערכים וחרותים אנושיים יקרים יותר, הכרחיים יותר מעיקרי הדמוקרטיה, אשר כל האבנים נשלחות עתה אליה" (א.ע. 104 תיקי ב"כ).

עקרון הפגיעה המינימלית

התפיסה הדמוקרטית של בילינסון נגזרה מהשקפת עולמו הנארודניקית. לא היה בה האלמנט של קבלת הסטטוס־קוו הפוליטי והחברתי המאפיין את הדמוקרטיה המערבית. כמו המהפכנים, הוא מקבל את הזכות שינוי המציאות כמצוות עשה. כמהדכמותם הוא רואה בתפקידו זה את משימתו של אוונגארד בעל הכרה. אלא שבניגוד להם הוא דוחה מכל וכל אמצעי כפיה. לפיכך, תפקידו של המהפכן האמיתי „ללכת אל העם", לחנכו, להדריכו, לכוונו לאפיקי שינוי ותיקון. המהפכן כמנהיג העם – כך תפס בילינסון את מהותו של המהפכן. כך גם תפס את תפקידה של המנהיגות: לא מנהיגות המקבלת את רצון העם, אלא מנהיגות המכוונת את העם:

הוא היה רופא שרצה להיות פועל חקלאי והיה לעתונאי („קונטרס", „דבר"). נולד ברוסיה, חי מעט באיטליה, למד בגרמניה וכשעלה לארץ ישראל לחם את מלחמת יצירת השפה העברית ותקומת העם במולדתו. בימים אלה מלאו חמישים למותו של משה בילינסון

„המנהיג המוותר על דעתו, המסתלק מהיאבקות עם מחנהו כשמצפונו מצווה עליו את ההיאבקות הזאת, לא לבד שהוא חוטא לאמת, לא לבד שהוא חוטא לעצמו, אלא הוא חוטא גם למחנה שבחר בו להיות לו מנהיג ולא עבד" („לסיום פרשה פוליטית אחת, 19.6.35 בדרך לעצמאות, עמ' 451). „מנהיגות המוותרת לשם התשלום ולשם החיים הנוחים על היאבקות עם המחנה שלה וגם אינה מגלה לפניו את חומר מצבו ואינה מכינה אותו לשעת המבחן, יתכן שהיא טובה לעם בתיקונו בזמן בתיקונו, אך לא כן הדבר במצבו של עם, אשר כל חייו סכנה ובתקופה אשר כל שעה שלה מלחמה". („קריאה", 19.12.1932 בדרך לעצמאות, עמוד 451).

כנגד לנין, הנערץ על דוחקי הקץ, העלה בילינסון דמויות מופת אחרות: תומס מאסאריק, גאנדי, אישים אשר לא חששו להתמודד עם תנועותיהם, עם עמם, ועל־ידי חינוך ודוגמה אישית הפכו חולשה לעוצמה. החינוך, לדידו של בילינסון, בא להחליף את אמצעי הכפיה במכשיר לשינוי המציאות, שכן תנועה מוסרית אינה יכולה לבחור לעצמה כלי פעולה שאינם עולים בקנה אחד עם האתוס הבסיסי שלה. הרצינות, נחישות ההחלטה, בהירות הדרך, האנטי פלורליזם במחשבתו, לאמיתו של דבר, כולם מרמזים שאין בילינסון שייך לבית המדרש של הדמוקרטיה המערבית, לא בסגנונו, אף לא בתכניו.

אי־אפשר לסיים פרשה זו של מקורות יניקה והשפעה מבלי להזכיר את דבריו של בילינסון על התנועה הלאומית הפולנית בהנהגת פילסודסקי.

„דור מנקה את אשפת ההיסטוריה ואיננו, על אף כל החיצוניות המהפכנית, משנה את פני ההיסטוריה. דור מחריב בניינים שנרקבו, דור שובר כבלים והוא איננו דור בונה. דור גדול בתשוקותיו ואיננו מספק אותן. – – – דור אשר הרומנטיות שלו גובלת עם סנטימנטליות והפאתוס שלו עם הדיקלום, והמעשה עם הגיעמה, והעממיות עם ההמוניות, והשורשיות ההיסטורית עם פולחן המלים. („בצוואתו של דור הולך", במשבר העולם עמ' 89–88).

כמה מודרניים ורשימים לימינו מצלצלים דבריו אלה.

הצורך בשמירת ההתלהבות של תנועה עממית כד בכד עם חינוכה להשלמה עם איטיות ההגשמה, ובמקביל הצורך בחינוך לדמוקרטיה, הומניזם ותקוה לעילוי האדם, בא למבחנם המעשי בארץ ישראל ביחס לבעיה הערבית. זמן לא רב לאחר בואו ארצה נכנס בילינסון לוויכוח בשאלה זו. החלוקה ההיסטורית לשמאל וימין בישוב אי־פעם לא חפפה עמדות יוניות וניציות בשאלה הערבית. וכך התפלמס בילינסון ב־1925 עם אורי צבי גרינברג, איש השמאל דאז, המציג עמדות לאומניות קיצוניות בשאלה זו, ועם הוגו ברגמן הנמצא ימינה מבילינסון בקשת הפוליטית, אך מציג עמדות יוניות על גבול הקונסנסוס הציוני.

בילינסון מבחין בשאלת ארץ־ישראל בקו ההכרח שאין להימנע ממנו ובקו הפגיעה המינימלית. כמו רבים אחרים בתנועת העבודה, הבחין בילינסון בין הצורך של העם הערבי בארץ ישראל לבין צורך העם היהודי בה: המרכזים הלאומיים של הערבים מצויים מחוץ לארץ־ישראל; לעומת זאת, מעמדה של ארץ־ישראל כמרכז לאומי לעם היהודי הוא ייחודי. לפיכך, „זכותנו להקים בארץ־ישראל את ביתנו הלאומי היא זכות שאין כלל לערער עליה. אין צדק כזה ואין יושר כזה שידרשו מאת אנשים אובדים, שספינתם נטרפה, שיסתלקו מלקבל סירת הצלה בשעה שלאחרים ישנן ספינות גדולות". („לויכוח בדבר היחסים בין הערבים והיהודים", קונטרס, כ"ה תמוז תרפ"ה).

תפישה זו, אשר העמידה זה מול זה אינטרסים לאומיים ושקלה, כביכול, את הכרחיותם האובייקטיבית, עיגנה את ההצדקה המוסרית לציונות בטיעון שלעם היהודי אין ברירה אחרת אלא למנוע מערביי ארץ־ישראל את הגשמת שאיפותיהם הלאומיות. הכורח היהודי לביטוי לאומי עצמאי בארץ־ישראל קודם לזכותם של ערביי ארץ־ישראל להגדרה עצמית.

אולם כל מה שאיננו נגזר מהכורח של העם היהודי במולדת, חל עליו עקרון הפגיעה המינימלית של בילינסון. והוא הוגדר היטב בויכוח בינו לבין אורי צבי גרינברג. בין אצ"ג המדבר על כך ש„לאומיותנו היא צווי היסטורי בדם הגזע הישראלי" („שומר מה מליל", דבר, 17.1.1926), לבין בילינסון, רב המרחק:

„מעות היא לתאר את היחסים בין היהודים והערבים היום ולעתיד לבוא, יתכן שלעתיד רחוק מאוד, כאור אידילי. עוד יתנפלו עלינו לא אחת ולא שתיים, ואנו נוכרח להתגונן ולעמוד על המשמר לא שנה ולא שנתיים. ולפיכך יש יסוד להתייחס בספקנות ובהיסוס להבטחה לאלתר, לכריתת שלום גמור היום ומחר. ולפיכך מוכבת ומוצדקת היא הזהירות המקסימלית. אך יחס של ספקנות והסתייגות זה איננו פוטר אותנו מן החובה לחפש באמת ובתמים את הדרך לחיי יחדיו בשלום, אם לא לנו הרי לבנינו ולבני־בנינו.

מכמה צדדים מראים לנו את הדרך היחידה כביכול: כיבוש. נישען על העזרה והסעד הניתנים לנו על־ידי אירופה, בתוספת כוחנו הפיסי לכוחה היא, ונלך ונוחנו כחץ מקשת אל המטרה, מבלי לפנות ימינה או שמאלה, ומבלי שים־לב לראות מה אנו בוססים בדרכנו. מביעת הקין הפוליטית שלנו וראייתנו את הנולד צריכות לדחות את הדרך הזאת. גם הלאומיות האנושית הבינלאומית שלנו מתקוממת נגדה.

ויש דרך אחרת. דרך התגברות הכוחות שלנו, אך יחד עם זה דרך הזהירות המקסימלית לגבי הזכות, הרגש ואפילו אמונות השווא וההיעות הקדומות של זולתנו. דרך התרחבות שלנו, ביצורנו והתערותנו בקרקע ארץ־ישראל, אך יחד עם זה, דרך החינוך העצמי אשר בראשיתו יכבד עלינו מאוד, הלא הוא חינוך רגש הכבוד לשכן היושב בתוכנו, חינוך היחס אליו כאל אדם השווה לאדם משלנו בזכויותיו הרשויותיו.

זוהי הדרך השניה, הדרך הארוכה. היא תובעת מאתנו מאמצי יתר. היא תעלה לנו דמים מרובים יותר מאשר הראשונה. ואפשר בשתי הפנים שהמושג „דמים" משתמע להם. ואנחנו עניים אנו. אין היא מעלה את הדמיון והנפש בפתרון קל ומהיר של השאלה, אשר רבים רואים בה, ובצדק, את הרעה החולה של הפרובלמה שלנו...

ואף־על־פי־כן, זוהי דרך הלאומיות האמיתית והאנושיות, ויחד עם זה, הרי זו דרך הביטחה הפוליטית – – – ערות מיוחדת כלפי עצמנו, כן יודעל רגש הלאומיות שלנו, אם באיבה אם בבוז לאחרים. דרך זו מחייבת אותנו לאסור מלחמה בכל מה שמטריף ומחדד בלי טעם ובלי צורך את יחסינו אל שכנינו" („הדרך הארוכה", דבר 1.1.26).

בעוד שבמערכת היחסים בין עם לעם נותן בילינסון עדיפות לצורך היהודי על הצורך הערבי, הרי במישור היחסים של אדם־אל־אדם תובע בילינסון התייחסות המטילה על המתיישב היהודי יתר חובות, יתר רגישות, מאשר על שכנו הערבי. המוסריות של המפעל הציוני תיבחן לדידו באותו המישור האישי. עמדה זו, אשר ניתן להגדירה כ„לערבים כפרטים – הכל; כאומה – שום דבר", היתה חיונית למי שחינוכה של תנועתו להומניזם, לאחוות אנוש, לאמפתיה לחלש, לסוציאליזם, היה בראש מעייניו.

הזכות של היהודים להיות רוב בארץ ישראל היתה מקובלת עליו כאקסיומה שאיננה ניתנת לערעור. לכן, בויכוח המדיני הגדול ב־1930 התייצב יחד עם ברל נגד ארלוזורוב ובן־גוריון ונלחם נגד כל ויתור בנושא המועצה המחוקקת, בה ראה סכנה להיווצרותו העתידה של רוב זה. „אתם מוציאים מן הציונות גם את נשמתה וגם את גדולה", התריס כפני המתפשרים (מכתב להוגו ברגמן 24.6.28 לעיל). אך בו בזמן, המסר החינוכי שהקרין, הגם שלא נעדרו ממנו נימות פאטרנליסטיות, היה מסר של סובלנות וחינוך לאי־שנאה. במציאותה של ארץ קולוניזציה אין זה דבר קל־ערך.

את האיבה המרחקת כלפי המתחרה על הארץ כיוון בילינסון כלפי השליט הבריטי. אם ביחס לערבים הטיף לאורך רוח, להבנה, לזהירות ולשאר מעלות של אהבת אדם, הנה ביחס לבריטים לא גילה, ולו גם קמצוץ, מאותה הבנה והתחשבות.

בן־גוריון או ארלוזורוב ידעו להיכנס לעורם של הבריטים ולהבין לקשיי השלטון בארץ הקרועה בין שני עמים. הם הכירו טובה, בסופו־של־דבר, לבריטים, אשר בלמו את תביעות ערביי ארץ־ישראל להגדרה עצמית, עד שהישוב היהודי יגדל לכדי ישות פוליטית בעלת מסה קריטית בארץ־ישראל. סוף־סוף, שלטון המנדט הוא שאיפשר את גידולו של הבית הלאומי. ברל, לעומת זאת, לא הכיר להם טובה ונטה לפסימיות לגבי נאמנותם של הבריטים להתחייבותם המדינתית. ואילו בילינסון ייחס לבריטים אי־פירורי עמדה עויינת כלפי היהודים וכלפי הבית הלאומי.

מאז מאורעות תרפ"ט היו דפי „דבר" לכלי להתקפה מתמדת על המדיניות הבריטית, כוונותיה ומגמותיה. לא היתה מזימה אנטי־ציונית שהשלטונות לא הוחשדו בה. „התפיסה הדיאבולית" – כך כינה ארלוזורוב את הקו של בילינסון ב„דבר". (מכתב בילינסון לברל 6.11.33 גנ"כ ב"ב). קו זה הביא להתנגשות בין בילינסון לבן־גוריון בימי מאורעות 1936. בילינסון סיפח ב„דבר" את קו ההסברה שהמאורעות התפתחו למרד ערבי, משום ששלטונות המנדט לא מילאו את חובתם ולא דיכאו את המרד באיבו. „בן־גוריון צועק שא' (אליהו גולומב) ואני שונאים את אנגליה ומשניאים אותה ומחריבים את הברית, ושלא הוכח לו שאפשר היה למנוע או לחסל מהר את המאורעות". (בילינסון לברל, 15.10.36 גנ"כ ב"ב) ואילו בן־גוריון כתב בסארקאזם ביומנו על בילינסון: „כמה מאושר אדם זה, שאינו נזקק לעובדות. הסברה שיצר בדמיונו משמשת לו הוכחה מספיקה" (6.10.1936).

עמדתו האנטי־בריטית חסרת־התחכום של בילינסון כלפי הבריטים נבעה בראש ובראשונה ממה שהוא תפס כתפקידו כמחנך. כמחנך הוא נזקק לתחושת הצדק המוחלטת, הנובעת מהיותך הצד החלש, הנרדף. דווקא משום שנזהר מלהתעל את האיבה הטבעית כלפי מי שמתנפל עליך אל עבר הערבים, נמצא מטיל את האחריות לכל המתרחש בארץ – מרד ערבי, מהומות, שפיכות דמים – על השלטונות הבריטיים. העמדה הדו־ערכית של בן־גוריון, שהיה מסוגל גם להכיר בחובה של הציונות לבריטים, גם להיאבק עמם, לא הלמה את צרכיו של בילינסון וגם לא את הלך נפשו. בן־גוריון, שהגדיר את הסכסוך היהודי־ערבי מאז ראשית שנות ה־30 במונחים של מאבק שני עמים על ארץ אחת, לא נזקק ל„אשמים" בסכסוך זה. ואילו בילינסון, ששלל את זכותם הלאומית של ערביי ארץ ישראל, נטה לעמעם את אופיו הלאומי של הסכסוך. וכאן שורש עמדתו כלפי הבריטים: אם אין זה סכסוך אותנטי, יש, מן הסתם, מי שמעודדו ושופך שמן על המדורה. עמדה זו, שלאמיתו של דבר הטילה על הבריטים את מעמסת ליבוי הלאומיות הערבית המתקוממת, היא שאיפשרה לבילינסון (כמו גם לאחרים הדומים לו בהשקפתם) לטפח חינוך הומניסטי בארץ של קולוניזציה. בסופו של דבר, חינוכו של בילינסון לאקטיביזם האנטי־בריטי הכשיר את הלבבות למה שיהיה הקו של בן־גוריון לאחר 1938.

מוכיח בשערי עולם

לא היה נושא שבו היה בילינסון פופולארי בציבור כמו בעמדתו כלפי הבריטים. בעוד שעמדתו ביחס לרוסיה הסובייטית הולידה תגובות דו־ערכיות, היה הקו של „דבר" בשאלות המדיניות הציונית מקובל על שכבות רחבות ביותר. כיום דווקא הפרקים הללו בכתביו נראים כפחות עומדים במבחן הזמן.

נאמן לתפיסתו הנארודניקית לא ראה בילינסון את עצמו מעולם כעתונאי מקצועי, החייב בדיווח „אובייקטיבי", באי נקיטת עמדה. אין הוא הצופה האדיש, חסר המעורבות. נהפוך הוא, הוא מעורב בכל נימי נפשו בנעשה בחברתו ויש לו מחוייבות עמוקה לפעול למען קידום מה שהוא ראה כאינטרסים העליונים שלה. למען אלה הוא נלחם יום יום מעל דפי העיתון: כל יום נתפס בעיניו כ„קרב אחרון", וכל בריקדה כבריקדה גורלית. העתון היה כלי מלחמתו. באמצעותו הוא אמר לעם מה שהוא סבר שהעם צריך לדעת, מה שהוא סבר שהעם צריך לחשוב. אמנם, בעיתונו ניתן ביטוי גם לדעות אחרות, אך במשורה, ואף זאת כל עוד נשארו בגבולות הקונסנסוס של תנועת העבודה הציונית. הוא לא ראה עצמו כבעליו של העתון, אלא כמי שנמסר פקדון לידו. לכן התלבט מאוד בתקופות שהשקפתו המדינית לא עלתה בקנה אחד עם דעת הרוב במפלגתו, כמו ב־1930. באותם מקרים מצא סעד ותמיכה בברל, שאם גם בעקרון היו הבדלים בין השקפותיהם, הרי בקו ההסברה ובקו החינוך היו תמימי דעים.

תפקידו של העתונאי כלוחם וכמחנך בחברת ספר – זה היה דימויו העצמי של בילינסון. בדעותיו הוא ייצג את מרכז הקשת הפוליטית, בין שמאל לימין, בין יונים לניצים, חופשי מכל רגש נחיתות המאפיין, כמדומה, כיום את המרכז הפוליטי. היה לו בטחון מוחלט כי לא זו בלבד שהוא מייצג את הקונסנסוס הציוני, אלא אף שדרכו היא הדרך היחידה להעברת הספינה הציונית בין סלעי המגור בדרכה לעצמאות.

בילינסון לא המשיך את המסורת של הפובליציסטיקה החושפת כל מכאוב, שראשיתה עם „אמת מארץ ישראל" של אחד העם והמשכה בכתיבתו של י"ח ברנר. הביקורת שלו – וזהו מופנה בעיקרו כלפי חוץ: כלפי רוסיה הסובייטית, כלפי גרמניה הנאצית, כלפי הבריטים, כלפי אומות העולם. אכן, הוא כתב גם כמה מאמרי ביקורת „לביתנו". אולם לא באלה היתה תפארתו. מגמה זו, שתמציתה – הפניית התוקף המוסרי של „המוכיח בשער" כלפי העולם הלא־יהודי, מקורה בטראומטיות, מנקודת ראות יהודית, של שנות ה־30, ובעובדה שזוהי התקופה „ההירואית" של הגשמת הציונות. מבחינות רבות אולי היה נתן אלתרמן ממשיך הקו של בילינסון, אך זהו כבר נושא למאמר אחר.

ע"פ הרצאה שניתנה במרכז הרפואי בילינסון.

הילדים שלא הגיעו

דינה פורת

מה ידעו הישוב היהודי בארץ והנהגתו על הנעשה באירופה ומתי, במהלך המלחמה, נודע להם על השמדת היהודים. מה תיכננה ההנהגה לעשות ומה עשתה. מה היה משקלן של הפעולות שהישוב הצליח לבצע. ההיה סיכוי להציל עוד יהודים? — „הנהגה במילכוד", ספרה של דינה פורת. בעמודים אלה פרסום ראשון של הפרשה הקשה מבולן – כשלון התכנית להצלת 29.000 ילדים, במספר הסרטיפיקטים שעמדו בהיתר „הספר הלבן" לרשות הישוב

לפי הידיעות שהגיעו ארצה, היו הילדים קרבנותיהם הראשונים של הנאצים. לפיכך, כאשר החלו במוסדות הישוב לדון בתכניות הצלה, היתה אחת מן ההצעות הראשונות לתבוע מממשלת המנדט לתת לילדים בשטחי הכיבוש את 29,000 הרשיונות שנותרו מ־75,000 הרשיונות שהקציב „הספר הלבן". בארץ קיוו להסכמת הבריטים, האיל ולגבי ילדים לא יכלו לטעון שהגרמנים יחדירו באמצעותם מרגלים לשטחי בעלות הברית. כזכור, נעשתה מאותו זמן, מסוף 1942, פניה מקבילה של הסוכנות בלונדון אל בעלות הברית, שתסייענה בהכנסת 20,000 ילדים משטחי הכיבוש לארצות הנייטרליות.1

הנהלת הסוכנות הודיעה לממשלת המנדט שהיא מוכנה לקלוט כל מספר של ילדים, והיא נוקבת ב־29,000 רק כשלב ראשון, ושתכניות לקליטת רבבות נוספות תוגשנה בקרוב. קפלן ערב בפני מזכיר הממשלה, מקפרסון (John S. MacPherson), לכל האמצעים שיידרשו לכך, ולחבריו הודיע „על זכות בכורה של הפעולה הזאת לגבי סעיפים אחרים של התקציב". „יש רק עניין אחד שאינו סובל דיחוי", סיכם בן־גוריון את עמדת ההנהלה בעניין: „הבאת הילדים ארצה".1

עוד לפני שהתקבלה תשובתה של הממשלה בלונדון הקדישה מזכירות מפא"י ישיבה ארוכה לבעיות המעשיות של קליטת הילדים: איזה מוסד יהיה אחראי לכך – „עליית הנוער", כפי שהיה עד אז, או מוסד הסתדרותי, או מוסד כלל־ישובי; כיצד יחונכו הילדים – אגודת־ישראל והמזרחי דרשו חינוך דתי, וההסתדרות טענה שיש לקלוט אותם במשקי העובדים „כי יש לדאוג לאופי החברתי של המפעל – זוהי המשמרת הצעירה של הגולה בארץ־ישראל, הבאה במקום החלוץ בארצות אירופה".

והבעיה העיקרית – החזקתם, שתעלה, לפי חשבונה של ועדה שההסתדרות מינתה לצורך זה, לא פחות מארבע־וחמש לא"י לחודש לילד, והוה אומר בין 1,200,000 ל־1,750,000 לא"י בשנה. יש לזכור כי כלל תקציבה של הנהלת הסוכנות לשנת תש"ג / 1943 עמד על 1,150,000 לא"י; כי בעשר השנים שלפני כן נקלטו בארץ 7,200 ילדים, ורובם המכריע היה מעל גיל 14, ויכול היה לעבוד חצי יום, וכי הישוב כולו מנה לא יותר מ־100,000 משפחות. הישוב עמד בפני מבצע הגדול פי כמה וכמה ממה שידע אי פעם, מה גם שילדים שחיו שלוש שנים באזורי הכיבוש הנאצי היו טעונים עזרה רפואית ונפשית וטיפול מסור יותר מאחרים.

בשאלת המימון נחלקו הדעות: היו שטענו כי יש להיות מעשיים ולשלם למשפחות ולמשקים שיקלטו אותם וכן לתכנן קודם כל את קליטת האלפים הראשונים. היו שטענו כי „אין זו גישה מתאימה לגודל האסון... אם ניגש לעניין בחשבונות". כל משפחה בישוב צריכה לקלוט ילד על חשבונה, ויאמר לה: „זכית להיות בארץ ישראל... יכולת להיות בגולה וילדיך יכלו להיות באותו מצב", כדברי יעקב אורי איש נהלל. מצד שני – פיזור הילדים בכל בית בישוב פירושו אובדן הפיקוח על חינוכם.

הויכוח נערך בראשית דצמבר 1942, ובדברי המתווכחים ניכרת התקוה – והוראות כמעט – שהעלאת הילדים אכן תמומש בקרוב ובעלות הברית לא יערמו קשיים. „חמשת אלפים אלה אינם סוף – הם רק התחלה... המספר הזה יכול לגדול פי עשר", אמר בן־גוריון. לדעתו צריך היה לסדר מיד את קליטתם של 5,000 הילדים הראשונים, ובאופן כזה „שנוכל להילחם על העלאתם המיידית של כל ילדי יהדות אירופה". הוא תבע הקמת מוסד ציוני מרכזי שילחם על הבאת הילדים ויסדר את קליטתם, ויציג את המפעל כמשימתו המרכזית של העם היהודי כולו – באמריקה, בדרום־אפריקה, באנגליה, בכל מקום. לא רק הישוב צריך לאמץ את הילדים – „העם היהודי צריך לאמצם".

בן־גוריון ראה קודם כל את הצלת הילדים לנגד עיניו, ואחר כך את העדיף העצום שיהיה לבואם עבור התפתחות הישוב. „כל ילד יהודי שעלה לארץ־ישראל להתיישב בה", ודווקא משום כך יש להקפיד שיקבלו חינוך מתאים, ולא יופקדו בכל בית או בכל מוסד חינוכי. „לא כל יהודי בארץ מוכשר לקבל ילד לביתו... אינני מעוניין שהילדים יתחנכו ברוח שמתחנכים בה במשמר העמק... היסודות צריכים להיות כלליים... אנחנו רוצים להקים אומה אתם... לדאוג לכך שילדים אלה יחונכו לכל תפקיד שאנחנו רוצים בו". קליטתם תהיה גם מופת ושלב הבנה לעליה ליהדות אנגליה וארצות־הברית, ליהדות כולה. שוב ניכרת התפיסה הממלכתית־הכוללת במחשבתו של בן־גוריון כבר באותן השנים, וראיית הארץ כמרכז וכאבן שואבת ליהדות שמחוצה לה.

גולומב ניסה להחזיר את הנוכחים, ובפרט את בן־גוריון, שנישא על כנפי חזונו, אל קרקע המציאות, והזהיר שהרבה חודשים יחלפו עד שיגיעו הילדים, והבעיות הכספיות הן חמורות מאוד. ואמנם הישיבה הסתיימה בדברי בן־גוריון, שאמר כי הבאת הילדים ארצה אינה סובלת דיחוי, אך „כל זמן שהילדים אינם... אינן יכולות להתקבל החלטות". ועם זאת – החלו בהכנות: בן־גוריון, קפלן וגרינבוים, בצירוף דובקין ושפירא, מנהלי מחלקת העליה, מונו לוועדה שתדון מטעם ההנהלה בכל השאלות המעשיות של קליטת הילדים.2 הרכבה של הועדה, והעובדה שהנושא לא הופקד בידיו של שום גוף אחר, מעידים על החשיבות שההנהלה ייחסה לו, והתקוות שתלתה בו.

ממשלת אנגליה, שהיתה נתונה באותו זמן לביקורת קשה של דעת הקהל בארצה על שהסתפקה בהצהרות אהדה לאסון היהודים, נענתה באופן חלקי: בראשית ינואר 1943, לאחר משא־ומתן ממושך עם שרתוק, ששהה אז בלונדון, הסכימה הממשלה הבריטית להכניס ארצה במסגרת „הספר הלבן" 4,500 ילדים בני 10–16 ו־500 מלווים מבוגרים מבולגריה, אך נמנעה מפרסום הסכמתה ברבים ותבעה גם מהנהלת הסוכנות להימנע מכך. רק כעבור חודש, ב־3 בפברואר 1943, הודיע על כך בפומבי שר המושבות אוליבר סטנלי (Oliver Stanley). כן הודיע ש־500 ילדים נוספים מרומניה ומהונגריה יורשו לעלות, ואם יהיו אמצעי תעבורה מספיקים – תועמד כל המכסה, עד 29,000 רשיונות עליה, לרשות ילדים. לסיום הדגיש, כי „הספר הלבן" הוא הוא הביטוי למדיניות ממשלתו בארץ־ישראל, ובזה הזהיר מפני תקוות מופרזות, החורגות מגבולות 29,000 הרשיונות שנותרו.3

היה ברור כי מספר כזה של רשיונות עליה הוא פתרון מצומצם מאוד ביחס להיקפו של האסון, וכי הידיעות על ההשמדה, הלחץ הציבורי בעקבותיהן, לא הניעו את ממשלת אנגליה לחרוג ממדיניות „הספר הלבן". עם זאת החליטה הנהלת הסוכנות לא לתבוע יותר מממשלת אנגליה באותו שלב, אלא לפעול לניצול מהיר של הרשיונות, על־ידי הפניית חלק מהם לא אל שטחי הכיבוש אלא לארצות הגרורות. לפי הידיעות שהיו בידי ההנהלה היו ממשלות אלה מוכנות להרשות יציאת יהודים משטחן למרות התנגדות הגרמנים. ניצול חלק מן הרשיונות יהווה הוכחה שההצלה אכן מתבצעת, ואפשר יהיה להמשיך ואף לדרוש מכסה חדשה. בינתיים, במקביל, תיעשה פעולה נפרדת להוצאת יהודים משטחי הכיבוש.4

שרתוק, שהיה באנגליה בזמן פרסום הודעתו של סטנלי, מסר בשובו לחברי ההנהלה דיווח על הרושם החיובי שעשתה הודעה זו על דעת הקהל, רושם שהיה לדעתו מטעה מעיקרו: ראשית, משום שממשלת בריטניה לא חרגה ממדיניות „הספר הלבן"; ושנית, משיחות עם פקידי ממשלה הבין שרתוק שבעצם תימרנה הנהלת הסוכנות את עצמה למצב מסובך בשבילה ונוח מאוד לאנגלים: ניצול כל הרשיונות להצלת ילדים פירושו שהנהלת הסוכנות לא תוכל לבוא בדרישה להציל מבוגרים, שהרי זה כאילו על חשבון הילדים; וכך יוכל להיווצר מצב, שאם וחלילה לא תתאפשר הצלת ילדים – לא תתאפשר הצלה בכלל. ולא זו בלבד: העברת ילדים היא מטבעה מסובכת ואטית מאוד, וזה נוח לממשלת בריטניה, הרוצה שיישארו בידה רשיונות עליה כדי למנוע משבר ועימות באפריל 1944, כאשר תסתיים תקופת „הספר הלבן". העלאת ילדים רבים ארצה ללא הוריהם תהווה נטל ארגוני וכלכלי כבד על הישוב ולא תוסיף על כוחו הצבאי. כמו כן יהווה מתן 29,000 רשיונות עליה לארצות הכיבוש והגרורות מחסום בפני עליה מארצות ומיבשות אחרות. ואמנם, באוגוסט 1943 סירבה ממשלת המנדט לחדש את רשיונותיהם של מי שלא הצליח להגיע ארצה ממקומות שונים בעולם, עקב קשיי תחבורה, בנימוק שכל הרשיונות חייבים להישמר לעליה משטחי האויב.5

כך יכלה ממשלת בריטניה להציג עצמה בפני דעת הקהל כמי שנענתה לבקשתה המוצדקת של הסוכנות ועשתה מחווה אנושית אצילה של הצלת עשרות אלפי ילדים מסכנת מוות, והסוכנות לא תוכל בשום אופן לסרב להצעה כזו גם כאשר תיווכח בכל מגבלותיה. שרתוק ניסה לטעון ש־4,500 הילדים הראשונים צריכים לצאת מן הבלקן כולו, ולאו דווקא מבולגריה, ותענה ששם מרחפת סכנה חמורה על היהודים. טענה זו נראתה לשרתוק חשודה, שכן בארץ היה ידוע שלפחות חלק מן הציבור בבולגריה אוהד את אזרחיה היהודים, ואף בית המלוכה והכנסיה תמכו בהם; ועל כל פנים היו ילדים אחרים שעליהם ריחפה סכנה חמורה ומיידית, כמו אלפי היתומים שנותרו בין היהודים שהועברו מרומניה לטרנסניסטריה וגוועו בקור, רעב ומחלות.

חששות אלה ביחס למסורותיה של ההסכמה הבריטית הביאו את שרתוק להחלטה נועזה, כוודאי מן הקשות שקיבל בחייו: הוא הבריק לברלס בקושטא שיעדיף בני 13 ומעלה על צעירים מהם, כדי שיהיו נושאי נשק כעבור שנים ספורות ו„כדי שתהיינה לנו פחות הוצאות לחינוך, פחות שנים ישוב בלתי עובד". נראה איפוא, שהיה פער גדול בין הנכונות, התקוות והתכניות בארץ ביחס לעלייתם הקרובה של הילדים לבין מסקנותיו של מי שראה מקרוב את גישתה של הפקידות הבריטית לעניין וחיפש דרכים להקהות את עוקצה.

והיה עוד צד למטבע, שעליו לא ידעו בן־גוריון וחבריו עד שהגיע בדר ארצה במהלך פברואר, והוא שעוד טרם החל הטיפול המעשי בתכנית, כבר נעשו מצד הבריטים והתורכים צעדים שיביאו להכשלתה: זמן קצר לפני פרסום הודעת סטנלי מסר כתב ה־New-York Times בקושטא לשליחים שם, שהשגריר האנגלי, נצ'בול־היוגסן (Sir Hughe Montgomery Knatchbull Hugessen) אמר ברורות לשלטונות התורכים „שיראה בעין יפה אם יעשו את הבטחתם לטרנזיט פלסטאי".6 וזה כנראה פירושה המעשי – והציני – של הבטחות האנגלים לשרתוק, לסייע „באופן פעיל" בהשגת רשות מעבר דרך תורכיה. גם אם אין סימוכין בכתב לדברים שהביא הכתב מפי שגריר בריטניה, הרי המאורעות בשטח הראו כי אכן הופעל בתורכיה לחץ בריטי להכשלת מעבר הילדים, וכי התורכים נענו והוסיפו מכשולים חדשים לבקרים.

ראשית, התורכים טענו שאינם רוצים בציבור פליטים גדול על אדמתם, ולכן דרשו כי כאשר ייצאו 50 איש או ילד את גבולם הדרומי עם סוריה – אז יתן השגריר התורכי בבלקן 50 רשיונות מעבר נוספים. „וכל נסיון להגדיל את מכסת התורכים עלה בתוהו". שנית, רשיון המעבר דרך תורכיה שהצליח ברלס להשיג עוד בתחילת 1941, היה מותנה באשרת כניסה לארץ כלשהי כדי שיהיה ברור מראש שהפליטים לא יישארו בתורכיה. שוויץ היתה מיופת הכוח של בריטניה בארצות הציר, אך את האשרות לארץ לא העניקו הקונסוליות שלה בהונגריה, ברומניה ובבולגריה. התהליך היה אחר: הדרכונים נשלחו לברן עם בלדר שיצא פעם בחודש, ורק שם, בבירת שוויץ, נבדקו ונחתמו. ואם הדרכונים לא הוכנו באותו יום – והבלדר כבר שב לדרכו – חל עיכוב לעוד חודש שלם.

בקצב כזה היה נדרש „דור שלם... להוציא את הילדים מתורכיה", כתב בדר.

שרתוק ניסה להשיג הוראה של ממשלת אנגליה לקונסולים של שוויץ לתת את האשרה בארץ מגוריו של המבקש ולא בברן. ניתן לו להבין כי בקשתו נענית בחיוב; והוא שלח הודעה על כך מלונדון ארצה. אך בדר מסר שהקונסולים השוויצריים בארצות הבלקן לא קיבלו שום הוראה כזו, ולא זו בלבד, אלא שלברלס, שהיה בעל קשרים טובים עם השלטונות התורכיים, נודע שב־5 בינואר 1943 התקבלה מן הבריטים הוראה הפוכה.

ויכוח טלגרפי ארוך התפתח בין ירושלים, לונדון ואנקרה, בשאלה – האם התקבלה ההוראה המבוקשת. ממשלת המנדט הבטיחה להעביר שוב את הבקשה ללונדון ולהפעיל את השפעתה כדי לזרז את מהלך העניינים. „בל תהיו שקטים", הזהיר בדר את חברי הועד הפועל של ההסתדרות לפני שובו לקושטא. „תבדקו כל יום את מצב הדברים, תשאלו יום־יום מה עשתה הסוכנות". הדברים מעידים כי ההסתדרות היתה בעיניו המופקדת על דחיפתה של הסוכנות למעשים. אולם המשכם של הבירורים לא העלה דבר, ובינתיים לא הגיעה ההוראה מלונדון לקונסולים של שוויץ. ייתכן שהבריטים סובבו את שרתוק בכחש כאשר נתנו לו להבין כי ההוראה חיובית זו אמנם נשלחה.

קושי נוסף נבע מאטיותה ומסרבולה של מערכת הרכבות בתורכיה: בקושי רב הצליחה זו להעביר מטענים חיוניים לצבאות בעלות הברית ולצבא התורכי מן הנמל לנקודות שונות, למרות לחצים של דיפלומטים זרים ושל השלטונות התורכים עצמם. על שירות הולם את הצרכים הפנימיים בתורכיה לא היה מה לדבר. התורכים נרתעו מפניותיהם של השליחים בנוגע להעברת אלפי ילדים במערכת כושלת זו, והם דרשו לא פחות מ־30–40 לא"י לכל ילד, וזה מבלי להזכיר את הבקשיש, שדבר לא זז בלעדיו. קפלן הורה לברלס „להסכים לכל מחיר, להתחיל בפעולה".8

נוסף לכל אלה התעורר בפברואר 1943 החשש שתורכיה לא תשאר נייטרלית לזמן רב, ואז, אם תצטרף לציר, יהיה זה ניתוקו של הציבור היחיד שקשר, פיסית, את הארץ ליהדות אירופה. חשש נוסף היה שנסיגת הגרמנים בחזית המזרח, אחרי המפלה בסטלינגרד באותו חודש, תגרור רצח היהודים שייוותרו בשטחים שמהם יסוגו הגרמנים. שינויים חלו גם במדינות הגרורות: התברר שרומניה אוסרת יציאת כל־שיש שלה מתחומה, ושרק בולגריה נותנת ליהודים רשות יציאה משטחה. מכל אלה נראה היה שהזמן שנותר להצלה הוא קצר מאוד.

מערכת קשיים זו מצד התורכים והאנגלים וגם השינויים באירופה הביאו את השליחים בקושטא למסקנה שאי־אפשר יהיה להעביר את הילדים בדרך היבשה, והסיכוי היחיד שנותר להעביר לפחות את ה־5,000 שהובטחו, בזמן קצר ותוך עקיפת הקשיים שנזכרו, הוא באניות. אולם גם העברה באניות היתה כרוכה בבעיות סבוכות, ולא רק סבוכות ארגוניות: האחראים על ארגון העליה בארצות השונות חששו שמא יקרה אסון לאניות. הטרגדיה של סטרומה נשארה חרותה היטב בלב הציבור היהודי בארץ ובאירופה, וההורים היו מוכנים לשלוח את ילדיהם להיטלטל בלעדיהם בקליפות אגוז על פני ימים רק כאשר האפשרות האחרת היתה גירוש בטוח למחנות ההשמדה ולא כשהיתה עדיין תקוה, כמו מבולגריה, שיוכלו להישאר במקומם. ואין להוציא מכלל חשבון שהאנגלים חשבו על

איזון רגש האשמה / מירי פז

כל כך חיכיתי לספר הזה. עכשיו, משסיימתי לקרוא את „הנהגה במילכוד" מאת דר' דינה פורת, אני יודעת שאיני יודעת. חיפשתי, כמו במהלך תשע שעות הצפיה ב„שואה" של קלוד לנצמן, תשובה לתהיות, כתובת לכעס ולטינה הישנה. אין. הניסוח הבהיר – נדמה שהמחברת כמו הילכה על בהונות, נזהרת בכל תג – של הנסיבות ההיסטוריות, תאור המילכוד הבלתי אפשרי – המצוקה של ישוב קטן ודל, המעקשים שהערימו הבריטים, ובעורמה רבה – לנוכח הזוועה שאין לה שם, לנוכח האדישות המשתקת של הנאורות במדינות, השפיות בדמוקרטיות, רק מחדדים את התהיות, לא נותנים מענה. דר' פורת מתארת את מנהיגי הישוב בלבטיהם על רקע המילכוד שבו היו נתונים. השאלה שאינה מרפה מן הקורא: האם אפשר וצריך היה לנהוג אחרת? דר' פורת: „גם לו היו עושים יותר, לא יכלו להציל". תשובה חלקית. לו היו עושים יותר, לו היו מנסים יותר, היו מקלים על מטעני הרגשות הקשים המלווים אותנו, אומרת דר' פורת. אבל מחקר היסטורי אינו עוסק ברגשות, אלא מוסר עובדות ועוסק בניתוחן. ביקשתי, על כן, התיחסות רגשית של החוקרת.

מה, לדעתך, תרומתו החשובה של המחקר?

„העמדת השקפה המנוגדת לקיטרוג הרווח כאילו הישוב הפקיר ביודעין, ומתוך התרכזות בציונות בלבד, את הגולה. אני סבורה שלא היתה הפקרה אלא אילוצים: לא היתה קונספציה של לא־להציל את הגולה. בכורח הנסיבות נאלצו מנהיגי הישוב להסתפק במעשה הקטן.

„זו הפעם הראשונה שיש סיכום של כלל האירועים והרקע ההיסטורי, לא סיפור פרשה אחת מני רבות, אלא דיון בכלל התמונה. ראיה כוללת שאינה מבודדת מריבה אחת בישוב, או פרשיה מסוימת".

יש גם גילוי פרטים שלא נודעו?

„אחד הגילויים הוא סיכום ההוצאות הכספיות הכרוכות בפעולות ההצלה. הרי הקצבת כסף היא ביטוי לסדר עדיפויות. להפתעתי נעשה לא מעט. התקציב הכולל לפעולות ההצלה הסתכם ב־1,325 מיליון ל"י, שהיה מקביל לרבע מן התקציב השנתי של כל פעולות הסוכנות. כמו כן נידונה בספר פרשת 26,000 הילדים (המתפרסמת בעמודים אלה).

„גילוי נוסף הוא עמדתם של כמה מן המנהיגים לגבי המרד. במחצית השניה של 1943, כשנודע היקף האבידות במרד גיטו וארשה, ובמיוחד כשהתברר שהמרד אינו אמצעי הצלה, אלא אקט של בחירה בצורת המוות, עצמאית ושונה, כשהתברר שכל הנוער הנהדר הזה מתבונן למות. טבנקין ויערי שלחו מברק הקורא שלא למרוד. גילוי זה עומד בסתירה למיתוס היפה שתמיד תמכנו במרד ויהי מה".

מה הביא אותך לחקר השואה בכלל?

„כשבאתי ללמוד היסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל־אביב, לא היה שום דבר על השואה חוץ מסמינר אחד. בעיני זה היה נושא מכריע. בחרתי בו מתוך איזה ,דווקא' של איש צעיר. משפט אייכמן השפיע עלי קשות. אמנם הייתי אז תלמידת שמינית והמעקב אחרי מהלך המשפט הבהיר לי כבר אז שהשואה היא צומת בתולדות המאה ה־20. כל נושא שנחקר נוגע בשואה – חינוך המונים, כאריזמה, שימוש בתעמולה, ואין זה רק עניין לאומי של מה־שעשו־לנו. בתוכנית הבי.אי. הסכימו לאשר לי תוכנית לימודים מיוחדת. כיום זה מובן מאליו, אבל בזמנו שאלו אותי אם משהו לא בסדר איתי (פרופ' דניאל קארפי אמר על תלמידתו שאדם עליז ושמח כמותה יכול כנראה להתמודד עם דברים קשים ולעכל אותם – מ.פ.)

„לאחר זמן נוכחתי לדעת כמה צדקתי בבחירה. המשפט ,זה לא בריא לנפש' ששמעתיו פעמים רבות נשמע פחות. אחרי 1967 ו־1973 העזנו לגעת בפרק הזה שבעברנו. ה„אנחנו" החזק החל להתערער במקצת. רואים את זה כבר ב,שיח לוחמים'.

„כשהייתי תלמידת מ.א. התחלתי ללמד. עד היום, בכל פעם שאני מגיעה לדיון במחנות ההשמדה, אני נשבעת שלא אעסוק בכך לעולם, ובכל זאת אני חוזרת לכך. אני מלמדת עכשיו שני שעורים בנושא ,הפתרון הסופי' ו,יהודי אירופה תחת הכיבוש הנאצי'. אני משתדלת ללמד את הדברים באיפוק, בלי רגשנות. אין לי זכות להשתפך על מה שלא הייתי בו. הגישה שלי לנושא היא בכלים של היסטוריון: הרקע הכולל, הבנת התעודות, ואז את לא צריכה להזכיר את המלים הומאניות, ציונות, דמוקרטיה. העובדות מדברות בעד עצמן. זה כלי חינוכי ממדרגה ראשונה. לא צריך להטיף. חלק מתלמידי אומרים שזה שעור בציונות, טיפוח יחס לעם, לדמוקרטיה. בסוף השנה אני מזהה את הרתיעה. כשגדלים בארץ קולטים מושגים כ'צאן לטבח' ו'הפקרת יהודי אירופה' כאכסיומות. חשבתי על הקלישאות האלה. במהלך חמש השנים שבהן עברתי על הדוקטורט שלי ציפו ממני לדברים נוראים. כל הזמן שאלו ,נו?' הייתי בהרגשה שאני לא הולכת בקו הנכון. אבל המחשבה החלה להתבהר. היתה הנהגה קטנה וישוב קטן תחת הבריטים. האשמה גמורה היא חסרת פרופורציה. אבל גם לא הלכתי לצד השני.

„במהלך חמש השנים שבהן עברתי על הדוקטורט ציפו ממני, כנראה, שאחשוף דברים נוראים. אבל המחשבה החלה להתבהר. האשמה גמורה של הנהגת הישוב היא חסרת פרופורציה. גם לא הלכתי לצד השני". דינה פורת על ספרה

היכן היה הכישלון? מה המחדל החמור ביותר של מנהיגי הישוב?

„הדבר שאפשר היה לעשותו באמצעים לא גדולים, הוא חיזוק הקשר עם יהודי אירופה. עד היום לא הצלחתי להבין למה בעצם הישוב לא יכול היה להקים תחנת שידור. לנסות. לבקש יותר במרץ. אפילו רבע שעת שידור בבי.בי.סי. לו יהודי אירופה, ובמיוחד התנועות הציוניות וכל יהודי באשר הוא, היו קולטים פעם אחת, לו היו יודעים שניסו לעודד ולומר: אנחנו אתכם, אנחנו עושים, זה היה הרבה. קשר המכתבים היה חשוב ביותר אך מן הארץ זרמו המכתבים טיפין טיפין. השליחים בקושטא ובז'נבה שלחו המון. בארץ – לא. גם הפגנות היו מועילות יותר. אני מבינה את השיקולים של בן גוריון נגד הפגנות – הוא חשש שהרביזיוניסטים ינצלו אותן לצרכיהם – ובכל זאת, אפשר היה לעשות יותר, לתת ביטוי עז יותר לכאבו של הישוב.

„רוב הישוב עלה מאירופה בשנים 1933–1939, ורובו השאיר משפחה, חברים, קהילה. מבחינה אנושית לא יתכן שהיו אדישים. השאלה היא מה היה הביטוי הציבורי לכאב, להשתתפות, להזדהות. בן־גוריון נכשל פה בקוצר ראות לטווח הרחוק. אם היו יוצאים לרחוב והופכים עולם, היום ההרגשה שלנו היתה אחרת".

אולם זה לא היה מסייע להצלה.

„באופן מעשי – לא. אבל הרי חשוב לנו, איך נהגנו, לא פחות מ'מה עשינו'. זה חשוב גם במישור היחסים, בין התפוצות והישוב בארץ. אם הביטויים האלה היו מתקיימים בצורה רצופה ועזות ביטוי יותר, היה ברור שהעם בציון לבו ודעתו נתונים לצרת העם באירופה; לא היתה עולה השאלה של ניתוק בין העם והגולה. העדר של ביטויים מתמידים כאלה הטיל צל על הציונות והגולה. יש היסטוריונים שמרחיקים לכת ואומרים שאין זה מקרי. לדעתם ההנהגה הציונית העולמית סברה שהישוב הוא העיקר. אני לא חושבת שהיתה קביעה מראש ש,זה לא מעניין אותנו'. אבל קשה לנו לסלוח על כך שב־1943 הישוב חי את חייו כרגיל והתעסק בכנוס מחולות בדליה, כשבכבשניה של אירופה נשרפו יהודים. יהדות ארה"ב יצאה להפגנה גדולה בתחילת 1943 במדיסון סקוור גארדן, אבל אחריה היתה פעילות מעטה בלבד. הדיאגנוזה של הישוב בארץ שיהודי העולם לא מתעניינים ולא ערים מספיק, היתה כנראה נכונה".

פורת. בכל פעם שאני מגיעה לדיון במחנות ההשמדה, אני נשבעת שלא אעסוק בכך לעולם

אבל מעבר לתמיכה המוראלית מה כן אפשר היה לעשות ולא נעשה?

„בן־גוריון בילה ב־1940־1941 בארה"ב. הוא ידע שכשמשקיעים עבודה אירגונית, יש לה אפקט. הוא היה צריך לגייס משלחת של הישוב שתארגן מסע התרמות גדול בארה"ב – חבילות, כסף, מזון – עניינים שלא נוגעו ולא היו כרוכים בסיכון מדיני. מצד שני אני מבינה את השיקולים המדיניים. זו היתה שעת מלחמה, הגרמנים מתקדמים ללא היסוס עם מכונת ההריגה המשומנת ובעלות הברית אינן עושות דבר למען יהודי אירופה. עדיין לא תפסו את מלוא חומרת המצב. היה קשה לתפוס והיה קשה להאמין. שרתוק ויצמן הופיעו ב־1944 אצל אידן, שר החוץ הבריטי, וסיפרו לו על אושוויץ. אבל דבריהם נשמעו כהגזמה פרועה. מתי הבינו? אחרי המלחמה. כשבעלות הברית נכנסו לבוכנוואלד, למשל, והכל נתקפו בהלם.

„ליהדות ארה"ב לא היה באותם ימים הכוח שיש לה היום. יש לשער שרוזבלט לא היה נותן ללובי יהודי להכתיב לו מה לעשות בתקופת מלחמה. צריך להיות הוגן ולומר שהאפשרויות היו מוגבלות מאוד. אבל אפשר היה לעשות יותר. לשלוח יותר כסף, יותר חבילות, להבריח גבול. אם בספרד היתה נמצאת נציגות של הישוב, כמו בקושטא, אם היתה נציגות בשוודיה, שהיתה מוכנה לקלוט פליטים, יתכן מאוד שאפשר היה להציל יותר יהודים".

משתמעת מדברייך ביקורת על בן גוריון.

„בן גוריון הבין כבר בשלב מוקדם שמדובר באסון נורא ואף התנבא שהגרמנים יהרגו את יהודי העולם. הוא אמר זאת ב־1938, אחרי ליל הבדולח. לא היתה לו קונספציה ראשונית שצריך לפתח רק את הישוב ולא משנה מה קורה בגולה. הישוב היה בסך הכל נסיון. נסיון שלא נכשל. בן גוריון הבין שבלי יהדות אירופה אין ציונות ואין ישוב. כשנוכח בגודל האסון וגם בכך שבעלות הברית הן משענת קנה רצוץ, הוא, כמו שרק מנהיג בשיעור קומתו ידע לחתוך: אין יהדות אירופה היא נהרגת. מה שצריך לעשות הוא להציל את הישוב כבשורניים. לכן לא יכול היה להשקיע את מיטב הכוחות והכספים בפעולות הצלה. זה היה, לדעתי, הלך המחשבה שלו ומעשיו מעידים על כך. בכל פעם שעלתה תוכנית הצלה הוא דבק בצד הריאלי, למעט כמה חריגים. דרכו של בן גוריון הסתכמה בריאליזם מוחלט, בהצטמצמות באפשרי.

„שגיאה אחת שלו היתה שנתן כל כך הרבה מכוחו למריבות, לויכוחים מייגעים עם ויצמן, עד שפעם ברל כצנלסון נזף בו על שהוא מתעסק במריבות קטנות כשיש בעיות קשות כל כך. גם אם נקבל שלא היה ניתן לנהל את חיי הישוב יום יום ובה בשעה לעסוק בהצלה, נראה שיותר מדי כוחות הושקעו במריבות פנימיות. העובדה שבן גוריון מיעט לבטא את כאבו אינה מעידה עליו שלא כאב. זה היה חלק מאופיו. הוא לא חלק את רגשותיו עם אחרים".

נדמה לי ששרתוק יוצא בספר כמי שעשה יותר מבן גוריון.

„מבחינת המעורבות בפעולות הצלה שרתוק עשה הרבה. הוא השקיע את מיטב כוחותיו בגיוס לצבא הבריטי ועל כך היתה גאוותו. בתור יו"ר המחלקה המדינית עסק בקשרים המדיניים הכרוכים בפעולות הצלה. הוא הוציא את נשמתו בפרשת ברנד, דיבר עם הג'וינט בקשר למשלוח כסף לסלובקיה, נשא ונתן עם הנציב העליון והיה מעורב בנסיון לבצע חילופין. הוא השקיע בנושאי ההצלה יותר מכפי שנזכר היום לציבור. לשרתוק, שגדל בארץ בניגוד לרבים ממנהיגי הישוב, היו יחסים נינוחים עם הבריטים ועם לא־יהודים בכלל. אבל יחסיו עם בן גוריון לא היו קלים. באמצע המלחמה, כשויצמן היה בארה"ב, הוא הזמין את שרתוק להצטרף אליו. ושרתוק נסע. אחר כך כתב שרתוק ביומנו שבגלל הפגישה עם ויצמן, בן־גוריון הפסיק לקרוא לו משה".

למרות כל מה שנעשה, חרף המגבלות הידועות, היתה תחושת אשמה כבדה בימים ההם.

„דינור שהיה חבר קבוצת אלדומי (ד"ר פורת הקדישה לקבוצה מאמר נפרד שלא במסגרת הספר, מ.פ.), שתפשה את גודל האירוע והיתה מודעת לאסון הנורא, אמר שיבוא יום ובנינו יציבו זה מול זה את תאריכי האירועים באירופה והמריבות שלנו כאן בעניינים סיעתיים ומשפטם עלינו יהיה מר. דברים שנאמרו במשפט קסטנר שמהם השתמע שהנהגת הישוב הפקירה את יהודי אירופה ולא לחצה על הבריטים די בענייני הצלה במטרה להמשיך ולקיים איתם יחסים טובים, אינם נכונים לגמרי. הבריטים הוליכו שולל את הנהגת הישוב בכל יוזמה, בזו אחר זו. הנציב העליון גם לא הכחיש זאת. אם יש אנשים שבשל העניין הזה עודם מרגישים אשמה, אני מקווה שהמחקר יאזן את התמונה ויקל על הרגשתם".

תשמ"ז

כך כאשר הציע דווקא עליית ילדים ודווקא מבולגריה. נמצא שביצוע התכנית היה תלוי גם בנכונתם של יהודים לסכן את ילדיהם בהפלגה ארצה, וזו היתה תלויה במידת הסכנה שריחפה עליהם.[9]

דיון ממושך במערכת הקשיים הזו התקיים בפברואר במרכז מפא"י. פתח אותו רמז, שהתייחס קודם כל דווקא לקשיים בארץ: הוא הביע את אכזבתו על ש„אין הרגשה שהעניין בוער", והציע דרכים לאיסוף הכסף הנחוץ, כדי שלא תהיה הרגשה „שלכאורה יש כסף לכל צורך, אבל כשנוגע לנו לתת בקשיש של כמה אלפי לירות, אין לנו כסף".

את תשובתו של בן־גוריון יש איפוא לראות גם בהתייחסות לשאלה המעשית שעמדה על הפרק – השימוש באניות – וגם כתשובה לדברי רמז, שהופנו כלפיו וכלפי הנהלת הסוכנות כולה בעניין היחס להצלה בכלל. „בדרך הים אפשר להביא בבת אחת אלף איש", אמר. „במשך שבועיים עוד פעם אלף איש... הבאת חמשת אלפים זה יהיה דבר עצום. זה איננו פותר את השאלה של המיליונים. אך לא להביא את החמשת אלפים גם זה לא פותר את שאלת חמשת המיליונים". הוא הציע שקפלן, רמז והאפט ידאגו לגייס מיד 50,000 לא"י לרכישת אניות, כי „זהו דבר בוער". הצעה זו של בן־גוריון פירושה היה שהסוכנות, ההסתדרות ומגבית ההתגייסות תהיינה שותפות בגיוס הכספים, והסוכנות לא תהיה יחידה בדאגה לסכום.

קפלן הציע, בעקבות שיחה ממושכת שקיים עם בדר, לרכז את המאמצים לאו דווקא ברכישת אניות, אלא להיות מציאותיים ולשכור אניות תורכיות, שלדברי בדר היו בעליהן מוכנים לנסות ולהעביר בהן ילדים, אמנם תמורת „מחיר עצום", וכן להשיג הוראה מתאימה מן השגריר האנגלי באנקרה, שנדרשה משום שבתורכיה היתה תנועת האניות תחת פיקוח ממשלתי חמור. „אסור שיאמר שבגלל חוסר בכספים לא נעשה הדבר

> אליעזר קפלן – אז גזבר הסוכנות.
> אליהו גולומב – מראשי ההגנה ומפא"י.
> יצחק גרינבוים – יו"ר ועד ההצלה וחבר הנהלת הסוכנות.
> אליהו דובקין – סגן ראש מחלקת העליה, יו"ר ברית הארגונים החלוציים.
> חיים־משה שפירא – סגן ראש מחלקת העליה.
> משה שרתוק – (לאח"כ שרת), ראש המחלקה המדינית, חבר הנה"ס.
> מנחם בדר – איש קיבוץ מזרע, שליח השוה"צ בקושטא.
> דוד רמז – המזכיר הכללי של ההסתדרות.
> אברהם האפט – איש דגניה, מראשי מגבית ההתגייסות וההצלה.
> מלך נוישטט – יו"ר ועדת ההסתדרות לעזרה לגולה.
> יהואל דוברבי – איש גבעת השלושה, אז חבר מרכז מפא"י.
> חיים ברלס – ראש מחלקת העליה, השליח הרשמי למחצה של הנהלת הסוכנות בקושטא.
> ד"ר יוסף גולדין – ראש משרד העליה של הסוכנות בתורכיה.
> ארתור ויטול – קצין מודיעין בריטי, במסווה של קצין ביקורת דרכונים בשגרירות הבריטית בתורכיה.
> השל פרומקין – מחברי מרכז מפא"י.
> אהוד אבריאל – שליח המחלקה המדינית של הסוכנות בקושטא.
> זאב שינד (דני) – שליח המוסד לעליה ב' בקושטא.
> צבי יחיאלי – מראשי המוסד לעליה ב', ומהמטפלים בשיגור הספינות.
> ונייה פומרנץ (פרופ' זאב הדרי) – שליח הקיבוץ המאוחד לקושטא.

הזה. יש יסוד לבוא לסוכנות בתביעה זו, שהיא תיקח על עצמה את כל האחריות בעד העניין הזה", אמר, ובכך התכוון שהיא תערוב לכספים, ולא שתאסוף אותם בעצמה, או שתוציא אותם מתקציביה.

הוא גילה לנוכחים כי השליחים בתורכיה החליטו, מבלי להתייעץ עם הארץ, לנסות ולהעביר בכלי שיט 300 איש שיגיעו בלי רשיונות עליה לנמל בבלקן, והסביר כי „עניין האניות הסירות בא בחשבון לא כל כך בקשר עם עניין הילדים, כי אם בקשר לנסיון זה". משפט זה בדברי קפלן, שנאמר אגב הדיון בנושא העיקרי – אניות לילדים – היה הספק הראשון שהובע באשר לסיכויים להצליח להביא ילדים למרות הקשיים הקיימים; ייתכן שקפלן לא היה ער לכך, שכן סיים בהצעה להודיע לקושטא לשכור אניות ולהתחיל מיד בפעולה להבאת הילדים.

ואולם דברי בן־גוריון וקפלן – על השקעה באניות עבור 5,000 ילדי בלבד וגיוס 50,000 לא"י ונסיון להציל 300 איש – לא סיפקו את החברים, שקראו בין השיטין, וסברו שתביעות זהירות ומצומצמות כאלה הן סטייה מהתכנית הגדולה של הבאת 29,000 ילדים, שעליה דובר קודם לכן בהתלהבות ואפילו בהתרוממות רוח, ושעל כל פנים אין הן הולמות את גודל האסון. הם סברו „שבן־גוריון איננו נותן את הדאגה המקסימלית בעניין זה", ועליו להקדיש לפחות חודשיים־שלושה מזמנו להצלה בלבד; יש לנקוב בסכומים של מאות אלפים ואף יותר ממיליון; שהסוכנות צריכה לרכז את נושא ההצלה כולו בידיה – כדברי כמה מחברי המרכז.

גולדה דרשה מקפלן הסבר לכך שמצד אחד דיבר על סכומים גדולים שהסוכנות תעמיד לעניין זה, ומצד שני הוא מתווכח עם מגבית ההתגייסות על 20,000 לא"י. גולומב דרש להתאמץ ולהגביר את „הטמפו" ולהוציא – אם התורכים אכן יתנו אניות, ולמרות כל יתר הקשיים – את כל 29,000 הילדים, ואז להשיג רשיונות נוספים. האפט: „אין לנו הנוה הרגשה עמוקה מאד לעניין הצלת הילדים. שולטת כאן איזו פסיביות של אי־אמון ששום דבר לא ייצא מזה. ההרגשה הזאת שולטת גם בסוכנות. מוכרח לבוא מפנה גדול בעניין זה". המסמרר ביותר היה נוישטט – „אין לכם מושג כמה אני מדוכא מאז שחזרתי מקושטא". היתה כאן איפוא התקפה ממש, של לא פחות משמונה מחברי מרכז מפא"י, על הנהלת הסוכנות.

בתום הטענות נגדו, ובעיקר נגד בן־גוריון, קם קפלן לענות, ושאל מדוע יש בויכוחים אלה כל כך הרבה מרירות, כאילו התחלקו הנוכחים בהם לתובעים ולנתבעים. החברים מאשימים את הסוכנות, אך לדעתו, את בן־גוריון לפחות אי־אפשר היה להאשים בעניין זה כי „הוא לא טיפל בו". ביטוי זה הועלה מתוך רצון להגן על בן־גוריון, אך היה זה שירות דוב, שכן בו בזמן היה בכך אישור להרגשת החברים שבן־גוריון לא הקדיש מזמנו להצלה, ולפחות להצלת הילדים, וזה על אף שהיה חבר בוועדה שהוקמה כדי לבדוק את הצדדים המעשיים של קליטתם. קפלן התגונן נגד הטענה הכללית שהסוכנות איננה עושה די, וכדוגמה מסר לחברים שכבר הבטיח לבדר אחריות ל־40,000 לא"י שישמשו להעלאת 1,000 ילדים ולהצלת 300 האנשים, ועד 10,000 לא"י לסירות, „בלי ויכוחים רבים, בלי למרר אחד לשני את החיים". בן־גוריון הזכיר למתקיפיו, שדיברו כולם על תכניות גדולות, „טמפו" וכספים רבים, שגם הבאת 5,000 ילד, שבה הם רואים רק שלב ראשון, תדרוש השקעות ומאמצים גדולים מהישוב, מהעם היהודי ומהתנועה הציונית, וש„גם בארץ יש יהודים", כלומר – ישוב להשקיע בו מאמצים. הוא דיבר בקצרה, ולעצם העניין הנידון, והתעלם מן הביקורת בנוגע לכלל יחסו להצלה.[10]

הויכוח, שנערך אך שבוע לאחר הודעת סטנלי, הצביע על פער ברור בין קפלן ובן־גוריון מזה, לבין יתר חברי המרכז מזה: „חוסר האפשרות של ההידברות", כהגדרת דוברבי. פער זה נוצר כנראה משום שקפלן ובן־גוריון היו בקיאים יותר בפרטי הקשיים הרבים שהתגלו מאז דצמבר, והתלהבותם לתכנית, ובפרט זו של בן־גוריון, הלכה לדעוך. באותה שיחה ממושכת שקיים קפלן עם בדר, נודע לו, כנראה, ואחר כך גם לבן־גוריון, כי לשליחים בקושטא יש יסוד לחשוש שהבריטים כבר החלו להערים

בתחילת מרס הודיעו עתוני הארץ בשמחה על בואם של 72 ילדים מהונגריה ועל בואן הצפוי של קבוצות נוספות. נראה שבארץ לא היו ערים לעובדה שפרסום גלוי בעתונות מקל על מלאכתם של הגרמנים... ואמנם מבריקים נשלחו מיד לשגריר גרמניה בסופיה

מכשולים על דרך הוצאת הילדים. ולפיכך החליטו להצטמצם, לפחות לפי שעה, בתכניות שאולי אפשר לבצען. ואילו יתר החברים עוד היו מלאי תקוות ותכניות והתאכזבו ממה שנראה להם כפשלנות והליכה בקטנות, ואפילו חוסר יחס הולם.

אך הביקורת מפיו של דוברבי היא אולי המשמעותית ביותר, משום ש„חוסר האפשרות של ההידברות" אינו עדות רק לפער במידע ומתוך כך לפער בתקוות לביצוע תכניות; הוא עדות להרגשה שהשתררה במרכז מפא"י שלא נוצר בין המרכז לבין ההנהלה דיאלוג, או בירור משותף, בנושא מרכזי ומכריע כמו שואת יהודי אירופה והמאמצים להצלתם, ושחברי מפא"י בהנהלה, ובפרט בן־גוריון, אינם משתפים את חברי המרכז במחשבותיהם בנושא זה. יתכן גם שבן־גוריון נקשה בפני חבריו, שלפניהם נשא דברים חוצבי להבות בעניין הבאת הילדים בדצמבר 1942, וכעבור חודשים ספורים קשה היה לו להודות שאין זו אלא אכזבה נוראה.

ואמנם, בתחילת מרס כבר היה ברור לבן־גוריון כי „לצערו הרב אישור הרשיונות הוא למעשה רק תיאורטי וכי אין שום בטחון שנוכל להשתמש ברשיונות ולהוציא מספר כזה של יהודים מארצות הכיבוש", ואם כך הדבר – יש להקציב חלק מהרשיונות ליהודי תימן, סוריה ועיראק, שחייהם יהיו בסכנה משכניהם הערביים אם יתלקח הסכסוך היהודי־ערבי בארץ לאחר המלחמה. כלומר, בן־גוריון, שנואש מניצול הרשיונות, כבר הרחיק את מבטו הלאה; ואולי לא רק הסכנה לחיי יהודים במזרח הקרוב אחרי המלחמה היא שהטרידה אותו, אלא הידיעה הברורה שבלי יהודים „אין ציונות ואין ישוב", ואם יהודי אירופה לא יבואו משום שנחרץ גורלם, יש להביא את יהודי המזרח. כדרכו לא שיתף את חבריו בהנהלה במחשבותיו, והם התנגדו להצעתו: הם היו ספקניים לגבי הסיכוי להעלות יהודים אלה בזמן קצר, והעיקר, כדברי גרינבוים, הוא שכל בקשה כזו „תנוצל נגדנו, כי הממשלה תגיד שהסוכנות היהודית בעצמה מודה שאין צורך במספר גדול של רשיונות עליה. הדבר עלול לעשות רושם קשה". ואין ספק שממשלת המנדט היתה עשויה להיות מרוצה מהוכחה ניצחת כזו, מן הסוכנות עצמה, שמספר הרשיונות עולה על האפשרויות, ועל כן מספרם הוא די והותר. בלחץ חבריו הסכים בן־גוריון שיש להצהיר כי 29,000 הרשיונות אינם אלא טיפה בים ושלב ראשון בלבד ולבקש רשיונות נוספים עבור ארצות המזרח הקרוב, ורק אם אלה לא יינתנו – יצטרכו להפריש לכך חלק מ־29,000 הרשיונות.[11]

במקביל התרחשו באירופה ארועים שאיש בארץ לא יכול היה לדעת עליהם, ולו נודעו – היו מחזקים את התחזיות הקודרות ביותר: שליחי הישוב בקושטא מזה והארגונים היהודיים בארצות הגרורות מזה עשו בינתיים כמיטב יכולתם להוציא ילדים ארצה, אפילו במספרים מצומצמים, ואפילו לפני שיתחיל ביצועה של התכנית הגדולה, ובתחילת מרס הודיעו עתוני הארץ בשמחה על בואם של 72 ילדים מהונגריה ועל בואן הצפוי של קבוצות נוספות. (קבוצה קודמת, של 56 ילדים, הגיעה כבר בינואר, אך בלחצם של השליחים בקושטא לא פורסם דבר בואה). נראה שבארץ לא היו ערים במידה מספקת לעובדה, שפרסום גלוי בעתונות מקל מאוד על מלאכתם של הגרמנים; זאת על אף שבקושטא הסתובבו מרגלים וסוכנים מבני כל הלאומים והאמונויות, וכל ידיעה מסוג זה יכלה להגיע תוך ימים ספורים אל שולחנו של אייכמן או אל שולחנם של פקידי משרד החוץ הגרמני, גם לולא פורסמה בארץ.

ואמנם מבריקים נשלחו מיד לשגריר גרמניה בסופיה, כדי שימנע, עם עוזרי אייכמן, את מעבר קבוצות הילדים הבאות מתוך הנימוקים הבאים: אין זה מן האינטרס המדיני של ממשלת גרמניה להרשות יציאת יהודים, לא רק מרומניה, אלא מאירופה כולה, שעה שהיא חותרת ל„פתרון סופי" של שאלת היהודים; אין להרשות התערבות של ארצות אחרות בשאלה חשובה כמו „הפתרון הסופי", כי אם תגלינה עצמאות בשאלה זו, ותשחררנה יהודים על דעת עצמן, תשאפנה לעצמאות גם בשאלות אחרות; מלוויהם של הילדים הם מקור לידיעות על מצבה הצבאי של גרמניה, ויציאתם נוגדת את מדיניות הציר כלפי האומות הערביות.

עמדתו של המשרד הראשי לבטחון הרייך בשאלה זו סוכמה באופן בהיר הרבה יותר על־ידי אייכמן. הוא תבע לדחות בהחלטיות יציאת ילדים יהודים מארצות הכיבוש, והציע להסכים ליציאת 5,000 ילדים רק אם אלה יוחלפו ב־20,000 גרמנים בעלי כושר גופני ובגיל גיוס. ואם אכן יוחל במשא ומתן על חליפין כאלה, המליץ לזרזו, „כי מתקרב הזמן שהפתרון שלנו בנוגע ליהודים לא יאפשר עוד יציאת 5,000 ילדי יהודים".[12] אייכמן ידע היטב שבעלות הברית לא תסכמנה בשום אופן להצעה כזו: שהתנסיונות למצוא גרמנים לחילופין עלו עד אז בתוהו; ומי כמוהו ידע שמספר הילדים היהודים באירופה פוחת והולך במהירות.

ואולם כל זה לא היה ידוע בארץ, ונמשכו המאמצים להציל משהו מן הרשיונות: במרס 1943 יצא קפלן לתורכיה כדי „לאחד בכל האמצעים כדי להחיש את העליה ולהציל מקסימום של אנשים בזמן הקצר ביותר", ולבדוק מה באמת עדיף בתנאים הקיימים – קרונות רכבת דרך תורכיה או הפלגה באניות.

סוף־סוף, במאי 1943, אחרי חמישה חודשי מאבק ומשא־ומתן בקהיר, לונדון וירושלים, נודע לקפלן מן השר הבריטי לעניני המזרח התיכון, שמושבו היה בקהיר, ריצ'רד קייסי (Richard C. Casey), כי ניתן יפוי כוח לשגרירות בריטניה בתורכיה לפשט את ההליכים המינהליים, ושהוא „מקבל עליו את האחריות להעברת העולים". הודעה מקבילה התקבלה בתורכיה, וניתן היה לחשוב שהנה הושגה פריצת דרך. תוך זמן קצר שלחו ברלס וגולדין הודעות לממשלת תורכיה ולשגרירויות בבלקן, שכל פליט אשר יגיע למימי תורכיה או לאדמתה – יקבל אשרת כניסה לארץ. על סמך הודעתם נתן הקונסול התורכי בבולגריה אשרות מעבר דרך תורכיה ליהודים שבאו אליו ביוזמתם. בהגיעם לקושטא קיבלו מארתור ויטול אשרות כניסה ארצה, על חשבון 500 המבוגרים שצריכים היו ללוות את הילדים.[13]

כאשר הגיעו כמה מהם ארצה, שלחה ממשלת המנדט שליח מטעמה לתורכיה, כדי להבהיר לויטול שמבוגרים אמורים לבוא רק כמלווים של הילדים, וכיוון שטרם החלה יציאתם של הילדים, הרי אין זה חוקי לשלוח מבוגרים. ויטול הפסיק את מתן אשרות הכניסה. אך האנשים המשיכו להגיע, והוא מצא עצה אחרת: הוא נזכר בהצעתו של הלורד קרנבורן (Cranborne), שהיה שר המושבות בזמן טביעת סטרומה, בפברואר 1942, לפיה פליטים יהודים שלא יהיו זכאים להיכנס לארץ, יישלחו „למאוריציוס או לאיזה מקום אחר"; לפיכך נתן ליהודים שהגיעו אליו אשרות כניסה לקפריסין, ואת, כמובן, בעידודם של אנשי המוסד לעליה ב' בקושטא. הצירות הבריטית בתורכיה נזפה בויטול על פירושו הרחב להצעת קרנבורן, והתערבה רשמית אצל משרד הפנים התורכי שיורה לקונסול שלו בסופיה להפסיק מתן אשרות מעבר ליהודים מבלי להתייעץ עם אנקרה – וכך היה.[14]

ולא זו בלבד: שר החוץ התורכי, שאתו קיים ברלס קשרים טובים, התייחס באהדה למעבר הילדים, והסכים שאניה תורכית תפליג תחת דגל הצלב האדום הבינלאומי ותעביר בכל הפלגה 300–400 ילד, וכך אפשר יהיה לנצל את ההצעה הבולגרית לשלוח אותם בקרונות מדי שבוע. באו האנגלים ופסקו שיש להקים ועדה מיוחדת שתבדוק כל ילד, תבריק את חוות דעתה ללונדון, משם תוחזר ההחלטה לאנקרה, ורק אז תפנה הצירות הבריטית בכתב למשרד החוץ התורכי.

„כל העניין נתון בידי האנגלים", סיכם בדר: בכוונת ממשלתם להיראות נדיבה בעיני דעת הקהל – נותנת רשיונות עליה, מפשטת הליכים – „אבל בעצם בכוונתה שיתנק עם הסרטיפיקטים האלה על מנת שתוכל להשתמש בהם כשילחצו עליה אחרי המלחמה... לתרום את תרומתה... לטובת הפליטים". זו היתה המסקנה שאליה הגיע שרתוק

חמישה חודשים קודם לכן. „הרי השערות סומרות נוכח האכזריות הזאת", אמר פרומקין, ושוב החליט הוועד הפועל של ההסתדרות שיש לשלוח באופן דחוף נציג ללונדון, במקומו של שרתוק שחזר באפריל אחרי שהות של כמעט חצי שנה, כדי „להוכיח לחברי הפרלמנט שיש כאן מעשה ספקולטיבי מן המגונה ביותר", וממשלת בריטניה פשוט מרמה את הישוב. אך נציג כזה לא יצא לדרכו: קייסי ומקפרסון שכנעו את קפלן ש„העניינים נתתכים פה במזרח".[15]

ביולי הגיעה הודעה ממשרד המושבות הבריטי לשרתוק על החלטת ממשלתו מאותו חודש, שכל יהודי המגיע לקושטא יועבר ארצה, ושכניסתם של פליטים ארצה תימשך עד שתתמלא מכסת 75,000 הרשיונות, גם אחרי ה־31 במרס 1944, תאריך סיומו של „הספר הלבן". גם הובטח לו שאם יתברר כי עדיין קיימות אפשרויות יציאה מבולגריה – תישלח אניה להביא את האנשים.[16]

לכאורה, זו היתה ההחלטה שיכלה סוף־סוף לחלוץ את „הפקק" ולאפשר מעבר חופשי דרך תורכיה ארצה: „הצהרת בלפור במהדורה חדשה", כינה אותה ויטול באוזני אבריאל ושינד, שקיבלו ממנו את הידיעה בהתרוממות רוח. אולם ההחלטה לוותה בהודעה שכאשר יגיע הפליט ארצה ייחשב לעולה לא חוקי, כלומר – יוכנס למחנה מעצר עד שיעבור בדיקה בטחונית ועד שיוכח כי הוא יכול להיקלט מבחינה כלכלית, ומספר הבאים ינוכה ממכסת רשיונות העליה, כפי שהחליטה ממשלת אנגליה במאי 1942.

האנגלים חישבו ומצאו שמאז טבעה סטרומה בפברואר 1942 ועד ליולי 1943 הצליחו להגיע לתורכיה 184 פליטים בלבד, ועל כן לא הסתכנו הרבה בהחלטתם, מה גם שברומניה גבר לחצם של הגרמנים לאסור יציאה, ובבולגריה גורשו היהודים מסופיה לערי השדה, והקשר ביניהם ואתם היה כמעט בלתי אפשרי. ושלישית – וזה העיקר – ההחלטה נמסרה לסוכנות, אך לא פורסמה ברבים ולא נמסרה רשמית לממשלת תורכיה, ולפיכך לא היה לה שום ערך מעשי. בחוגי משרד החוץ הבריטי הוסכם שאם יהיה צורך – אפשר יהיה לסגת מן ההחלטה בלי שתיגרם מבוכה לממשלה האנגלית, שהרי לא פורסמה ברבים.[17] נראה איפוא, שהחלטה זו לא היתה ביטוי לשינוי מהותי במדיניותה של ממשלת בריטניה, אלא היתה בבחינת זריקת עצם לישוב ולשליחיו, כדי להשתיק אותו לזמן מה.

במקביל לקבלת ההודעה ממשרד המושבות בארץ, הגיע מקושטא שאול מאירוב והודיע שישנה אפשרות להוציא 1,000 איש מבולגריה. באוגוסט יצא שרתוק לקושטא לבדוק אפשרות זו, אחרי שבן־גוריון פסק שנסיעה לשם בעניני הצלה דחופה יותר מנסיעה למצרים בענייני הגיוס. „מסביב ל־1,000 איש אלה מרוכזים כרגע כל המאמצים, כל מעייננו", אמר שרתוק, שכן זה „העניין היחידי בשטח הוצאת יהודים מהגולה הנאצית": אנשי המוסד לעליה ב' בתורכיה עשו עסקה עם איש עסקים בולגרי, שהבטיח – תמורת הלוואה לרכישת אניה – להשיג את הניירות הדרושים ליציאתם של 1,000 האנשים ולהביאם עד לנמל התורכי מרסינה; ומשם יילקחו באניה אנגלית – כך הובטח לשרתוק – ארצה.

אך אנשי המוסד לעליה ב' היו ספקנים: הצי הבריטי, שגולומב ושרתוק קיוו לסיועו כפי שהובטח, „איננו עומד לרשותנו... אל נסמוך על ההבטחות שניתנות לנו. משנה של פעולה בקושטא אני יודע שהן אינן מתגשמות" – הזהיר יחיאלי את חברי הוועד הפועל של ההסתדרות. כעבור זמן קצר התברר שמשרד הפנים הבולגרי הודיע על מתן רשותו להפלגת 1,000 איש בתנאי שאינם בגיל צבא, בני 18–35. מיד הוגשה לו רשימה של 1,300 איש, רובם ילדים, מלווים וציונים ותיקים. ואולם מן הרשימה נמחקו כל הכשרים לעבודה, גילאי 15–60, והותרה יציאתם של 420 ילדים וקשישים בלבד, ואחר כך – 100 בלבד.[18]

באוגוסט הידרדר המצב במהירות: מלך בולגריה בוריס ה־III נפטר באופן פתאומי לאחר ביקור אצל היטלר, שבמהלכו דובר גם על יהודי בולגריה, והמצב הפנימי בבולגריה השתנה; גבולה עם תורכיה נסגר בעקבות לחץ גרמני, ואחר כך נאסרה היציאה גם מרומניה. „כל חוסר האונים שלנו מודגם בבולגריה", אמר פומרנץ בישיבת מרכז מפא"י לקראת סוף אוגוסט: ארץ קרובה כל כך לקושטא, ובכל זאת אי־אפשר היה להציל משם.[19] ויש להוסיף על דבריו הקולעים: ארץ שלא היתה שטח כיבוש, אלא בעלת ברית של גרמניה, ואשר שמרה על חיי אזרחיה היהודים, למעט אלה שהתגוררו בשטחים שסופחו אליה אחרי פרוץ המלחמה, ואף יתכן שמלכה שילם בחייו על עמידתו זו נגד „הפתרון הסופי" – ובכל זאת...

כאשר נפתחו הארכיונים התיעוד הצביע בבירור כי מי שנקראו „השותקים" לא הסתפקו בשתיקה. אולי משום כך פרשת 29,000 הרשיונות לילדים היא הפרשה קורעת הלב ביותר מבין נסיונות ההצלה שנכשלו. מזה אייכמן ועוזריו, משגיחים בשבע עיניים שמא ימלט חלילה ילד יהודי מציפורניהם, ומזה האנגלים, מעמידים פנים חסודות ו„שותקות", חוסמים את דרכי ההימלטות

בנובמבר 1943 הודיע סטנלי בבית הנבחרים שממשלת בריטניה הסכימה לדחות את סיומה של תקופת „הספר הלבן" עד שיכנסו ארצה עוד 30,000 נפש, גם אחרי מרס 1944. כלומר, נאמר בפומבי כי המספר הוא שיקבע, ולא התאריך. כיון שכך התעוררו שוב – לרגע קצר בלבד – תקוות זהירות להצלת הילדים, והוועדה שנבחרה שנה קודם לכן לעניין קליטתם השלימה את עבודתה, ובסוף 1943 הגישה את מסקנותיה: כמה כסף יידרש לקליטת רבבה ראשונה של ילדים, איפה יוכלו להיקלט והיכן עומד הוויכוח על צורת חינוכם. הפעם היה בן־גוריון זה שריסן את חבריו: „אם יקרה נס ויתנו לנו את הילדים" – אז ייערך הוויכוח, ומוטב שבארץ יטפלו בהם באופן הגרוע ביותר מאשר „יטפלו בהם הנאצים".[20]

אך נס זה לא התחולל: שנה שלמה נמשך מאבקם של חברי הנהלת הסוכנות ושליחי הישוב בגורמים שהכשילו את הצלת הילדים וניתן למנות עם גורמים אלה – נוסף על הגרמנים, כמובן – את אי־הסדרים בתורכיה ותלותה בבריטים; את השינויים הצבאיים והמדיניים בדרום־מזרח אירופה; את העדר כלי־שיט בבעלות הישוב; והעיקר: את סירובם של הבריטים לממש את הבטחותיהם. „חלום זה", כהגדרת פומרנץ, שהתחילו בהתלהבות ובתקוות, הלך וירד מ־29,000 נפש, ואולי אף 34,000 – ל־5,000 ואחר־כך ל־1,000 ובסופו של דבר לכמה עשרות, הסתיים באכזבה מרה.

באוקטובר 1943 סיכמו ברלס ובדר במרירות שחודשים של משא־ומתן מייגע ובלתי פוסק עלו בתוהו, ו„למעשה לא קיבלנו כלום...", לא מהאנגלים ולא מהתורכים, ש„חייכו באדיבות, תלו את הקולר איש ברעהו, היו 'מלאי הבנה' ו'נרגשים' בהבעת צערם, ואפילו הבטיחו לעזור... והוסיפו להתאכזר כמקודם".[21]

כעבור כמה עשרות שנים נפתחו הארכיונים, והתיעוד הצביע בבירור כי מי שנקראו אז „השותקים" לא הסתפקו בשתיקה בלבד. ואולי משום כך, פרשת 29,000 הרשיונות לילדים היא כנראה הפרשה קורעת הלב ביותר מבין נסיונות ההצלה שנכשלו. מזה אייכמן ועוזריו, ועמם פקידי משרד החוץ הגרמני, משגיחים בשבע עיניים שמא ימלט חלילה ילד יהודי מצפורניהם; ומזה האנגלים, המעמידים פנים חסודות ו„שותקות" כביכול, דואגים לחסום את דרכי ההימלטות, אם אכן תיפתחנה. בתוך – קומץ השליחים בקושטא והפעילים בארץ, המטיחים ראשם בכותל אחר כותל; והעיקר – הילדים שלא באו. זהו אחד המקרים שבהם מרגיש ההיסטוריון שהוא רוצה לזרוק הצדה את כל הכללים שלימדוהו – לשון מאופקת, בדיקת מקורות מדוקדקת, הסקת מסקנות זהירה ומוצדקת – ופשוט לשבת תחתיו ולבכות.

1. ראה הנה"ס (הנהלת הסוכנות) ב־13.12.1942, ב־20.12.1943 וב־7.12.1942, 2, אצ"מ (ארכיון ציוני מרכזי) וד.ב.ג. במזכירות מפא"י ב־9.12.1942, 24/42, אמה"ע – ארכיון מפלגת העבודה.
2. שם, שם; ומרכז מפא"י ב־20.1.1943, 23/43, אמה"ע; והנה"ס ב־13.12.1943, אצ"מ.
3. וסרשטיין, בריטניה ויהודי אירופה, עם עובד, ת"א 1982, עמ' 179־180; הנה"ס ב־7.2.1943, וב־8.3.1943 אצ"מ.
4. הנה"ס ב־21.2.1943 וב־28.3.1943 אצ"מ.
5. הנה"ס ב־29.8.1943 ב־19.9.1943, אצ"מ.
6. בדר, שליחויות עצובות, ספרית פועלים, ת"א, תשל"ט, עמ' 54.
7. ברלס, פעולות הצלה בקושטא, דו"ח ללא תאריך, אצ"מ, עמ' 25; בדר, שם, בדר, ושליחויות עצובות, עמ' 51.
8. שם, שם; בהנה"ס ב־14.2.1943, אצ"מ.
9. שם, שם, וד.ב.ג., מרכז מפא"י ב־24.2.1943, 23/43, אמה"ע; ושרתוק על „סטרומה" והשלכותיה, הנה"ס ב־22.8.1943, אצ"מ.
10. דיון זה נערך במזכירות מפא"י ב־10.2.1943, אמה"ע.
11. הנה"ס ב־7.3.1942 וב־4.4.1943, אצ"מ.
12. ראה לפי מסמכי משרד החוץ הגרמני, מתוך UROH, עמ' 374־376, פרנקפורט־מיין 1959, כרך 3.
13. הנה"ס ב־4.4.1943, 16.5.1943 ו־6.6.1943, אצ"מ.
14. ראה בדר במזכירות הועה"פ של ההסתדרות ב־13.5.1943, 15/40, אהועה"פ. על הצעת קרנבורן ראה וסרשטיין, בריטניה ויהודי אירופה, עמ' 134־135.
15. דברי בדר, שם, שם; בועה"פ של ההסתדרות ב־31.3.1943, 1־2.4.1943, כרך 69 ג', אהועה"פ.
16. שרתוק בהנה"ס ב־18.7.1943, ב־25.7.1943, אצ"מ; וסרשטיין, בריטניה ויהודי אירופה, עמ' 162.
17. שם, שם; אבריאל, פתחו שערים, ספרית מעריב, ת"א 1976, עמ' 110־112.
18. יחיאלי במזכירות הועה"פ של ההסתדרות ב־5.8.1943, 25/50, אהועה"פ; ומאירוב, שם, שם, ב־22.7.1943, 23/48; שרתוק בהנה"ס ב־25.7.1943 וב־22.8.1943, אצ"מ; ומרכז מפא"י ב־24.8.1943, 23/43, אמה"ע.
19. מרכז מפא"י ב־24.8.1943, 23/43, אמה"ע.
20. שם, ב־23.12.1943.
21. פומרנץ, לפי הערה 25; ברלס במזכירות הועה"פ של ההסתדרות ב־12.10.1943, 30//55, אהועה"פ; בדר, שליחויות עצובות, עמ' 51.

ד"ר דינה פורת היא מרצה בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל־אביב.

האופציה השלישית, הסדר ביניים

תכנית זו, בהשאלה, היא וריאציה על משפט שלמה. כיצד יחיו שני הצדדים באותו שטח, זה ליד זה, ללא איום ללא התגרות וללא פגיעה הדדית

שלמה גזית

לפני שנים אחדות קיים המרכז לעיונים אסטרטגיים סימפוזיון שנושאו היה החשיבות האסטרטגית של יהודה ושומרון. הדיון התקיים בפורום סגור, והמשתתפים בו, כולם אנשי בטחון במילואים, התבטאו באופן חופשי. נכחו שם קצינים מכל צבעי הקשת הפוליטית הישראלית, מן הקיצוניים ביותר בימין ועד הקיצוניים ביותר שבשמאל. חלקם אף ישבו אז, או שהם יושבים היום, בכנסת.

בסימפוזיון זה, שהשתתפו בו למעלה מעשרים איש, הסכימו כל המשתתפים כי ישראל לא תוכל להחזיק מעמד מול איום צבאי מכיוון מזרח אם כוחותיה לא ישבו ביהודה ושומרון. חד וחלק. אני חייב להבהיר ולהדגיש כי היה מדובר בנוסח "כל עוד קיים איום צבאי עליה". אם אין איום על ישראל, אם נזכה ונחיה כמו קנדה וארצות-הברית, יכול להיות שנוכל להבטיח את הגבולות בעזרת כוחות משטרה ומכס, שיספקו וימנעו הברחות סמים. הוויכוח באותו דיון היה לגבי המסקנה המשתמעת מהנחה מוסכמת זו. חסידי ארץ-ישראל השלמה טענו כי אין טעם לנסות ולנהל משא-ומתן – ראשית משום שאין עם מי לדבר ושנית, משום שגם אם יימצא בר-שיח שנוכל לשבת עמו לשולחן, לא נוכל לבטוח בסיכויי להישרד ולקיים את ההסכם שנגיע אליו, אם נגיע, ומכאן שניטול על עצמנו סיכון גדול מדי אם נסכים לסגת את שטחי יהודה ושומרון.

ה"יונים" שבחבורה טענו, לעומת זאת, כי חובה עלינו לנסות גם אם הסיכויים נראים קלושים ביותר. עם הנדרש לשלוח את בניו אל שדה הקרב חייב להיות משוכנע – למען הילדים ולמען הנכדים – כי עשינו הכל כדי להגיע להסדר פוליטי שאין בו סיכון מוגזם לבטחוננו ולקיומנו.

אלה הן שתי האופציות. לפיכך, איזה עתיד יכולים אנו לחזות, אם נבחר ללכת בכל אחת מן השתיים בעתיד הנראה בעין?

באופציה הראשונה, אופציית "ארץ ישראל השלמה", העתיד המסתמן הוא מסלול התנגשות קבוע ובלתי נמנע. אין זה חשוב כלל אם תהליכים אלה התחילו ב־1977, עם ביקורו של סאדאת, או מאוחר יותר. היום יש תהליך של מסלול התנגשות בין ישראל והיהודים הישראלים מצד אחד לבין אוכלוסיית השטחים מצד שני.

עלינו לזכור כי כל מי שעוסק היום בפעילות חבלנית בשטחים נולד אחרי מלחמת ששת הימים, או שהיה תינוק בעת המלחמה. זהו "דור אשר לא ידע את יוסף", דור שאין טעם להסביר לו מה אמר אותו שוקיירי לפני מלחמת ששת הימים, כי הוא נולד אל תוך מצב הכיבוש. וכשנוספות גם תופעות חיצוניות מלבות כמו חומייני, או התפתחויות בלבנון, הרי זה אפקט מצטבר.

הסמל והמנהיג לגבי רוב תושבי השטחים, ביחוד אלה שאין להם אינטרסים כלכליים ומשפחתיים עם המשטר ההאשמי שבעמאן, הוא אש"ף. זהו סמל כמעט מיסטי, ולכן מתעלמים תושבי השטחים ממצבו הריאלי של אש"ף היום, מן המבוכה הפנימית, מן הפילוגים, ומכשלון הדרך שאש"ף דוגל בה. אש"ף מסמל בשביל הפלשתינים את העתיד שכולו טוב, בראש וראשונה משום שהוא הגורם הפלשתיני היחיד, הפעיל, הלוחם. ומכאן גם היסוד לתקווה – שהרי אם לא ינקטו יוזמה בוודאי לא תצמח להם ישועה. הפלשתינאים למדו להתייאש מן העזרה שתבוא להם מן העולם הגדול ואף ממדינות ערב האחרות.

אש"ף מייצג גם את הדבר הקרוב ביותר למדינה. מנהיגות אש"ף זכתה להכרה וליוקרה בינלאומית והכרה זו היא שלהם, של כל הפלשתינאים באשר הם. ואין הדבר דומה להכרה הניתנת לחוסיין ולממלכתו, גם אם הפלשתינאים זכו באזרחות ירדנית, משום שירדן איננה מדינתם. ולבסוף, אש"ף לוחם להסדר שיפתור את בעיית הזהות הפלשתינאית העצמאית. בשיחה שהיתה לי עם אישיות פלשתינאית, אמר בן-שיחי: "אינך מצפה שנסכים כי פתרון הסכסוך יהיה הקמת יחידה אימפוטנטית בשטחים, שנשללת ממנה מדיניות החוץ והבטחון. היום יש לאש"ף כ־120 נציגויות דיפלומטיות בכל רחבי תבל. הרי אינך מצפה שניתן ידנו להסדר מדיני שיתחיל בביטול מעמד בינלאומי זה".

ואולם את זה בדיון אין אנחנו יכולים להעניק להם. ומכאן התהליך שיוביל להתנגשות. התהליך הוא בלתי נמנע והוא עצמו בא לבטל את המצב הקיים ולמנוע את ההתפתחויות הצפויות ממצב זה בשני הצדדים. אינני יכולים לחזות היום לאן יובילו ההתנגשות החריפה, הפיצוץ, העימות האלים. יש בינינו המקווים, בסתר ליבם לפחות, כי התנגשות זו תביא ליציאתם של 900 אלף תושבי יהודה ושומרון אל מזרח הירדן (ואולי ליציאתם של 1.3 מיליון תושבי יו"ש וחבל עזה גם יחד). אני סבור כי אין זה ריאלי להניח הנחה כזו. אך גם אם נניח שתתפנה מחצית האוכלוסיה, או כמה מאות אלפים – הדבר יביא למצב חדש בתוך ישראל, בשטחים, במכלול יחסינו עם העולם הערבי שמעבר לגבול ואף בזירה הבינלאומית.

בעקבות ההתנגשות והפיצוץ אפשר שתשוב ותתפתח אצל הצד הערבי פילוסופיה שהיא מעין חזרה על מה שקרה אצלם אחרי מלחמת העצמאות ב־1948. העקורים החדשים שינטשו את שטחי יהודה ושומרון, או את שטחי רצועת עזה, יפתחו גישה האומרת: "אין זה חשוב שאנו נטשנו היום את שכם או את חברון. אנחנו, ואם לא אנחנו או בנינו ונכדינו, עוד נשוב לבתינו. הג'יהאד של צבאות ערב והאיסלם הוא שישחרר את כל פלשתין מידי הכובשים הציונים". האם תביא "ההתפוצצות" לרגיעה בשטחי יהודה ושומרון, אצל אלה שיישארו בבתיהם בתוך השטח פנימה, אפשר כי אכן יושג שקט. הטראומה של נטישה המונית של תושבים את השטח אכן תשאיר רושם מרסן על הנותרים.

ואולם מבחינתה של ישראל, אנו נזמין על עצמנו בנסיבות אלה שתי פורענויות. הפורענות האחת היא איום ברור, ומאד אקטואלי, של מלחמה רב-חזיתית. איום צבאי מצד כל מדינות ערב, לרבות מצרים, אשר לא תוכל בנסיבות כאלה להמשיך ולקיים את הסכם השלום עמנו. אליהן יצטרפו חילות משלוח מוסלמיים קטנים או גדולים. כלום ינסו לממש את המהלך הצבאי מיד, סמוך לגירוש ההמוני, או שמא יעדיפו תקופה של התארגנות והכנה כדי לשפר את סיכוייהם במערכת צבאית זו – זאת קשה להעריך מראש.

הפורענות השניה היא הידרדרות חמורה במערכת קשרי החוץ של ישראל עם העולם החיצון. דווקא על רקע שיפור ניכר ביחסי החוץ של ישראל בשנים האחרונות, תהא המפולת קשה פי כמה. אולי יצטמצמו הדברים לניתוק יחסים, לחרם דיפלומטי, תרבותי וכלכלי, לנסיון להטיל סנקציות נוסח דרום-אפריקה. זו האפשרות הצנועה יותר. אבל יתכן שתהיה תוצאה אחרת. ארוע דרמטי כזה עלול לדחוף את שתי המעצמות הגדולות לשתף פעולה ביניהן בנסיון לכפות פתרון מדיני במזרח התיכון, אשר יביא אחת ולתמיד לסילוק מוקדי ההתלקחות הבלתי פוסקים שבאיזור. יוצא איפוא כי אפילו נצליח לממש את המטרה האסטרטגית, ולהוציא חלק ניכר מקרב ערביי השטחים אל מעבר לקווים – יהיה זה נצחון פירוס, הישג שלא נוכל ליהנות ממנו לאורך זמן, ומה שחמור יותר – הישג כזה יסבך את ישראל במצב אסטרטגי גרוע ומסוכן פי כמה. עד כאן האופציה הראשונה.

האופציה השניה מציעה לצד הערבי טריטוריה תמורת שלום. תומכי האופציה הזו יהיו חייבים להכיר בישות פלשתינאית ולהזמין נציגות ירדנית, ליתר דיוק נציגות ירדנית-פלשתינאית למשא ומתן. אין זה מספיק לרצות להיכנס למשא ומתן עם נציגות כזו, שהרי במשא ומתן צריך להגיע לפתרון שיהיה מוסכם על שני הצדדים גם יחד, פתרון של פשרה. האומנם אנו מאמינים שניתן להיפגש באמצע הדרך? שניתן להגיע לכלל הבנה והסכמה?

אל לנו להשלות את עצמנו. המלך חוסיין לא יבוא למשא-ומתן פומבי אך ורק כדי ללבן ולסכם את אבן-המיל הראשונה שבתהליך המשא והמתן. כל עוד חוסיין לא ידע מראש מה צפוי לו מצד ישראל באבן-המיל האחרונה, וכל עוד לא הגיע לכלל מסקנה שהוא יכול להשלים עם הצעה זו – הוא לא ייכנס למשא-ומתן גם על השלב הראשון. אין פירוש הדבר שלא נותר במקרה זה על מה לדון. להיפך, ב־1977, משהגיע הנשיא סאדאת לירושלים, בישר לו ראש ממשלת ישראל מנחם בגין מה תהא "אבן המיל האחרונה" – נסיגה ישראלית מוחלטת אל מעבר לגבול הבינלאומי. תשובה זו איפשרה לסאדאת להמשיך ביוזמתו. ואף-על-פי-כן, כולנו זוכרים עדיין את המכשולים הרבים שנערמו על דרך המשא-ומתן ואת המשברים הרבים שאיימו לפוצץ את התהליך כולו. הוא הדין לגבי המלך חוסיין.

אנו יודעים מה חוסיין היה רוצה לשמוע מאתנו. הוא היה רוצה כי תמורת שלום תיסוג ישראל אל מעבר לקווי ה־4 ביוני 1967. תביעה זו חייבת לדידו לכלול גם את מזרח ירושלים. על תיקוני גבול "קוסמטיים" אפשר אולי לנהל משא-ומתן, אך אין מה לדבר על "תכנית אלון", בוודאי לא במתכונתה הנוכחית (כאשר 20 שנות ישיבה והתנחלות יהודית באיזור צימקו ללא הרף את גבולות הישות הערבית העצמאית שבגדה המערבית), אך גם לא במתכונתה הראשונית, כפי שהגה אותה יגאל אלון ב־1967.

יתרה מזו, מי שאיננו דוגל אצלנו ברעיון "הטריטוריה תמורת שלום" לגביה, מנקודת ראות ישראלית, [illegible], וספק רב אם תימצא ממשלה אשר תוכל "למכור" לציבור הבוחרים הישראלי תכנית פשרה מרחיקה לכת כזו. היכן הממשלה שתמכור את הנסיגה "לקו הירוק", את הוויתור על מזרח ירושלים? איני דן כאן האם פתרון כזה הוא טוב או רע; סביר או בלתי נסבל. ברצוני להדגיש שאינני מכיר את הממשלה בישראל שתוכל "למכור" זאת. ממשלה כזו תזמין מיד מרד, מלחמת-אחים, התפרעויות, ואולי אף את הקמתו של ארגון טרור יהודי חדש.

אבל אם בכל זאת תימצא המנהיגות שתנסה ברצינות לממש את האופציה השנייה, הרי מה שיקרה הוא שאופציה זו תתמסמס ואנו נמצא את עצמנו במשבר קשה, במפולת של השלטון, ובעלייתו של שלטון אחר קיצוני, ניצי, ואז נעמוד שוב בפני האופציה הראשונה. אבל הפעם לא יהיה זה פשוט כל כך, שהרי תהא זו ישראל שעברה בינתיים תהליך פנימי טראומטי שקעקע את יסודות החברה מבפנים.

התמונה, אם כן, עגומה למדי. בין אם נבחר בדרך הראשונה ובין אם נבחר בשניה – בשתיהן אין פתרון של ממש לסכסוך הערבי-ישראלי. מובן כי מה שנאמר עד כה לגבי שתי דרכים אלה וההתפתחויות הצפויות בהמשך כל אחת מהן נאמר מתוך הנחה שמערכת הנתונים הקיימת היום באיזור נשארת ללא שינוי בסיסי. נחזור איפוא, אל נקודת המוצא. לאחר שסקרתי שתי אופציות על רקע המצב הנתון, אבקש לפתח אופציה שלישית, והיא האופציה היחידה הריאלית המתאימה לשני הצדדים בנתונים הקיימים.

ישראל ניצבת בפני שתי בעיות. האחת, כיצד מביאים את שכנינו, את מדינות ערב שמעבר לגבול, לכך שיסכימו לחתום עמנו על הסכם שלום. והבעיה השניה שאינה נופלת מן הראשונה בחשיבותה, היא כיצד מבטיחים ששלום כזה, אם ייחתם, יחזיק מעמד ויהא בר-קיימא. שתי בעיות אלה אינן מנותקות ונפרדות זו מזו; להיפך, יש הרבה מן המשותף ביניהן. השלום, כדי שיהיו לו סיכויי הצלחה, חייב שיתקיימו בו שלושה תנאים:

● תנאי ראשון: תובנה שההסכם והתהליך שיבוא בעקבותיו לא ישאירו אפילו "מוקש" אחד בלתי מפונה. כל בעיה שתישאר בלתי פתורה תשמש – ובסבירות גבוהה – ניצוץ העלול לגרום להתלקחות מחודשת. למשל, הסכם ישראלי-ערבי שאינו כולל תכנית מלאה לשיקומם המלא של הפליטים הפלשתינאים משנת 1948, הסכם שלא יחייב תהליך מיידי ליישובם במקומות קבע, כאילו לא פתר דבר. במקרה הטוב הוא יניח לצדדים פסק-זמן, קצר או ארוך, עד להתלקחות הבאה.

● תנאי שני: הסכם כזה לא יוכל להתממש אלא באווירה של פיוס ורצון טוב משני הצדדים. אווירה זו איננה מעשית היום. אנו מכירים היטב את הגורמים הקיצוניים משני הצדדים, אשר לא יוכלו לקבל פשרה. ולמותר לנחש כיצד ישפיעו כמה פיגועים (ואפילו מקומיים בקבוצות שוליים קיצוניות) על נכונות הצדדים לקיים את שיתוף הפעולה מבלי להיגרר לצעדי תגובה ונקם, כלומר, להסלמה מחודשת.

● תנאי שלישי: אין מקום לקוות לשלום בר-קיימא באזורנו כל עוד שולטת באיזור התופעה של חוסר יציבות כרונית: חוסר יציבות שלטונית, פוליטית, חברתית, דתית ותרבותית. המזרח התיכון מצוי בסימן של תהליכים מהפכניים, תהליכים שאין להם קשר לישראל ולסכסוך הערבי-ישראלי. אולם כל עוד מצב זה קיים אין לישראל צד שני, שאפשר לקבל את התחייבותו ללא חשש ולראות בה ערובה לקיום ההסכם.

למותר לציין כי תנאים אלה אינם קיימים היום. אין היום באזור נתונים המאפשרים למדינה כלשהי (ועל אחת כמה וכמה לישראל) לקיים יחסי שלום ללא דאגה שמא תיהפך הקערה על פיה והשלום יהפוך בן-יום לעוינות מחודשת. מצב זה מאפיין כיום כמעט את כל מדינות האיזור והוא מחייב לשמש לנו נתון פתיחה בסיסי בכל צעד שאנו שוקלים.

בנתונים אלה רוצה אני להסביר מהי האופציה השלישית, שאפשר לכנותה "הסדר בהנחה של אי-פתרון". הנחת היסוד היא שהיום אין פתרון אפשרי. ולמרבה הפלא, מרגע שאינך מחפש פתרון מלא ומושלם, מתברר כי אפשר לעשות רבות. ראשית דבר, נתחיל להסתגל לרעיון של "אין פתרון". חלילה לנו לראות בכך בשורת איוב והלם בלתי נסבל. אם נעיף מבט סביבנו, עד מהרה יתברר לנו כי אנו חיים במערכת בינלאומית שמאפיינת אותה דווקא הגישה של "חוסר הפתרון". זוהי מערכת הנרתעת ביודעין ממיצוי הדין בסכסוכים הבינלאומיים, וזאת בשל הכרתה בסכנות הטבועות מחיפוש פתרון לסכסוכים אלה. אני מניח כי לו שאלנו לפני 40 שנה האם גרמניה תוכל להישאר מחולקת וחלוקה מלאכותית, כפי שהיא מחולקת היום, לאורך זמן, היה הרוב הגדול מאמין כי מצב זה לא יוכל להתקיים. ובכל זאת, מציאות זו קיימת זה ארבע עשרות שנים, ולמרבה הפלא זה אף פועל לא רע. האם ימשך מצב זה עוד 100 שנה – איננו יודעים, אבל היום כבר לא תמצא את דוחקי הקץ בסוגיה זו. וכלום היה מישהו מעלה על הדעת כי שלושים וחמש שנה לאחר מלחמת קוריאה, עדיין תהיה ארץ זו מחולקת לאורך קו הרוחב ה־38? אין מצב אבסורדי יותר מזה שנוצר בפאנמונג'ון, העיירה שנמצאת על קו הרוחב וחוצה אותה ובה ממוקמת ועדת שביתת-הנשק המקומית. זהו המקום היחיד שבו ארה"ב [illegible] עדיין בשמם של האו"ם ובתמיכתו המלאה, ואילו הצד השני, ה"אויב" מיוצג על-ידי אותו גוש שהוא בעל הרוב הגדול בארגון האומות המאוחדות. אך מצב זה מתקיים, ואיש אינו מעז להזיז שם רגל, סיכה, או אף לטייל לתומו אל עברו השני של שולחן המריבה. וזאת משום שיש הסכמה מלאה כי כל נסיון להזיז אפילו סיכה אחת עלול להיות הרה-אסון. מצב דומה שריד וקיים כבר מאות שנים, בירושלים, בכנסיית הקבר הקדוש. הכיתות הנוצריות השונות מחולקות ביניהן את הבעלות ואת הזכויות בכנסיה מיוחדת זו, והן למדו דבר אחד – לא לנגוע, לא להפר את הסטאטוס קוו.

ובתוך עולם "יפה ונחמד" כזה, דווקא כאן, במזרח התיכון, מתעקשים אנו להגיע אל הפתרון המלא, הפרפקציוניסטי של הסכסוך היהודי-ערבי. ויש אפילו מי שמאמין כי כל מה שדרוש הוא ישיבה משותפת ליד שולחן הדיונים ואז, תוך שלושה ימים, שלושה שבועות, או לכל היותר שלושה חודשים, ניתן יהיה להגיע להסכם חוזי, חתום ומוסכם על כל הצדדים והכל יבוא על מקומו בשלום. נאיביות לחשוב כך. הנה ישבנו כבר בקמפ-דיוויד, בנסיבות אידיאליות ובחסותו האישית של נשיא ארה"ב, והכל שם עמד להתפוצץ לולא הגיע מי שהגיע לרעיון חליפת מכתבים הקובעת באילו נושאים "מסכימים הצדדים שלא להסכים" בשלב זה.

ובכן, התנאי הראשון בדרך לפתרון כזה הוא להבין את הבעיה ולהכיר בה כנתון מרכזי. ואז, בשלב שני, עלינו לראות כיצד "מוכרים" תזה זו כך שגם אחרים "יקנו" אותה ויהיו מוכנים להסיק את המסקנות המעשיות המשתמעות ממנה. ואין זה פשוט "למכור פתרון", כי מעבר למחסום הפסיכולוגי, מעבר לקושי להסתגל לרעיון שהנה יש בעיה פוליטית אשר במצב הנתון, ב־1986, אין לה פתרון, הרי לגבי רבים השלמה עם המציאות המתמשכת יוצרת בעיות קשות ביותר. אבל עלינו לדחות את חיפוש הפתרון עד שיבשילו נתונים שיאפשרו זאת. וכדי שהצד השני לא יראה ברעיון זה "עוד מזימה ציונית", לספח את השטחים לישראל, אל לנו להסתפק בקביעה שלסכסוך ערבי-יהודי, אין כיום פתרון.

וכאן בא הנדבך השני באופציה זו. הגם שאין בידנו פתרון מלא או אופטימלי, עלינו לגבש הצעה שתיתן תשובה לבעיות הלוחצות, המדאיגות ביותר שיש לכל צד, וזאת במסגרת המצב הבלתי-פתיר.

להלן שישה יסודות שהם, לדעתי, המרכיבים העיקריים של פתרון "אי-הפתרון" המוצע:

● היסוד הראשון. תנאי המפתח לישראל, הוא מתן תשובה לדאגה העיקרית של אוכלוסיית ישראל – אי פגיעה ביכולתנו לקיים את בטחוננו. פירושו של דבר, המשך נוכחות כוחות צה"ל בשטחי יהודה ושומרון ובשטחי רצועת עזה, ככל שיימצאו דרושים, וישראל היא שתקבע זאת. ולא פחות חשוב, ישראל תמשיך לשאת במלוא האחריות לבטחון-הפנים. אם הצד הערבי אינו מוכן להבין התעקשותה של ישראל על צורך חיוני זה, לא יהיה הסדר וימשך התהליך הקיים על מגבלותיו וסכנותיו לכל הנוגעים בדבר. בכל הנוגע לקיומה, אין ישראל יכולה לסמוך לא על צבא ממלכת ירדן ואף לא על חיל משלוח של הטובים שבידידינו. עם זאת, אם תוך כדי המשא-ומתן, תוך כדי גיבוש פרטי ההסדר, יבוא הצד הערבי ויציע אלמנט צבאי חיצוני, שיבוא לא במקום צה"ל, אלא לידו, לצורכי קישור ולצורכי ביקורת שלא בתחום מן המוסכם – על כך אפשר לדבר. אחרי הכל, הרי גם בצד הישראלי עלול להימצא שוטר, או חייל, מטורף שיהרוג שבעה ילדים ערביים ללא הסבר וצידוק.

● היסוד השני. במסגרת מצב הביניים המוצע, אין ממשלה בישראל המסוגלת להחליט ולהורות על פינוי ישובים יהודיים שהוקמו ביהודה ושומרון וברצועת עזה. כלומר, ההתיישבות היהודית תישאר במקומה. למקרא שני יסודות אלה, יבוא הצד הערבי וישאל בצדק: אם כך, מה נשתנה? כאמור, תנאי להצלחת הפתרון הוא שיספק את מינימום הציפיות של שני הצדדים.

● היסוד השלישי. ישראל תציע תשובה לפחדם העיקרי של הערבים שבשליטתה, הפחד מתהליך הכרסום ההדרגתי, הפחד שישראל משתלטת והולכת על כל השטח שבידיהם, תופסת קרקעות, מקימה עוד ועוד ישובים חדשים, ומנסה לדחוק את רגלי האוכלוסיה הערבית אל מחוץ לאיזור. עליהם לדעת כי שוב אין איום להצר את צעדיהם. דבר זה חייבת ישראל להבטיח ולקיים.

● היסוד הרביעי. תהליך של העברת תחומי אחריות אזרחית-מינהלית לידיים ערביות. מצד אחד נועד תהליך זה לחזק את האמון בכוונותיה של ישראל על-ידי צמצום ההתערבות הישראלית בחיי התושבים (להוציא נושאי בטחון ונושאי כלכלה חיוניים, הנובעים מן החיים זה בתוך זה). מצד שני יוכל תהליך כזה לסייע ביצירת אווירה שתוביל, בסופו של דבר, לדפוסי אמון הדדי שיאפשרו בעתיד פתרון מלא.

● היסוד החמישי. הדגשה, ארעיות הפתרון. בשום פנים אסור שייווצר הרושם, אצל שני הצדדים, כי הסדר הביניים, הפתרון הזמני, הוא שנועד להפוך להסדר של קבע. להיפך. למרות הידיעה הברורה כי יחלפו שנים רבות (ואולי אף רבות מאד) קודם שניתן יהיה לעבור למצב חדש וקבוע, חשוב שיהיה ברור בתכלית – הפתרון המוצע הוא פתרון למצב ביניים, פתרון ארעי ששני הצדדים אינם מאושרים עמו, אבל הוא טוב ועדיף על המצב השורר היום.

● היסוד השישי. הצורך מצד שני הצדדים להתמתן, לוותר על הלחצים, על התביעות, על המאבק הפוליטי והצבאי גם יחד. הקיצוניים משני הצדדים יוכלו לחבל בתהליך זה, לשבשו ואולי אף למנוע את מימושו. משני הצדדים יידרשו מנהיגות חזקה, עמידה איתנה, הרבה סבלנות ואיפוק. זהו קודם כל תנאי שיאפשר להגיע לכלל הבנה והסדר, אך לא פחות מזה ליצירת מומנטום חיובי. שני הצדדים יצטרכו להקפיא את שאיפותיהם ותביעותיהם לגבי סלע המחלוקת העיקרי ביניהם – הריבונות. ישראל תתחייב להימנע מכל נסיון לכפות את ריבונותה על השטח, הצד הערבי יידרש לוותר – כל עוד הוא היסוד התקף – על החלת ריבונות ערבית בשטחים אלה. מבחינה מסויימת, יצטרך הצד הערבי לקבל את העמדה הישראלית כפי שבאה לביטוי בעת הוויכוח על תכנית האוטונומיה. בעוד שהגישה הערבית תבעה החלת אוטונומיה ערבית על טריטוריה, גרסה ישראל אוטונומיה לתושבים הערבים שבשטח. אוטונומיה לטריטוריה לא תיתכן בלי אכיפת חוק ואדמיניסטרציה ערבית על האוכלוסיה היהודית המצויה בפועל בתוך השטח, וזהו דבר בלתי אפשרי ובלתי נסבל. עם זאת, חייב להיות ברור – לשני הצדדים – שהאוטונומיה לתושבים תהא אוטונומיה אמיתית ומלאה, ויהיו בידי האדמיניסטרציה הערבית מלוא הסמכויות שימנעו את המשך הכרסום הזוחל המפחיד אותם כל כך.

אם תרצו, אין תכנית זו אלא מהדורה מודרנית ומתוקנת של "משפט שלמה". בגירסה ההיסטורית הורה המלך שלמה "לגזור את הילד החי לשניים ולתת את החצי לאחת ואת החצי לאחת" וציפה כי תגובת שתי הנשים תלמדו מי מן השתיים היא האם האמיתית. לא כן הדברים בסכסוך הישראלי-ערבי. במשפט שלמה שלפנינו יש לשתי "האמהות" תביעות אמיתיות וצודקות על "הילד". הפתרון היחיד האפשרי הוא ללמד את שתי האמהות להתחלק בילד, ללמד את שני הצדדים לחיות באותו שטח זה ליד זה, ללא איום, ללא התגרות וללא פגיעה הדדית.

הנחת היסוד היא שהיום אין פתרון אפשרי. כלומר, עלינו להגיע ל"הסדר בהנחה של אי-פתרון". והרי אנו חיים במערכת בינלאומית הנרתעת, ביודעין, ממיצוי הדין בסיכסוכים בינלאומיים

هكذا من الأصل

תשמ"ז

יוסף הרמן. צייר

דליה שרון

הרמן נולד בוורשה. בשנת 38' „חשבתי על ארצם של רמברנדט וברויגל" ונמלט לבלגיה ומשם לגלזגו וממנה ללונדון. „לפני שנים אמר לי דייג סקוטי זקן: 'אני פוחד יותר לחיות מאשר למות'. הוא גרם לי להתייחס כך לציורים, נקיים מפרטים לא נחוצים"

יוסף הרמן רואה עצמו בר־מזל על שזכה בחייו שתמונות משלו נרכשו עבור מרבית המוזיאונים החשובים. תמונותיו נמצאות במוזיאון הבריטי, במוזיאון ויקטוריה ואלברט, ב„טייט גלרי", במוזיאונים הלאומיים לאמנות מודרנית באדינבורו, גלזגו, בלפסט, קרדיף, אדלייד, ובבריזביין שבאוסטרליה, בניו־זילנד, במוזיאון היהודי בניו־יורק, במוזיאון עין־חרוד, במוזיאון תל־אביב ובמוזיאון ישראל. הרמן הציג במקומות רבים, לרבות תערוכות רטרוספקטיביות בלונדון, קרדיף וגלזגו.

„זהו עולם של מזל" קובע הרמן. „אין שום קשר בין הצלחה לבין טיבו של האמן. תמונותיהם של אמנים רבים נקנו רק אחרי מותם. אמנים רבים לא הציגו אף תערוכה אחת בימי חייהם או שזכו לכך רק בזקנתם".

הסטודיו של הרמן תופס את קומת הקרקע בבניין רב־קומות ויקטוריאני גדול ברובע מערב־קנסינגטון. רצפת עץ מכסה את כל חדרי הבית. פה ושם שטיחים, הריהוט עתיק אך אינו כבד. על מעקה המדרגות היורדות אל הסטודיו תלויה טלית ובאחד המרפים עומדת חנוכיה עתיקה.

לשאלתי האם היו לו תערוכות בישראל, עונה הרמן: „אף פעם לא ביקשו ממני, אבל גם יענקל אדלר, שמת בשנת 1949, זכה לתערוכה רטרוספקטיבית בישראל רק בשנה שעברה. גם דיוויד בומברג לא זכה לתערוכה בישראל, ולמיטב ידיעתי לא זכה לכך גם יעקב אפשטיין, מגדולי הפסלים בעולם".

הרמן נולד בוורשה ב־1911. בספרו האוטוביוגרפי 'RELATED TWILIGHTS' הוא מתאר את ימי ילדותו ב„גטו הקטן" של ורשה, את אביו שהיה סנדלר פשוט ועני, את אמו שהעריץ, את רחובות הגטו והדמויות הציוריות שלו. שני בתי־המדרש זכורים להרמן כמקום שלימדו בו מאות ילדים, כי העולם הזה אינו שייך להם. „אם כי במשך השנים קרעתי עצמי מסביבת ילדותי, לא ניתקתי מעולם מן היהדות וכיום אני מרגיש שהרחוב הוא חלק ממני. כאן התפתחו רגשותי, כאן חיכיתי יום־יום לדמדומים. שעת הדמדומים היתה שעתי, וכל חיי היו שרשרת של דמדומים מקושרים זה לזה".

יוסף הרמן, נמוך, רחב, בעל קרחת „בן־גוריונית", לבוש תמיד בגדים גדולים, מכנסי קורדרוי מרושלים, כמו שאמנים נהגו ללבוש לפני עשרות שנים. בחברה הוא מתבלט בצורתו החיצונית יוצאת הדופן. תמיד מקיפים אותו אנשים רבים, והוא משפיע על סביבתו אווירת רעות, חמימות ואופטימיות. ההומניזם הוא גם המוטיב המרכזי של יצירתו. רוב ציוריו הם פורטרטים של כורים וחלשים בעבודתם, נשים מפטפטות, זוגות נאהבים, נגני רחוב יהודים, תמונות משפחתיות, דייגים סקוטים, איכרים בורגונדים, איכרים מקסיקאים. כולם מצוירים בדרך אמוציונלית, במשיכות מכחול רחבות, בלי פרטים מרובים, תוך תפיסת רוח הדברים.

הרמן היה תמיד אקספרסיוניסט ריאליסטי. גם כשהציור המופשט היה באופנה ורוב חבריו ציירו כך, המשיך הוא בסגנונו הפיגורטיבי. על גישתו לריאליזם הוא אומר: „הריאליזם תמיד הטריד אותי. הוא כה חלש לעומת המציאות. חסרה לו תכונת הטבע לגרום לסערת רגשות כזו, שרק כך הציור והמברשות יכולים להקל עליה. לפני שנים רבות אמר לי דייג סקוטי זקן: אני פוחד יותר לחיות מאשר למות. מלים אלו גרמו לי להתייחס כך לציורים נקיים מפרטים לא נחוצים. אמרתי אז לעצמי, כי כאב החיים הוא הדבר שיש לבטאו באופן אמנותי. אחרי שאני רואה דברים בטבע, אני עוצם את עיני ואז אני רואה את הפישוט של התמונה, שמקבל עוצמה של סמל. מסיבה זו לעולם אינני מצייר ישר מהטבע – אני מצייר על־פי הזכרון. בדרך זו אפשר לקבל קירוב של המציאות, מבלי להיות ריאליסטי".

הרמן היה תמיד ידיד טוב ורע מסור. כזה היה לדיוויד בומברג, יענקל אדלר ויעקב אפשטיין. כל אלה שהיו בתחילה זרים ודחויים אך בסופו של דבר התקבלו והתמזגו על האמנות הבריטית. „היו לנו זמנים קשים מאד, לעתים רעבנו ללחם, אך זו היתה אז גם מנת חלקם של האמנים הבריטיים".

בהקדמה לרשימה על יעקב אפשטיין, כתב הרמן: „כל אמן אשר חי בקהילה אחרת ממולדתו, צריך לצפות לדרגה מסוימת של חשדנות. אחרי הכל, איש לא ביקש ממנו לקבוע את ביתו שם. הם, מצדם, אינם בטוחים כי הם מעוניינים במה שיש לו להציע והוא לא תמיד מוכן לסגל לעצמו מסורות שאינן שלו. מה שברור הוא שהזר הוא „פולש", ואם הוא מציג את כוונותיו בצורה שאינה מקובלת על ה„ילידים", הם עשויים לקבל זאת כשחצנות. וזה מה שקרה לאפשטיין: ההתנגדות, הפאתוס, גילוי הלב – שנבעו מתוכו ומהרקע היהודי שלו, לא היה להן תקדים בפיסול הבריטי, אשר היה אז במצב רגיעה והיה זה מקרה בלבד שאפשטיין, הזר, שאינו בריטי, עשה את הצעד הראשון לניעור הפיסול הבריטי מתרדמתו".

כאשר שאלתי, האם הוא מגדיר עצמו כצייר בריטי, יהודי או פולני, השיב הרמן בהתרגשות: „אני פשוט צייר. אני יהודי מפולין. בבריטניה אני נחשב בריטי, אך כשחייתי בבלגיה דיברו עלי כעל צייר פלמי. עניין ההשתייכות אצלי מסובך מאד. אני מאד יהודי אך אני אתאיסט, ורואה בלאומיות ובדת שני דברים שונים. כאשר אני שומע מה עושים היהודים האורתודוקסים בשם האמונה, אני מתחלחל".

כשסיים את בית־הספר, עבד הרמן בעבודות שונות. העבודה שהאריך בה ימים יותר מכל היתה עבודתו כסדר דפוס. תוך עבודתו כסדר הרגיש הרמן, כי הוא מגלה את החוש שלו לאמנות. אילמלא מעשה הקונדס שעשו חבריו הסדרים, שהאכילוהו בעופרת בתוך הכריך לכבוד סיום תקופת חניכותו – היה אולי הרמן נשאר סדר כל ימיו. העופרת גרמה לו הרעלה קשה ונאסר עליו לעבוד בעופרת.

בתקופת עבודתו כסדר התוודע הרמן באיגוד עובדי הדפוס אל זלמן גורפינקל, מורה בסמינר למורים ליידיש בוילנה. אשר הציג אותו בפני חוג של צעירים יהודיים, „ילדי י.ל. פרץ" שפעלו להפיץ את השימוש בשפת היידיש. „עם התקרבותי באידיש", אומר הרמן, „התחלתי להרגיש גאווה בזהותי היהודית. פתאום התברר לי שיידיש אינה מה שהציונים והמתבוללים הגדירו – ז'רגון הנמוך – אלא שפה מתחדשת עם גאווה וגילוי עצמי".

באותה תקופה התגלו בפני הרמן גם חידושי הגרפיקה והאמנות השימושית. הוא ביקר בתערוכות, והתברר לו כי הוא בעל כשרון בעיצוב גרפי, ואז גמלה בו ההחלטה להיות צייר. „אמי רצתה שאהיה רופא. כשאמרתי לה שרצוני להיות צייר, אמרה: אם תהיה רעב – בוא הביתה". הוא למד בבית־ספר לאמנות ועיצוב בוורשה, אך עזב אחרי 18 חודשים והמשיך לעבוד כגרפיקאי וכצייר.

בשנת 1932 נערכה התערוכה הראשונה של עבודותיו בוורשה, בה הציג בעיקר ציורים בצבעי מים. כל השנים היתה בפולין דיקטטורה צבאית והאנטישמיות היתה חלק מהמדיניות שהופעלה.

ב־1938 גמלה בליבו של הרמן, אשר סבל מן האנטישמיות הגלויה, ההחלטה לעזוב את פולין. בניגוד לרוב האמנים הפולנים המודרניים שנמשכו לפריס, שבה עסקו באותה עת בצבע, בפוביזם ובקוביזם, נמשך הרמן אל האקספרסיוניזם הפלמי. „חשבתי על ארצם של רמברנדט וברויגל. הלכתי בעקבות החלום, לא בעקבות המציאות".

בבריסל הציג הרמן תערוכה אחת של יצירותיו. עם כניסת הגרמנים לבלגיה עבר לצרפת, ומשם, ביוני 1940, לגלזגו שבסקוטלנד. בגלזגו חידש את ידידותו עם יענקל אדלר, אותו הכיר עוד בוורשה. „אדלר, שהיה מבוגר ממני ב־17 שנים, היה אדם שתענוג להימצא בחברתו. כל שיחה עמו גלשה מאמנות, דרך פילוסופיה, אל פולקלור, סיפרות חסידית עם ציטוט מ„ספר הזוהר", מגמות מודרניות במדע ובספרות, בתיאטרון ובקולנוע. הוא אהב לאפוף את שיחתו באווירת מסתורין, לא היה מוכן להסביר את דבריו ונכנס להפסקות של שתיקה. השקט היה בעיניו בעל משמעות מיוחדת. הוא עשה שימוש בכל חומר, סגנון או מסורת שעוררו את תיאבונו ושיכול היה לאלתר על בסיסם. היה לו צמא לסגנונות עשירים ומסובכים ובכל זאת, התוצאה הסופית היתה אידית טיפוסית".

בגלזגו צייר במשך תקופה ארוכה זכרונות מנוף ילדותו „ציורים אלו הם חלק ממני. הם מזכרת של זכרונות ילדותי, ושל אנשים וסיפורים. השתדלתי לבטא פרטים, אך גם לבטא את הנוסטלגיה אל עולם שנכחד". כאשר נודע לו על אובדן בני משפחתו בשואה, נכנס לדכאון קשה. הוא מצביע על תמונה התלויה בחדר האוכל בביתו, ואומר: „תמונה זו שצייר למעני יענקל אדלר, עזרה לי מאד להתגבר. כאן מצויירים שנינו – בודדים בעולם ואבלים".

אחרי שצייר את זכרונותיו, הרמן שרוי במשבר אישי. הוא הרגיש שמקור יצירתו יבש. הקלה עליו ההכרה, כי גם אנשים אחרים שפגש היו שרויים במשבר דומה.

ב־1943 עברו אדלר והרמן ללונדון. שם פגש הרמן את איציק מאנגר. „עם מאנגר נפגשתי לראשונה ב־1935 בוורשה ואחר־כך פגשתי אותו שוב במחנה הפליטים בנורווד בלונדון. הבגדים היו תלויים עליו, פניו היו ירוקות, עיניו השחורות בלטו מבין עפעפיו האדומים, אך מצב רוחו לא היה מעורער. מאנגר נולד לשיר. מה שלא היה יכול לשיר, שעמם אותו. הוא ראה עצמו כטרובאדור השר בפונדקים, בין משקה למשקה. הצטער על שלא חי בתקופתו של גולדפאדן, מייסד התיאטרון האידי הראשון במזרח אירופה. מאנגר העריץ גם את מחבר הבלדות פרנסואה ויון, והבלדות שלו אף דמו לאלו של ויון בעוקצן ובקסמן.

„כמו אצל שאגאל, יש לדימויים של מאנגר אופי נאיבי אך גם מתוחכם. לדעתי רק לורקה משתווה למאנגר בהשגת המרקם של שירי־עם אמיתיים. אלמלא שכתב ביידיש היה זוכה בוודאי בפרסום עולמי. הוא ניסה כוחו באנגלית אך ללא הצלחה. פעם אמר לי: 'איש אינו כה בודד כמו משורר יידי, אך, באלוהים, כמה נהדרת יכולה היידיש להיות'. מאנגר נהג לשאת עמו דרך קבע מזוודת עור קטנה בה שמר את כל אוצרותיו – כתבי היד. בהרעשות האוויר הכבדות על לונדון היה מחבק את המזוודה אל חזהו".

הרמן הרגיש שכדי לחדש את מקור יצירתו עליו לשנות את האווירה שהוא נתון בה. הוא נסע עם אשתו לחופשה קצרה בכפר כורים ולשי ונשאר שם 11 שנים. לשנים אלו היתה השפעה מכרעת על יצירתו. „התרשמותי החזקה הראשונה מן הכפר היתה כאשר התבוננתי בגשר שעל הנהר, מול השמש השוקעת, ולפתע הופיעה על הגשר קבוצת כורים כך שגופם נראה כצללית. תמונת הכורים כנגד השמים המוארים היפנטה אותי במשך שנים בתערובת העצב שלה, וזה היה מקור יצירתי בשנים הבאות. כפר כורים שונה מכל מקום אחר בצבעיו – גגות אדומים על רקע של גבעות ירוקות ושחורות. כאשר השמש מופיעה ומזהיבה את האוויר, בעיקר בשעות הערב, הופכים הרחובות האפורים להיות חומים־נחושתיים. במשך היום יורד בדרך־כלל גשם, והוא אשר נותן למקום את אווירתו המתמרת. „כאלה הם החיים", אמר לי כורה וולשי, „בעיקר אפורים, אך יש בהם גם טיפות זהב".

„מה שעושה את הכורים כה מיוחדים הוא הדמיון ביניהם וההדדיות: כל הבתים זהים, מה שקרה לאחד היום יקרה לאחר מחר וזו הסיבה לחברות ולעזרה ההדדית. ביום שהגעתי אמרו לי: 'אינך זר כאן', וביום שלאחריו כבר כינו אותי כולם, ג'ו. במסעדת ה'פיש אנד צ'יפס' את מורישה. הוא נראה כמו כל שאר הכורים, ידיו ופניו מצולקות, מעשן מקטרת ויורק דרך שיניו, שותה בירה בריכוז, לא כדי להשביע את הצמא. הוא אמר: 'אומר לך. התורשה לעולם אינה מטביעה חותמה על אדם כמו עיסוקו'. מורישה בא מפולין כדי ללוות את אחותו שנישאה לברל החייט במנצ'סטר. חילוקי דעות אידיאולוגים עם ברל הביאו את מורישה לוולס, שם עבד 36 שנים כמהנדס מכרות. כורה הפחם היהודי היחיד בעמק".

מסיבות של בריאות היה על הרמן לעבור למקומות חמים יותר, ועל כן ביקר בספרד, פורטוגל, יוון, איטליה, וצרפת. ב־1952 שהה בישראל במשך 10 שבועות. „ישראל הביעה עבורי כה הרבה, אני זוכר שביקרתי בבאר־שבע, שנראתה אז כמו עיירה, וטוביה אמר לי אז שאיננו יודע ממה להתחיל בפיתוח העיר... אני יודע כיום, מתמונות, סרטים, ותעודכות שראיתי, שהמצב שונה. ישראל נעשית דומה לשאר הארצות. הייתי כה מרוגש מביקורי, עד שהחלטתי, כי עלי לחזור לשם לזמן ארוך. לצערי לא הזדמן הדבר. נראה שאצטרך להסתפק בביקור קצר...".

קירות החדרים בביתו של הרמן מכוסים באוסף עצום של פסלים אפריקניים פרימיטיביים. „אני אוהב לעשות דברים באופן יסודי. אם אני אוסף – אני אוסף", אומר הרמן. תמונות רבות, רובן משלו, תלויות על הקירות. תמונות אחרות נמצאות על כני ציור. הרמן נוהג לעבוד על תמונותיו בהמשכים. הוא מתחיל כמה תמונות בו זמנית, ולעיתים כעבור חודשים הוא חוזר אליהן עד אשר הוא משלים אותן. תמונותיו הגמורות של הרמן מונחות בשורות, חלקן ממוסגרות כשגבן פונה אל הקיר. על מדפי הספרים מונחים בערבוביה ערימות ספרים חוזרות.

בשנים 1968-69 שהה הרמן במקסיקו, שם עבד וחקר את האמנות המורליסטית העתיקה והמודרנית. „הפרדוקס של ימינו הוא שהמאה ה־20 החלה באווירה פנטסטית של בין־לאומיות. אולם באווירה בין־לאומית זו צמחו התנועות הלאומניות החזקות ביותר. למשל, הזרם האמנותי המורליסטי שצמח במקסיקו". אחרי שחזר ממקסיקו, עם ילדה מקסיקנית אותה אימץ, התיישב הרמן בלונדון. שם זכה ב־1981 לקבל תואר אבירות, על תרומתו לאמנות הבריטית.

עתה הוא עובד מזה כמה חודשים על ציור „הומאז' לנשים של גרינהם קומון" – תנועת נשים, המפגינות זה שנים את התנגדותן להצבת טילים גרעיניים על אדמת בריטניה מול בסיסי הטילים בגרינהם קומון". „אני מעריץ את מאבקן ואת כוח ההתמדה של הנשים. לדעתי, זהו גילוי הגבורה הגדול ביותר שראינו בשנים האחרונות בבריטניה. כשלעצמי, השתתפתי בחיי במאות הפגנות, אך היום אני מפגין בדרכי שלי – בציור".

תשמ"

עמוס עוז

אצל גורדונסקי הזקן

מתוך הרומן „קופסה שחורה" שיופיע בקרוב בהוצאת הספריה לעם של „עם עובד"

הערת־קישור

הזמן: אוגוסט 1976. אילנה סומו כותבת מירושלים כמה מכתבים אל בעלה הקודם, אלכס, היושב עכשיו בשיקאגו. השניים לא התראו זה שבע שנים, מאז גירושיהם. במכתב שלפנינו אילנה מספרת לאלכס על ביקורה אצל אביו הזקן של אלכס. האב, וולודיה גורדונסקי, היה לפני שנים רבות חלוץ, פועל־מחצבות והרפתקן. אחר כך, בתקופת המנדט הבריטי, התעשר מיבוא ברזל וממסחר בקרקעות. בזמן שבו מתקיים הביקור המתואר כאן וולודיה הוא בן שמונים ושתיים ומאושפז בבית־אבות פרטי. בהמשך המכתב מספרת אילנה לאלכס על מישל, בעלה הנוכחי. מישל סומו הוא איש שומר־מצוות כבן שלושים וחמש, יליד אלג'יר, חניך צרפת, פעיל בקבוצה לאומית ודתית הדוגלת בשלמות הארץ.

...ריח חריף, מחוז, תערובת מסממת של שרף־אורנים וליזול, אפף את הסנטוריום על הכרמל. כפעם בפעם עלתה געיית ספינה מן הנמל. רכבות צפרו וחדלו. על הגן שרתה שלוות כפר מצועפת אך רך. שתי ישישות נימנמו על אחד הספסלים, נשענות כתף אל כתף. כשתי ציפרים מפוחלצות. כאיטר ערבי שדוף חולה בכיסא־גלגלים האט כשעברתי על פניו ונעץ בי מבט שוקק. מפאת הגן עלה קירקור צפרדעים. ובסוכת־גפנים עבותה מצאתי לבסוף את אביך, יושב לבדו אל שולחן מתכת לבן, רעמת השיבה הנבואית מתנחשלת קלות ברוח, זקן טולסטוי הפרוע יורד על חלוק־בית מוכתם, פניו חומים ומרוכים כדבלת תאנה. כפית קטנה בידו, צלחת עוגה וכוס יוגורט אכול־למחצה על השולחן לפניו. עיני התכלת הפליגו אל תכלת הים. נשימתו הרחבה, הרוגעת, נשבה בענף ההרדוף שהניע באצבעותיו כמניפה.

כאשר קראתי בשמו האיל לפנות ולהבחין בי. קם אט אט, בהדרה, ממקומו והשתחווה לי שתי פעמים. הושטתי לו זר כריזנטמות שקניתי בתחנה המרכזית. הוא מסר לי את ההרדוף שלו, קירב את הכריזנטמות אל חזהו, במחשבה רבה נעץ אחת מהן בלולאת גלימתו, ואת כל השאר שתל בלי היסוס בתוך כוס היוגורט שלו. קרא לי „מאדאם רובינא" והודה לי על שהתפניתי לבוא להלווייתו ואפילו פרחים הבאתי.

הנחתי את כפי על גב ידו הרחבה, המרושתת תשבץ בקסים של כלי־דם כחלחלים־עורקים ומנומרת בכתמי־זיקנה חומים, כנוף נחלים וגבעות, ושאלתי אותו לשלומו. אביך נעץ בי עיניים קשות, פולחות, ופניו המרותקים קדרו. לפתע גיחך כמפענח את מזימתי הקטנה אך בחר לסלוח עליה. אחר כך הרצין, הודעה, תבע שאשיב לו אם יש מחילה לדוסטוייבסקי: איך אפשר הדבר שאיש־אלהים כזה „מסוגל להרביץ את אשתו כל החורף ועוד להתבהם בקלפים ולשתות לשכרה בזמן מתי תינוקו גוסס?"

כאן נדהם כנראה מרוע נימוסיו שלו, תלש בתנופה את הכריזנטמות מתוך גביע היוגורט, השליכן בשאט־נפש על האדמה מאחורי כתפו, הדף לעברי את הגביע ודרש שאתכבד בשמפניה. קירבתי את הכוס אל שפתי, פלפלים ואבק צפו על פני הנוזל שהעכיר, והעמדתי פנים כלוגמת. בינתיים טרף אביך בתיאבון סוער את שיירי העוגה שלו. כשסיים הוצאתי מטפחת וקינחתי את הפירורים מזקנו. על כך ליטף את שערותי וקבע ברחבות בקול טראגי: „הרות, קראסאביצה, רוח סתיו, כל היום בגנים מתגנבת. הוי, לא נקי מצפונה? מנוחה לא תדעו מגורשתו ובלילה מתחילים לצלצל את הפעמונים הגדולים. עוד מעט ויפלו השלגים, ואנחנו – ראיושו – נרכב הלאה". כאן איבד את דרכו. השתתק. בהה קצת, וענן של עצבות על פניו.

„והבריאות בסדר, וולודיה? עברו הכאבים בכתף?"

„כאבים? לא אצלי. רק אצלו. שמעתי אומרים שהוא חי, שדיבר את הרדיו אפילו. אני במקומו הייתי נושא לי אשה ותיכף ומיד מוליד אותה תריסר תינוקות".

„במקומו של מי, וולודיה?"

„נו, זה, הקטן, מה שמו. זה. האח הקטן. בניומין. זה שהיה מסתובב לפני כפר בודרוס עם העדר הראשון של בן־שמן? בניומין קראו אותו. מתואר כמו חי אצל דוסטוייבסקי? עוד יותר חי ממה שהיה בריאליה? גם אני בריאליה הייתי, אבל בתור חזיר. שם היה לנו גם אחד, סיומה. קראנו אותו סיומה־אכסיומה. זה היה אחד ממיליון. בלתי־חזיר לגמרי. בן עיר שלי. שידקי. פלך מינסק. הריאליה לא יכלה לסלוח לו, ובאהבת־אשה הרגתו. טרף את נפשו היפה על־ידי הריבולבר שלי. היכולתי לעצור בעדו? ההיתה לי רשות לעצור? התתני לו את, גבירתי, גביע של אהבת נשים? הוא יגמול לך בכרמיל ובתכלת. ביד רחבה יגמול לך. את נפשו – בעד גביע אחת תציו רבעו? לאו נו. אין דבר. לא צריך. אל תתני. כל בן אדם – פלאנטה. אין מעבר. רק מבצבץ מרחוק מתי אין עננים באמצע. הריאליה עצמה היא חזיר. מותר להעניק לך פרח? פרח פרח לזכר האומלל? פרח לעילוי־נשמתו? דוסטוייבסקי הרג אותו על־ידי הריבולבר שלי. אנטיסמיט היהו בזוי? אפילפטיקו על כל דף ודף צלב לפתות פעמיים את כריסטוס, ואחר כך עוד התגולל עלינו את היהודים הרביץ מכות־רצח. ואולי בצדק, גבירתי? אני לא מדבר על פלסטינה. פלסטינה – מומנט אחר. מה פלסטינה? ריאליה? פלסטינה חלום. חלום־קישמאר, אבל חלום. ואולי את האלת לשמוע על אודות הגבירה דולצינאה? כמה היא גם פלסטינה. מור ולבונה בחלום, ואילו בריאליה – חזירות. יסורי חזירים. ולבוקר – והנה היא לאה. מה לאה. קרחת. אסיה עותומאנית. ילד קטן הייתי, ילד רודף־אנקורים, שניים בקופיקה מכרתי אותם. מאוד אהבתי להסתתפף לבדי בערבה. כך: הולך לי באותו הלוך וחלום. ומסביב – מגורי יערותו ומרזיקים, נו, איך זה, במגפיים? לא מגפיים. מוקיים. כזאת היתה פלסטינה שלנו בשידקי. גם הנחל היה פלסטינה. ואני גם לשחות בו ידעתי. והנה פעם אחת ואני הנער משוטט לי בין יער לאחו, ופתאום מן האדמה ממש יוצאת מולי ילדת־גויים קטנה. עם צמה. נו, רועת־חזירים במחילה. אולי היתה בת חמש־עשרה. הרי לא שאלתי לשנותיה. יוצאת ובלי אומר ודברים היא מפשילה, במחילתך, את שמלתה. ורומזת באצבע. לא אהבת־נשים בגביע אלא נהר שלם. קח ויותן לך. נו, ואני עוד בן־בוסר, והדם הטיפש רותח, והשכל במחילתו נרדם לו. האם אשקר לך, מאדאם, באמצע ההלוויה שלי? לא. השקר מיסודו מגונה. מה עוד – לפני בור פתוח. בקיצור, לא אכחיש יונתי, היתה בה ידי בשדה. ומפני כן, בעוון זה, שולחתי לאסיה עותומאנית. הל־אה ירדן הל־אה זרום... אבא בכבודו האיל להבריחני באמצע הלילה פן יהרגוני בקרדומים. ושם בפלסטינה, שממה בית־קברות פתוח? שועלים? נביאים בידואים? והאוויר רותח באש? שתי עוד לגימה ויוטב לך. שתי לזכר אהבת נשים. עוד בדרך, מתי הייתי בספינה, אני את התפילין זרקתי ישר לים. שיאכלו הדגים וישמנו. ואני גם אסביר את זה: קצת לפני עיר אלכסנדריה, היה לי ריב גדול עם אלהים. שנינו צעקנו על הסיפון חצי לילה. ואולי גם הגזמנו את ההתרתחות. מה הוא רצה ממני? שאהיה לו ילד קטן. זה הכל. אבל אני מצידי רציתי להיות חזיר גדול. ובכן התקוטטנו עד שבא השומר וגירש אותנו מהסיפון באמצע הלילה. ככה הוא הפסיד אותי ואני הפסדתי אותו. אלהים משומש כזה, רגזן, תמרוקן? נו. הוא נשאר לו לשבת למעלה בודד כמו כלב ודוסן תחת השפם, ואני – למטה, חזיר בין חזירים. ככה אנחנו נפרדנו. ומה עשיתי? נא, הגידי לי מה עשיתי במתנת החיים? על מה הוצאתי אותה? למה זיהמתי? אני הרבצתי את השיניים. רימיתי. גנבתי. וביחוד – העפתי שמלות. חזיר־תורה לכל־דבר. והנה במחילת הגברת, לא לגמרי נהיר לי באיזה עניין האילה לבוא לראותני היום? שמא בשליחות בניומין? שפטים נוראים עשו בו. ומי? בנות המין היפה רק מפני שהיה כל כך בלתי־חזיר. את ליבו שברו להנאתן ולא נתנו לו יכולת לפלס מעבר אל גופן. עוד לפני צל נגיעה הוא היה מתעלף מבושה. מרוב יסורים יצאה נשמתו הזכה. ועל־ידי הריבולבר שלי? אולי מכירה הגברת את מקום עיר סימפרופולי? קרב נורא ואיום היה שם. נהרגו בחורים כזובים. ומי לא נהרג – איבד אלוהים. לא ידע מה למעלה מה למטה. ויתר על אלוהים בשביל אהבת־נשים, אבל אשה לא מצא. נשים בארץ ישראל היו יקרות־המציאות. אולי חמש שש בין ראש־פינה לקסטינה. אולי עשר, אם למנות גם בבאר־אגות. באר־שנאייה – בכל תימצא. הבחורים אחרי הוויכוח כל אחד שכב את מרותו חולם בודדל מאודסה. וזה מפני שאלהים חמד לצון. לא בא לאסיה עותומאנית. נשאר בעליית־הגג בבית כנסת של שידקי, שמה שכב וחיכה את המשיח שיבוא. בארץ ישראל לא היה אלהים ולא היה אהבת נשים. ככה התחרבנו כולם. ומי שהתחתן? נו, מה, לבוקר – והנה היא לאה. שוב מצלצלים מרחוק את פעמוני הכפר. עוד מעט יפלו השלגים ואנחנו נרכב לדרכנו. התוכל גבירתי להבין לי? להוסיף למוהל? היא לבדה ואני לבדי בשדה ואת שמלתה הפשילה ובאצבע קטנה רמזה לי והיתה בה ידי. על כן הבריחוני ציונה. אני היהודי הראשון שהוציא דבש מדבורים. הראשון מימי התנ"ך. הקדחת פסחה עלי ושמלות הפשלתי – כמו שד? אני היהודי הראשון שהפשיל שמלות בפלסטינה מאז ימי התנ"ך, בתנאי שהתנ"ך לא לְגנדה. על זאת נענשתי בסימפרופול. סוס נפל עלי ושבר לי רגליים. בטול־כרם פרצו לי ראש ואני להם – בשיניים. הרבה דם נשפך. התדע הגברת? חיי לא היו חיים. ביכוי גדול היה לי עד יום מותי. והנה פעם אחת גם אני אהבתי אשה. אפילו הכרחתי אותה להיכנס איתי בחופה. הגם שנפשה לא חשקה בי. אולי חשקה במשורר? ואילו אני, איך אגיד, מן הטבור ומעלה – מאוהב, מזמר סרנאדות, מגיש מטפחות ופרחים, ומן הטבור ומטה – חזיר מארץ החזירים. מפשיל שמלות על ימין ועל שמאל בשדה. והיא, אהובתי, אשתי, יושבת כל היום בחלון. מין שיר קטן היה לה: שם, במקום ארזים... הואלת להכיר את השיר? הנני ואשיר לכבודך: שם, במקום ארזים... הישמרי נא מאוד לנפשך מפני השירים האלה. מלאך־המוות חיבר אותם. והיא, בכוונה להעניש, מתה עלי. להכעיס. עזבתני והלכה לאלוהים. לא ידעה שגם הוא חזיר ונפלה מן הפח אל הפחת. הבי ידך, גלך. נגמרה המשמרת. יהודים בנו להם ארץ. את הארץ הלא נבנה – אבל בנה עקום לגמרי – אבל בנה בלי אלוהים – אבל בנה עכשיו נתכה ונראה מה יגיד על זה אלוהים. נו, די: שתי קופיקות אתן לך במחיר האנקורים שלך? שתיים. יותר לא אתן. כל חיי היו קרב וסיאוב. גיאלתי את המתנה. שמלות והרבצות בשיניים. וכי למה אתן לך כסף? מה עשית במתנת חייך? פרח אתן לך. פרח ונשיקת־פה. התדעי מה סודי? אין ולא היה לי כלום. ואת? מה מביא אותך אלי? במה זכיתי לכבוד?

כאשר השתתק לבסוף ועיניו תעו ממני אל מראות המפרץ המדמדמים בשריפת השקיעה, שאלתי אם נותן לו דבר־מה. אם רצונו שאלווה אותו לחדרו. או אביא לו לכאן כוס תה. אבל הוא רק נד נד בראשו הנהדר, ומילמל:

„שתיים. יותר לא אתן".

„וולודיה", אמרתי, „אתה זוכר מי אני?"

הוא משך את כפו מתוך כפי. עיניו מלאו דמעות־עצב. לא, להרפתו הוא מודה שאיננו זוכר. ששכח לשאול מי הגברת ובאיזה עניין ביקשה להתקבל אצלו. ובכן השענתיו על מסעד כיסאו ונשקתיו על מצחו ואמרתי את שמי.

„כמובן", הצטחק בעודמה ילדותית, – „כמובן שאת היא אילנה. אלמנת בני. בסימפרופול נהרגו כולם, אף אחד לא נשאר בחיים לשמור את יפי־השלכת. עוד מעט יפול השלג ואנחנו – ראיושו – נרכב הלאה. הלאה מעמק הבכא הלאה מן הגיניראלים הרקובים ששותים ומשחקים את הקלפים בזמן שהנשים גוועות. ומי את, גברת יפהפיה? מה שמך? ומה מעשיך? מתעללת את מין־הזכרים? ולרגל איזה עניין ביקשת שאעשה לך ראווה? וכי אל תגידיו יודעו באת לרגל מתנת־החיים. למה סיאבנו אותה? החמצנו את חלב אימנו? אולי את, גבירתי. לא אני. אני את הריבולבר – לבור הביזיון השלכתי אותו וחסל. נו, יהי אלוהים עימנו, ננוח על משכבנו בשלום. לידלידליה? זה שיר־ערש? שיר־מוות? נו, לי לך. לכי. רק זאת עשי למעני: לחיות ולצפות. זה הכל. להביט את יפי השלכת ביער לפני השלג. נו? שתי קופיקות ודי? ואני גם שלוש אתן לך". במילים אלה קם, השתחווה לפני ארוכות, לא השתחווה, רכן ואסף מן העפר אחת הכריזנטמות שלי, מזוהמת באבק וביוגורט, והגיש לי אותה בעדנה: „רק אל תאבדי בשלג". ובלי להמתין לתשובה ובלי להיפרד הפך־את גבו ופסע לכיוון הבניין, זקוף כאינדיאני ישיש. תם הראיון שלי. מה עוד נותר לי לעשות מלבד ללקט את הכריזנטמות הדביקות ולהכניסן לפח האשפה ולחזור באוטובוס לירושלים?

שארית אור־יום עדיין היבהבה במערב בין עננים משוננים באופק הים כאשר ישבתי באוטובוס הריק־למחצה בדרכי חזרה מחיפה. זכר כפו החומה, המחורצת במרזון ולקאני, לא חדל ללוות אותי: דומה־לאדמה לכפה הנוקשה המרובעת. כמו במוחש נחה ידו על ברכי כל הדרך חזרה מחיפה. ומגעה היה לי לנחמה. בשובי הביתה ברבע לעשר בערב מצאתי את מישל ישן על מזרון לרגלי מיטתה של יפעת, בבגדיו ובנעליו, ומשקפיו שמוטים על כתפו. העירותיו, מבוהלת, ושאלתי מה קרה. מתברר שהבוקר, לאחר צאתי, בשעה שהלביש את יפעת והתכונן ללוותה לפעוטון, ניעור בו איזה חשד והוא מדד את חומה ונוכח כי אבן צדק. על כן החליט לטלפן ולבטל ברגע האחרון את הפגישה שנועדה לו להבוקר עם עוזר שר הבטחון, פגישה שמישל ציפה לה כמעט חודשיים. נסע עם יפעת לקופת־חולים והמתין כשעה וחצי עד שהרופא בדק את הילדה וקבע כי מדובר ב„דלקת אוזניים קלה". בשובם הביתה קנה בבית־מרקחת אנטיביוטיקה וטיפות־אוזניים. בישל לה מרק־עוף צח ותפוחי אדמה רכים. בפיתויים, בשלמונים ובשוחד הצליח להשקותה מדי שעה חלב חם עם דבש. בצהריים עלה חומה ומישל החליט להזמין רופא פרטי. שהסכים עם דעת קודמו אך גבה ממישל תשעים לירות. עד הערב ישב וסיפר לה סיפור אחרי סיפור, ובערב הצליח להכניס בה מעט בשר־עוף ואורז, ואחר כך שר לה שירים וכשנרדמה הוסיף לשבת לידה בחושך, בעיניים עצומות, למנות את נשימותיה על־פי שעון העצר שלו ולזמר „לכה דודי" ו„צור משלו אכלנו". אחר כך גרר לו מזרון ושכב לרגליה פן תשתעל או תתגלה בשנתה. עד שנרדם גם הוא. במקום להודות לו, במקום להתפעל ממסירותו, במקום לנשק לו ולהפשיטו ולהיטיב עימו במיטתנו, שאלתי אני בעוקצנות למה לא טילפן והזעיק את אחת מאינספור הגיסות ובנות הדודה? למה ביטל את פגישתו עם סגן השר שלו? האומנם רק כדי לגרום לי שאתבייש בעצמי על שקמתי ונסעתי? כל הדרכים כשרות לגרימת רגשי־אשמה? מה, לעזאזל, גורם לו לחשוב שמגיעה לו מדאליית־השירות־ההרואי על כך שנשאר יום אחד ויחידי בבית שאני תקועה בו כל חיי? ומדוע אני חייבת לדווח לו להיכן נסעתי? אינני שפחתו. ואם כבר מדברים על הקירות, הגיע הזמן שיידע עד כמה אני בוזה לצורה שבה מתייחסים בני עדתו ומשפחתו לנשותיהם המסכנות. אני מסרבת לדווח למה ולהיכן נסעתי (בזעמי הגואה התעלמתי מכך שמישל כלל לא שאל. ודאי התכוון לשאול ולנזוף ואני רק הקדמתי אותו). מישל שמע ושתק ובינתיים הכין לי סלט־ירקות וכוס קלה. הפעיל את דוד המים החמים כדי שאוכל להתקלח. הציע את מיטתנו. לבסוף, כשהשתתקתי, אמר: „זהו? גמרנו? נוציא עכשיו איזה יונה לראות אם קלו המים? באמת בלילה צריכים להעיר אותה שתבלע כף פנבריטין". אמר ורכן עליה ונגע קלות במצחה. והתחלתי לבכות. בלילה אחרי שנרדם שכבתי ערה וחשבתי על קוף־הרווס, הבן־ילדותך היחיד בין גדרות האחוזה הריקה, שאתה ואביך הלבשתם אותו בבגדי מלצר, עם פאפיון, ואילפתם אותו להגיש בקידה טס עם עסיס־רימונים. עד שפעם נשך בצווארך והצלקת נותרה עד היום. המשרת הארמני הצטווה לירות בו ואתה הצבת לו קבר וחיברת כתובת־מצבה. ומאז אתה לבדך.

פגישה על הירדן

מרדכי שלו

(פרק ראשון)

תוצאות ההישארות

אחות לנו קטנה
ושדיים אין לה
מה נעשה לאחותנו
ביום שידובר בה

אם חומה היא
נבנה עליה טירת כסף
ואם דלת היא
נצור עליה לוח ארז
(שיר השירים ח', 8–9)

א.

במאה השלישית לספירה מושמעת בפעם הראשונה בדברי ימי ישראל הזעקה הגדולה על סירובו של העם היהודי להעקר אחת ולתמיד מן הגולה ולחזור בשלמותו לארץ־ישראל. כשמונה־מאות שנה עברו מיום שניתנה הרשות ליהודים לשוב למולדתם, הן הרשות החיצונית – (מהצהרת כורש), והן הרשות הפנימית – (בדברי הנביאים הקוראים לעלות בעקבותיה,) ועד שקם מישהו להוכיחם בדברים מפורשים שנשתמרו לדורות על שלא עלו כולם כאיש אחד, לפחות באותו זמן:

„אם עשיתם עצמכם כחומה, ועליתם כולכם בימי עזרא – נמשלתם בכסף, שאין רקב שולט בו; עכשיו, שעליתם כדלתות – נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו".
(תלמוד בבלי, יומא, ט, ע"ב)

הזעקה, הנמסרת במבנה פיוטי משוכלל, והעשיר מיטאפורי מופלג, ומיוחסת לריש לקיש, שפעל בארץ־ישראל כ„לסטים" וכאמורא במאה השלישית לספירה – מושתתת בעיקרה על הניגוד בין שתי מערכות של דימויים: חומה מול דלתות; כסף כנגד ארז (ואין) רקב נוכח רקב. בצירן ובמקביל להן מוצבות, אף הן זו לעומת זו, שתי מערכות של פעלים חוזרים: עליתם – עליתם; נמשלתם – נמשלתם; שולט – שולט. הנגדת הדימויים וחזרת הפעלים מקנות לזעקה ריתמוס פנימי וחיצוני מובהק, שבהתאם לו היא עשויה להתחלק כמעט מאליה לשני בתים מקבילים, ארוך וקצר, כדלקמן:

1	2
עכשיו	אם עשיתם עצמכם כחומה,
שעליתם כדלתות –	ועליתם כולכם בימי עזרא –
נמשלתם כארז	נמשלתם בכסף,
שהרקב שולט בו.	שאין רקב שולט בו.

ב.

בראש הבית הראשון ניצב ה„אם". בראש הבית השני עומד ה„עכשיו". ה„אם" מציין את האפשרות החיובית שלא נתגשמה. ה„עכשיו" – את האפשרות השלילית שנתגשמה. המתח בין שתי האפשרויות הוא מקור העוצמה של הזעקה. הבית הראשון משיב על השאלה: מה הייתם יכולים להיות? התשובה היא: כסף (שאינו נרקב). הבית השני משיב על השאלה: מה אתם בפועל? התשובה היא: ארז (שנרקב) וזעקתו של ריש לקיש יונקת איפוא את כוחה מן הפער בין שני מצבים: המצב שאליו יכולתם להגיע (אילו עליתם כולכם) והמצב שאליו הגעתם (כיוון שלא עליתם כולכם). החומה, שאבניה מחוברות זו לזו לכל אורכה, רוחבה וגובהה – מסמלת את עליית העם כולו, בשלמותו, כגוש אחד – שלא יצאה אל הפועל. בעוד שה„דלתות", שדרכן עשויים לעבור בבת־אחת רק מעטים, ושאותן ניתן גם לסגור – מסמלות את העלייה החלקית והמקוטעת המשאירה אחריה, חלקים עצומים של העם מחוץ למולדתו. העובדה שה„דלתות" באות בלשון רבים בעוד שה„חומה" באה בלשון יחיד – משגיבה עוד יותר את החומה ומגמדת את הדלתות.

המצב הנכסף שאליו היה בידכם להגיע – ולא הגעתם – מיוצג על־ידי דימוי הכסף (נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו.) המצב הקטסטרופלי שאליו נקלעתם בפועל מיוצג על־ידי דימוי הארז (נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.) התוצאה: במקום להיות דומים לכסף – הינכם דומים לארז. במקום להיות חסונים לעד בפני כל ריקבון – הינכם הולכים ונרקבים.

ג.

השימוש בארז כדימוי שלילי מפתיע במבט ראשון. הנגדת הכסף והארז מצד עצמה – אינה עשויה לעודד מתן עדיפות לכסף. אדרבא: לארז שפע של הקשרים חיוביים העשויים להעניק לו לכאורה יתרון בכל עימות שהוא. ואמנם, השאלה הראשונה הנשאלת מיד לאחר השמעת דברי ריש לקיש היא: „מאי ארז?" – והתשובה היא: „סטגנור" – שפירושה: הארז, בכל עצמתו ותפארתו, אינו מסוגל להתגונן בפני התקפותיו של זחל זעיר (סס) בעל כושר ניסור מופלג ומפחיד („מגור" עשוי לציין גם ניסור וגם פחד) העלול לגרום לרקבונו.

הארז, המפונק כל־כך מבחינה ספרותית, המורגל, כביכול, לייצג את הקוטב החיובי בכל עימות שהוא – נאלץ איפוא בדברי ריש לקיש לפנות מקומו לכסף, המתגלה מבחינה מסויימת כעדיף ממנו – ולנדוד לקוטב השלילי. ואמנם, אפשרויות מסוג זה נרמזות לא אחת ברובד ידוע של חידות, שבהן דווקא עצמים מפורסמים המתנוססים דרך־קבע בשיאים עולמיים מקובלים, כמו האריה בגבורה והדבש במתיקות – נדרשים לוותר על עליונותם לטובת עצמים אחרים הנראים לכאורה כנחותים מהם. הנוסחה הרגילה לחידות מעין אלה היא: מה (יותר) מ———? כגון: „מה מתוק מדבש" ו„מה עז מארי"? (החידות המופיעות במקרא כפתרונות.) במקרה שלפנינו, החידה הנסתרת המונחת, כביכול, ביסוד דברי ריש לקיש, היא: מה חזק (אפילו) מן הארז? – והפתרון הוא: כסף. מדוע? מפני שהרקב שולט (עשוי לשלוט) בארז, ואינו שולט בכסף.

השימוש בדימוי הארז, ולו גם כדימוי שלילי, אינו מוכתב רק על־ידי הפסוק משיר־השירים ח' 9, שבו בחר ריש לקיש כבסיס לדרשתו („אם חומה היא – נבנה עליה טירת כסף; ואם דלת היא – נצור עליה לוח ארז") אלא נועד גם להשאיר לאובייקט המבוקר שכלפיו מכוונת התוכחה, היינו ליהודי בבל בפרט ולעם ישראל בכלל, מעבר לכל הזעם, הביקורת והמשטמה, מידה ניכרת של עוצמה ותפארת הקיימות בו גם בחורבנו וברקבונו.

ד.

קינות על מפלת הארז, אליו מדומים עמים בכלל וישראל בפרט, מצויות לרוב במקרא: „הילל ברוש כי נפל ארז", „הנה אשור ארז בלבנון... ויכרתוהו זרים... עריצי גויים"; אכן, מפלת הארז היא נושא רווח לא פחות מאשר תפארתו. וגם אין כל סתירה ביניהן. אדרבא: כדי שהמפלה תהיה מרשימה ומרגשת צריכה התפארת שקדמה לה להיות מושגבת ככל האפשר. ברם, בעוד שבנבואה המקראית מושמד הארז בעיקר על־ידי שריפה, יובש או כרת – בדברי ריש לקיש הוא נרקב, ואינו כלה לחלוטין. ההבדל ברור: האש, רוח הקדים, או הגרזן – משמידים את העץ מבחוץ: הריקבון, כביכול, אוכל אותו מבפנים וגם לא, בהכרח, עד תום. מבחינה זו, הקינה המתבקשת כאן היא מעין „איך אכל הרקב את הארז"! אולם בניגוד לקינה, המשווה, בדרך־כלל, מצב שהיה פעם (המצב שלפני האסון) עם מצב קיים עכשו (המצב שלאחריו) ומשתמשת לעתים קרובות במלים „איך" או „איכה" על־מנת להצביע על אי־האפשרות לגשר על הפער הנורא שבין שני המצבים („איכה ישבה בדד – העיר רבתי עם" „איך נפלו גיבורים" ועוד) הרי דברי ריש לקיש משווים מצב שהיה יכול להיות עם מצב קיים עכשו, ועל־כן אינם זקוקים כלל ל„איך".

הקינה מפגישה שני מצבים ריאליים בעוד שריש לקיש מפגיש מצב ריאלי עם מצב היפותטי. אכן, לקונן אפשר לא רק על מה שהיה ואיננו, כפי שעושה, בדרך כלל, הקינה, אלא גם על מה שהיה יכול להיות ואיננו – וזה מה שעושה ריש לקיש – אלא שבשלב זה הופכת כבר הקינה להיות תוכחה וההיאכלות מבפנים מרמזת גם על אחריותו של מושא התוכחה עצמו למצבו. רקבונו, כפי שעולה בברור מדברי ריש לקיש, הוא תוצאה ישירה של התנהגותו.

ה.

הריקבון הוא המשל. ומהו הנמשל? – במה מתבטא הריקבון בפועל? התשובה הניתנת בהמשך היא חד־משמעית: – בהיעדר הנבואה: „כדתניא: משמתו נביאים אחרונים, חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול". הסתלקות זו של רוח הקודש מישראל הידועה ומצוטטת לרוב ממקורות תנאיים שקדמו לו מיוחסת על־ידי ריש לקיש, לפי ההסבר התלמודי, לאי־עלייתו של העם היהודי בשלמותו לארץ־ישראל.

ריש לקיש אינו יחיד בדעתו זו. במדרש פסיקתא־דרבתי, המאוחר לתלמוד הבבלי אך עשוי לכלול גם חומר קדום, נשתמר פירוש על פסוק משיר השירים, שצוטט לעיל, אותו פסוק שעליו בונה גם ריש לקיש את דרשתו:

„שבשעה שנבנה הבית האחרון – לא שרתה (בו) שכינה, שכך אמר הקדוש ברוך הוא:
אם עולים ישראל כולם –
תשרה שכינה.
ואם לא –
לא ישתמשו אלא בבת קול".

גם כאן מיוחסת איפוא הסתלקות השכינה לאי־עלייתו של עם ישראל לארץ־ישראל. ואילו במדרש שיר השירים רבה, שאף הוא, לכל הדעות, בצורתו הקיימת, מאוחר לתלמוד הבבלי, מייחסים לאותו מחדל של אי־עלייה כחומה גם את חורבן הבית השני:

אילו ישראל
העלו חומה מבבל
לא חרב בית־המקדש בההיא שעתא
פעם שנית

ובמקום סמוך באותו מקור

אילו עלו ישראל
חומה מן הגולה
לא חרב בית־המקדש
פעם שנייה

הקיים קשר סיבתי מהותי בין הסתלקות השכינה לבין שתי התוצאות הקטלניות? אכן, הנתק (הסתלקות השכינה) מביא לנמק (הפסקת הנבואה וחורבן הבית). ההינתקות הרצונית של חלק גדול מהעם מעל אדמת האל – מביאה להינתקות חוזרת של האל מעל עמו – וזו מצידה גוררת אחריה את הריקבון שהוא תוצאה הכרחית של הפסקת הקשר עם מקור החיות.

שלוש הן איפוא תוצאות סירובו של העם היהודי לעלות בשלמותו לארץ־ישראל לפי המקורות האלה, ושלושתן כאחת מיוצגות על־ידי ה„ריקבון": הסתלקות השכינה, הפסקת הנבואה וחורבן הבית השני.

גם דברי ריש לקיש בתלמוד הבבלי מניחים בעצם את חורבן הבית השני, ולא רק את הפסקת הנבואה והסתלקות השכינה, כאחת מתוצאות מחדל אי־העלייה, שהרי בתלמוד הבבלי הם מובאים במסגרת דיון כולל על הגורמים לחורבן הבית. בצד הסיבות הידועות הנזכרות שם, כגון שחיתות הכוהנים, שנאת־חינם, וכיוצא באלו, מועלית איפוא גם אפשרות זו, בעוצמה שאין דומה לה במקורות התורה שבע"פ על־ידי ריש לקיש. מה שמייחד, אם־כן, את דרשת ריש לקיש בהשוואה לקטעים קרובים לה, ואולי אף מושרים ממנה, שאף בהם ניכרת מעין חריזה רופפת, ושהפכו, כנראה, ל„להיטים" שנפוצו ברחובות ובשווקים – אינו התוכן הרעיוני כשהוא לעצמו, הזהה מבחינות אלה כמעט לחלוטין – אלא המגולות הספרותיות וההרמוניות המיוחדות לה, שכל אחת מהן לחוד אינה מכריעה, אך דחיסתן במקום אחד כשהן מופיעות כולן זו בצד זו אפיינית לז'אנר הנבואי:

א) תשתית פיוטית־אמנותית.
ב) עושר מיטאפורי,
ג) דיבור בגוף ראשון יחיד הפונה, במעמד ריאלי או מדומה, אל גוף שני רבים.
ד) ביקורת נוקבת רצופה האשמות כבדות תוך טשטוש התחומים בין המאזין־העבר למחוללי ההווה.
ה) השנאה היוקדת לאובייקט המבוקר יד ביד עם ההזדהות עימו.

כל אלה מושכים לעבר תבנית תוכחתית־נבואית מובהקת שרק ההסתמכות המפורשת על התגלות אלוהית חסרה בה לכאורה. ברם, כיוון שריש לקיש פותח את הסתעיותו על רבה בר בר חנה בקריאה „אלהא" („אלוהים") שהיא כאן מעין שבועה הרי אפילו אלמנט זה, שעוד ידובר בו בהמשך, לפחות מבחינה פורמאלית, אינו נעדר.

העמדת ההתפתחות ההיסטורית כולה על ברירה גורלית אחת, מוצבת בהווה, או שהיתה מוצבת

(המשך בעמ' 16)

משה גרשוני, „וישתבח"

אבות ישורון

שְׁנֵי שִׁירִים מִן הַטֶּרִיטוֹרְיָה

צִירִיל

פַּחַת
מִסְפַּר הַמִּשְׁתַּתְּפִים בָּאַזְכָּרָה שֶׁל יְהוּדֵי
קְרָאסְנִיסְטַאוּ. עָבַר כַּמָּה שָׁעוֹת שֶׁהָיָה בְּ־
כְּמוֹ־בְּבֵית שֶׁעָזַבְתִּי. וַאֲנִי חוֹזֵר בְּאַזְכָּרָה
חֲזָרָה לְאָבִי. לְאָבִי אֵין קֶבֶר וּלְאִמִּי אֵין קֶבֶר. לְאַחַי

וּלְאַחְיוֹתַי אֵין. אָז כָּל מַה שֶּׁאֲמַמִּין
שֶׁהֵם עַד שָׁם.
וְהַכֹּל בִּמְקוֹמָם. וַאֲנִי חוֹזֵר בִּשְׂפַת תְּחִיַּת
„הַכֹּל בִּמְקוֹמָם. כְּבָרִאשׁוֹנָה".

אִמִּי שַׁכֻּלָּה
נִמְקָה לָדַעַת
אִם אֲנִי חַי
עַל שְׂפַת הַיָּם.

וַאֲנִי נִמַּקְתִּי
לְאִמִּי הַשַּׁכֻּלָּה
שֶׁאֲנִי חַי בְּקֶבֶר
אֶרֶץ קֹדֶשׁ.

בְּעָבַר
הָיָה אֵלֶם גִּבְעָתַיִם, טַל, מָלֵא. אֲפִילוּ אֲנִי
לֹא הִכַּרְתִּי אֶת כֻּלָּם. עַכְשָׁו, בְּשִׁבְרֵי חֲזָרָה, אָדָם
לֹא צָרִיךְ הָלַךְ לִשְׁעָרִים פְּתוּחִים אֶלָּא לִשְׁעָרִים מְסֻגָּרִים.
וְלֹא לְאוֹתָם טוֹבִים, אֶלָּא לְאוֹתָם טוֹבִים שֶׁלֹּא מְצַפִּים לְךָ יוֹתֵר.

כָּל אֶחָד יֵשׁ לוֹ חֵלֶק בָּעִיר. אֶחָד מִמִּלְחֶמֶת הָעוֹלָם
הָרִאשׁוֹנָה חָזַר וְהַמִּלְחָמָה חֲדָשָׁה וְנַעֲרָה
אֶת פְּנֵי הָעִיר. אֶחָד רָאָה נַעֲרָה. אִמָּהּ מֵתָה.
הִיא לֹא יָצְאָה. פַּעַם יָצְאָה מֵהַבַּיִת. שְׁמָהּ צִירִיל. אָכֵן אָהַב אוֹתָהּ.

כז טבת – ח אלול תשמ"ו, 8 ינואר – 12 ספטמבר 1986

לַיְלָה פֶּערֶעלמוּטֶער

לַיְלָה עִם שְׁנֵי אֶשֶׁת עֲצֵי
בְּעֵינַיִם.
הַבַּחוּרָה הֲכִי יָפָה
בִּקְרָאסְנִיסְטַאוּ.

עָמְדָה בַּחַלּוֹן, קָמָה
שְׁנִיָּה,
מוּל גַּן הָעַרְמוֹנִים.
יוֹם אֶחָד, וּכְבָר אֲנִי

הָיִיתִי פֹּה, רָאִיתִי
אֶת אָחִי הַצָּעִיר,
אֶת אָחִי חַיִּים מֵאִיר,
מְצֻלָּמִים וְעָלְמִים עִם לַיְלָה.

יב שבט תשמ"ו, 22 ינואר 1986

פנחס שדה

הפר המגהך, הנוצות הבוכות, האדם הפנימי. הרהורים

א

בעת היותי מתבונן, במקרה, ב„גרניקה" של פיקאסו, תוהה הייתי מהו הדבר, מהי יצירת־האמנות האחרת, אשר תמונה זו מזכירה לי. „גרניקה" היא, כנראה, התמונה החשובה ביותר, אולי היחידה בעלת הערך הקיים, שצויירה במאה ה־20 על נושא המלחמה. אם אכן זו עובדה הרי שהיא עשויה להיראות כמוזרה, בהיות המאה ה־20 המלחמתית ביותר, מבחינת ממדי המלחמות, בתולדות האדם. שתי מלחמות־עולם, שואה, הירושימה, קאמבודיה, ועוד מלחמות לא מעט אשר בכל אחת מהן רוותה האדמה דם רב. פיקאסו, האחד אשר צייר מה שצייר, לא חווה את הפצצת העיירה הספרדית גרניקה, – לא יותר, בעצם, משחווה דאנטה את הגיהנום.

המתרחש בתמונה הוא התרחשות חלומית, סיוטית, הקשורה למאורע גרניקה לא יותר מאשר לתהליכים נפשיים שונים ולרצונו של האמן לעצב קומפוזיציה מסויימת. ואגב, בשנה בה צייר בשחור ובאפור את „גרניקה" (1937) הוא גם צייר, בכתום ותכלת וירוק, את „קערת־פירות וכד ליד החלון" או את „נערות על שפת הים". אחרים, כגון מאטיס, שקדו על עבודתם, באותה שנה ובשנות מלחמת־העולם, כאילו אין כלל מלחמה בעולם. ב־1937 צייר מאטיס, למשל, את „גברת בשמלה כחולה", קלי את „גוף תיאטרוני", ומירו את „טבע דומם עם נעל ישנה". ההיסטוריה של היצירה האמנותית אינה זהה עם ההיסטוריה של המאורעות הציבוריים, אלא עם ההיסטוריה המטאפיסית של הקיום האנושי. ואולם לא זה נושא השורות הללו. אף כי מהו, בעצם, הנושא, עדיין אינני יודע.

ב

מה איפוא, תהיתי, מזכירה לי „גרניקה"? אפשר למצוא, מן הסתם, הקבלות בין תמונתו של פיקאסו לבין כמה וכמה תמונות קודמות, ואולי לחשוף השפעות כלשהן: דלקרואה, „הטבח בכיוס" ו„החרות מנהיגה את העם": גויא, סידרת „זוועות המלחמה": בזכרוני עלו גם תמונות שונות של בוש וברויגל, קאראוואג'יו וגרינוואלד ובקמן, ואפילו תמונות־התבליט העתיקות של האשורים, עם גוויות האדם הדקורות, האריות הפצועים־למוות, הברוטאליות האדישה, הפאניקה. ואולם לא חקירה בתולדות האמנות היא שהעסיקה באותה שעה את דעתי.

ואז עלה בדעתי מהו שחיפשתי. כן, ואף שלכאורה נראה הדבר רחוק, היה זה לורקה. לורקה של „רומנסה סהרורית", אך אולי ביחוד של „בכלות חמש שנים".

ג

על המוצא הספרדי המשותף לא חשבתי, בתחילה. חשבתי רק על היצירות עצמן. ובעצם, משמעותו של מוצא זה הלוא היא מוגבלת. פיקאסו היה חי בתוך חיי האמנות של צרפת, ולורקה, שאמנותו שלו מושרשת בשירי־העם האנדלוזיים וביצירת גונגורה, הנה לא פחות מכך נעוצים שרשיה, כפי שאפשר להבחין פשוט מתוך קריאת השירים, בסגנון הסוריאליסטי, שעיקרו בשירה הצרפתית. ועם זאת, למרות האמור, אולי אין משמעות המוצא כה מוגבלת. המוות כפולחן. האשה כמקוננת. יצירת־האמנות בבחינת קינה.

ד

„גרניקה": אשה זועקת. אשה רצה. אשה אשר פניה כפני אלה יוונית מגיחה מתוך חלון ובידה מנורה. פר מגהך. נורה חשמלית. סוס פצוע. אשה ובזרועותיה תינוק, כנראה הרוג. רעפים (?). תרנגול (?). יד כרותה אוחזת חרב. להבות אש. תקרה. מרצפות. חץ משורטט כשרטוט בתוך שרטוט. ראש ערוף שכראוהו במראה ראש מנקין. הכל נוהר, מתערער, מתפרק, מסתכסך כבתוך קליידוסקופ, ועם זאת בנוי לתלפיות כפיראמידה.

ה

„בכלות חמש שנים" (ע' 34 של ההוצאה העברית, „ספרית הפועלים", בתרגומה היפה של רנה ליטוין):

הצעיר: וכוחו את הלתו מי שם?

ועל הבמה מופיעה המנקין בשמלת הכלה. לדמות זו פנים, גבות ושפתים מזהבות כשל מנקין בחלון ראוה מפאר.

המנקין: מה יעשה בכסף המהר
של כלה שחרחורת ויפת תאר?
השבל אובד לי בים נמהר
ולבנה על ראש תגביה את כתרי מפרחי־הדר.
הטבעת, סניור, הטבעת זהב יקר,
הטבעה בתוך חולות הראי הקר.
מי שמלתי ילבשה? מי אותה ילבשה?
אותה תלבש שפעת נהר בהתחתנה עם ים נגרש.

הצעיר: מה תשירי, אמרי נא?

המנקין: אשירה
מות אשר לא ידעתי
כאב צעיף אירוסי־חפץ,
עם בכי הנוצות והמשי.
בגד הלבן שנותר לו
מקפא בשלג דלתו,
בלי שלהתרה יתירו
לתחרות עם צחור הקצף.
אריג שכסות הבשר הוא
יהיה למערבלת נגרשת,
ובמקום המלמול הכמה
הנו השבר של הגשם.
מה יעשה בבגד הסהר
של כלה שחרחורת ויפת תאר?

הצעיר: אותו ילבש לו רוח האפל
עם שחר בגבא משתעשע,
שש בידיות – לגמא,
גרב של משי – לסהר.
תני הצעיף לעכביש
למען יאכל ויפרשה
ליונים, שתסתבכנה
בקרניו סומי היפי.
איש את שמלתך לא יעט.
דמות של לבן, אור תעתע,
שמשי והכפור שוה לך
קלילות הארכיטקטורה.

המנקין: השבל אובד לי בים נמהר.

הצעיר: ולבנה עלי בלימה תגביה את כתרך מפרחי הדר.

ו

כסף המוהר ושבל השמלה האובד ב„ים נמהר". לבנה, כתר, פרחי־הדר. טבעת, חולות, ראי. מוות, צעיף, נוצות בוכות. גופו השבור של הגשם. תחרה, שלג, רוח, כלה, גרב של משי. סהר, עכביש, יונים, אור. הכל נוהר, מתערער, מקנן, אובד יחד עם אבדן חייהם ואהבתם של הצעיר והמנקין, ועם זאת חוזר ומתמזג לשלמות אחת סהרורית, מתוקה, נואשת.

ז

בשתי היצירות (וזו הערת־אגב), עם היותן כה מודרניות בסגנונן, אין מופיעים עצמים מודרניים. ב„גרניקה" מופיעה אפילו חרב, אביזר אשר מן הסתם לא היה שכיח בבתי התושבים, אך לא משהו כגון רדיו, או מכונת־תפירה „סינגר", או לפחות פרימוס. הפריט היחיד בן־זמננו הוא נורה חשמלית, אשר הימצאותה בתמונה נועדה כנראה לצורך הניגוד הסוריאליסטי בינה לבין כל השאר.

וכך בקטע מתוך „בכלות חמש שנים". אף עצם, אף דימוי, אינו לקוח מתוך הווי חומרי או מילולי שלא היה מצוי כבר כאז עידן ועידנים. וגם כאן רק אלמנט אחד יכול להיחשב, במובלע, כ„מודרני". וגם הוא, כמדומה, נקבע במקומו על־ידי המשורר מאותה סיבה שהנורה החשמלית נקבעה במקומה על־ידי הצייר. כוונתי למלה „ארכיטקטורה". אופיה המופשט, השכלתני, המדעי, הוא שמשווה לה את הדימוי הכמו־מודרני על רקע הפרחים והלבנה, הנוצות, הבכי, המוות, הגשם, גרב המשי.

ח

באלפיים ושש־מאות שנה לפני ההפצצה האווירית על גרניקה (ושנים אחדות יותר לפני הפצצת הירושימה) כתב סנחריב מלך אשור על אבן את הטקסט הזה (תרגום ה. א. גינזבורג): „במסע שני עליתי מהר על בבל, כי אמרתי ללכדה. כבוא סופה פרצתי... קטן וגדול, לא השארתי אחיד, ואמלא את הרחובות פגריהם... ואת האלים היושבים בקרבה לקחו אנשי בידיהם ויתצום, ואת רכושם וקניינם לקחו... ואת העיר ואת בתיה, ממסד עד טפחות, הרסתי החרבתי ואשרוף באש... בתוך העיר חפרתי תעלות ואציף את אדמתה במים... מחה מחיתי את העיר ההיא במים לבלתי הזכר מקומה עוד...".

ט

אילו היה עלי (סיטואציה ילדותית במקצת) לבחור בתמונה אחת כתמונה המובהקת של המאה הנוכחית, כמדומה שלא הייתי יכול להמנע מלבחור ב„גרניקה". אמנם בהיסוס, שהרי מה לא נוצר במחצית הראשונה של מאה זו? החל מ„מחול החיים" של מונק שנוצר בשנתה הראשונה של המאה, דרך יצירת של מאטיס („חדוות החיים", „האור"), של בראק („מחווה לבאך", „איש עם גיטרה"), של קיריקו („המטאפיסיקאי הגדול"), של נולדה ובקמן, וכלה בתמונות אחרות של פיקאסו עצמו, כגון „הבחורות מאוויניון". ולמרות כן הרי זו, ככל הנראה, „גרניקה".

ואילו היה עלי „ליטול עמי אל אי בודד" שיר אחד, ייתכן שהיה זה, ושוב לא בלי היסוס, שיר של לורקה. אמנם לא „בכלות חמש שנים", שהרי היצירה בכללה אינה שיר אלא מחזה פיוטי, ומה גם שקטעים אחרים נחותים, ברב או במעט, מן הקטע שהובא לעיל. בכלל, כפיקאסו כן גם לורקה הוא אמן בעל איכויות שונות, ואצל שניהם בצד הבר גם תבן, ואפילו עשבים שוטים. (צייר אשר אינך יכול לבלי תת בו אמונך תמיד, ותהא הצלחתה של תמונה זו או אחרת אשר תהא, הוא, למשל, סזאן; משורר כזה הוא הלדרלין, או אמילי דיקינסון). את „משורר בניו־יורק" של לורקה אכן אפשר לראות בבחינת תבן שבאסמיו, בעוד אשר מתוך אותן יצירות מהוללות השייכות לעולמו האותנטי מציצים כמה וכמה מאותם עשבים שוטים: כסיום המחזה „ירמה", למשל, בסצינת התפילה, חוזר לורקה ומצטעצע שוב ושוב בורד כדימוי של רחם,

(המשך בעמ'...)

פְּרִיָּה וְהֶלָה

דַּרְכִּי לֹא נוֹדַעַת, דַּרְכִּי תוֹהָה (ג'וֹלִיס)? שָׁם קְרָבוֹת
הָיוּ, שָׁם אָהַבְתִּי, לְצַד נֶהַג הַמַּשָּׂאִית
נָסַעְתִּי, וּלְצִדִּי אִשָּׁה אַחַת זָרָה לִי, צְעִירָה.
אֶל תַּחֲנָה, כְּפִי אֲשֶׁר בֵּאֵר לִי הַנֶּהָג, הָיְתָה נוֹסַעַת
כִּי אֲמוּרָה הָיְתָה לְהִנָּשֵׂא. אֲבָל, בְּעוֹד אָנוּ נוֹסְעִים
בַּחֲשֵׁכָה, בְּתוֹךְ גּוּף לֵיל הַדֶּרֶךְ שֶׁל שָׂדוֹת וְגִדְרוֹת אֶבֶן וְצִבּוּר
הַמְּאוֹרִים, לְכַהֲרֵי־עַיִן, פֹּה וָשָׁם, זוֹ הָאִשָּׁה
עָלַי הָיְתָה הִיא מִתְרַפֶּקֶת, בְּכָל גּוּפָהּ, וְאָז הִכַּרְתִּי
כִּי עֵירֻמָּה הִיא. כְּבִהוּלָדָה. שָׁדֶיהָ, יְרֵכֶיהָ. עוֹרָהּ זָהָב הָיָה,
מַבְהִיק בָּאֲפֵלָה, כִּמְעַט קוֹרֵן. וּבְעוֹד הִיא מִתְרַפֶּקֶת
עָלַי, בְּעֶרְגָּתָהּ הַפִּתְאֹמִית, הָיְתָה לוֹחֶשֶׁת בְּאָזְנַי וְשָׁבָה וְלוֹחֶשֶׁת:
כֵּן, כֵּן, כֵּן! אֲנִי
אֶת פֵּשֶׁר זוֹ אֲמִירָתָהּ הֵבַנְתִּי, וְכֹה יָשַׁבְנוּ
חֲבוּקִים, בְּאַהֲבָה.

הַמָּוֶת
הוּא מַלְכוּתָהּ שֶׁל הָאִשָּׁה.
בָּאַגָּדָה הַקְּדוּמָה נִכְתָּב כִּי עוֹלָמָם שֶׁל הַחַיִּים נָתוּן
לְמֶמְשַׁלְתָּם שֶׁל הָאֵלִים, וְרֹאשׁ לָהֶם הוּא אוֹדִין, אַךְ עוֹלָמָם שֶׁל הַמֵּתִים
אֵין בּוֹ שְׂרָרָה אֶלָּא לִשְׁתֵּי אֵלוֹת: אַחַת הִיא פְּרִיָּה, הֶלָה הַשְּׁנִיָּה.
פְּרִיָּה, אֵלַת הָאַהֲבָה, הִיא אֵלֶיהָ אוֹסֶפֶת
אֶת מַחֲצִית הַנֶּהֱרָגִים בִּשְׂדוֹת הַקְּרָב, וּמַחֲצִיתָם, וְעִמָּהֶם
כָּל הַמֵּתִים הָאֲחֵרִים, חוֹסִים הֵם בְּצִלָּהּ שֶׁל הֶלָה, אֵלַת הַשְּׁאוֹל.
אַף הָאֵלִים עַצְמָם, כֹּה נֶאֱמַר בָּאַגָּדָה, „אַף הָאֵלִים עַצְמָם
נְדוּנוּ לִכְלָיָה, וְאַחֲרִיתָם הִיא מָוֶת".

פנחס שדה

עמליה כהנא־כרמון

לכתוב על המצב

מתוך ראיון, ליום עיון בסיפורת הישראלית בשנות־השישים, „האוניברסיטה הפתוחה" (קול ישראל, רשת א', אוגוסט 1983)

מנחם פרי: הפרוזה העברית, רובה ככולה, היא מה שטבע בזמנו מישהו בשם „הצופה לבית־ישראל", וזה עוד החל מן המאה הקודמת.
היא פרוזה על המצב: טוב ליהודים, רע ליהודים. היום אולי זה ערבים ושטחים, ומצב המדינה, ואבות ובנים, וצבא, ומלחמות, וכך הלאה, עם הרבה אקטואליה, שהיא יותר או פחות בכרכה. מבחינה זאת קשה להניח כי ייכתבו ספרים רבים כמו, נאמר, הספרים של נבוקוב, בנוסח לוליטה ישראלית, או הספרים של וירג'יניה וולף, או אפילו של ג'ין באוּרת. מצד אחד זאת לא פרוזה אכספרימנטלית בצורות הבתר־בה, אבל מן הצד האחר זאת גם לא פרוזה שסתם עוסקת באנשים והיחיד.
מבחינה זאת, הפרוזה של עמליה כהנא־כרמון, נראה לי כך, היא פרוזה מאוד מאוד יוצאת־דופן. היא לא פרוזה על המצב, היא לא פרוזה על בעיותיו של עם־ישראל. עמליה כהנא־כרמון, האם האיפיון הזה נראה לך נכון? ואם כן, איך את מרגישה בו.

עמליה כהנא־כרמון: אתה שואל אותי, לכתוב על המצב. האמת היא, שמה שאתה קורא לו בשם המצב, אבל כן נמצא בסיפורים. כחלק מצבעי־הרקע. כי הסיפור לא מתרחש בוואקום. אף פעם.

נכון שלגבי הבעיות של עם־ישראל, כפי שקראת לזה, הגיבורים שלי בוחרים להיות ראש קטן. מדוע? – כי זירת־הפעולה של הסיפור היא לא במישור של הבעיות של עם־ישראל.

אולי אני אומר בסוגריים: זה לא מפני שהמצב הוא משהו שאני אישית אינני ערה לו. אולי זה להיפך. אבל קורה כאן משהו אחר. ואני אנסה להסביר את עצמי בצורה כזאת:

פעם יצא לי לקרוא, על ניסוי. ניסוי שבדק איך חתול מגיב על תיקתוק של מטרונום. והניסוי העלה שהתיקתוק אכן נרשם בתודעה של החתול. אבל: ברגע שעכבר נכנס לשדה־הראייה של החתול, החתול שוב לא קולט את תיקתוק המטרונום. כאילו יורד או איזה תריס, ועכשיו החתול מרוכז אך ורק בתופעה עכבר. העכבר נעלם – החתול חוזר וקולט את התיקתוק של המטרונום.

אם לחזור לענייננו, כך זה גם כאן. השאלה היא מה הם אותם הגירויים בשטח אשר מבחינת הסופר לגביו הם מטרונום, ומה הם שהם עכבר.

אין ספק שבכתיבה שלי אין מרבים להתעסק ברעיון־הלאומי ולא בדרמות שלו. בהחלט קיים מין ניטרול של הרעיון־הלאומי כגורם המפעיל לכתיבה. מבחינת הכתיבה שלי, הרעיון־הלאומי הוא מטרונום. מדוע?

נדמה לי שזה מפני שבסיפורים שלי הוירה של השאיפה לגאולה פשוט הועתקה למקום אחר.

לאן? – לפנימיות. והעניין האמיתי, העניין העמוק, הוא כבר לא בישועות הלאומיות, כי אם בישועות־נפשו של הפרט. גיבור־הסיפור, אפילו כשהוא במדינת־ישראל, שרוי באיזו גולה פרטית משלו. והוא מחפש דרך להבריא את המצב, התולה לדעתו. אף־על־פי שהשקפה זו בדבר מצבו היא דעת־יחיד שלו, והסובבים אותו אינם שותפים לה. כפי שהם תופשים זאת, מצבו הוא כשורה, ואידיאלי. למעשה, בנושא מסויים זה, הוא והם, אין ביניהם תקשורת.

כי זהו גיבור־סיפור שההתקשרות האינטימית שלו, המאמץ שלו להזדהות, כבר מכוונים כלפי יעד אחר. קרא לזה, אם אתה רוצה, כלפי מה שנתפש לו בתור הוויטליות, והכוחות, של החיים, או ניצוץ־החיים, הכוח המפכה בבריאה, שורש־הקיום, משהו קוסמי. מזה הוא מוקסם עתה. וזה את האותות והסימנים של זה שעכשיו הוא מחפש. והוא מחפש כיצד להדריך, איך לסלק, את שחוצץ בינו לבין הכוחות הללו, בינו לבין ההוויה הזאת. ומחפש כיצד לעלות עמה בקנה־אחד. את כל זה, בהדגשים שונים, אתה תמצא אצלי מהסיפור הראשון ועד לאחרון.

הגיבור קורא לזה איך להיות אמיתי, ואיך להיות בשיא. ואת כל זה הוא מחפש לא בשמיים, כי אם כאן, בפנים, בתוכו. כלומר, בתוכו כפי שהוא בתוך המציאות היומיומית שלו, כאן ועכשיו. וזה משהו שהוא מגיע אליו ישירות, דווקא מתוך, ואולי בזכות, עמקי־הבכא של אותה גלות פרטית שלו.

טוב. אינני יודעת, אולי החיפוש הזה מקורו בגנים שלי. כי מצד אבי (שהיה איש חילוני לחלוטין – שני הורי ציוו את גופם למדע), אני מצאצאי הבעש"ט, ישירות. כך שאם זה מזכיר קצת את החסידות, לא צריך לחפש רחוק.

מצד אחר, אולי זה גם כתוצאה מכך שהגל הרוחני הגדול הזה, שפעם הפעים בעוצמה כזאת, בסערת־נפש כזאת, אנשים כהורי, בימי נעוריהם, ואת כל המיליה שלהם, כל מה שהיווה את מרד־הנעורים שלהם, של האנשים שבאו לבנות עם חדש וחברה חדשה – ההיכרות שלי עם הגל הזה באה כמובן כשהוא כבר הפך להיות מוסכמה.

בימַי, הגל הזה כבר הלך והתמסד. המימד־האוטופי שבדבר, החזון החברתי היפה, כבר נעצר. וכשדבר כזה נעצר, אולי אין ברירה אחרת, ופירוש הדבר הוא שהוא מתחיל להסתאב. מכל־מקום, כך או אחרת, בימַי כבר החלה השיקריות, של מלים שאינן תופסות את הנהוגים בשטח. והרבה מליצות בתוך המיתוס.

כך שלגבי־דידי, ולגבי אנשים כמותי, להמשיך, ולהתגלגל מוכנית בתוך התאוצה, האוטומטית כבר, של רעיון שהפך להיות תיקני וממוסד, ולדבר רישמי שרץ בתוך אפיק סלול ובנוי – זה היה כבר עניין שבמצוות־אנשים־מלומדה. משהו שאיננו מושך במיוחד.

ועליך לזכור, כאשר אני התחלתי לכתוב, באמצע שנות־החמישים, תחושות כגון אלו היו גם מהפכניות, וגם עדיין לא לגמרי מחוורות לעצמך. זה קרה זמן רב אחרי־כן שהן נהפכו לנחלת־הכלל, ואחרי־כן למנוסות, ממויינות ומקוטלגות.

כי זה מעניין. היום אנחנו כבר צריכים להזכיר לעצמנו, שזה רק לאחרונה כשדווקא במישור הזה דברים מתחילים להתעשר ולקום, כעוף־החול הקם מן האפר. וששוב, מקיר אל קיר, יש עניין חי לחזור ולבדוק דברים מחדש. וכששוב, התופעה כדי־בכך גם מגביהה את זרעי התוכיים לעתיד: אותם שילעסו את כל זה מצוות־אנשים־מלומדה.

מכל־מקום, אם לחזור לזמן ההוא, קודם לימים האלה אשר לאחרונה. כלומר, לזמן בו הכתיבה הזאת נכתבה. מבחינתי, המצב היה כזה שאם, נניח, לקחתי ליד ספר כמו 'בזכות הנורמליות' של בולי (א.ב.יהושע) – אותי הספר ריגש, והוא ריגש, רק כאשר מכל מה שבולי אומר שם אני יכולתי לעשות לי השלכות חופשיות משלי [..]בי המצב הנפשי וגאולת־הנפש של היחיד [..]ד. אני לא יודעת, יתכן שבולי מצידו עשה [..]ה הפוכה: אולי הוא קודם־כול הגיע להנחות־יסוד משלו באשר ליחיד, ורק אחרי־כן יישם אותן על הלאום. ואני רק סוגרת כאן איזה מעגל. מכל־מקום, בזה היה העניין שלי: בהשלכה שאתה יכול לעשות מכל זה לגבי היחיד ועצמאותו כיחיד.

אף־על־פי־כן, ובזה אני חושבת שהכתיבה שלי משמשת פה־לרבים, מה שקרה הוא כי לכל אורך הכתיבה שלי אתה לא תמצא משהו כמו כפירה ברעיון־הלאומי. זה לא. לזה זה לא הגיע. זה רק שהרעיון־הלאומי, מה שאתה קורא לו בעיות עם־ישראל, וכן הלאה – פשוט לא תפס את הדימיון עד כדי לגעת, להכות בי, על עורקים יצירתיים. דהיינו, מבחינתי, הרעיון־הלאומי נשאר להיות בחזקת התיקתוק של המטרונום. משהו שאת היד־הכותבת משאיר פסיבית.

הגעגועים הוסטו אל מישור

לעומת זאת (ובזה הכתיבה שלי אולי פחות משמשת פה־לרבים: ואולי דווקא כן, תגיד לי אתה), הדבקות, הגעגועים והצורך בדבקות המושרשים בנו, אותם ינקנו עם חלב־אמנו, מה שנועה טלמור בספרי 'ירח בעמק איילון' קוראת לו ערגון־העקידה, וכן הלאה – כל אלה הוסטו אל מישור אחר. איזה מישור?

הם הוסטו למישור של התבוננות במציאות הנתפשת, כמות־שהיא. התבוננות בהוויה: אם אתה רוצה, התבוננות בבריאה. מתוך נסיון לחדור בעדם, בכוחות ההבנה שלך, ככל שידך הקלושה מגעת.

זהו. ככל שידך החלשה שלך מגעת. למה? – כי עכשיו אתה כבר מוכן לחתום אך ורק על מה שאתה יכול למסור עליו הצהרה אישית. הצהרה אישית האומרת כאן אני עומד. זאת־אומרת, עכשיו רק אתה הוא המדבר בשמך. ומדבר בשמך בלבד. ולא מדבר בעד אף אחד אחר. למה? – בין השאר גם בגלל הסלידה מסיסמאות. ומאנשים המנסים לחשוב למענך ובמקומך. כך שלהיות השה הישראלי הטיפוסי של פעם – זה להעליב אותך, ולהעליב את הסנסיביליות שלך.

ואם תשים־לב, תבחין שהעניין בכתיבה הזאת הוא תמיד במשהו, זה או אחר, השייך לדפוסים: הדפוסים של גיבור־הסיפור. ולחריגות מדפוסים, חריגותיו של הגיבור.

פעם, זה היה גם על כשלון החריגות הללו, בסופו של דבר. ואז, כפי שאתה אמרת, באה תיאודיה, או אחרי־כן כבר לא באה. כיום, זה כבר לא עומד כך בהכרח. אבל כל זה בכל מקרה יהיה פה, שייך לחיפושים של הגיבור לאורך מה שנתפס לו כאותה כיברת־דרך מסוימת במסלול האישי שלו, בו עוסק הסיפור הספציפי ההוא־וזהו.

חוץ מזה, נזילותו של המצב מואצת יותר מיכולתה של כתיבה כמו שלי לעבד אותו חוויתית

ודרך־אגב, אתה יודע, גם כשהמצב כן מופיע בכתיבה שלי, ולו רק כתפאורת־רקע, כללית כזאת, שמתחלפת, עולה ויורדת, ברקע. גם אז, מתעורר קושי. קושי הצ־טכני.

הקושי הוא זה. אני, למשל, כותבת די לאט. לעומת־זאת, מה שקראת לו המצב הוא דבר, שבהשוואה, הולך ונעשה מאוץ מאוץ, בטור גיאומטרי. זה מחליף גוונים כמו זיקית. הכוונה היא כמובן לזירמי־המצולה של הדבר. הדי־העומק. הדברים לפני שהם יוצאים גלויות מן הכוח אל הפועל.

הדברים משנים כיוון הרבה יותר מהר ממה שאני מספיקה לעבד אותם מבחינת הכתיבה. הנזילות של מה שאתה קורא לו המצב היא כזאת ששום דבר לא מספיק להיקרש, וכל הזמן המצב משתנה בקצב יותר מהיר מאשר הקצב של היכולת לספל בו באמצעות תהליכי־ההפנמה של הכתיבה. אולי זה טוב לשירה. אינני יודעת. לסיפורת זה לא טוב, ושכרה יוצא בהפסדה.

מ.פ.: יש גם חזרה עצמית של המצב: הוא כל הזמן משתנה, אבל בעצם חוזר על עצמו.

ע.כ־כ: אבל כל אחרת, קצת אחרת בכל פעם.

עובדה: אם תשים־לב, אתה תמצא שלאחרונה, מספר לא־מבוטל של אנשים, כשהם ניגשים, ככה, ליריעת־סיפור רחבה, שאמורה למצות נושא, הם פונים לכתוב על הווי שהוא יהיה מסוף שנות־השישים בערך ומטה, ועד ליציאת־מצרים בכלל זה (הספר של שולמית הר־אבן): או, ומאותה סיבה בדיוק – סיפורים עתידניים, שמבחינה זאת הם צורה אחרת של 'סיפורים היסטוריים' (באלה כמו באלה האנשים לבושים בבגדים שכמותם לא תראה, או לא ממש תראה, ברחוב). לדעתי, חלק מן ההישג של בולי ב'גירושים מאוחרים' הוא בכך שהוא הצליח לתת פורטרט־קיבוצי של משהו שממש או הגיח מן הרחם: והנה, אולי גם זה כבר לא מעודכן נכון־להיום. זאת־אומרת, הסיכון בנוי בתוך הדבר עצמו. זה בערך כמו לפתח אוזן מצוינת לסלנג, בעוד שסלנג, כשלעצמו, הוא דבר שמתבלה כה מהר, שזאת השקעה על קרני־הצבי.

לחזור לענייננו, אני חושבת שאני יכולה להביא דוגמה משלי לקושי הזה. כשכתבתי את 'ירח'. התחלתי בזה בתקופת המיתון הראשון, לפני מלחמת ששת־הימים. באה המלחמה. ואחריה היינו לאחרים. לגמרי. ואף־על־פי שהמצב כמצב, אתה יודע, מופיע בספר בסך־הכול כקונטרפונקט, לגבי הספר היה פה זעזוע, רעש־אדמה. וזעזוע מבחינה זאת שתוך כדי כתיבה, מרומן עכשווי הספר הפך להיות רומן־היסטורי. אני, ואני מקווה מאוד שרק אני, בהחלט רואה בספר את השבר הגיאולוגי הזה עד היום.

כך שאם לסכם את מה שאמרתי עד כאן:

נכון, מה שהכתיבה שלי מתרכזת בו, הוא לא נושא המצב, ככזה. כי הכתיבה הזאת, ההשתוקקויות והחיפושים שלה הם אחרי משהו ראשוני, נצחי, ואוניברסלי יותר. משהו שבעקבותיו, על אף החיים השיקריים של גיבור־הסיפור (כפי שהוא תופש אותם), שנכפו עליו בתוקף הנסיבות, גיבור־הסיפור בכל־זאת ימצא דרך להתנער. כדי שכאן ועכשיו, ובמסגרת התוליך הקונקרטי שלו, הוא יגיע אז לכלל היותו אדם שלם ואמיתי יותר. ואדם פחות מנוכר לדינמיות האמיתית, ולחיוניות, של החיים, של העולם. שכפי שהן קיימות בכול, כך הן קיימות גם בקרבו, לפי שהוא חלק מזה. וכל מה שעליו לעשות הוא לתת לזה לזרום דרכו בלי חציצות.

חותם רוח־הזמן

אבל, ובזה אני אסיים בשאלה הזאת: אני חושבת שכאן המקום להגיד, שאחרי כל מה שאמרתי כאן – אתה אוהב 'היפוך', ובכן הנה לך 'היפוך' – מה שאתה קורא לו בשם המצב, בכל־זאת משאיר פה חותם על הכתיבה. רק מה, זה בא בצורה אחרת לגמרי.

אם תשים־לב. תמיד, גם בגבולות אותם התחומים שמוסכם על אדם שהם הם שמפעילים אותו, גם שם עם הזמן חלים מעברים, דקים. מין תזוזות של נקודות־הכובד.

אני מתכוונת כמובן ל'רוח־הזמן'. שנושאת אותך בכנפיה, ומפילה אותך בוסס על אחוד חדש, שהוא בעצם איזו קרן־זווית נידחת, של עיקרים בתחום שלך.

ברוב המקרים, אלה יהיו עיקרים שהם בעצם לא עיקרים חדשים. הם ישנים. רק שהם שכבו זמן רב רדומים בירכתי־התודעה. גם תודעתם של כלל העושים בתחום הזה, גם התודעה שלך. זאת־אומרת, זה לא שהעיקרים הללו היו מחוץ לתחום. זה לא. רק שהם נחו, בפינה, מוזנחים.

ופתאום רוח חדשה עוברת. וכולם פתאום רואים את העיקרים הישנים הללו בעיניים חדשות. ופתאום הם שוב עולים לראש, בשיכרון. והאנשים חוזרים לאמץ להם אותם, אבל קצת אחרת.

זה כמו להרים את בזרועין איזה דגל ישן, ששב אליך הכוח. וזה שזה נעשה או כאילו מתוך הכרה, הופך את כל זה לקצת אחר; זה מוסיף לו רעננות חושה, ומין אופטימיות, אשר מכות, כך אישית, על עורק בלתי־צפוי. עורק של יצירתיות, ושל מקוריות.

זאת־אומרת, אתה מצדך מוצא אז את עצמך תורם את האינטרפרטציה האישית שלך לרוח הזמן. אתה לאו־דווקא חוזר על מה שעשו אחרים לפניך, לא זה. כי אם קולט רמזים באוויר, ומתייחס אליהם כמו אל אתגרים, שמזמינים תשובה. ועם התשובות שלך אתה רץ עם זה קצת הלאה. והתוצאה היא שזאת פריצת־דרך בשבילך.

עכשיו. 'רוח־הזמן' הזו, שאין לה שם ואי־אפשר לשים עליה את האצבע, היא כבר דבר שמושפע ממה שאתה קורא לו המצב. בהחלט מושפע. בכל מיני דרכים סמויות. מסתוריות. שאחרי־כן, כשכל העסק יתמסד, יבואו החוקרים ויפענחו אותן, ויכתבו עליהן עבודות־דוקטור.

בעצם, זה די דומה למה שקורה כשכל גדולי־האופנאים בכל בירות־האופנה, בלי שהם נדברו ביניהם מראש, פתאום חוזרים כאיש אחד לגלות מחדש את הברך או את המתניים הצרים של האשה, או שבים לגלות דמיון ב'מראה המלחים' או ב'מראה הספרי', וכיוצא בהם.

וזה שהתגלית המחודשת הזאת שואבת־כוח גם מתקופות אחרות שבהן המראה הזה פתאום הציג את את הדמיון – זה דווקא מוסיף. מוסיף לדבר מישנה־סמכות, מישנה־מישקל: כלומר, את כל הגיבוי של המסורת של פנייה לכיוון המסויים הזה. וגם מישנה־חיוניות, מישנה־עליצות.

כך שאם אתה שואל אותי: את המצב – נדמה לי שזאת פחות או יותר תהיה התשובה שלי. כתיבה על המצב כנושא – לא. להיות, על פי דרכי, גידול של הזמן המקום – כן.

(מתוך קובץ רשימות, מסות, ראיונות והרצאות, מאת עמליה כהנא־כרמון, העומד לראות אור בהוצאת „הקיבוץ המאוחד")

אין דרך חזרה

מאת מוקי צור

בבואי לעין־גב, לפני שלושים שנה, הכרתי בה איש נמוך קומה, רחב כתף, עם קמטים שהביעו הרבה כוח רצון. בקיבוץ קראו לו „ספאק", שומן חזיר. מעולם לא ידעתי מה יוחס לכינוי הזה. זה היה כינוי מקצועי: הוא עבד בחזיריה המקומית.

בחדר האוכל הקטן של הקיבוץ עברה עגלה שבה חילקו שומן חזיר. זו היתה תוספת לדיאטה מאונס, לחצי הביצה הקשה, לאצבעוני השמנת שחולק לחלשים. אך עגלה זו שבה חולק שומן חזיר גרמה לוויכוחים לוהטים. היו בינינו שאכלו את השומן מתוך געגוע לסיר הבשר שהיה בימים ההם רחוק ביותר ומופיע על שולחננו רק בליווי של כמויות לחם בדמות קציצות. היו גם חברים שחיו באינטנסיביות רבה את האנטי־קלריקליות המערבית ואכלו את השומן כהפגנה לצאתם מ„עבדות לחירות". היו גם לא מעט סרבנים. הם לא הסכימו בשום אופן לטעום. העגלה הפיחה חיים בחדר האוכל הקטן שלנו והוויכוחים על שומן החזיר התעצמו.

בזמן מבצע סיני, ואנחנו טרם גוייסנו לצבא, נשלחתי לעמוד בצפון הקיבוץ לקדם פני „פלישה אפשרית של הסורים". סיפרו לי כי הגיעו ידיעות מדאיגות. מאחורי עמדו בסה ימי אימון של הגדנ"ע ולא הייתי משוכנע שאוכל לחסום את הפלישה... אך הסבירו לי: „אם יגיעו הסורים, אל תירה, רוץ למפקדה להודיע". באמצע הלילה שמעתי קולות מאחורי: הקיבוץ ירד לחפירות ולמקלטים. והנה הופיע הוא בעמדתי. היה לו מעיל צבאי אנגלי עם כפתורים מוזהבים. היה לו גם רובה. „ליתר בטחון" הביא עמו סכין של שוחטים. „עם זה אני יודע מה לעשות". הסכין הבהיקה מול הירח והכוכבים. טוב שהסורים לא פלשו באותו לילה, אך את דמותו של השוחט אינני יכול לשכוח.

לימים נודע לי, כי האיש בוגר „בית ספר לקצבים" בהונגריה. מגיל שלוש למד לשחוט. יהודי יחידה היה שם. „כל חברי הקצבים היו אנטישמים ואני הייתי צריך להגן על עצמי בכוח".

הוא היה מהלך בחוצות הקיבוץ שלוב זרוע עם אשתו וכלבה קטנה מסתובבת לידם. כשפרצה סכנת הכלבת קיבלתי כמזכיר הוראה להשמיד כלבים בקיבוץ. הם הזמינו אותי לדירתם: „לנו כבר לא יהיו ילדים. שם, באירופה, אבד הסיכוי, אנא אל תקח לנו את הכלבה".

בימי השואה התגלגל למחנות, נדד בין ארצות וניצל בזכות מקצועו: שחט. הוא שחט לנאצים וגנב בשר לבקתה שלו. הוא שחט לרוסים ולקח לחבריו לנדודים. וכך אחרי הרפתקאות מסמרות שיער הגיע ארצה, לאחר שנים לקיבוץ, ובנה חזיריה.

לקראת ראש השנה ויום הכיפורים, היה הוא הולך מהקיבוץ. הוא נסע לקיבוץ אחר, כי רצה להתפלל. הוא היה כמעט היהודי בקיבוץ שלא ויתר על אף „כל־נדרי".

מכיוון שנחקק חוק נגד גידול חזירים על אדמת הקרן הקיימת והמפלגה נגד החזיריה בקיבוץ היתה בעלת כוח מספיק, החלטנו יום אחד לבטל את העגלה עם השומן, ולמגור את החזיריה.

כשבאנו להודיע לו, כי הענף ייסגר, הוא הוריד מבט ואמר: „זה מה שאני יודע לעשות. אם אין חזירים אינני יכול להישאר". כשקיבלנו ממנו דרישת שלום מירוחם ומשדה בוקר, שם עבד כשומר, נצבט הלב: עם יהודי כזה לא הצלחנו לחיות. כשמדברים על בעיות הזהות, הגורל, הבחירה, אני [..] אתו עומד עם הסכין בלילה ההוא וחושב לעצמי עד כמה מסובך העניין, עד כמה קשה הדבר כשההיסטוריה, הפסיכולוגיה והסוציולוגיה היהודית עושים הכל כדי לסבך את המצב.

★

יש [illegible] את הדילמה: או ציונות לוחמת, או [illegible] נאורה ומחוסרת אונים, או לאומנות שבטית צרה, או חברות במדינה מתוקנת.

יהודים טולטלו לעולם המלחמה והפוליטיקה כחלק מתהליך כניסתם לחברה „הנאורה", „המתקדמת". מי שקלט אותם בספרות, במדע, באמנות, תבע מהם להתגייס לצבא, למות למען המולדת הגרמנית, האנגלית, הרוסית והצרפתית. אם לא היתה קמה מדינת ישראל היו יהודים שותפים למחול המוות בעולם בדיוק כשם שהם היו שותפים לפרסי נובל. הבעייה של היהודי איננה אם להשתתף או לא. המדינה המודרנית היחידה שמשחררת באופן עקרוני יהודי ממעורבות בבטחון משום הכרתו הדתית היהודית היא מדינת ישראל והיא זו התובעת בצורה החריפה ביותר גם את השתתפותו. היהודי יכול להיות „מובל" על־ידי החוק ויכול להיות בעל השפעה על כיוון וגבולות העשייה הבטחונית, ובכך לקחת בחשבון הדילמות המוסריות הנובעות מהשתתפותו זו.

העובדה שהיהודי מוצא עצמו בנסיבות של מלחמה ואלימות קיבלה אופי שונה מאז שנות השלושים ובמיוחד מאז השואה. אין לנו לקחים מן השואה פרט לידיעה המרה שהיא התקיימה. העובדה יותר חזקה מכל פרשנויותיה. זה לא מכבר קראתי את ספר העזבון של יצחק צוקרמן, ממפקדי גיטו וארשה, ולידו מחקר על תגובתם של יהודי ארצות הברית בשואה. המרחק ביניהם כמעט אינסופי. בשניהם היתה אי־יכולת נוראה לעמוד מול עולם אלים, שאיננו מתנגד לך בגלל כוחך, שלטונך, יכולתך, אלא מתנגד לך, לחייך. אך איזה הבדל תהומי בין הגיטו המתפורר והנרצח לבין פרוזדורי ממשלה, קונגרס, הפגנות הנזעקות לשווא בארצות הברית. מצב קיומי כה רחוק הנובע ממלכודת אחת.

אנו מרבים לדבר על „הלקח" ובכך הופכים את השואה, אירוע השונה כל כך מכל האירועים שאנו מכירים לחלק מההשתלשלות הרגילה של המאורעות. אנו הופכים עולם שהוא מעבר ליכולת שלנו להבין לחלק מעולמנו היומיומי.

מי שעבר את שעבר חי בינינו, פועל בינינו. אך גם הוא בוודאי חש במרחק הגדול. אנו חיים כאן בין חובת הזכירה לבין האיסור ליומרה שאנו מסוגלים להבין, להסיק מסקנות, לעבר עיבוד סופי את שהיה. אנו קוראים ושומעים כי בשנים הללו שרו, אהבו, קנאו, פחדו, התגעגעו, שחתו מידות, אך עלינו להבין שהדבר קרה בקוסמוס אחר, תחת חוקים אחרים של קיום. ואם אנו נושאים זכרון הוא יופיע בתמיהה, כתהום, כשאלה נוראה ולא כדגל עם צווי עשה ברורים מראש.

הרקע שלנו לאחריותנו לשימוש בכוח מורכב גם מכניסתו של היהודי לעולם הנאור, גם מהבטחת אורחותו של היהודי בתרבות האוניברסלית וגם מהמורשת הטראגית של אימת הקיום שהתגלתה בפלצנה האחרת, בשואה.

ההכרעה הציונית היתה שצריך לחשוב על העם היהודי מחשבה פוליטית, המציאות של הקהילה היהודית המסורתית החיה לצידם של המאורעות הפוליטיים יכולה להיות מלכודת נוראה בנסיבות החדשות. אך הרצון להעניק מסגרת מדינית לא הציל את העם היהודי באירופה. הוא אולי הצליח להציל דווקא את העם היהודי במזרח התיכון. (מה שעובר על המזרח התיכון במשך עשרות השנים האחרונות מקביל לתהליכים שעברו על אירופה: מלחמות, מתח חברתי, רודנות. קשה לדעת מה היה עובר על יהודי ארצות ערב אילולי הקמת מדינת ישראל). אותם יהודים שסירבו לקבל את השינוי שהתחולל והמשיכו להגן על קהילתם באמצעות שתדלנות היו מחוסרים כלים נפשיים להכיר בתמורה שהתחוללה. הם העדיפו להעמיק את פרישתם הבלתי אפשרית מתמורות הזמן בשם האתוס של הגבה.

לאחר השואה אבדה לנו התחושה של עולם פתוח, המעניק בטחון, חירות, אחווה. אנשי רוח גדולים חשו בסתירות הללו קודם. הם, גיבורי הרוח של היהודי המבקש את האוניברסלי הצרוף לא היו ארכיטקטים של חברה אלטרנאטיבית. הם רק חשו כאנשים רגישים ביותר את הסתירות הנוראות הטמונות במצבו של האדם בחברה שהכריזה אוניברסליות כחלום, ואת האסון הטמון בחברה שהגשימה את סיוט הרדיפות. בחברה שבה אנו חיים היום סיפורי קאפקא צריכים לעורר שאלות למי שמוכן לקבל על עצמו אחריות על מעגלי חייו. אך אין יהודים מן „הטירה" שלו עם לחות הברית.

ההכרעה של הציונות היתה שלא להיכנע למצבי הנפש המפתים להכריז מעשי תגמול לעולם וגם לא להיכנע לשום כלל התובע מאתנו להיות שמן לגלגלי היסטוריה הקוראת לעצמה אוניברסלית. הבטחות לשלום נצחי ומופשט, או כניעה לאלימות של העולם, הם שני קטבים שמהם ניסינו להימלט. לא הצלחנו להתגבר על האיום ואל השלום הנכסף המוחשי לא הגענו אך הצלחנו, במידה רבה, להסיר את האיום של היהודי בעולם. המדינות המערביות כבר אינן חוששות מהצפה של יהודים. אותו עולם שנעל כה הרמטית את שעריו בפני היהודים ערב מלחמת העולם השנייה פתח אותם אחרי הקמת מדינת ישראל עד כדי כך שמאות אלפי יהודים היגרו מאותה מדינת ישראל למדינות אחרות במערב.

★

הציונות שעוצבה על־ידי אנשים שרצו להיצמד לגורם „ההכרח ההיסטורי", „הגורל", ועל־ידי אידיאליסטים שניסו לעצב את „החברה האחרת" מוצאת עצמה עתה עומדת בפני הצורך לענות על בעיות סוציולוגיות ופוליטיות קשות דווקא בתוך החברה הישראלית, ולא רק ביכולתה לגייס עולים ארצה. העליה ארצה תלויה היום יותר בגורם האידיאליסטי: המורכבות, הכובד, הצורך להיאבק עם שאלות חברה וטכניקה עם שאלות פוליטיות, הם חלק בלתי נפרד מהיומיום של החברה בישראל.

אם יש היום ציונות, היא טמונה ביכולת להחזיר הקשר הדינאמי שבין האגרוף הלאומני לבין האוניברסאליזם המסולף המשעבד לתרבויות מיובאות. בטלטלה הזו שבין הקצוות הללו יש להתמודד, אך אין היא טלטלה פוליטית אלא פוליטית, תרבותית וחברתית.

מדינת ישראל הצליחה להפוך את שאלת היהודים לשאלה פוליטית, הבטחון של העם היהודי היה שאלה שמשפחת האומות נאלצת לקבל כשאלה לגיטימית אולם יש בהעברה הזו של דרכי הקיום היהודים לפסים פוליטיים סיכון גדול. ככל שאנו יכולים ללמוד ממדינות אחרות שלטון, כוח, ארגון ביורוקרטי והיירארכי עלולים להיות קטלניים לצמיחה החברתית, ליצירה הרוחנית, לאוטונומיה המוסרית. אתוס פטריוטי יכול להפוך לצנזורה מרכאות חיפוש הדרכי התמודדות המקרבות לאופק של שלום, של חירות, של ביטול, של שלטון אדם באדם. הריאליזם הבוטה של הביטחון הציוני אסור לו שיפגע במשאת הנפש שהוא נושא בחובו לקידמה, למאבק למען תיקון היחיד והחברה.

רבים הצביעו על הילדותיות שהיתה בחלומות אבותינו לשינוי רדיקלי בטבע האנושי, אך צריך לעומת זאת להצביע על כך שלא תמיד התפישה הנגדית שאין ולא יכול להיות שינוי בטבע האדם, היא המורכבת יותר, החכמה יותר, המגלה באדם ממדים עמוקים, או שברים טראגיים יותר. הדיבורים בשם „האדם הבלתי משתנה" הם לעתים שטחיים מאין כמוהם: האדם שואף לכוח, להשתק, וניתן על פי זה לבנות מודל טהור של חברה עריצה ודורסת כל. אסור להחליף את תמימות הראשונים (חלק מהם, לפחות) בפראות האחרונים.

הכניסה לזירה מסובכת זו של חיי חברה, הגילוי המתמיד של כאביה וטמטומה, הגילוי הפרוע של מאבקי כוח שבה, מצב המלחמה המתמשך הביאו רבים לפכחון משתק. הם הביאו לבריחת מוחות ולבבות מהתמודדות. לתחושה של אין מוצא. יש שבוחרו לעצמם דרך של התעלמות מכל אלה, לשיתוק חושים והקשבה לצווי פוליטיקה, יחסי ציבור או צייתנות עיוורת. דמוקרטיה מזה קשה לבנות.

מידת הקנאה האוחזת רבים מאתנו לנעשה במדינות דמוקרטיות מתוקנות איננה במקומה. לצערנו הדרך למדינה „מתוקנת" עברה את גבם של עמים רבים, היא תוצאה של ימי עריצות ארוכים. פרשות אפלות מלוות את צמיחת אירופה השלטת בעולם שלם ואת מלחמת הכיבוש של ארצות הברית. הסכסוך הערבי־יהודי יכול להביא, ומביא לנו מחירים כבדים ביותר, אך אם נרצה לחפש את

(המשך בעמ'...)

תכלת וקוצים

(זכרונות ילדות)

מאת ע. הלל

המדחום שנעלם

אפשר שלא הבנתי כראוי ואפשר שלא פרשתי כהלכה את רעיון השיתוף הקיבוצי, למרות שהייתי כבר בחור כבן שלוש וחצי או ארבע שנים. אידיאל נעלה זה לא יכול להבקיע את חומת הרכושנות הטבועה בי מדור לדור.

ואדרבא, אני ניהלתי לעצמי אורח חיים קפיטליסטי, אינדיווידואליסטי, למופת, והייתי רוכש נכסים ומעשיר את אוצר חפצי אשר גדל והלך במרוצת השנים להיות מחסן גדול ועמוס מן המסד ועד הטפחות, לאמור:

באותו חלל שנוצר בין רצפת העץ של צריף הורי (המוגבה על מסד אבנים) לבין האדמה. היה זה מקום מצויין, אשר כמו נבנה במיוחד למעני. ואשר, בנוסף להיותו מחסן מעולה, שימש לי גם משכן נעים, קריר ואפלולי. מה נמצא בו במחסן שלי ומה לא, משרוך נעל ועד ידית של קומקום, משבר כפתור ועד מסמר עקום, ומסוליה ישנה ועד בכלל, אוצרות כבירים אשר כמותם עין לא שמעה ואוזן לא ראתה. הנה־כי־כן, בלב הקומונה הסוציאליסטית חגג לו בורגני קטן ורכושני זה ועשה שם כבתוך שלו.

והמופלא בדבר שהורי לא כיהו בי ולא עיכבו בעדי ממלאכתי אלא אף הוסיפו מתנות ומזכרות למכביר ועוד כי בזכותם הגעתי לרכישת שיא של ראש פרימוס מקולקל. והמתמיה ביותר הוא שלא הייתי לצנינים בעיני איש והיו אף חברים שראו ברכה בעמלי, שכן בזכותי נמצאה החצר נקיה מכל חפץ מיותר וגרוטאה נעזבה.

וכך היה הכל טוב והכל יפה עד לאותו יום בו קדרו שמי הקיבוץ ודאגה כבדה אחזה בכל. נפל דבר אשר הוא לא טוב:

המדחום של הקיבוץ נעלם. המדחום האחד והיחיד היה כלא היה. סבתא קלרה, החובשת, נעצבה אל לבה עד שהחברים חששו לבריאותה. ושאלו זה את זה היכן המדחום, היכן המדחום? וחקרו ודרשו וחיפשו אך לא העלו דבר. עקבותיו של המדחום נעלמו ואינם.

והיה חשש שמעתה אי אפשר יהיה לחלות אצלנו, כלל וכלל, שהרי בלא מדחום אין המחלה מחלה. והחשש הזה החליא כמה וכמה חברים.

אולם לא את חוניה: שום דאגה לא הקדירה את רוחה. אלא אדרבא, חייכה חוניה ואמרה: חכו, תיכף ומיד אני מביאה לכם את המדחום. אמרה ועשתה ונחפזה אל צריף הורי וכופפה עצמה אל פתח המחסן, שבין אבני המסד, והרימה קולה וקראה:

– הלל שלי, אתה כאן?
– איפה כאן? חוניה? שאלתי.
– במחסן שלך?
– כן. אני במחסן שלי, חוניה.
– איזה מזל! עברתי במקרה כאן, ורציתי לשאול אותך אם יש לך אולי, במקרה, איזה מדחום מיותר, ויכול להיות גם משומש.
– משומש כן. אבל לא מיותר.
– אז תשמע מה שקרה, הלל שלי, המדחום של סבתא קלרה הלך לאיבוד ובלי המדחום קשה לה מאוד למדוד את החום לפייבוש.
– חבל, אמרתי, מה לעשות.
– אז אולי תסכים לתת לסבתא קלרה את המדחום, שתמדוד לפייבוש את החום?
– בתנאי שתחזיר לי, אחר כך.
– אבל גם נפתלי מרגיש קצת לא טוב, וצריך למדוד לו את החום.
– טוב אז אחרי נפתלי, אבל שתחזיר.
– ולקילה יש כאב ראש כבר מאתמול בערב.
– שיהיה אחרי קילה, אבל שתחזיר, בסדר?
– יופי, אמרה חוניה והושיטה את ידה אל פתח המחסן על מנת לקבל ממני את החפץ המבוקש.
– אבל אם היא תשכח להחזיר, אז שתזכירי לה: אמרתי ומסרתי את המדחום אל ידה המושטת של חוניה.

מי שלא ראה סבתא מאושרת סימן שלא ראה את סבתא קלרה מקבלת מדחום אבוד לידה.

עתה שבה רווחה אליה ונפשה מלאה גיל. והי שינסה מתניה ומדדה את חומם של כל הנזקקים וטיפלה בכל החולים והחלימה את המחלימים, והמרפאה שגשגה ופרחה כמימים ימימה.

אולם גם אני לא טמנתי ידי בצלחת ומדי יום ביומו עצם רכושי ורב המחסן שלי פרה ושגשג כמימים ימימה, ואת המדחום שכחתי ואף יותר! בקלות בא – בקלות הלך, והמחסנאי אינו חסר.

והשנים חלפו, יובל עבר, ואנוכי, להוותי, נאלץ לפעמים למדוד את חומי שלי, ולא אחת, שעה שאני תוקע את המדחום אל תוך פי, צפות ועולות לנגד עיני פניה הטובות של סבתא קלרה, והיא, מבעד למשקפיה העבים, משלחת בי מבט ניצוח ושליו, אך את אצבעה הקטנה מרימה ועושה לי: נו־נו־נו

לפולנים יש מזל

כשיוסף חזר מפולניה, עם אדק, האבא שלו, סיפר שבפולניה, בחורף, לא רואים בכלל את פולניה כי השלג מכסה את כל פולניה. ולפעמים הוא מכסה עיר שלמה עד שלא יודעים בכלל שהיתה שמה פעם עיר.

יוסף הראה לנו צילום שלו ושל אדק, עומדים באמצע פולניה, במעילים שחורים, ובאמת לא רואים שום פולניה. רק שלג ושלג.

אחר כך הוא סיפר לנו שהפולנים עושים „סקי" בשלג, בהרים, וגם הראה לנו בדיוק איך הפולנים עושים את זה. ו„הסקי" הזה של הפולנים מאוד מאוד מצא חן בעיני.

ועוד לפני שבנו את בנין „המוסד", עליתי פעם ל„גבעת המוסד" ובידי שני מקלות ישנים של מטאטא. היה אמנם קיץ אבל אני הרגשתי חורף, כמו בפולניה. הסתובבתי עם הפנים למטה, לקיבוץ, נעצתי את שני המקלות באדמה ולחצתי עליהם בכל הכוח, בדיוק כמו שהפולנים עושים „סקי". כמו שיוסף הסביר לנו.

סבתא קלרה אמרה שהדבר יכול היה להגמר הרבה יותר גרוע, ויש לי מזל שלא נפצעתי קשה, ויצאתי רק עם כמה שריטות על הרגלים ועל הידים ועל האף.

יש להם לפולנים מזל גדול, שכשהם עושים „סקי" וכשהם נופלים, אז יש להם שלג רך, מלמטה.

מסקין הגדול, מסקין הקטן

אם נוציא את השמות הגדולים כמו בנימין זאב הרצל, או יוסף טרומפלדור, או חיים נחמן ביאליק, הרי השמות של שחקני „הבימה" היו הכי גדולים שהיו.

על רובינא, פינקל ומסקין שמענו הרבה הרבה שנים לפני שבאה אלינו „הבימה" להציג את „יום ששי הקצר". וההצגה היתה באמת משהו יוצא מן הכלל, ולא היה אפילו איש אחד שלא אמר את זה.

למחרת בבוקר, לפני שחזרו לתל־אביב, ישבו חברי „הבימה" לאכול ארוחת בוקר. והם עשו להם סלט עגבניות ומרחו להם בחמאה ושתו תה כאילו שהם אנשים רגילים. והיו חברים שניגשו אליהם ודיברו אתם כאילו שהם החברים שלהם. ואני, במו עיני ראיתי, איך שוילק נגש ישר אל מסקין ולחץ לו את היד ומסקין אמר לו, בקול הבס שלו, „שלום", וקירות חדר האוכל רעדו.

קשה היה לי להאמין למראה עיני והייתי בטוח שווילק הוא ממש גיבור, למרות שהוא נמוך לגמרי.

יום אחד הגיע אלינו מסקין ואתו בנו הקטן אמנון. כל החברים שמחו להיפגש ולשוחח אתו, ויונה, או אולי שרה, לקחה את אמנון הקטן לשמור עליו ולשחק אתו.

כשראיתי את הילד הקטן הזה נוכחתי שהוא דומה מאוד לסתם ילדים, למרות שהוא הבן של מסקין. לקחתי אומץ ונגשתי אליו ונשמתי נשימה עמוקה והושטתי לו את היד ואמרתי: שלום לך אמנון, הבן של מסקין.

מסקין הקטן נבהל ופרץ בבכי. לא ידעתי מה לעשות, אז החזרתי את היד שלי והכנסתי אותה לכיס והלכתי לי.

כשהלכתי נזכרתי בווילק וקנאתי בו מאוד וחשבתי: איזה מזל היה לו לוילק הזה שמסקין הגדול לא פרץ בבכי.

(מתוך ספר שיראה אור בהוצאת „ספריית פועלים")

איתן קלינסקי

בברוקלין ובברקלי

האח בברוקלין
שח לאלהיו
שבשמים
בבית מקדש מעט
בחצר הרבי.

האח בברקלי
שח לכוסו
שבשלחן
בבית מקדש מעט
בבית היין.

בברוקלין ובברקלי
הזמן עמד מלכת,
בברוקלין –
חצרות גליציה
כמטחוי קשת ממנהטן,
בברקלי –
משחיות משכרת
משכרת תופי דרך
בשדרות מרטין לותר קינג
מאבא שדרות האוניברסיטה.

בברוקלין ובברקלי
עצי אלהים סדים סבוכים
דולקים כאש קוצים
הרחק מעצי הנטועים
בביתי – בגליל.

בברוקלין ובברקלי
נוטעים עצים באויר.

א. ברתיני

ראות מן האלפים
קט

שעה כבר –
למה למנות כאן את השעות,
מה כי עתה התמדד שעון הקוארץ
ימד מלכת.
עץ שמימין הכשיל אגסיו הקטנים,
רדות לחייהם כשל עשרות ציצים
יקמה על עליה ירקה.
השביח עתה את רפי האגם המפרקד
ין הרים עד מלוא הראות?
ירות השיל והמפרשיות כנועות
עיניהן ללא נע.
רים שטים בלא קול ובלא סדר,
עצוצי תינוקות.
הרים העוטרים כבקשת
רחיבו שוליים אל אפק רחוק
השמש והולך עם שקיעת החמה.
מן השם ומן האו מתגלגלים קמטי האגם
לי ארוה

ושילת שוממת.
ל ספסל זוג זקנים
חשבים את קורות השנים
חדו.
אולי השמים והאדים שונים

בין השיאים

כבעד לחלון מבט אל שני שיאים –
אחד בירקות קטיפה מלטפת את העין.
השני, נסוג מאחוריו אל עמקי שמים,
עלעי־חושף, כמתנו
של אחד הדולומיטים

עוד מעט תתחיל לצנח החמה,
ושעת בין־השמשות במברשת אפרה־שחומה
תטשטש את המפריד בין השיאים.
רק תהיה ביניהם כמו פסיק יופיע,
ומעליו נסיון בצבעין של כוכבים

הכל נמדד פתאם במרחקים, במרחבים:
של זמנים, של מקומות רבים –

עצמתי את עיני וראיתי בין השיאים הנ"ל
דיוקן אמי לפני נרות שבת.
והתמונה קרבה קרבה.
את רך עיניה התמות אני רואה,
ואת לחשה, מתוכה אל תוכה,
כמו אז, איני שומע,
אבל יודע:
לתמונה זכה

איך הבאת את אמי
מטרנסניסטריה לכאן?

ענת לויט

שני שירים

★

צריך היה לדבר את אשת לוט
להפריד בכבוד. צריך היה ללמד
לכבד גם את אשת לוט
שלא יכלה עוד
שלא להביט לאחור.
הנעצבים ודעו בה מלח
שלא הצמיח אפלו קבר אחד
בין הערבות.

★

הולך שנינו יחדו.
מלים רבות נכתבו לשוא
למלא את שלא נאמר
בינינו – רק ההר
והאיל שלא העלה
לכפר על העולה
מגבל עוד חי
אל בין שורות השיר.

ציפי שהרור

כחנוט פרח בר

אני נושאת אותך
על המים
ומה מי ורדים,
כדרך שנהגו אמותינו השוטות.

ברבות השנים
כשיכלו המים
וישנו הריחות השובים.

תמתר שם עדיי במשוני
עשות אותך פרח בר.

ברבות הימים תגלוי עונתך
תרדוף נשיאים ורוח.

ויתפו עליך גרילים
כחנוט פרח בר
כדרך שנהגו ילדינו התמימים.

על הפרוזה בתשמ"ו

סיפורת עברית: דו"ח על מצב

אמנון נבות

הערה על מצב ה"גיטו"

מסורת "סיכומי העונה" בסיפורת העברית ליוותה את המוספים הספרותיים של העיתונות היומית לאורך רוב מהלכיהם ותפקדם כמערכות מלוות את הספרות העברית בארץ ב־50 השנים האחרונות. בשנים האחרונות חלה בה התמעטות והתרופפות במקביל להתרופפות כל המערכות המסורתיות הקולטות כאן ספרות ותרבות לכל גילוייה. עם חידוש מסורת זו, מן הראוי שנחזור ונזכיר את מערכת המיגבלות שצריך לייחס לסוג זה של "מעקב עונתי", המתבסס, באופן שרירותי, על פרק זמן של שנה אחת. שנה אחת אינה יכולה להיחשב כמעגל זמן שבמסגרתו ייסגרו תהליכים בתוך הספרות בכלל והסיפורת בפרט – תהליכים מסוג זה אינם מצייתים למסגרות זמן קאלאנדריות או אחרות; וברוב המקרים, שנה אחת היא מסגרת זמן מצומצמת מכדי לקבוע על פי המתרחש בה מסמרות ולסמן תהליכים מובחנים ומדוייקים. מסגרת זמן זו מאפשרת לכל היותר סימון מגמות, בחינת שלבים שונים בהתפתחותה של הספרות, על פי ריקמה מידגמית או שיכבתית, איפיון ראשוני של מהלכים שכאמור, אי אפשר להם שיגיעו לאיזה שהוא מיצוי מסקני במהלכה של שנה אחת.

ואף־על־פי־כן, יש לייחס חשיבות לדיון עונתי בספרות דווקא בתקופה של התרופפות הכלים המסורתיים, ולמרות הפיחות שחל במעמדם בעונה של טירוף מערכות: כאשר הולך ומתבהר שהתרופפות זו לא הביאה ולא תביא בכנפיה כל מערכת אלטרנאטיבית ערכית לזו הקיימת. היום, לאחר המבול הגרוסמני, אנו יכולים לקבוע ללא כל היסוס או פקפוק נוסף שכל פשרה או פירצה לגבב קוראת במשמר הגדרות הספרותי על כל הכרוך בו, מן הראוי שנמשיך ונקיים את אותה הפרדה חדה בין המערכות שכל תפקידן לשמן את ה"אגו" של הסופר (ריווחים עיתונאיים נוחים להתפעל, פטפוטי בעלי טורים ל"ענייני תרבות" שמידת מעורותם בסוגיות יסוד של הספרות העברית, או אפילו הבנתם הכללית בספרות מוטלת בספק), לבין המערכות המקיימות דיון בספרות מתוכה, ואלה, כפי שמתבהר, אינן זהות כלל. ודווקא כאשר נדמה שחלים תהליכים של התחזקות והתבססות המערכות המו"ליות, כאשר התארגנויות כוחניות צצות מכל כיוון, כאשר פונקציונרים שונים שיד להם ורגל להם בכל אתר ואתר של 'ההתרחשות הספרותית' (במובן הזול, המוחצן והשלילי של המושג) מצהירים בגלוי על "יציאה מתוך הגיטו של המוספים הספרותיים" בלא להקדיש כוונת הרהור לשאלה לאן* היא יוצאת, ומי בדיוק מקבל את פניה בחוץ, כאשר הגילויים הרציניים והמצפוניים באמת של הספרות העברית מוצאים את עצמם מונחים לצד ספרי הבישול של רות סירקיס וביוגראפיות של משה דיין ואיאקוקה, ו'נהנים' מאותו סוג של התייחסות תיקשורתית, דומה שנקודת המחלוקת כבר אינה מתמצה בשאלת הפריצה מן הגיטו, או בזעקה על אובדן הרומנטיקה של המוספים הספרותיים. ברור לגמרי, שהמדובר בתהליך השוואה נורא ואבדן כל הפרופורציות המהותיות ומערכת הקדימויות הערכית של הדיון בגילויים השונים של הספרות העברית (השתיקה שבה התקבל הרומאן של אפפלד תוכיח היבט זה, וראה להלן). או או מתבהר, שנקודת הקיטרוג אינה על אבדן הרומנטיקה, אלא על השחתה ערכית המתבטאת באבדן כל חוש פרופורציה בין סיפורת ערכית ומצפונית לבין מה שבא לכבוש את העולם בכוחו של הגימיק.

אולם, התניית כל המצב בהתרופפות ובעקיפת המערכות המסורתיות הקולטות כאן ספרות תהיה רק חצי אמת – דומה שהתהליך המרכזי המתרחש מול עינינו הוא התחזקותה ו'התקבלותה' של הנורמה הפואטית של סיפורת דור המדינה ללא כל שיור. כיום, במצבו זה, כבר לא זקוק מרכז המגרש הסיפורתי שלנו – לפחות מנקודת תצפיתו הוא – לדיון פנים ספרותי מעמיק או לתיחור המערכות הקולטות שבתוך 'הגיטו המוספי' אשר מדרך הטבע, עלול היום לבוא עמו חשבון על תהליכים שונים של השטחה והיתפשות אל המיידי והקליט. שנת תשמ"ו, יותר משאפשר לבחון את הישגיה, מתאפיינת ביצירת "עניין ציבורי" ותיקשורתי שוקק בסבב הבא של הרומאנים שעתיד לראות אור בשנת תשמ"ז (צפויים להופיע־בדפוס רומאנים של יהושע, עוז, קנז, קניוק ואורפז). דומה שמאבק בן עשרים שנה שניהלו כאן גורמים מייסדים (בתוך ה"גיטו") לטובת התקבלותה של הנורמה הזאת (ובראש וראשונה, מאבקו של גבריאל מוקד, מבקר ועורך כתב העת "עכשיו") הבשיל פירות מעל ומעבר למצופה. אלא שזרעי הריקבון כבר טמונים – תהליך הפיכתם של סופרים שונים ל'גיבורי תרבות' שבכוחם זה יצאו מתוך הגיטו הספרותי נמצא עכשיו בעיצומו – על כל ההשתמעויות שיכולות להיות מכך לגבי הספרות שכוחה בצדדיותה ובחוסר מרכזיותה, בבטאה במו הוויתה אופוזיציות ל"תרבות ההמונים". לכל סוגיה. במהלך הפיכתה לחלק מאותה 'תרבות' – כבר טמונים זרעי ריקבונה.

כל נקודת מוצא פנים ספרותית של קיטרוג, ואפילו פחות מכך – ניסיון שקול לבחון את ההישגים על רקע המיגבלות, ייעקף קל מהרה ובאופן נחרץ. בסידרת מאמרים שפירסמתי בארבע השנים האחרונות הצבעתי על תהליכים שונים של התמוססות פנימית ושל מהילה וטשטוש בתוך סיפורת דור המדינה, לטובת המברה הקליט והמתפקד מיידית, הזהרתי מפני מגמה אמביוואלנטית־יצירת מערך סיפורתי ריאליסטי פסיכולוגי, וניסיון להיאחז בשאריות המדורדרות של המברה הלא ריאליסטי כמין אפליקאציה או קישוט חיצוני, מעין קצפת על ראש עוגת חומר גסה, שאלתי מה מחירו הממשי של המעבר מן הדגם הנובליסטי (שאמנם מנסים היום לטשטש את הישגיו בשנות ה־60) לדגם הרומאניסטי ה'קביל יותר' על מעגלי קוראים נרחבים, מעבר שלמיטב שיפוטי תבע מחיר כבד מאוד של השטחה, מהילה וטשטוש – הואיל ומירב מספרי "מרכז המגרש" הסיפורתי שלנו אינם 'כותבי רומאנים' טבעיים, אלא בעצם נובליסטים. העובדה שהם נעתרו לפורמאט הרומאניסטי מוכיחה מצד אחד ענין ציבורי עד התובע, באופן משתמע או אפילו גלוי, פורמאט "נוח" ו"קביל", אך גם מעמיד בסימן שאלה אתחלתי כבר את מידת העצמאות הפנימית של המספרים האלה. יותר משיש לראות בהערכות המו"לית החדשה יוזמה עצמאית בהקשר תרבותי נועז ומסתבן, יש לראות בה ניסיון מסחרי מובהק ליהנות מן הפופולאריות המתרחבת של מספרי דור המדינה, הנאה אליה יכול להיות שותף באופן לגיטימי גם המספר – אך היא הרבה פחות לגיטימית אם התמורה הנדרשת ממנו היא הליכים של השטחה, או אפילו מעבר לזאנרים הנוגדים את אישיותו האמנותית.

הכרעות שיפוטיות

במאמר מסכם זה נדונו ברמות שונות של פירוט התעכבות הרומאנים וקובצי הסיפורים הבאים: [1] "שריפות" אורציון ברתנא, (ספרית פועלים, 1986 [2] "בעת ובעונה אחת", אהרן אפלפלד ("כתר", 1986) [3] "עיין ערך אהבה", דוד גרוסמן ("הספריה", 1986), [4] "הלבנים", ישראל המאירי ("ספריה לעם", 1986) [5] "הליג מינץ וגעגועיו אל המוות", איתמר לוי ("ספריית פועלים", 1986) [6] "יום הרפאים", דוד שחר ("ספריה לעם", 1986) [7] "ילדי השעשועים", משה שמיר ("עם עובד", 1986).

לא נדונו במסגרת זו הספרים "בתם של שקפי" (יוסל בירשטיין, "הספריה", 1986) מן הטעם הפשוט שדיון חזיתי בבירשטיין מחייב הרחבות ממדים, שמאמר מסכם אינו יכול להכילם משיקולי קומפוזיציה וכימות. יוסל בירשטיין הוא מספר חשוב הרבה־מעבר להנחות המובלעות במאמרי הביקורת שעסקו במהלך שנת תשמ"ו בספרו, אלא שההתגדרות בז'אנר משני (בין סיפור הפראנסה הקצר קצר' סגנון שופמן לבין המעשייה היידית פוגמת קשות בהערכת חשיבותו). קובץ הקצרצרים עצמו שהוא כנתינתו מירבך של טוב ורע, חשוב ופחות חשוב, שילוב של פרקי התבוננות סתמיים בתבובותם עם טקסטים רבי־עוצמה הממצים בעקיפין אמירה קיומית חותכת, נזקק איפוא לדיון מפורט וספציפי.

לא נדון קובץ הטקסטים של חנוך לוין ("החולה הנצחי והאהוב־בה", "הספריה", 1986) הואיל ואת המבקר המתבונן בטקסט החנוך לוויני מלווה תחושה נמרצת, שכמה וכמה שנות התבוננות שתוקה ובדיקה עצמית של ה'מצאי' הקיומי המעסיק אותו היא היא העצה והתרופה היחידה שיש בכוח ביקורת הספרות היום להעניק ללוין. אם יש בתרופה זו כדי להושיע ברב או במעט – זאת אין בכוחי לפסוק. בשלב זה, נהיר לנו להלוטין שהמשך דרכו זו של לוין בפרוזה – אף גם במחזאות – יפקיע אותו מכלל דיון רציני כלשהוא.

לא טופל "ערבסקות" של אנטון שמאס ("ספריה לעם", 1986), שלפחות חציו הראשון הוא ריגיאטה לשונית יפה, אלא שחציו השני מבייש את הראשון. "ערבסקות" הוא, אולי, ספר הפרוזה הרהוט ביותר מכלל אלה שפורסמו בארץ בשנים האחרונות – אלא שניכר בעליל כי מצאי החומרים שהיה לשמאס בפועל הספיק לו כדי חצי רומאן. חציו השני, שהוא ניסיון לומר דבר קשה ונחרץ על מצבו של האינטלקטואל הערבי־נוצרי־פלשתינאי בתוך אטמוספירה ישראלית מקבל ביטוי פושר וחיוור בתכלית. גם הדיון בשמאס מחייב הרחבות ופירוט שאין בכוחו של מאמר מסכם להכיל. ובהקשר זה הערה: דיון רציני בעולם הסיפורתי המתמחש מ"ערבסקות" יעלה ספיקות כבדים לגבי ממשות תרומתו של שמאס לפרוזה העברית, מעבר להידור ולנפח הלשוני: לפיכך, השעיית הדיון בשמאס וב"ערבסקות" עד בוא יומו של בירור מפורט וממצה בסוגיות שאוזכרו כאן, אינה רק תולדת שיקולים של קוצר היריעה הביקורתית הנוכחית.

ומעין הערה מתודית: הקורא הבוחן יראה מעצמו, שדיון זה מתחבט בין הפיתוי לעסוק באותן חטיבות סיפורת שזכו לעניין שוקק ועמדו במרכז התודעה הציבורית, לבין הצורך לדון בחטיבות פרוזה שנודעת להן פחות אפקטציה מיידית ומהדהדת, סיפורת שאמנם לא עמדה במרכזו של סדר יום ציבורי, אבל חשיבותן של חטיבות פרוזה אלה בהיותן מסמנים תת־עוריים לתהליכים חדשים ואמירות חדשות בפרוזה העברית. ההכרעה הביקורתית לכיוון הדברים הפחות "פופולארי", היא הכרעה שיפוטית מודעת ומכוונת.

חורבן ומפולת

ואכן, יותר מבכל תקופה אחרת, נמצא היום שבין גילוייה המרכזיים – הממשיים או המדומים – של הסיפורת לבין המערכות הקולטות אותה במצב אנומאלי מובהק. זו הסיפורת שואפת להתרחב בתכולת אמירותיה ולהגיע אל 'מרכז התודעה' הציבורי, בעוד שהביקורת (לפחות השאריות המצפוניות שלה) אמורה להגיש את חשבון הרווח וההפסד הספרותי הנובע מתהליך זה. המבקר הספרותי מוצא את עצמו יותר ויותר במידה לא מכובדת של נביא זעם המנופף במטאטא ספרותי מרוט, בעוד השיירה עוברת. וכאשר מתרחשת תאונת־דיסוק, כגון זו שאירעה לדוד שחר ב"יום הרפאים" (שאינה אלא מיאוצו של תהליך התפוקקות והתרופפות־מערכות שמוקדיה נגלו להדייעין שבין אוהבי שחר כבר ב"ניגאל"), או כעין זו שאירעה לגרוסמן ב"עיין ערך 'אהבה'" אראו נמצא המבקר בעמדה נכאבת הגם גרוטסקית במקצת, סגנון 'ההזהרתי אתכם' אבל עמדתו של המבקר היא, אולי, העניין הפחות־חשוב שבהקשר: חשוב יותר לענייננו הוא התהליך שבמסגרתו, כאמור, נשחקות המערכות הקולטות, ועמן אותה בדיקה עניינית של טוב ורע, בר חשיבות בהקשר ספרותי או חסר ערך, בר משמעות או טעון במשמעות מדומה. שחיקתן של הנרדמות אי אפשר שלא יקבלו ביטוי ברמות שונות של חומרה ביצירות עצמן, שהופכות להיות חלק מאותו סירוך מערכות ופרי הניסיון המואץ לחדור ל"מרכז התודעה" הציבורי במחיר כה כבד, עד שהספרות אינה יכולה, ובעצם אסור לה לשלמו. דומה עלינו שאבחנה זו מתמחשת למלוא־פרטיה והקריקיה בשני הפירסומים האמורים. חריף במיוחד המצב אצל דוד גרוסמן, ויורשה לי לקבוע כאן, שאקט הכתיבה, אך בעיקר הפרסום של הרומאן "עיין ערך 'אהבה'", מצביע על חורבן גמור של המספר הצעיר – חורבן המתבטא לא רק בניסיון העצמי לשכתב את ניסיונות ה"גדולה" הספרותית של עצמו במקום לכתוב את הדבר עצמו (בהנחה שה"דבר עצמו" ניתן לכתיבה), אלא בעובדה שהניסיון לשכתב גדולה עצמית זו אמור להיות תהליך לעמדה מוסרית אותנטית של מספר הניצב מול 'חומרי מציאות' עצומים מכדי אפשרויותיו להכיל, או לתת להם ביטוי סינכרוני. מן הראוי להבהיר מייד, שאין אני מצפה מגרוסמן למצות איזו שהיא עמדה מוסרית־קיומית מול השואה – בתביעה מסוג זה לא עמדו מספרים גדולים לאין שיעור מגרוסמן. אבל מן הראוי לתבוע מגרוסמן עמדה מוסרית מול החומרים שלו עצמו: לפחות זאת, שלא יהפוך אותם מתחילתם למין גימיק תיקשורתי חסר מהות וערך. מן הראוי שהספרות העברית כולה תדה שנושא השואה אינו שלל של פוזיציות משונות, מערך של גימיקים ושלל המצאות צבעוניות. אבל גם בלא לתקוף בחומרה את הבסיס האידיאי הבנאלי, את העמדה המוסרית השיקרית, יש ב"עיין ערך 'אהבה'" די פירכות וסירחות כדי למלא כמה וכמה מאמרים. כוונתי בעיקר להגזמות הרטוריות המאפיינות את הרומאן כמעט לכל אורכו, כגון השתילה המגוזמת, המעושה והגסה, של ביטויים־ביידיש בחלקו הראשון של הרומאן, או הניסיון להתבטא בעברית בנוסח סיפורת ההשכלה, או הפרק המילוני (חלקו הרביעי של הרומאן) שהבנאליות המחולחלת מציצה כמעט מכל שורה בו, כמין ניגוד מופלא לחידוש המבני המעוצב בו, או יחוס הקניין של גרוסמן־נויקא בברונו שולץ (שהביטוי העז הכובש היחידי שאפשר למצות ב'יחסים האלה' הוא ביטוי הקרבה "ברונו שלי").

(המשך בעמ' הבא)

משה בן־שאול

קחי את חבתי ועשי בה

.1

קחי את חבתי ועשי בה כרצונך
שימי אותה על הכתף
מתחת לשרוול המלמלה.
קחי אותה תחבי לסרט המלים שאת מחברת
לראשך כהינומת כלה

אני לוקח את קצר־רוחי ואיני עושה
דבר, מקצר לעתים ולעתים מאריכו
הימים הם הסכמה למה שאין
בלי מרירות ותחבטות
מה שכן, שיהיה, יצוף מבפנים יצא
ישאר.

דרושים פרקי־זמן, יחסים עמקים, לקום
ו"התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין".
זו שורת הגפנים העירמה המתנה
לבוא האשכול, זה הנר
שאבדו לו גפרוריו, זה
"לנפשך תתן חכמות ומוסרים יותר
מכדי כחה".

קחי את חבתי עשי בה את השותה
שכה אבל להאמין.
שימי אותה בהיקף בשמחת המתנה
מה שכן, שיהיה, יצוף, יצא
ישאר. קומפוזיציה קטנה
מלאת הרקים ומסתור.
אני לוקח את חבתך, אור־גוף אור־נשמה
מחפש תקונים

.2

את הפרוש לחפש במסכת עצמי
לטפל במערכת האהבה
לבדק
כמו ששמים אניה במבדוק, מסירים
אזוב קשה, צובעים מחדש.

.3

לא, את הפרוש למצא בערב השתיה
הבית מסיד בראי
והאצבע קופצת על הפסנתר
לולינית לא מנסה.
ידידים טובים רוצים להשאר קטיפה
ספה, אותי הקרעים

.4

וכל זה מה?
חוטים תופרים נגה והמלה
רדיוזר שולח את הקרדים שלו
בודק מכנסים, ממשש שמלה

מלך נגד מלך

סיפור מאת יצחק בן־מרדכי

א.

באותו בוקר התעורר מלך מוקדם מן הרגיל ושכב ער במיטתו, לבדו, ללא אשתו אטל שהלכה זה לא מכבר לעולמה. שלוש שנים היתה אטל חולה, ומחלתה זו הוגיעה ויסרה אותו מאד. כל השנים שלפני כן היתה אטל כקו הבריאות, למרות כל מה שעבר עליה במחנות, והיתה מנהלת ביד רמה את בית־הקפה, שלא היה, אלא אולם קטן בעל חלונות גדולים הנשקפים אל הרחוב. בחזית האולם ניצבו שולחנות עגולים שמפותיהם אדומות, מוארות תמיד באור היום הפולש מן החלונות, ומאחוריהם דלפק שעליו מכונה ישנה להכנת קפה ולצדו מטבח שהיה צר מדי. הוא, מלך, לא שימש אלא כעוזר ליד אטל, ממלא את כל ציוויה ברצון ובאהבה. קטן קומה היה ובעל חטוטרת, ומעולם לא חדל להכיר תודה לאטל על שניאותה להינשא לו. חייו ללא אטל היו עתה דבר שאינו יכול להסכין לו. במחי־יד קטע מותה את שיגרת חייו, וכעת, משמתה, היו ימיו ריקים ושוממים.

בימים כתיקונם היתה אטל מבשלת את ארוחות הצהריים לאותם לקוחות קבועים, שלאחרונה פחתו והלכו בקביעות, והיתה מנהלת בדייקנות את החשבונות, גובה ומשלמת את כל החובות עד הפרוטה האחרונה. מלך עצמו היה ניצב מאחורי מכונת הקפה הדהויה, המתפוררת, מקבל את כל ההזמנות מן הלקוחות ועוזר לאטל להגיש קפה ועוגות שמרים וגבינה שהיה קונה מדי בוקר בקונדיטוריה הסמוכה. השנים חלפו עליו בשיגרה בלתי־מופרת. ילדים לא יכלה אטל ללדת מחמת כל הדברים שעולל לה הפרופיסור יוהנה בך, זו חיית־הטרף הנודעת מבוואריה, שערכה מחקרים גנטיים וביולוגיים במחנה המעבדות והניסויים המיוחדים של הרייך השלישי. ואולם מלך ידע היטב שגם אילו יכלה אטל ללדת, לא היה מוליד ילדים מחשש פן יהיו אף הם קטנים ובעלי חטוטרות כמוהו וכאביו שעלה לשמים כשראותיו מורעלות בגז הצקלון ב. הפרופיסור בך חפצה באטל בשל עורה הצח, החלק מכף רגל ועד ראש כשיש איטלקי מלוטש, ואף שעשתה בה את מעשיה הקשים הצליחה אטל לשרוד, בלי להתאונן ובלא לבקש את מה שאין להשיגו. מלך אהב אותה מחדש, למן הרגע שבו נקלע למחיצתה במחנה המעבדות והניסויים המיוחדים. וכשבסופו של דבר שיחרר אותם הצבא האמריקני ממחקריה המזוועים של הפרופיסור בך, ביקש את ידה בשפה מגומגמת, במבוכה ובחוסר־בטחון. לכשניאותה לו, מייד, השתומם מאוד – השתאות שנמשכה למעשה עד יום מותה – כיצד אין היא בוחלת בחטוטרת המכוערת שבגבו ומה מצאה בו, בעצם, שהרי אין הוא משכיל ואין הוא נאה ונמרץ או בעל גוף.

עד המלחמה לא היה מלך ירא שמים ממש – אף כי אביו הפציר ודחק בו תמיד להניח תפילין ולהתפלל יום־יום את שלוש התפילות – ונוטר היה לאלוהים על המום המבזה שנתן באביו והורישו לו על לא עוול בכפו. ובכל זאת, בעלומיו ובבחרותו היה הולך לבית־הכנסת בשבתות ובחגים, וביום הכיפורים היה צם ומבקש מחילה על עוונותיו ועל הטרוניות שבלבו. לאחר ששוחרר, מיוסר ומבועת, מן המחנה, ומשהגיע כעבור זמן מה לארץ־ישראל, גילה שטרוניותיו כלפי האלוהים היו לאיבה עמוקה. הטרוניות, שמקורן היה בצערו הפרטי וברחמיו על עצמו, נהפכו לאיבה על הפשע הבלתי־נסלח שגרם האלוהים לאטל ולו ולבני משפחתו ולכל בני עירו ולכל אותם נרצחים והרוגים ונשרפים באש. שכן רק האלוהים, או כל יישות שמיימית אחרת ששוכנת אי שם, מסוגל היה לעולל את כל אלה. אשר על כן חדל מלך ללכת לבית־הכנסת, וכדי להכעיס את האלוהים היה אוכל במופגן ביום הכיפורים ומפר במזיד מצוות עשה ואל תעשה. וכך, בארץ־ישראל, פרט לאהבתו לאטל ולטינתו כלפי האלוהים, היה לבו ריק ומרוקן.

שנותיו הטובות עם אטל חלפו כיעף ולפתע, יום אחד, חשה כאבים בבטנה ומשם טיפסו הכאבים לבית החזה עד שהחלה לירוק דם. רופא המשפחה הקשיש, שניסה לרפאה בתרופות שגורות, אמר נואש כשלא השתנה מצבה ושלחה לרופא מומחה. הרופא המומחה גבה ממלך סכומי כסף גבוהים ואף הוא לא הועיל. בפניו זיהה מלך ארשת דומה לזו של הפרופיסור בך בשעה שהיתה עורכת את ניסוייה המדעיים, ודחף, שהתקשה לכבשו, עלה בו לקפוץ על צווארו של הרופא המומחה – אכן בקוף: מלך ידע את מגבלותיו הגופניות – וליטול את נפשו. בבית, לאחר מכן, הפצירה בו אטל לחדול ממחשבות הבל אלה שהרי הפרופיסור בך הומתה בתליה על־ידי בתי הדין בנירנברג ואל לו להשיב לתחיה רוחות רפאים שמתו ונקברו ולא ישובו עוד לעולם. מלך נענה לדבריה בהבנה ואפילו ברצון, ומחשבות הנקם המטופשות אכן סרו מלבו אך בו בזמן הלכה והתעצמה איבתו הנושנה כלפי האלוהים, אותה איבה שכל הימים היתה כגוש ששכן בלבו וככל שנמשכה מחלתה של אטל הלך הגוש ותפח ומילא את יישותו.

היה זה הדבר היחיד שלא גילה לאטל. היא, למרות מחלתה, המשיכה לרדת לבית־הקפה, להכין את הארוחות ולדאוג לכספים ולחשבונות, אך מלך ראה היטב כיצד אוזלים כוחותיה מיום ליום. הרופא המומחה ניסה תרופות מתרופות שונות, ביניהן תרופות מיוחדות ויקרות שהוזמנו מאירופה ואמריקה, אך לשווא. שלא בפניה של אטל הודיע לו הרופא שלמעשה אין באפשרותו להועיל. וגם כל רופא אחר לא יוכל לעשות דבר. במאוחר, כך הסביר הרופא, לאחר שנים בריאות לכאורה, מגיב הגוף למעשים הנוראים שנעשו בו. כמו זרע שטמון שנים באדמה ופתאום הוא נובט. כמו ביצה שלבסוף בוקע ממנה אפרוח. כמו מורסתו של המלך היווני אדיפוס שרק כעבור שנים רבות היא מתפוצצת וקורעת אותו לגזרים. הרופא המומחה נסחף בדימוייו הספרותיים ומלך לא הבין מיהו בדיוק אותו מלך יווני שהרופא מדבר עליו בלהיטות כה רבה ומה הקשר שלו למחלתה של אטל. ובעוד הרופא מדבר, עמדה הפרופיסור בך לנגד עיניו של מלך. כאילו היא נמצאת עמו בחדר המצוחצח, דוברת אליו בקולה הפסקני, מסבירה לו באדיבות את מהות הניסויים שהיא עומדת לערוך, ניסויים גנטיים בגיבן בן לשושלת גיבנים, ואחר כך הכאבים, הזעקות, אובדן ההכרה, התהומות הלוהטים הבולעים אותו.

לבסוף התעשת מלך, שילם לרופא את שכר הסבריו והלך. לאטל לא אמר דבר והמשיך לכאוב את דעיכתה. גם בסוף ימיה ולמרות כאביה ורפיונה הגובר, עשתה אטל את מלאכתה בנחישות ובעקשנות והוא ציית לכל דבריה באהבה כפולה ומכופלת. הדחף לבוא חשבון עם האחראי העליון לייסוריה של אטל ולכל הדברים הנוראים שקרו, בער בו עתה כמו הסנה שאיננו אוכל, בימים ובלילות, ומיום ליום התקשה יותר ויותר להסתיר זאת מאטל. היא התייסרה במחלתה, שותקת, בולעת את כאביה, ובלבו היה מלך נושא נאומי תביעה נוקבים כנגד אלוהים, מאשים אותו בכל האשמות האפשריות, מונה בפניו את כל הפשעים שעולל, את כל האומללים שגופותיהם ואיבריהם עוותו ונחתכו ודוקרו וקוטעו ונעקרו ועוקרו בגללו.

אטל נפטרה מן העולם בקול דממה דקה, בבוקר חורפי אפלולי, כשמלך התעורר משנתו ומצאה מוטלת מתה לצדו. הדבר היה צפוי, מלך ידע שקרב ובא היום – ובשקט נעמד בחלון והתבונן בזרזיפי הגשם האפרוריים. השמים היו נמוכים מאוד, כהים בעננים, ומלך שמע את מרזבי הפח הומים. שעה ארוכה עמד כך בחלון, בוער באיבתו לאלוהים ורואה את המכוניות המחליקות בכביש, האנשים המכורבלים במעיליהם, המטריות הצבעוניות, הטיפות האלכסוניות הנקוות בתעלות שלצד הכביש.

מרגע זה ואילך החל מלך לחוש כאבים בחטוטרת שבגבו. כאבים משונים ביותר, בלתי מובנים. לא היה בו כל חפץ לפנות לרופא המשפחה שלא יועיל, או לרופא מומחה כלשהו שיסחוט את שארית כספו ויאמר לו בסופו של דבר את מה שנאמר לאטל. ובכל זאת, למרות הכאבים והבדידות, חש מלך שמותה של אטל הביא לו הקלה מסויימת, שכן כעת גמלה החלטה בלבו. הדברים היו ברורים וחד־משמעיים. מעשה עליו לעשות, שיזעזע את אמות הספים. לא עוד טינה ונאומים עקרים כלפי האלוהים. מעשה עליו לעשות. מהות המעשה לא היתה ברורה לו עדיין אך המען היה ברור בתכלית. רק האל היושב במרומים אשם בכל.

לאחר שבוע האבל פתח את בית־הקפה. כמנהגו, מדי בוקר. כעת לא הוגשו שם ארוחות כלשהן.

משה גרשוני, "אבינו מלכנו"

ממילא נתמעטו לקוחותיו, ומשמתה אטל נתמעטו עוד יותר. השולחנות שבעבר היו מלאים בשעות הצהריים, עמדו עתה כמעט ריקים. כמות העוגות שקנה בקונדיטוריה פחתה מיום ליום. כעת קנה מדי בוקר רק עוגת גבינה אחת, שאותה היה פורס לפרוסות, ופעם בפעם נשארו חלקים גדולים מעוגה זו בסוף היום, ואז היה מלך אוכל את השאריות במקום ארוחת־ערב, בשוויון נפש, כשהן יבשות כבר וצורבות את גרונו ואת חזהו.

אך כל אלה היו עתה דברי הבל בעיניו. הרעיונות שבלבו קרמו עור וגידים ומהות המעשה שעמד לעשות הלכה והתבהרה לו. לא היה לו כל ספק שאלוהים לא יוכל להישאר שווה־נפש לנוכח מעשה שכזה.

ב.

באותו בוקר, כאמור, התעורר מלך מוקדם מן הרגיל ושכב ער במיטתו. השעה היתה חמש לפנות בוקר והשמש כבר זרחה, קרה עדיין. הימים היו ימים צהובים של סוף הקיץ – תקופת החגים כבר עמדה בפתח – ומלך ידע שעוד יום חם ולח עומד לפלוש לעיר. במיטתו שכב זמן־מה, זועף על כך שמחשבותיו מתרוצצות מעניין לעניין ואינן מתמקדות בדבר האחד, הראוי. הכאב בחטוטרת הציק לו. לפיכך קם, התלבש, התהלך בדירה אנה ואנה, ולבסוף ירד לפתוח את בית־הקפה. העוגה שקנה בדרך הדיפה טריות ריחנית ומלך התפתה להכין לעצמו קפה, לשבת ליד שולחן ריק ולאכול פרוסה מן העוגה. ממילא תישאר העוגה ברובה בסוף היום כאבן שאין לה הופכין. אחר כך טיאטא בתנועות קטנות את קטע המדרכה שלפני הדלת, הפך את השלט שעליה מ"סגור" ל"פתוח", ונעמד במיכאניות מאחורי מכונת הקפה. אלה שהרחוב – רחוב תל־אביבי ותיק, המודקן אף הוא יחד עם לבה של העיר – היה ריק מאדם וכל שאר החנויות היו סגורות עדיין, למעט הקונדיטוריה שבה מתחילה העבודה השכם בבוקר. רק לקראת השעה תשע יתעורר הרחוב ממש ורק אז יכנסו אותם שלושה־ארבעה לקוחות קבועים של בוקר.

השעה היתה שבע בסך הכל. מלך, לאחר שבדק את כמויות הקפה החלב והסוכר, נטש את מכונת הקפה, עמד בדלת – שגובהה היה כפול מגובהו – והתבונן במכוניות המעטות החולפות בכביש. כסיכות קטנות ודוקרות היתה החטוטרת שבגבו והמחשבות עדיין התרוצצו בראשו ללא הבחנה וללא סדר, עניינים זוטרים וחשובים כאחד. תוהה היה מה יעשה עכשיו ולא מצא שום דבר ראוי לעשותו, ואז, כמו היה זה רוח רפאים, עמד למולו, שם בדלת, פתאום, הברנש שהציג את עצמו כרב. כבן ארבעים היה, לבוש מכנסי כותנה כחולים וחולצה בהירה, בלי זכר לזקן ופיאות, ומשקפי שמש היו מוזחים אל מצחו. הרב גוטמן, וולף – בעברית זאב – גוטמן, כך הציג את עצמו האיש, ומכאן ואילך דיבר אל מלך כאילו הכירו היכרות קרובה מזה שנים. בוא מלך, הרי צריך סוף כל סוף לשבת ולדבר, אמר הרב, ומלך, לרגע ממושך, השתאה אל עצמו האם אין הרב אחד מן הלקוחות והאם אפשר שכך ייראה רב, ובעצם מה לו ולאנשי דת. כעבור רגע הבין שאין הרב אלא שליח שבא לנהל משא ומתן, משמע בכל זאת אין האלוהים שווה־נפש כלפי איבתו של בשר ודם ולפיכך ברי שידו שלו בשלב זה על העליונה.

– אני יודע שקשה לך בלי אטל, אמר הרב בעודו נכנס ומתיישב בביטחה ליד אחד השולחנות.

– המתים מתים והחיים חיים, השיב מלך לאקונית, זועף לנוכח פלישתו של הרב השליח ומשתומם עדיין על האירוע כולו.

– אני מבקש ממך מלך, מבקש ממש, אל תעשה את אשר אתה מבקש לעשות. הרי זה לא יועיל לאף אחד. חשוב, מלך חשוב.

– נגמרו המחשבות והגיעה העת למעשים, אמר מלך.

כעת השתומם על עצמו. הרי בפתגמים לטושים הוא מדבר אל הרב ואין הוא מבין את מקורם של אלה. מאין לו מלים נחרצות כל כך.

– אלוהים לא אוהב לשמוע דיבורים כאלה, מלך. ואל לך לעורר את חמת זעמו.

הרב דיבר ברכות, כאילו מתחנן אל מלך שלא יעשה מעשה של שטות. אך דווקא משום התחנונים אזר מלך אומץ. אלוהים וחמת זעמו היו חשובים עתה בעיניו כקליפת השום. הרי פעם כבר טעם את חמת הזעם הזאת וכעת לא הפחידה אותו עוד. וכשדיבר שוב אל הרב כבר לא חש, הפלא ופלא, כאבים בחטוטרת. נדמה היה לו גם שקומתו גובהת. במפגיע, בקול תגיגי וברור מאוד, אמר –

– אלוהים מת, רב גוטמן.

– אלוהים חי וקיים, מלך. אנא, אל תנהג בטפשות גמורה, אני מבקש ממך.

– בשבילי אלוהים מת, רב גוטמן, ענה מלך בעקשנות, ללא היסוס, בחוסר פחד מוחלט.

– מדוע אתה אומר זאת, מלך? בוודאי בגלל אטל והמחנה וכל מה שקרה.

תחנונים ממש היו בקולו ומלך הנהן בראשו וענה בקול קשה –

– בגלל אטל והמחנה וכל מה שקרה.

מבטו של הרב גוטמן היה רחוק, כאילו נשואות עיניו לעולמות אחרים. בקור רוח הוסיף מלך –

– אחת משתיים, רב גוטמן: או שאין אלוהים, או שיש – והוא שעולל את כל זה. אם כך ואם כך – בשבילי הוא מת.

מלך חגג את נצחונו. כפרקליט דיבר אל הרב. הנה כך, חד וחלק, הוא מנסח ברהיטות את אשר על לבו.

הנה כך הוא טוען כלפי אלוהים. ראשו של הרב היה שחוח, ורמזי רחמים החלו להתעורר בלבו של מלך אך הוא דוחה אותם מעליו.

– אנחנו לא יודעים הכל, מלך. הרי העיקר נסתר מעינינו. עליך לבטוח באלוהים, מלך.

– אין בוטחים בפושעים, אמר מלך ונידמה היה לו שאטל מהלכת באולם והיא קצרת־רוח מדבריו הבוטים מדי. עתה נראה הרב כמי שנסוג מקו הגנה קדמי לאחורי –

– רחם על אלוהים, מלך.

– אין רחמים בדין.

– הוא מבקש רחמים, מלך.

– אין עוד רחמים.

– הוא מבקש סליחה.

– נגמרו כל הסליחות.

בקשות ותחנונים היו שנואים על מלך מאז ומעולם – אפילו לפני חיית־הטרף יוהנה בך לא התחנן מלך על נפשו – וכעת היתה השיחה עם הרב עליו לזרא. כשלונו של הרב ניבט בפניו, ומלך, למרות מאמציו, לא היה יכול למחות את כל רחמיו.

– אני אכין לך קפה, רב גוטמן, אמר בקול רך.

הרב הסכים בשתיקה ומלך הלך למכונת הקפה והעמיד ספל מתחת לזרזיפי האדים והמים הרותחים שולפו מן המכונה.

(המשך בעמוד הבא)

תוצאות ההישארות

(המשך מעמ׳ ...)

בעבר – אף היא אחת מסגולות הנבואה העשויה למצוא את ביטויה במבנים סימטריים חותכים המתוחים אף הם ב„אם". מחיל יזרע, אבדבי כוללני ביותר מובא בישעיהו (א׳, 20):

אם תאבו ושמעתם – טוב הארץ תאכלו
ואם תמאנו ומריתם – חרב תאוכלו.

קולעים מבחינה זו דברי בובר בהקדמתו לכתבי משה הס (ספר שני, ירושלים, תשי"ד): „הנביא מבחין הבחנה ברורה בין שתי אפשרויות של השתלשלות הצפונות בשעה ההיסטורית... והן מנוגדות זו לזו, כשהאחת מכוונת למטרה האלוהית, והאחרת – הסוטה ממנה... הוא נותן ביד האדם את ההכרעה אם תפריע שעה זו בקומה של המטרה האלוהית או תעכב בעדה".

בהתאם לכך יש להוסיף לחמשת המאפיינים שצוינו לעיל, עוד שניים, היינו, „נוכחות" האל, הברירה הנבואית ההיסטורית, וביחוד – שבעה מאפיינים אשר, כאמור, כל אחד מהם כשהוא לעצמו, לא היה מוכיח דבר, אך בהופעתם יחדיו, מרותקים זה לזה באמרה ספרותית אורגנית – הם מצביעים בלא־ספק על קיומו של ז'אנר נבואי מודחק, שאינו מצליח, אמנם, להתעלות לשיאים מקראיים, אבל מגיע להישגים ניכרים, ובמסגרת ספרות התורה שבעל־פה ראוי לתשומת־לב מיוחדת.

ז.

בצד הז'אנרים של המשל, החידה, הדרשה, הקינה ומעל לכֹל: התוכחה, שכל אחד מהם מיוצג במידה קטנה או גדולה, גלויה או סמויה, בדברי ריש לקיש ־קיים, כמובן גם הסיפור. ועקבתו של ריש לקיש היא חלק מתוך סיפור קצר על פגישתו עם רבה בר בר חנה, האמורא הבבלי המפורסם, ששהה ומדריכה בארץ־ישראל והציף את בבל בסיפורי גוזמאות על עלילותיו בה ובסביבותיה אשר שימשו מקור־השראה גם למשוררים בני זמננו (ביאליק: „מתי מדבר". אלתרמן: שלושה שירי גוזמאות ב„עיר היונה".)

הסיפור על פגישתו עם ריש לקיש, שאינו שייך להם, כמובן, ומסופר בגוף שלישי, מובא, כאמור, במסכת יומא דף ט׳, עמוד ב׳, ומתורגם להלן מארמית במידה שאינו עברי במקור:

„ריש לקיש היה שוחה בירדן. בא רבה בר בר חנה ונתן לו יד. אמר לו (ריש לקיש לרבה בר בר חנה): אלהים! אני שנא אתכם: שנאמר (שיר השירים ח׳, ט): 'אם חומה היא – נבנה עליה טירת כסף. ואם דלת היא – נצור עליה לוח ארז'. אם עשיתם עצמכם כחומה, ועליתם כולכם בימי עזרא – נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו. עכשו, שעליתם כדלתות – נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו".

לסיפור אין לכאורה יומרות „אמנותיות" ותכליתו אינה אלא לספר מעשה שהיה. יתר־על־כן: מן העובדה ששום תגובה של רבה בר בר חנה אינה מופיעה למראית־עין בהמשכו, ושסיפור המעשה עצמו מסתיים, או כמעט מסתיים, בדברי ריש לקיש, עלול להתקבל הרושם, שהעלילה כולה לא הועתקה לכאן אלא על־מנת לאפשר לריש קיש לשאת את דברו. במלים אחרות: רבה בר בר חנה לא נועד, כביכול, בסיפור זה להיות „גיבור" ממש אלא לשמש כסרך לפטישו של ריש לקיש. ממילא נראה גם הסיפור כסיפור־מסגרת לתוכחה, כשהסיפור משני והתוכחה עיקר. עם זאת אין להתעלם מן העובדה שתוכחת ריש לקיש אינה מובאת כאן בשום פנים ואופן כשהיא לעצמה, אלא כגולת־הכותרת לעלילה חיה ומרתקת, ששלביה הקודמים הם: (א) המישחה (ריש לקיש היה שוחה בירדן); (ב) המיפגש (בא רבה בר בר חנה ונתן לו יד); (ג) המיתקפה (אמר לה: אלהים! אני שנא אתכם); (ד) האסמכתא: („אם חומה היא – נבנה עליה טירת כסף. ואם דלת היא – נצור עליה לוח ארז"). רק אחרי כל אלה מגיעה שעתו של החלק החמישי, הלא הוא התוכחה („אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא"...וכו׳) שבניגוד לשאר חלקי הסיפור הנמסרים בארמית – נמסרת בעברית, הן מפאת זיקתה העמוקה לפסוק העברי משיר השירים והן מחמת סגולותיה הנבואיות, שנדונו לעיל. באיזו שפה נאמרה התוכחה בפועל – אם נאמרה בכלל – אין אנו יודעים, אך מסירתה בעברית ולא בארמית היא, קרוב לוודאי, משמעותית.

ז.

אימתי ניעור לראשונה המתח בסיפור? – ברור כי עד הקריאה „אני שנא אתכם"! („סנינא לכו" במקור הארמי) מתנהלת העלילה על מי מנוחות, מבלי לתת שום אות אזעקה על העתיד להתרחש. במלים אחרות: שני השלבים הראשונים של הסיפור, המישחה והמיפגש, אינם מבשרים כלל, לפחות לא במישור הנגלה, את בוא השלב השלישי, המיתקפה, ונראים במבט ראשון כהצגה טכנית בלבד של הנתונים ההכרחיים להבנת המעשה. אפילו הקריאה „אלוהים": („אלהא": במקור הארמי) המתמלטת מפי ריש לקיש לאחר שרבה בר בר חנה מושיט לו את ידו, ומעמידה כבר את הקורא במצב של כוננות, רחוקה עדיין מלרמז על אופיה של ההתפרצות האורידה הבאה בעקבותיה, שהרי אחריה, כשבועה נירגשת, אפשר היה לצפות גם למשפטים בעלי אופי שונה לחלוטין המביעים, למשל, הפתעה, שמחה, וכיוצא באלו.

כיוון שהסיפור, במהלכו עד כאן, אינו מספק לכאורה שום נתונים אשר יש בהם כדי להסביר, או להבין, ולרגם באורח חלקי, את תוקפנותו הפתאומית של ריש לקיש, הרי שהמיפנה המתחולל עם הקריאה „אני שנא אתכם" הוא מיפנה מרהים, חד ומהיר, אשר לא בלבד שאינו מהווה המשך מהותי למה שקדם לו, אלא אף נוגד במידה רבה את הציפיות הטבעיות המתחייבות מפגישתם של שני אנשים השייכים פחות או יותר לאותו עולם חברתי־ערכי ועשויים בהחלט בהזדמנות זו לשאת ולתת על איזו בעיה, או אפילו להתווכח בלהט, מבלי שמוטיב השנאה יועלה בכלל, או יוזכר את עצמו בכוח כזה כבר בראשית הדברים. יסוד הפתעה מעצים אפוא את המתח הנוצר גם בלא־הכי על־ידי ההסתערות. לא־כל־שכן שהושטת ידו של רבה בר בר חנה, בין אם היתה כל כוונתו לתת שלום לריש לקיש, ובין אם התכוון גם לסייע לו לצאת מן המים, מזמינה מצידו של ריש לקיש כל תגובה שבעולם פרט ל„אני שנא אתכם" – אלא־אם־כן ניתן, כמעט בצחוק, שהוא רוגז על שהוציאוהו מן המים, או, ההיפך מזה, שהוא אומר זאת ב„רוח טובה" ושאת דבריו הבוטים אל רבה בר בר חנה יש להבין בעצם כמין היתול ידידותי, תוך טפיחה על השכם, כפי שעשוי אולי להשתמע מהמשך הדיון התלמודי: „וריש לקיש מי משתעי בהדי רבה בר בר חנה"? שפירושה „וריש לקיש, האם היה משתעה עם רבה בר בר חנה"? בעברית מקראית השתעות פירושה לא רק שיחה אלא גם ויכוח, ואפילו ויכוח נוקב (ישעיה מ"א), אבל בדיון התלמודי הארמי תמהים לא על תוקפנותו של ריש לקיש אלא עצם השתעותו־שיחתו עם רבה בר בר חנה הנתפסת כמהווה „ידידותית" שאינה הולמת כביכול אדם שתקן, מחמיר, סגור ונערץ כמותו! המסגרת הבבלית המאוחרת מנסה, אולי, לשוות גוון „ידידותי" לדברי ריש לקיש הנוקבים עד תהום, על־מנת להכהות את עוקצם המופנה ישר אליה, ולהתעלם ממשמעותם התוכחתית והתובענית כלפיה, בימים איומים שבהם מתחילה הפיכתה של יהדות ארץ־ישראל מרוב למיעוט ומעיקר לטפל, הן בקרב יהדות העולם והן בקרב תושבי ארץ־ישראל. דברי ריש לקיש העשויים להתפרש כמחאה עזה וכקריאת תגר על תהליך זה, שליהדות בבל יש בו, לדעתו, חלק לא מבוטל – מנוטרלים במידה רבה על־ידי אופן הדיון בהם בתלמוד הבבלי. גם נסיון לראותם כאחד הגילויים של מוטיב השנאה ליהודי בבל ולעולי בבל, שהיה רווח בארץ־ישראל ושעליו מתלונן רבה בר בר חנה עצמו במקום אחר – הגם שיש לו על מה שיסמוך – רחוק מלמצות את הבעיה לאור מה שידוע על הערצתו העמוקה של ריש לקיש לעולי בבל וליהודיה מעדויות אחרות: „ואמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו, שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל, עלה עזרא מבבל ויסדה: חזרה ונשתכחה – עלה הילל הבבלי ויסדה; חזרה ונשתכחה – עלו רבי חייא ובניו ויסדוה" (סוכה כ׳, עא) ועוד. אם אמנם מותר לצמת דברים אלו עם הדברים שיוחסו לריש לקיש במסכת יומא, הרי בסוגריים יש לשאול: כלום אין ריש לקיש חושש שאם לא היו נותרים יהודים בבבל, כלום, אם היו עולים כולם לארץ־ישראל כפי שמתבקש מתוכחתו – לא היה מי שיחדש את התורה לאחר השתכחותה בפעם המי יודע כמה בארץ ישראל? ברם, קרוב לוודאי שעצם „השתכחות" התורה בארץ־ישראל כפעם בפעם היא בעיניו – במישרין או בעקיפין – אחת מתוצאות אי־עלייתם של יהודי בבל, בהיותה כרוכה במצבים שונים של פורענות שהיו נמנעות, לדעתו, אילו עלו כולם.

לתוצאות ההישארות בגולה על־פי ריש לקיש יש להוסיף, בהתאם למגילת אסתר ומקורות אחרים, גם את שנאת היהודים הפתלוגית, והשמדה הפוטנציאלית הכרוכה בה: „ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים... – אם על המלך טוב יכתב לאבדם". במקום למלא מורש את ארצם – הגויים היהודים למלא את העולם. הסרוב היהודי לחסל את הגולה על־ידי עלייה מביא לתכנית הגויית לחסל את הגולה על־ידי השמדה. אכן, שנאת יהודים היא שיסודה בהעצמה כבירה של הקונפליקט בין המונותיאיזם והאלילות על־ידי פיזור המיעוט והגדלת שטח־הפנים שלו על־פני כל רחבי תבל באמצעות הגולים המסרבים לעלות – עם כל היותה אחת התוצאות השליליות של הסרוב הזה – מתמצת בדיעבד על־ידי ריש לקיש לגורם חיובי הכרחי לחזרת היהודים לארצם שהרי, כפי שנאמר כשמו בבראשית רבה ל"ג, ו׳ – „אילו מצאו מנוח – לא היו חוזרים".

(פרק שני – בגליון הבא של „משאי")

הפר המגחך

(המשך מעמ׳ 13)

„שיפרה הוורד", „שיפתת ורד הבשר", וכיו"ב. ברם עניין אחד הוא כאשר רוברט ברנס אומר בשירו „אהובתי היא כוורד אדום" – ברנס היה בן־איכרים ובדבריו הוא פונה אל אשתו, או אהובתו, ודימוי זה הוא טבעי בפיו ונעים לאוזני השומעת – ועניין אחר הוא כאשר משורר משכיל כלורקה נוקט דימוי בנאלי. מה שאין כן לורקה בהשראתו: אז ניכרת איזו קירבה בינו לבין משוררת כה אמתית – אשר ברגיל אין עולה על הדעת לצרף את שמה עם שמו, משל היו מזווגים נזירה עם צועני – כאמילי דיקינסון. כוונתי לפנטסטיות המדוייקת – או הדיוק הפנטסטי – של דימוייה, כגון אמירתה על כפור־החורף הבא על הפרחים כי הוא „הרוצח הבלונדי", או על יונק־הדבש כי הוא „הד של אבן־ברקת", או על הנפש, לאחר שזו בחרה לה אחת ולתמיד את אהבתה, כי היא נסגרת „כמו אבן": נפש מאובנת שבתוכה מתרחשים חיים אין־קץ. מהוי לא בלתי־דומה מצוי אצל לורקה בדברו, למשל, על „הגו הנשבר של הגשם" (דברי המנקין בקטע שהובא לעיל), או על „בכי הנוצות" (דברי המנקין, שם). הגשם, כשהוא ניתך ארצה, הריהו באמת גוף שנשבר לאלפי רבבה. והנוצות, כשהן רוטטות ומאוושות, הריהן באמת כמו בוכות.

י

ואולם, אולי בלי אשר העלה זאת לורקה במחשבתו, הנה מאחורי שני הדימויים הללו נטוי ומתנשא צל ענקי, צל של דורות רבים, של טולדו ואל־גרקו, של קתדראלות בארוקיות ואיקונין בצידי דרכים, של פולחן קדוש כריסטי, של סאן חואן דה לה קרוז ותרזה הקדושה: נטוי ומתנשא גופו הדקוק השבור, המוקף נהי ובכי מקוננות, של ישו הצלוב.

יא

וכהרהור נוסף: אילו, דרך משל, היתה הנורה המצויירת במרכז „גרניקה" מאירה את התמונה באור יותר חזק, האם לא היה נחשף בתמונתו זו של פיקאסו משהו דומה, משהו שאין מבחינים בו (אני לא הבחנתי בו) במבט ראשון? משהו אשר, קרוב לוודאי, אף פיקאסו עצמו לא העלהו בדעתו? אפשר שהיה מתחוור פתאום כי „גרניקה", יותר משהיא מתייחסת למשהו שאירע בעיירה גרניקה, מעבר להרי־חושך (או על־כל־פנים מעבר להרי הפירינאים), הרחק מרחוב גראן־אוגוסטין (אני התגוררתי שם, במשך עת מה, בבית הסמוך לביתו של פיקאסו – שנים לאחר מותו – והיה כן החן והחסד בחיים במקום כזה: זאת אני כותב לאחר זמן, בתל־אביב, כאשר, בשעת צהריים זו בה אני יושב ליד שולחני, עולה אלי מבעד החלון, יחד עם רוח החמסין, גם קול גרגורו של איזה זמר מזרחי); משהו אשר פיקאסו לא ראה בעיניו ולא חווה על בשרו: משהו אשר למרות היותו ספוג בדם וחרוך באש לא עצר בעד הצייר לצייר גם. בעת ובעונה אחת. קומפוזיציות של פירות והלתות הנשקפים אל שמי־תכלת: לא, אפשר שהיה מתחוור, כאמור, כי „גרניקה". יותר משהיא מתייחסת, אם בכלל, לגרניקה ולפאשיזם ולשנת 1937, הריהי מתייחסת למשהו שאירע באלף ותשע־מאות שנה קודם לכן אך תמונתו – תמונתו המיטאפיסית שכוכאה באין־ספור תמונות פלאסטיות – נחקקה בנבכי דמיונו של האמן. משהו זה היה תמונת הצליבה. „גרניקה" אולי היא נוסח מודרני אשר בא בעקבות נוסחים דומים כל כך, אם אכן באור כזה הנך רואה פתאום את התמונה של קאראווג'יו, צייר, גרינוואלד, רובנס, רמבראנדט. הגוף הפצוע והשבור. הנשים המקוננות. האור הנזרק על המחזה. אפילו פני הפר המגחכות בסמכום ורשע, ברומה לפניו של האספסוף הירושלמי שעמד וגיחך מסביב. ואפילו הסוס בציור, צאצא סוסיהם של הלגיונרים למרגלות הצלב. הכל נהדר, מתערער, מתפרק: „... וַיַּפְקֵד את רוחו. והנה פרוכת ההיכל נקרעה לשנים קרעים מלמעלה למטה. וארץ רעשה וצורים התבקעו, וקברים נפתחו –" (מתי כ"ז, 51).

יב

אך אם לחזור אל אותו שיר נבחר. בהנחה שהיה אמנם צורך, כביכול, בבחירה אשר כזו, היתה בחירתי נופלת, אולי, על „הרומנסה הסהרורית" של לורקה. לא בלי היסוס, כמובן, שהרי על הדעת עולים „פרופרוק" של אליוט ו„קאנטוס" של פאונד, „אזור" של אפולינר ושירים של „סס או קאוואפיס". ובכל זאת.

הנימוק הוא – בלשון אשר לחלוטין אין היא לשונה של הביקורת האקדמאית, אך זו הרי אינה יכולה ליצור ולו גם שיר אחד – הנימוק הוא, ש„הרומנסה הסהרורית" ניחנה בסגולה שאינה ניתנת, בעצם, להנמקה, לניתוח או להבנה שכלתנית: היא מרגשת. היא מרגשת במובן הראשוני, האלמנטארי, של המלה. סגולה זו אפשרית רק כאשר השיר נוצר מתוך השראה, וזה שוב מושג כה בלתי ניתן להגדרה, למדידה, למלל אקדמאי. ולא מכבר נתקלתי בחיבור אקדמאי אנגלי בו מדובר בתמונה קוביסטית מסויימת של בראק בהשוואה לתמונה של פיקאסו, ונאמר שם כי „באין לי מלה אחרת אנוס אני לומר שהתמונה הראשונה יפה יותר". מדוע ההתנצלות? וכי „יפה" היא מלה גסה?) ואולם מה נדירה בשירה בת־זמננו היא היכולת לרגש. היכולת ליצור הזדהות, רסס, קתרזיס. זו סגולה שהיתה אי־פעם בחלקם של מיסטריות קדושות, הימנונות דתיים, לירייקה רומנטית בשיאה. לרגש על־ידי כך שהשיר, תוך שיגבב מלים לרוב ריקות ולעתים מתחכמות, יקרב אל האדם בשפתו הייחודית של השיר, שפה שמעבר למלים כשלעצמן, בשפה של חיים, של מוסיקה, של קינה, של ריקוד, של חלום, של חידה. כלומר יחזיר, ולו רק לרגע קצר של קריאת השיר, את האדם אל האדם שבו, האדם שבתוכו, האדם הפנימי, האדם שהוא אולי היה פעם. שיוציא אותו, ולו רק לרגע קצר של קריאת השיר, מתוך הקפאון ההולך ומתעצם של חייו, מתוך החשכה הנפשית המתעבה, מתוך האומללות האטומה של המתרחש בסביבתו, מתוך ההתגברות המתמדת לקראת האפס.

סיפורת עברית

שני תהליכים

(המשך מהעמוד הקודם)

מצב הדברים שתואר כאן, מעבר להשחתה האמנותית שהוא גורם לאלו מבין הסופרים הוותיקים והחדשים מקרוב באו והמתפתים לקחת בו חלק גלוי או סמוי (שחר בסמוי, גרוסמן בגלוי) גורם להסטת מרכז הכובד מאותן יצירות־סיפורת ערכיות המופיעות כאן בקול דממה דקה, והן הן מכבשונה האמיתי, הרציני והמצפוני של הסיפורת העברית. הרעש התקשורתי סביב גרוסמן אולי פגם בצלילות הראיה הכוללת שלנו את הפרוזה, אבל „סיכום עונה" מן הסוג ההולך ונכתב כאן ברגע זה ממש מאפשר את אותו סוג של תיקון מתוך פרספקטיבה של זמן, שאינה ארוכה כדי כך שהספרים התובעים תיקון־מעמד ירדו לגמרי מסדר היום הציבורי וממדפי חנויות הספרים, אך באותה מידה אינה קצרה כדי כך שפרספקטיבה לא תתאפשר. מדובר ברומאן של אהרן אפלפלד „בעת ובעונה אחת", שמעבר לכל סגולותיו מתווה מהלך פנימי חשוב בעשייה הסיפורית של אפלפלד – מהלך שבמסגרתו מיטשטשים ההיבטים החיצוניים, „ההיסטוריים" של העולם שהוא מתאר – עולם יהודי שלפתח השואה – ואת מקומם תופשים תהליכים פנימיים מובהקים. תהליך זה של ויתור על התפל והתמקדות בעיקר החל בתקופות מוקדמות יותר בעשייתו הסיפורית של אפלפלד, ולמי שעוקב בקפדנות אחרי עשייה זו יתגלה מצב המזכיר תנועת מטוטלת, בין התיאור המפורט והמימטי של העולם שבטרם שואה, לבין ההסתפקות במיטאפורה „רזה" של אותו עולם. ואכן, במסגרת תהליך זה, הופכת כל התרופפות העולם החיצוני באירופה ערב השואה ומקבלת ביטוי מיטונימי: סיטואציה חיצונית שהופנמה לכדי סימבול פנימי. כך, למשל, מחלת הרוח של הבת (הרמז הוא לסכיזופרניה) היא מיטאפורה לקרע פנימי בתוך עולם תרבותי מושאל שהפך להיות גם עור וגם כתונת. הניתוק של המשפחה ממסגרות ה'תרבות' העירונית והסתגרותה הכפויה בעולם כפרי רגוע ו'אידילי' על פני השטח אך כאוטי ו'פרוע' מתחתיו, מובילים את המשפחה שהלכה לחפש מרפא אצל 'עושה נפלאות' כפרי למצב חדש של שניות – קיפאון ביחסים מלגו (מיטונימי לנוף האירופי הסגרירי המנתק את הכפר מכל קשר עם העולם התרבותי החיצון) והתפוררות מלבר. אפלפלד מעצב תהליך מצטבר באופן כמעט בלתי מוחש של התפרקות האורגאנום האנושי שהוא מתאר מכל הבטחונות, הכיסויים והמיגננות: החזרה של המשפחה שכבר התפרקה לגורמיה אל העיר, המפגש המחודש של אב המשפחה עם ה'תרבות' הווינאית כבר טומן בתוכו את זרעי הקאטאסטרופה אך גם את מצב הלבריות המפורק מכל המיגננות האמורות (המתאפיין בדמותו של אב המשפחה השוקע במין תרדמה בתוך חדר־שינה שהפך להיות סינקדוכה מדהימה בעוצמתה לעולם עיוור).

ההחמצה התמוהה הכרוכה בהתמודדות החלקית, ולמעשה ההימנעות מהתמודדות אמת של 'העולם הספרותי' עם עולמו של אפלפלד מתמקדת במיוחד במסר המובלע הנובע מכל מה שמפרסם אפלפלד מאז התגבש עולמו הספרותי וגדרותיו הפואטיות והפראקטיות סומנו סימון ברור ובשל. אפלפלד טוען במובלע שתהליך ההתפוררות והבליון הקיומי־מנטאלי של האורגאנום היהודי השלם עוד לפני השואה – הנאצים (שלעולם אינם מופיעים בגלוי בעולמו הסיפורתי של אפלפלד) אך השלימו את המלאכה הפיזית של הבליון בתוך ציבור שכבר איבד את מירב נקודות העגינה שלו בחיים. ואפילו אם אין המסר האפלפלדי כה נחרץ, חד־משמעי ואקסיומאטי כמשתמע מטענתי, די בהדיה הרחוקים של השתמעות זו כדי לספק לנו התבוננות מחודשת, שונה, במספר הממצה במרחויותיו הסיפורתיות את אחת ההתמודדויות החשובות ביותר בנושא השואה.

בשנת תשמ"ו הגיע לידי מיצוי וסיכום תהליך סיפורתי אחר, שקיבל את ביטויו בפירסומיהם האחרונים של מספרי דור תש"ח, והוא מתמצה בניסיון תהיה על מהות הכשל האישי של „הדמות האופיינית" לבן הדור הזה בהופעה „מקובצת" ובלתי־מקרית של שלושה רומאנים בשלוש השנים האחרונות: „באמצע הרומאן" (חנוך ברטוב, 1984) „מם" (מתי מגד, 1985) ו„ילדי השעשועים" (משה שמיר, 1986). גם אם נמעיט במידת החומרה שיש לייחס לגילויים הסיפורתיים האלה של דור תש"ח בנסיונו להתעדכן בהיבטים החיצוניים של הרומאן המודרני כמין מסיכה שאין בה כדי להטעות איש, יוגדר הניסיון הזה על שלושת חלקיו בכשלון. הכשלון מצוי קודם כל בהעמדת סיטואציה ריאליסטית אמינה ומנומקת שתוקף ה„אמת" שבה חורג ולו במקצת מתכולתה של אמת עיתונאית (כ„אמצע הרומאן") הדברים מידרדרים לכדי התעמרות והפיכתה לבדיחה של כל אמת בעלת משמעות וידויית, או „ידידית־בדויה" (ברומאן „מם"), שלא לדבר על הזיוף הלשוני הנחרץ המתבטא ב„סחיבת" הלשון לגבהי המליצה שכבר אין בכוחה להתייחס ברצינות אפילו אל עצמה („מקנא בקרבן זה של יומרת האדם להגיע אל הנבצר ממנו, אל האלוהים"). דומה שמראית עין זו של יחס קיים ליצגי לאמת הקיומית המתבטאת בשחיקתו הפנימית של דור תש"ח מקבלת ביטוי לא פחות חמור וכושל מכל היבט של מימוש סיפורתי, ברומאן של שמיר, „ילדי השעשועים", המהווה נסיגה מכל מה ששמיר מתבלט בו כסופר – ראיה היסטורית, יכולת אפית סבירה וריאליזם כבד ומיושן במקצת, שמגרעתו העיקרית היא, אמנם, מידת עדכונו בתוך רצף כולל של פרוזה המציג את המודרניזם על ראש שמחתו. הבעיה היא, שלשמיר אין בעצם קיום 'אותנטי' כמספר מחוץ לרצף הזה, המתבטא בטרילוגיה שלו „רחוק מפנינים מכרה", והיא היא המתווה, פחות או יותר, את גבולותיו של שמיר כמספר. נסכם איפוא ונאמר: שלושת הרומאנים האלה, והאחרון שבהם, „ילדי השעשועים", מבטאים יותר מכל את כשל סיפורת דור תש"ח לתהות על שורשיה הקיומיים של הנפילה ממרומי ההישג של הולדת המדינה אל היום יום האפרורי שלאחריו. הכשל הוא בכל אתר ואתר: גם באיפיון הסיטואציה האנושית הסולידית וגם בהכללות שהם מבססים על הסיטואציה הזאת.

שני 'ניירות עמדה' אתחלתיים

בתחום הסיפורת הצעירה, היינו עדים לשני גילויים בני משמעות, ובראש וראשונה כוח־מספר מפתיע של צעיר בשם איתמר לוי („זליג מינץ וגעגועיו אל המוות") וקובץ סיפורים אתחלתי משל המבקר והמשורר אורציון ברתנא („שריפות"), זאת בנוסף לאכזבה אשר נסכה סביב הרומאן הראשון של ישראל המאירי („הלבנים"). אשר לכשרון הבולט של איתמר לוי – ובכן, בגילויו הראשוני, בנייר העמדה האתחלתי שלו כדאי שלא לעסוק בפירוש יתר, מן הטעם הפשוט שצעיר זה, יותר משהוא נזקק לאשראי ביקורתי, הוא זקוק, ואת יורשה לי להבין, אף לאשראי חומרי שיאפשר לו להרחיב את הבסיס הנאראטיבי הצר והלא־מובחן שעליו הוא מבסס את הריקמה הסיפורית שלו, שהביטוי העיקרי שלה הוא פאנטאסיה הנעה בין תחומי ההשפעות של בורחס, לבין השפעה חריפה לא פחות של יורם קניוק. דומה שיותר מכל כוח מספר־אתר שנגלה בארץ בעשר–חמש־עשרה השנים האחרונות, פוסע איתמר לוי על פי תהום – כשרונו הריטורי ויכולת המספר שלו עולה בעשר דרגות על רמת המובחנות האינטלקטואלית, על המטען הפנימי והצטברות ניסיון החיים הנגלית: בעוד שכשרונו הריטורי וכוח המספר שלו מובילו לגבהים, הרי הבסיס האידאי הצר וכשל ההתמודדות האינטלקטואלית – שכן רומאן הוא ז'אנר התובע התמודדות אינטלקטואלית – מפיל אותו לכדי ריסוק איברים, לפיכך, אין להתייחס ל„זליג מינץ וגעגועיו אל המוות" באל יותר מאשר 'נייר עמדה' אתחלתי, שכמות הכשלונות שאפשר לגלות בו זהה לכמות הפוטנציאלים המתממשים לקורא ער וסבלני. הפוטנציאלים הללו יש בהם כדי לפתוח פתח חדש לסיפורת העברית במצבה היום. דומה שהתגובה הביקורתית השקולה והשפויה ביותר שניתן לגלות בהקשרו של איתמר לוי היא פנייה אל בית ההוצאה שלו, בתביעה להעמיד לרשותו את האמצעים החומריים הנדרשים לתהליך הבשלה ארוך־טווח, גם אם כרוך הדבר בהמעטת פרסומים של מספרים כושלים מבני דור תש"ח מסוגו של מתי מגד.

נייר עמדה אתחלתי מעניין מסוג אחר בא לידי ביטוי בקובץ הסיפורים הראשון של אורציון ברתנא, „שריפות". לצד התגובה של קובץ הסיפורים הזה צריך להעמיד את הכובד הליטרארי המגומגם שהוא פרי־התחבטות בלתי פתורה עדיין בין עולם מפותח של משורר בוגר לבין עולם פחות מובחן ופחות מוגדר של מספר מתחיל. במלים אחרות – טרם נוצרה הפרדה מילונית ברורה בין העולם הסיפורתי לבין העולם השירי, ובשלב הזה, אפשר לראות בסידרת הסיפורים הקצרים ב„שריפות" פרוזה עם קצוות שיריים מובהקים. ברתנא מבקש לפעול־ולחרוש בתחום מוזנח יחסית בפרוזה העברית, תחום הסיפורת הסוריאליסטית (שבין הביטויים הבודדים שלה בפרוזה הנוכחית מצוי סיפורו של דוד שחר „השעון") שכוחו וכוחם בהעלאת עולם סיוטי כובש, שהגוון הסוריאליסטי והנזיל מוסיף לו עוצמה ותוקף. ברם, התמונה משתנה לחלוטין משמבקש ברתנא את אמון הקורא בנובלה הארוכה „אנה, גנה", שהיא בעצם עיקוף הכמות של השירי, בנובלה זו פוקעת עוצמתה של הפרוזה השירית, ונגלות סתירות בלתי פתורות בין פנים וחוץ, בין נפח ההתרחשויות שהן מתוקף עולם פנימי לבין הביטוי החיצוני, העלילתי. הסברה, שעולם התרחשות פנימי אמור למלא את מקומו של שלד התרחשויות בעל הגיון נאראטיבי כלשהו, אינה עומדת כאן במבחן ביקורתי. אין בכוח המספר של ברתנא להעמיד אלטרנאטיבות לכללי התחביר של הז'אנר הנובליסטי: אמנם אין לדרוש בשלב אתחלתי זה אלטרנאטיבות מן הסוג האמור, אך ממבקר סיפורת רב ניסיון כברתנא, מן הראוי לתבוע מידה של מובחנות בכל האמור להערכת מעשה־ידיו. כאשר ייפתרו הסתירות שהן תולדת היעדר איזון, וכאשר יתחדדו האבחנות והדיפרנציאציות בין הביטוי השירי והפרוזאי, יהיה בסיפורת זו, בגילוייה הבשלים והמובחנים יותר, כדי תוספת כוח משמעותית לתחום ספציפי בתוך הז'אנר הלא ריאליסטי בסיפורת העברית.

כשל חמור במיוחד מקבל את ביטויו ברומאן של ישראל המאירי, „הלבנים". המאירי, שהתייחד עד־היום בעיצוב נובלות המצטיינות באיפיון מערכות יחסים מוקצנות בין דמויותיו השונות, לפחות מן הפן הפסיכולוגי של העניין, ובהטענת מתח קיומי עז וכובש (לפחות בכמה מן הנובלות המאוחרות שלו) הציב לפנינו רומאן חסר כל עומק או ייחוד, המצטיין בעיקר בפער העמוק שבין הכוונות לבין יכולות המימוש לאורך כל הספקטרום, והמתאפיין עוד יותר בסתירות יסוד בתחומי העשייה הבסיסיים של הרומאן. דומה שגם ציפיות בעלות גוון מינימאלי, כגון עלילה מנומקת בעלת קו התפתחות כלשהו, אינן זוכות למילוי מספק.

למתבונן ברומאן הזה ברור שהכשל מתבטא בראש וראשונה בניסיונו של המאירי למצות ראיות אפיות ובמציאת הביטוי הנכון שלהן במסגרת רומאן. המאירי נכשל קודם כל בתכנון עקרוני היסוד של הרומאן ובמערכת האקסיומות שלו. אנו יכולים להבין שהמאירי אף לא ניסה לפתור פיתרון בעל אופי אקסיומאטי שאלת יסוד כגון, האם „הלבנים" הוא רומאן העוסק בדמות יחידית או בקבוצה? אלא שהתוצאה שלא להחליט מקבלת ביטוי לא רק בשאלת ה„מה", אלא גם ובעיקר בשאלת ה„איך". נהיר לגמרי, שמעבר לקווליסה הפרוזה „לכתוב רומאן" לא עומד דבר. מה שיצא לו להמאירי הוא מעין רומאן קצר – במקור הז'אנר הוא שילוב מהותי בין ראיות כוללות ותיאורים מכלליים של „הקבוצה" (העיר, הרחוב, הבית) והאורגאנוס האנושי המאכלס אותן, לבין עלילה קצרה, מנומקת בעלת אופי פנימי, של דמות יחידית. הז'אנר ייחודי בספרות העברית, שהמאייסטר הבלתי־ניתן לערעור שלו הוא ברדיצ'בסקי. אבל לאותו מתבונן מן הצד ברור שהרומאן הקצר של המאירי קצר כתוצאה ממקריות לא מודעת ולא מובחנת. הוא קצר כתוצאה מקצר־יד אפי. קרוב לוודאי שהמאירי אף לא היה מודע לז'אנר הייחודי של הרומאן הקצר, ומי יודע, אפשר שברדיצ'בסקי אינו אלא כתם שחור בתודעתו של המספר הצעיר והנחרץ. בניגוד לברתנא ולאיתמר לוי, אי אפשר לראות בפרסומו השלישי של מספר 'נייר עמדה אתחלתי'. כשל הרומאן של המאירי נותן מבחינות אחרות ביטוי מוקטן אך מוקצן למחיר הכבד ששילם כאן מידנו של 'מרכז המגרש' הסיפורתי במעברו אל הז'אנר הרומאניסטי. בלקח הזה מצוי, אולי, הערך היחיד שאפשר לזקוף לטובת הרומאן של ישראל המאירי.

מלך נגד מלך

(המשך מהעמוד הקודם)

– חלב, רב גוטמן?

הרב הנהן בראשו.

מלך הגיש לו את ספל הקפה ופרוסת־עוגה עבה.

– תאכל עוגה, רב גוטמן, בוודאי אתה רעב.

בשתיקה ובמהירות שתה הרב ואכל. מלך התבונן בו בשביעות רצון. סוף כל סוף, לאחר כל אותן שנים ארוכות, הוא המנצח.

הרב סיים לשתות וקם ממקומו. גופו היה גמיש, כשל אתלט, אך מלך חש בביטחה שאין הוא נופל בכוחו ממנו. פני הרב היו עכורים מצער. בקול משתנק אמר –

– אולי תחשוב על זה שוב, מלך.

– יש דברים שאסור לחשוב עליהם שוב.

הרב גוטמן עמד בדלת ובמפתיע נעלם כשם שבמפתיע הופיע.

ג.

כל אותו יום היתה רוחו של מלך טובה עליו, אף שמספר הלקוחות היה מצומצם אפילו מן הרגיל. כמעט כל עוגת הגבינה נשארה בערב, כשסגר, הוא צררה במפית נייר ולקחה עמו. הכאב בחטוטרת שבגבו נמוג. בעליצות הוריד מלך את תריס הברזל ונעלו. זמר חסר־מנגינה זימזם לעצמו בשעה שעלה במדרגות ביתו, ולא היה מופתע במיוחד למצוא שם את הרב גוטמן, עדיין באותם מכנסיים וחולצה שאינם יאים לרב ובפניו הגלוחים כאחד האדם. רק משקפי השמש נעלמו ממצחו.

– אינני רוצה להטרידך, אמר הרב, אבל עלי לדבר אתך שוב.

– לדבר אפשר, השיב מלך ופתח את דלת דירתו במפתח גדול. כל הדיירים זולתו התקינו בדירותיהם דלתות פלדה משוריינות. הוא עצמו מעולם לא פחד משודדי דירות ונותר עם אותו מנעול נושן בדלת. למעשה, מאז שחזר מן המחנה לא היה שום פחד בלבו.

– תשתה משהו? שאל מלך.

הרב הנהן בראשו.

מלך הכין כוס תה והניחה על שולחן האוכל הגדול. ממפית הנייר הוציא את העוגה ופרס אותה לפרוסות. הרב גמע את התה בגמיעות מהירות ואכל שתי פרוסות עוגה בזו אחר זו. אחר כך אמר –

– לפני יום הכיפורים חייבים לסלוח, מלך.

– הרבה ימי כיפורים חלפו מאז.

– אף פעם לא מאוחר לבקש סליחה. יש פצעים שמתעוררים לתחיה רק לאחר שנים רבות.

– כמו הפצע שהרעיל את חייו של המלך אדיפוס, אמר מלך את הדברים ששמע מפי הרופא המומחה, ומייד הצטער על שהתיר לעצמו לפטפט פטפוטי סרק.

– איזה מלך?

– מלך יווני, פעם. לא חשוב רב גוטמן, זה־רק משהו מהספרים.

– אני לא קורא ספרים, ויש בעולם רק מלך אחד הוא מלך מלכי המלכים. ואתה חייב לסלוח לו.

מלך שמע את קולו הבוטח של הרב וידע שהוא התאושש כבר לחלוטין ממפלתו הבוקר ושהקרב מתחיל מחדש. אל לו להפסיד בו. הצדק עמו ואל לו להניח לשליח ממולח לפתותו בדברי חלקות.

– כבר אמרתי לך, אין סליחה ואין מחילה.

– בין אדם למקום יש סליחה.

מלך חש שהנה הנה נעלמת מגבו החטוטרת. כל המוסר והצדק שבעולם עומדים מאחוריו והם זוקפים עתה את גבו כמיתר. דבריו היו שקולים ומדודים –

– המקום אולי סולח לאדם. האדם לא חייב לסלוח למקום, רב גוטמן.

– היחסים הם תמיד הדדיים, מלך.

– אין הדדיות. אדם לאדם זאב.

– אלוהים מבקש, מלך.

– לבקש זו זכותו.

– אין יהודי שסירב לאלוהים, מלך.

– תמיד יש פעם ראשונה.

– הוא הראשון, מלך, והוא האחרון ואין אף אחד זולתו. אביך התפלל אליו ואמך וסבך וסבתך, הם ואבותיהם ואבות אבותיהם. ואתה מלך, מי אתה שתתעקש.

הנימוק האחרון כופף משהו את גבו של מלך. בזכרונו עלה אביו המייבב נואשות אל תוך הסידור בימים הנוראים, מכה, מבקש על נפשו המעונבת. זה שנים ששכח את אביו. אטל השכיחה אותו.

– יש פשעים שאין עליהם מחילה, אמר בהיסוס־מה.

– לכל פושע מגיעה מחילה.

– רק אם הוא מתחרט על מעשיו, רב גוטמן.

– הוא מתחרט על מעשיו, מלך.

מלך תהה אם אין זה תכסיס נלוז. היכן נשמע שאלוהים יתחרט על מעשיו. כעת היתה קומתו כפופה ממש והוא חש שהחטוטרת צומחת מחדש בגבו. בכל זאת היה לו נשק נוסף באמתחתו –

– מי מבטיח לי שהוא באמת מתחרט?

– אני מבטיח לך, מלך.

– ומי לידי יתקע שלא ישוב לפשוע. יש תקדימים, רב גוטמן, וההיסטוריה מלאה הבטחות.

הרב גוטמן ישב כמי שנסתתמו דבריו וכלאחר־יד פורר פרוסת עוגה ואת הפירורים ליקט ואכל.

– עוד תה? שאל מלך.

– בבקשה, השיב הרב ברוח נכאה.

מלך הכין עוד כוס תה, המתין שהרב יסיים לשתות וליווהו לדלת. ליד הדלת אמר הרב –

– אני מצטער בצערך, מלך. הרבה צער עוד נכון לך.

– מנת הצער שלי גדושה וכבר אינני יכול להצטער עוד, השיב מלך בזעם וראה היטב את הצער הנשקף מפניו של הרב. חרש חרש אמר הרב גוטמן –

– לעולם אינך יודע מה צפוי לך. הוא מלך מלכי המלכים.

במדורות גדולות בער הזעם בגופו של מלך. קומתו כאילו נתכופפה עוד והחטוטרת היתה זקורה יותר מן הרגיל. לאחר כל מה שהיה, מה עוד יכול לעולל אותו פושע. מחמת הזעם נעתקו המלים מפיו. ללא קול אמר הרב גוטמן –

– הימים הנוראים מתקרבים ובלילות האנשים כבר אומרים סליחות, מלך. סלח עכשיו מלך כי הוא לא ישוב עוד לבקש את סליחתך.

– גם אם יבקש אלף פעמים וגם אם יכרע על ברכיו לא אסלח.

הרב נאנח אנחה גדולה וירד שפוף במדרגות. מלך לא חש תחושת הקלה ולא תחושת נצחון. לרגע נדמה היה לו ששפיפתו של הרב דבקה בו ואף הוא רוצה להיאנח אנחה גדולה. אך הוא דחה מעליו את המחשבות הארורות הללו ושרפם במדורות הזעם שבערו בלבו.

ד.

אט לאט, בשיגרתיות מהוהה, תם הקיץ והגיעה עונת החגים. הרב גוטמן, כצפוי, לא בא בשלישית, ומלך שתחילה היה נזעם ונרגז נהפך להיות אדם נבוך. ראש השנה עבר עליו בזעף. יומיים שלמים ישב ספון בביתו ותהה מה עליו לעשות. כל ההחלטות שהחליט קודם לכן נראו פתאום בעיניו אוויליות וחסרות משמעות. הרי בסופו של דבר אינו אלא גיבן זעיר בן גיבנים, עפר ואפר, ומי הוא שיקרא תיגר על בורא העולם. ועם זאת היה ברור לו שהקרב עדיין לא תם, גם אם הרב לא הופיע שוב, וכדי לעמוד במערכה יהיה עליו לאזור את כל כוחותיו. יום הכיפורים קרב ובא, יום רדף יום, ובסתרי לבו קיווה מלך שהרב יופיע בכל זאת. היה עליו לדבר עם מישהו ושתיקתו של אלוהים דיכדכה אותו. יותר ויותר חש את הכאבים בחטוטרת הללו כאילו הכריזו שסוף מפלתו לבוא. הוא היה דרוך, קשוב לכל נקישה בדלת, לכל לקוח שנכנס לבית־הקפה, לכל עובר ושב. בלילות המתין בעצבנות בביתו – אך איש לא בא. בלבו פנימה תהה עתה מיהו באמת המנצח ומי המפסיד בקרב הזה שנערך ועדיין ממשיך להיערך. ופתאום, לאחר כל אותן שנים מיגעות, היה צער גדול ומתוק הולך ופושט בכל איבריו, והצער הלך וגבר ומילא את גופו ואחר כך פרץ החוצה ומילא את החדר והדירה והרחוב והארץ כולה.

אין דרך חזרה

(המשך מעמ׳ 13)

האופק לשחרור מהאיום הזה ייתכן שנוכל לבלום כמה מתופעות הלוואי המכבידות כל כך על שמירת צלמנו.

פעם התקיימה שיחה על ברל כצנלסון שבה שמעתי משפט של ישעיה ליבוביץ: ברל, הוא אמר, היה פוליטיקאי, אך פוליטיקאי שהרהר אודות מקצועו. אנו זקוקים לפוליטיקה שתהרהר אודות עצמה, שתדע לראות את גבולותיה, לעצב חלל פנוי לתהליכים אחרים, משלימים, בוראים חברה ולא רק מדינה. מן הקהילה היהודית המסורתית הגענו למדינה. אך המדינה צריכה לאפשר הקמת קהילות, הידברויות, דרכי יצירה, לעודד צמיחת יחידים ונסיבות חינוכיים.

כך איננו יכולים לחזור לקהילה היהודית המסורתית התלויה בגורמי חוץ המדברים בשפה זרה של כוח, מימשל וצבא. יש לנו רצון להשפיע, לקחת אחריות על כלים שנחשבו בעבר כוחות טבע זרים ומאיימים. אנחנו קהילות שרכשו כלים להפעלת שלטון, ויצרו מכאניזם לצבירת עוצמה ולהגבלתה. קהילות שבהן העבודה והכלכלה, המשפט והתרבות הן חלק מחייהן המודעים. מהפך זה שהביאה עלינו הציונות אין משמעותו ויתור על מה שהיה בקהילה היהודית, ועל מה שחלמו ליצור בקהילות והתארגנות שיצרו את החברה לפני קום המדינה: יחסים לא־פורמאליים, תחושת משפחה, פיתוח יצירה מקורית, תביעה לאחריות מוסרית שאינה משקפת רק את מה שקיים אלא בנויה על מרד, על חלום. החוקים והשלטון, הכלכלה והבטחון אינם יכולים להבטיח כל אלה. כניסתנו להיסטוריה לא נעשית רק בצד פירוק כל המסגרות לטובת יחידים אלא בבניין חברות קונקרטיות הנשענות על הכרעה מרצון של היחידים. לא החרם הלא־פורמאלי והאכזרי שהיה נהוג בקהילה המסורתית, ולא החוק המסוגנן המחפש קווי מינימום משותפים ובתי־סוהר לעוצמתם יכולים להיות מודלים לעיצוב החברה הישראלית.

איננו יודעים אם אנו מסוגלים לקיים תרבות שלטון בלי להשתכר מיצר השלטון, אם אנו מסוגלים לעודד ריבוי קהילות בלי דהירה קנאית ועיוורת של כל קבוצה בעזרת השבעות במלים ובקסם של יחסי ציבור, לעבר מעיכתן של קבוצות אחרות. אך נדמה לי שזו צריכה להיות הדרך.

התעוררויות ציוניות היו מלוות בדרך כלל בספקולציות, כפשיטות רגל, כתחושות של חוסר מוצא. כל שינוי אמיתי היה מלווה בפראזאולוגיה ריקה ובשימוש לרעה בחלומות. במסה נהדרת כתב לפני המון שנים יהודי חכם שהיה בתוכנו, שלמה צמח, שייאוש אינו צומח מזה שאדם מאבד את התקווה שלו לעתיד טוב יותר, אלא משום שהוא חש מרומה על־ידי עברו, על־ידי חלומות שנטעו בו והיו ביטוי לשקר. „הכוכבים רימו אותי" מצטט צמח את ביאליק. הבטיחו הבטחה שטחית, בלי לקחת בחשבון את מחירה ואת סילופה וכשאלה מתבררים הייאוש גדל. מדינת ישראל, החברה הישראלית, מתגלמת בהכרעותיהן הפוליטיות, ביחס האזרחים ביניהם, ביעילות מנגנוניהן, בשפת הילדים, במיגוון רחב של התנהגויות, עמדות, רגישויות, המתגלמת ביחידים ובקבוצות. יש להבין כי כל העדפה, כל כיוון, כל הכרעה יביאו לתשלום מחיר כבד, אך ניתן לומר היום שככל שאנו נשתחרר מהעימות על הקיום, או מתחושה של עימות על הקיום תתגלה יותר המצוקה התרבותית, יישמע יותר הקול המתמרד נגד המחיר הכבד שנתבע מאתנו בשעות מצוקה. אז יתגלה כל המתח שבין תמריצי הגאולה ותחושת הבהלות. אסור לנו לברוח ברגעים כאלה לא אל נוסטלגיה שתיתן לנו לחסות בצילה ולנסות לנהוג או באמות מידה של עמידה על עצם החיים שתיתן לנו אפשרות לזלזל בחיפוש אחר ההגשמה האישית, אחרי הצורך בביטוי של היחיד וכו׳.

פעם הדרכתי בשכונת מצוקה ליד תל־אביב כשהייתי יוצא עם חניכי לשדה היה אחד מהם נשכב בדרך, עוצם את עיניו וממלמל: „אני מת. אני מת". לא ידעתי איך להתייחס לתופעה. רק כששאלתי אותו „טוב למות?" להפתעתי השיב בחיוך נהדר: „יש שמים אלי לב. אז אני יודע שרוצים לי". שאיכפת להם ממני". כמה מכות כוחות, ניחות כוחות, כמה משחקים אסורים אנו משחקים עם האפשרות להציג עצמנו עוד פחות חזקים ממה שהננו, עוד פחות מסוגלים להתפתח ממה שאנו.

אנו נמצאים בתהליך עמוק וקשה של מעבר מקהילה סגורה בגולה אל מדינה פתוחה של קהילות יוצרות. עברנו מהערצת הפוליטיקאי כמיילדת של חברת העתיד אל ראייתה כחלק ממכלול עשיר ומורכב הרבה יותר. יש מה ללמוד מן העבר, גם של הקהילה, גם של המעבר למדינה, גם מן היצירות האוטופיות שנולדו בקרבה והן הם מתהליך עלייתן של קהילות שלמות.

חשבון הנפש שלנו צריך לקחת בחשבון כמה גדולים הם הסיכונים שנטלנו על עצמנו. אין דרך חזרה. יש את מי לרשת, אך אם לא נצליח להפוך את הירושה למקור של יצירה נשקפת סכנה ממנה גם לדרך, גם לבית.

★ ברכות חיפה לראש השנה תשמ"ז ★

חיפה נלחמת על הגברת התעסוקה

מועצת פועלי חיפה, תובעת מהממשלה להכריז על 3 ישובים במרחב חיפה, באיזור מועדף למשיכת יזמים שיקימו מפעלים בתחומם

מאת מיכאל יוסף

על סף השנה החדשה שיגר מזכיר מועצת פועלי חיפה משה ורטמן לעמיתיו במועצה ולחברי הוועדים בתחום שיפוטה של מועצת פועלי חיפה, תזכיר מפורט על מצב התעסוקה בחיפה רבתי, מאבקיה של המועצה נגד פיטורים המוניים ולמען יצירת מקומות עבודה חדשים בעיר. התזכיר מבליט תמונה אמינה מדוייקת של המצב, תוך הדגשה על בעיות העיר ואוכלוסיתה בפעילות הענפה של המועצה בחנוך ותרבות, בעיות הגימלאים, פעולות נעמ"ת ועוד.

משה ורטמן מדגיש שבחיפה נפגעו ממכת האבטלה 10.000 איש (בממוצע חודשי) בעוד שבלשכת התעסוקה נרשמים 7500 דורשי עבודה. ההפרש בין שני הנתונים מקורו, באי אמונתם של אנשים רבים ביכולתה של לשכת התעסוקה לפתור את בעיותיהם. אכן – חיפה היא עיר במצוקה מבחינת האבטלה ומבחינה זו היא משתווה לערי פיתוח מוכי אבטלה.

מאפיין נוסף של חיפה התעשייתית הוא מספר רב של מפעלים המתפרנסים מהמערכת הממשלתית, ובעיקר ממערכת הבטחון. מאחר והשנה היה קיצוץ ניכר בתקציב משרד הבטחון, השפיע הדבר על המפעלים הניזונים ממנו ישירות (כמו רפא"ל ו"מספנות ישראל" שהיו מקבלים עבודות מהמערכת הבטחונית.

מזכיר המועצה מנתח את הסיבות למצב הקשה והוא מסביר שחיפה היא עיר תעשייתית שהמרכזיות שבה היא התעשיה הכבדה. תעשיה זו מצויידת בציוד מיושן, היא לא השכילה להתעדכן ולהתאים את עצמה לטכנולוגיות חדשות ואף לא לשינויים בביקוש. הגיל הממוצע של העובדים בתעשיה גבוה יחסית ובסך הכל העיר לא הצליחה להתחרות במפעלים שבאזורים אחרים. המשברים בענף הספנות הבינלאומי ובענף הבניה בארץ החמירו את המצב גם ב"צים" וב"סולל בונה", ובמקומות אחרים. בכל המקרים הללו נקטה המועצה במדיניות היחידה האפשרית והיא לצמצם את הפיטורים עד למינימום האפשרי, להציע תחליפים כיציאה לפנסיה מוקדמת, קצור שבוע העבודה לפרק זמן מסויים ועוד. הושם דגש גם על **תנאי פרישה הולמים.** בשום מקרה לא הסכימה מועצת פועלי חיפה לשיטת "זבנג וגמרנו" של פטורים והמועצה יצאה בחריפות רבה נגד נסיונות להנהיג נורמה חדשה זו ביחסי העבודה בחיפה רבתי.

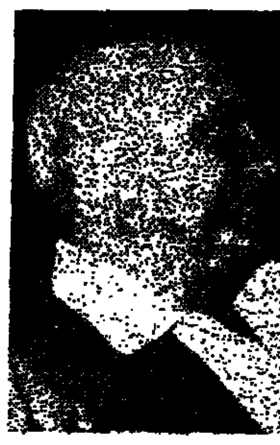

מ. ורטמן
מזכיר מפ"ח

משה ורטמן מדגיש בדבריו שאין פתרונות מידיים למשבר התעסוקה החריף הפוקד את איזור חיפה, משום שבעשר השנים האחרונות לא נפתח בחיפה אף מפעל חדש. יתרה מכך – מפעלים רבים ביקשו לנצל את התנאים המועדפים הניתנים באזורי פיתוח, והם ברחו מחיפה לישובים ועיירות שונים בגליל כגון "וולקן מצברים" לאזור שגב, מ.ת.ח. לכרמיאל, "זן לכלי" לעפולה ועוד. משום כך יצאה מועצת פועלי חיפה בתביעה מהממשלה להכריז על שלושה ישובים במרחב חיפה (טירת הכרמל, קרית ים, וקרית אתא,) כאזור מועדף, תוך תקווה למשוך אליהם יזמים שיקימו מפעלים בתחומם.

פתרון אחר שהושג הוא הפחתת דמי החכירה על קרקעות באזור "הנמל החופשי" שליד נמל הקישון, כשגם כאן הכוונה היא למשיכת יזמים שעד כה נרתעו בגלל דמי החכירה הגבוהים. מועצת פועלי חיפה תובעת גם מחברת העובדים לתרום לפתרון בעיות התעסוקה בחיפה ולהקים בה מפעלים חדשים. דרישה זו הועלתה בפומבי בוועידת "חברת העובדים" שנערכה בחיפה לקראת הוועידה הארצית, וכן בפגישות עם צמרת ההסתדרות ושל חברת העובדים. מועצת פועלי חיפה תבעה גם מהנהלת קרן "תנופה לצמיחה" להקצות כספים לעזרת מפעלים נחלשים באזור חיפה כדי לאפשר להם להתגבר על המשבר, להמנע מפטורים ואולי אף לקלוט עובדים חדשים.

לעובדי החברה
לועד הפועל של ההסתדרות
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום ובטחון

ועד עובדי חברת החשמל
מרחב הצפון

לפועלי ועובדי החברה
להנהלת בתי הזיקוק
לממשלת ישראל
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בנין והתעצמות

מועצת העובדים
בתי זקוק לנפט חיפה

בית הארחה
ובית אורן
מברך את כל אורחיו וידידיו
בשנת ברכה ושלום
★ נופש ומרגוע בחודשי הסתיו
★ החל בנובמבר – מחירי חורף
★ פתוח כל השנה
בפניות:
בית הארחה בית אורן, מיקוד 30044 חיפה
טלפון 222111 (04)
או: הארחה בקיבוצים, ת"א, אלנבי 100
טלפון 614879

לגין בע"מ
בית חרושת
לקופסאות ולפחים
משק יגור: טלפון 952143
תל-אביב: רחוב מקוה ישראל 8 טלפון 615694

מברך את לקוחותיו וידידיו
בשנה טובה, שנת שלום ויצירה

"הצפון" בע"מ
ארגון קניות של מושבי עובדים
מברך:
את צה"ל
תנועת המושבים
משרד החקלאות
חברי המושבים
ואת ההתיישבות העובדת
בברכת שנה טובה
שנת שלום, והחזקת מעמד

לפועלי ועובדי המפעל
לממשלת ישראל ולצה"ל
לתנועה הקיבוצית
ללקוחותינו
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בנין ויצירה

מפעלי במליט בע"מ
ייצור מרצפות ומדרגות
חיפה מפרץ, רח' השיש 27
טל. 740231

טוביה יוסף
חברה לעבודות אינסטלציה סניטרית, ביוב וניקוז בע"מ
נצרת עלית, ת.ד. 598, טלפון 55920
★
לכל ידידינו ולקוחותינו
איחולי שנה טובה
שנת בנין ופיתוח

לארגון עובדי תע"ש
לצבא ההגנה לישראל
לממשלת ישראל
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בטחון והתעצמות

ועד עובדי תע"ש
חיפה

לפועלי ועובדי החברה
לממשלת ישראל ולצה"ל
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בטחון והתעצמות

יוסי צמח
יו"ר ועד פועלי סולתם

לעושים מלאכתם
בים, ביבשה ובאויר
תהיה השנה
שנת ביסוס והתישבות, שנת שלום ובטחון

חברה לתעשיה ולספנות "תרשיש" (1978) בע"מ
בעל אוניות "פלמח 2" ו"מורן"
חברה לספנות של תק"ם
חיפה, דרך העצמאות 60, טלפון 666138

א. פרילוצקי ושות'
קבלן בנין בע"מ
חיפה
רח' הספורט 10
טל' 86383
מברך
את כל בית ישראל
בפרוס השנה החדשה

"יוטבין"
מהנדסים וקבלנים בע"מ
חיפה, דרך העצמאות 37
טל. 674898

מברכים את נשיא המדינה
ממשלת ישראל, צה"ל
ואת כל בית ישראל
בפרוס השנה החדשה

לעובדי ופועלי החברה
ללקוחותינו
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל
שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בטחון ושגשוג

שמן
תעשיות בע"מ

מפעלי פלדה מאוחדים בע"מ
מברכים
את ציבור הלקוחות
ואת עם ישראל
בשנת שלום ושגשוג

ממפעלי קבוצת "כור"

משה דוידוביץ בע"מ
מהנדס, קבלן כללי
צ.מ.ח. – ציוד מכני חפירות בע"מ
חיפה, רח' פבזנר 17, טלפון 670707

מברך
את ממשלת ישראל
צבא הגנה לישראל
וכל בית ישראל
בשנה טובה

חברת דרוקר בע"מ
חברה קבלנית ועבודות אזרחיות
בניין ופיתוח בע"מ
קרית אתא, רח' התעשיה, עיר גנים
ת.ד. 828 חיפה 31000 טל' 725941-9
מעונו: רח' שבדיה 3 טל' 254632.

ברכת שנה טובה

באומל משה בע"מ
חברה לעבודות אינסטלציה סניטרית, ביוב וניקוז
חיפה, דרך אלנבי 42, טל' 525712, 521965

ברכת שנה טובה

חברה לבנין
"סילובט-1964" בע"מ
חיפה, שדרות הנשיא 33
ת.ד. 33073, טל. 339696

מברכים את כל בית ישראל
בשנה טובה
שנת שלום ובטחון

לכל בית ישראל
ברכת שנה טובה ומבורכת

רביב משה ושות' בע"מ
חברה לבניין ועבודות ציבוריות
חיפה, שד' הנשיא 99, ת.ד. 44467
טל. 385215, 385688

לעובדי החברה
להתיישבות העובדת
לצבא ההגנה לישראל
למועצת פועלי חיפה
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בטחון ושגשוג

הזרע
מוסד משותף ל"המשביר המרכזי" ומשקי העובדים

לצה"ל ולכוחות הבטחון
להסתדרות העובדים ומוסדותיה
להתיישבות העובדת
ללקוחות המפעל
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בנין ויצירה

המפתל בע"מ
חברה לעיבוד ושיווק ברזל
עכו, ת.ד. 189, טל. 916377

ועד קרית חיים (ארלוזורוב)
מברך
את תושבי הקריה
מועצת פועלי חיפה
וכל בית ישראל
בשנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בנין ויצירה

גיורא פישר
יו"ר הועד
חברי ההנהלה והמועצה

למוסדות ההסתדרות
ללקוחותינו
לכל עובדינו וידידינו

שנה טובה ומבורכת

צרכן חיפה

"דגן" מכון תערובת של ארגוני הקניות "הצפון" ו"הגליל" – חיפה

מברך את
נשיא המדינה
צבא הגנה לישראל
חברי המושבים
מזכירות תנועת המושבים
וכל בית ישראל

בשנה טובה ומבורכת
שנת שלום, פיתוח וביסוס כלכלי

לממשלת ישראל ולשריה
לצבא ההגנה לישראל
לפועלי ועובדי החברה
למועצת פועלי חיפה
לכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום ובטחון

סולתם בע"מ

להתיישבות העובדת
ולכל בית ישראל

ברכת שנה טובה
שנת שלום, רווחה ויצירה

מפעלים פטרוכימיים בישראל בע"מ
חיפה 31000, ת.ד. 99, טל. 723271
תל-אביב 64357, רח' שמריהו לוין 15 טל. 280611

המרמן צבי
קבלן לבנין בע"מ
חיפה, רח' אלחנן 23, טלפון 382688
מברך את כל בית ישראל בשנה טובה

יעקב גלבוע קבלן בנין
קרית מוצקין, רח' רנ"ס 28, טל. 713026
בונה דירות למכירה באזור הקריות
מברך את כל בית ישראל
בשנה טובה

ל.א. זיטלבך בע"מ
קבלן בניין
חיפה, רח' ציון 18 א' • טלפון 224777
מברך את כל בית ישראל בברכת שנה טובה

בלייכר את זיכהולץ
קבלני בניין
חיפה, רח' העצמאות 27, טל. 670067
מברכים
את כל בית ישראל
בשנה טובה
שנת שלום, בנין ויצירה

★ ברכות תל־אביב והמרכז לראש השנה תשמ"ז ★

בפרוס השנה החדשה,

נברך ונתברך:

★ בביסוס השלום, הכלכלה הבטחון והדימוקרטיה

★ בביצורו של צה"ל ושגשוג המדינה

★ בחיזוק תנועת העבודה ועליית ערכי העבודה והשוויון בחברה הישראלית

★ בחיזוק ההתיישבות החלוצית בגבולות וחבלי ארץ שוממים

★ באיחוד העם והגברת העליה

התנועה הקיבוצית המאוחדת

בפרוס השנה החדשה
שנת תשמ"ז
שלוחה ברכתנו

למשלת ישראל ולנשיאנו
לצה"ל
להסתדרות ולמוסדותיה
ולכל בית ישראל

תהא שנה זו שנת שלום אמת ושגשוג

יש לך כתובת.
שיכון עובדים.

לחברינו במושבים
ולכל בית ישראל

שנת שלום וברכה
בטחון ועליה
ויציבות כלכלית

מאחלת
תנועת מושבי העובדים בישראל
המזכירות ומוסדותיה

לנשיא המדינה
לכנסת ישראל
לחברי מועצת העיריה
לועד הפועל של ההסתדרות
למועצת פועלי תל־אביב־יפו
לכל עובדי העיריה ומשפחותיהם ולפועלי ישראל

שנה טובה, שנת שלום, בטחון ורווחה

ארגון העובדים בעת"א־יפו

"תגמולים" של העובדים בעת"א־יפו

עירית בני־ברק
שולחת
ברכת שנה טובה

לכבוד נשיא מדינת ישראל,
הרבנים הראשיים,
אדמו"רים, ראשי ישיבות ותלמידיהם,
ראש הממשלה, השרים, חברי הכנסת,
צה"ל, מפקדיו וחייליו, תושבי בני־ברק
וכל בית ישראל במדינה ובתפוצות

תהא השנה הבעל"ט
שנת שלום וגאולה שלמה

משה אירנשטיין ראש העיריה

לרבבות חברי ההסתדרות
בתל־אביב־יפו
ולכל בית ישראל

שנה טובה
ומבורכת

מועצת פועלי תל־אביב־יפו

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לצבא הגנה לישראל
ולכל בית ישראל

שלוחה ברכתנו לשנה החדשה

נעמת
תנועת נשים עובדות ומתנדבות

מי יתן

ובשנה הבאה עלינו לטובה

נראה – יחד עם כל בית ישראל

ברכה בשדותינו

תמורה לעמלנו

ושלום בגבולותינו

המרכז החקלאי

ברכת
שנה
טובה

לחברינו המבוטחים בקרן
לציבור הפנסיונרים
לכל המפעלים הקשורים עמנו
ולצוות עובדי הקרן.

נתיב.
קרן הפנסיה של פועלי ועובדי
מפעלי משק ההסתדרות בע"מ

קרן הגימלאות המרכזית
של עובדי ההסתדרות בע"מ

שולחת
ברכת שנה טובה
שנת שלום ורווחה

לחבריה, לגימלאיה,
לציבור העובדים,
לחיילי צה"ל, לבית ההסתדרות
ולכל בית ישראל

לנשיא המדינה, לממשלת ישראל,
לצבא הגנה לישראל,
לועד הפועל של ההסתדרות,
להתיישבות העובדת,
לחברינו חקלאי המושבות,
ולכל בית ישראל

שנת שלום ובטחון
הבראה כלכלית
וחקלאות המקיימת בכבוד עובדיה

מאחלים

המחלקה לחקלאות במושבה – המרכז החקלאי

אגב"ר – ארגון קניות לשיווק ולאספקה של חקלאי המושבה

ניר למושבה בע"מ

שנה טובה ומבורכת

"ביך־אל" בע"מ
ביח"ד לעבודות נירוסטה
ציוד נירוסטה למטבחים
בתי חולים ובתי מלון

חולון, הלהב 7, טל. 808271־2

בפרוס
שנת
ת.ש.מ.ז.

ברכותינו

לשלום ובטחון
גיאות בעבודה
ובהתישבות

לשכת המס המרכזית
לשכות המס המרחביות

לרבבות הבונים את הארץ
לבונים שכבר פרשו לגימלאות
לעובדי הקרן, למזכירי האגודות,
לבית ההסתדרות ולכל בית ישראל

איחולי שנה טובה
לחידוש תנופת הבניה

הסתדרות פועלי הבנין
קרן הביטוח והפנסיה
של פועלי הבנין ועבודות ציבוריות

עובדי
חברת החשמל
לישראל

מברכים
את הממשלה וצבא ההגנה לישראל,
את חברת החשמל לישראל,
מינהלתה ועובדיה,
את ציבור הפועלים והסתדרותו,
את הפנסיונרים ובני ביתם,
ואת מגויסינו באשר הם,

בשנה טובה ומבורכת

תהא השנה הבאה עלינו לטובה
שנת איחוד אמת של תנועת הפועלים בארץ,
שנה של יציבות במשק עבודה מלאה ויוצרת,
שנת ביסוס, בטחון המדינה על גבולותיה
ושנת שלום ושלווה

ערה"ש תשמ"ז **המזכירות הארצית**

בפרוס שנת תשמ"ז
שלוחה ברכתנו
לממשלת ישראל ולצה"ל
למוסדות ההסתדרות, למרכז הקואופרציה,
לתנועה הקיבוצית ולכל ציבור הפועלים

"תחבורה"
אגודה שיתופית מרכזית
לשרותים בחקלאות בע"מ

משרדים ראשיים:
תל־אביב, רחוב עמינדב 17, טלפון 337831
חיפה, רחוב הנמל 53, טלפון 674684, 674683
באר־שבע, דרך חברון, תחנת דלק, טל. 76855
סניפים בכל חלקי הארץ:

קואופ. הגליל העליון
" **עמק הירדן**
" **בית־שאן חרוד**
" **הגליל המערבי**
" **התבור**
" **עמק חפר**
" **התנועה**
" **חוף אשדוד**
" **הנגב**
" **עין השופט**

לציבור החקלאים
ולכל בית ישראל

ברכת שנה טובה

תנובה אקספורט

אגודה חקלאית שתופית מרכזית
לשיווק תוצרת
משקי העובדים העבריים בע"מ

רחוב לינקולן 17 • ת.ד. 20059 • תל־אביב
טלפון: 283211

קלינגר – אופוצ'ינסקי בע"מ

מפעילי בריכות שחיה ומועדוני ספורט

- מועדון ספורט נוה אביבים, טל' 415521, 414700
- מועדון ספורט נוה אמירים, הרצליה, טל' 052־554758
- בריכת השחיה גבעת רמב"ם ומועדון בריאות שיא־און, גבעתיים, טל' 320873

בריכות השחיה במועדונים מחוממות ומקורות בחורף. מגרשי הטניס מוארים.

לכל מנויינו, מבקרינו והבאים איתנו
בקשרים ולכל בית ישראל
איחולי שנה טובה
שנת שלום ועליה

פיבל פרבמן בע"מ
בית חרושת למרצפות
בני־ברק ★ רח' השומר 17 ★ טל. 782029

מברך את ממשלת ישראל, צה"ל,
עירית בני־ברק, ראש עירית בני־ברק,
מוסדות ההסתדרות,
את עובדינו ובני משפחותיהם
ואת כל הבאים אתנו בקשרי מסחר ועבודה

בשנה טובה
שנת שלום, בנין ויצירה

אדלר ישראל
חברה לבנין בע"מ
בני־ברק, רח' הרב קוק 10, טל. 781640

מאחל לכל לקוחותיו וידידיו
לעיריות בני־ברק, גבעתיים ורמת־גן
לחברת "שיכון עובדים", הנהלתה ועובדיה
ולכל הבאים אתו בקשרי מסחר ועבודה

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום ובנין

לנשיא המדינה
לראש הממשלה
להסתדרות העובדים ומוסדותיה
ולציבור העובדים בבני־ברק

שלוחה ברכה לשנה החדשה

דוד זכות
מזכיר מועצת פועלי בני־ברק

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לכוחות צה"ל
ולכל בית ישראל

בפרוס
השנה החדשה

ברכתנו:
לשלום ובטחון
שגשוג ופיתוח

מועצת פועלי פתח תקוה

- **מפעל פועלי פתח תקוה**
- **סולל בונה בע"מ סניף פתח תקוה**
- **תנובה סניף פתח־תקוה**
- **יכין חק"ל פתח תקוה**
- **אב־גל, סוכנות לבטוח, אבינועם ובנו, פתח תקוה, חיים עוזר 13, טל. 911941**
- **ארגון עובדי עיריית פתח תקוה**

הישובים והשכונות:
- **מעונות עובדים**
- **כפר סירקין**
- **שכונת נוה כבוש**
- **שכונת נוה עוז**

קואופרטיבים וארגונים:
- **"חומה" קואופרטיב לחמרי בנין פתח תקוה**
- **"נתיב אליהור" – הובלה כללית, הסעות וטיולים בכל חלקי הארץ**

עורון
מפעלי טקסטיל בע"מ טלפון 9229371

מאחלים

שנה טובה ומבורכת
ללקוחותינו, עובדינו ולכל בית ישראל

ביח"ר לעורות "אורזיל" (זילברוסר)
ראם יצרני אופנת עור
גרינברג את סקלר
פית (סגולה) טל. 911049 • יצור עורות ובטנות להלבשה
מברך את לקוחותיו, עובדיו וכל בית ישראל
בשנה טובה

★ ברכות ירושלים, השרון, רמת־גן ורחובות לראש השנה ☆

אנו מברכים
את כל בית ישראל
את חיילי צבא הגנה לישראל
ואת ממשלת ישראל
בשנה טובה ומבורכת

קבוץ שפיים

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
להסתדרות העובדים הכללית
ולכל בית ישראל

שנת ברכה ושלום
שנת שגשוג ויצירה

ההנהלה ועובדי
בית ברל

מושב נוה־ימין

מברך את **עם ישראל**
ממשלת ישראל
וצבא הגנה לישראל

לשנה החדשה
ובמיוחד את ראש הממשלה
בסיימו את הרוטציה בכבוד

חברי מושב נוה־ימין

מועצה מקומית אל־מידה
(במשולש)
שולחת מיטב ברכותיה לשנה החדשה
לעם היהודי ומוסדותיו
תהיה השנה
שנת שלום וקירוב לבבות

טארק עבדול חי
ראש המועצה

המועצה המקומית ג'לג'וליה

ראש המועצה, חבריה, וצוות עובדיה
מברכים את
שכניה, ידידיה וכל מדינת ישראל
בשנה טובה,
שנת שלום,
פריחה ושגשוג.

דאוד ג'רין
ראש המועצה

יונה אברך בע"מ
כפר־סבא, טלפון 052־23329
תחנת סונול

לראש העיר וחברי הנהלת העיר,
ללקוחות, לידידים ולמכרים
הבאים איתנו בקשרים
שנה טובה ומבורכת
שנת שלום

"אולמי שרון"
כפר סבא
אולמי שמחות
רח' אנילביץ כפר־סבא, טל' 052־20497 052־22219

לראש העיר, לצה"ל, לכל לקוחותינו
לתושבי כפר סבא והסביבה

שלוחה ברכת שנה טובה

וייס לאון

משרד ליעוץ מס, הנהלת חשבונות וביטוח
כפר סבא, רחוב ויצמן 87, קומה ג'
מברך את
לקוחותיו והחברים
בברכת שנה טובה ופוריה

ר.ח.ש. בע"מ **סוכנות לביטוח**
לכל לקוחותי וידידי — שנה טובה ופוריה
מנהל: **רמי שבת**
דרך השרון 10, הוד השרון טל: 052־26761

לראש העיר
ולתושבי כפר סבא
שלוחה ברכת שנה טובה ומבורכת
בית רהיטי קולמן כפ"ס
סוכנות ריס בשרון
רחוב ויצמן 66 052־23307

עדייית **גבעתיים**

בפרוס השנה החדשה נאחל לתושבי עירנו
ולכל בית ישראל
שנת קירוב לבבות, סובלנות והבנה,
שנת קידום השלום עם שכנינו,
שקט ובטחון במקומותינו,
שנת התייצבות כלכלית,
תעסוקה וקיום נאות לכולנו.

מנהל **יצחק ירון** **ראש העיר**

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ־ישראל
מועצת פועלי גבעתיים

לנשיא המדינה
ראש הממשלה
מזכ"ל ההסתדרות
חברי ההסתדרות
ותושבי גבעתיים

שנה טובה
שנת עבודה פוריה, הגשמה, שלום ובטחון

אפי שטנצלר מזכיר מועצת פועלי גבעתיים

לממשלת ישראל ולכנסת ישראל
לצבא הגנה לישראל
לעירית כפר סבא
לתושבי כפר סבא והסביבה
לעובדי המפעל ומשפחותיהם
שנת שלום ושגשוג

מפעל המים כפר סבא

לכל לקוחותינו,
לכל בית ישראל,
לצבא הגנה לישראל
ולממשלת ישראל
שנת שלום ובטחון,
שנת צמיחה, שגשוג ושפע

"תנובה"
היפר־שוק כפר־סבא
לרגל החגים פתוח בימים א'-ה' 7.00־20.00
במוצאי־שבת – מצאת השבת עד 22.00

מרצפות כפר סבא
טל: 052־20384

שולחים מיטב ברכותיהם
לשנה החדשה

לממשלה
לצה"ל
לקרובים
לידידים
ולכל הבאים עמנו בקשרים

מוסך י. פוספלד בע"מ
כפר־סבא
סוכנות פז, סיטרואן לאזור השרון
טלפון: 052־20161
מברך את לקוחותיו, ידידיו ומכריו,
וכל הבאים איתו בקשרים
שנה טובה ומבורכת
שנת שלום

"מרק־השרון"
כפר־סבא
טל: 052־448546, 052־448148

שולחים ברכת שנה טובה ומבורכת

ללקוחות, לידידים, למכרים
ולכל הבאים איתנו בקשרים

כל־בו עץ (נגרית ולד)
רח' המלאכה 1 כפר־סבא טלפון: 052־33878
מכירה וחיתוך של דיקטים, פנלים
ומלמין לפי מידות
מברך את
לקוחותיו, קרוביו וידידיו
בשנה טובה ומבורכת

י. את א. גדלמן
בימ"ש לחומרי בנין, אינסטלציה, צבעים וכימיקלים
כפר־סבא ויצמן 95 טל: 052־33361
מברכים את **הקרובים והידידים, הלקוחות וצה"ל**
בשנה טובה

מהררי ציון וירושלים שלוחה ברכתנו
לראש עירית ירושלים ומועצתה
לתושבי ירושלים
ולכל בית ישראל

לשנה טובה תכתבו ותחתמו
לגאולה וישועה
בהתחדש עלינו שנת תשמ"ז

אהרון נר־גאון
סגן ראש המועצה
הדתית

הרב יצחק רלב"ג
ראש המועצה
הדתית ירושלים

בנק "יהב"
לעובדי המדינה בע"מ

מברך את
עובדי המדינה ומשפחותיהם
ואת כל עם ישראל

בשנה טובה ומבורכת
שנת שלום ושגשוג

בפרוס שנת תשמ"ז
מברכת
מועצת פועלי רחובות
ומוסדותיה

את
נשיא המדינה
ממשלת ישראל
צבא הגנה לישראל
ציבור פועלי רחובות
וכל בית ישראל
בברכת שנה טובה
שנת בטחון ושלום יציב

מועצת פועלי רחובות
סולל בונה, בניה ותשתית –
סניף רחובות – אשקלון
יכין חק"ל – אזור הדרום
קופ"ח – מחוז יהודה
בי"ח קפלן – רחובות
בי"ח הרצפלד – גדרה
תנובה – מחוז הדרום
"דבר" – סניף רחובות

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לצבא הגנה לישראל
ולכל בית ישראל

ברכת שנה טובה

מושב
באר־טוביה

בפרוס השנה החדשה
אנו מאחלים
שנה טובה

להתישבות העובדת
לישובי התנועה הקיבוצית המאוחדת
לצבא הגנה לישראל
לישובי הספר
ולכל בית ישראל

קיבוץ נען

לכל בית ישראל

שלוחה ברכתנו
לשנה החדשה

תהא שנת תשמ"ז
שנת שלום ובטחון, עליה, יצירה
ובנין, שגשוג ופיתוח משקי

המועצה האזורית באר־טוביה
המועצה האזורית חוף אשקלון

המועצה המקומית כפר קאסם

מברכת את **העם היהודי**
וכל תושבי ישראל

בשנה פוריה, שנה טובה ומבורכת
ושנת שלום אמת

עיסא עבדול רחים
ראש המועצה המקומית

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל ונבחרי הכנסת
לצבא הגנה לישראל
להסתדרות העובדים הכללית על מוסדותיה וחבריה
לראש עירית ירושלים
ולכל בית ישראל

תתחדש עלינו השנה הבאה תשמ"ז
לטובה ולברכה

מועצת פועלי
ירושלים

- **תנובה מחוז ירושלים**
- **קואופ' ירושלים, אגודה צרכנית שיתופית בע"מ**
- **ארזה – בית החלמה של קופת חולים, מוצא**
- **המרכז לבריאות הנפש טלביה, ירושלים**
- **לשכת המס מחוז ירושלים**
- **סולל בונה בע"מ – מרחב ירושלים**
- **חרות בע"מ, כל ענפי ההנדסה המכנית בבנין ירושלים**
- **קופת חולים מחוז ירושלים**
- **ארגון הפועלים הציבים והקבועים בסולל־בונה ירושלים**
- **התאגדות עובדי האוניברסיטה העברית ירושלים**
- **מועצת עובדי הדסה ירושלים**
  ועד מחוזי של עובדי הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית ירושלים
- **ארגון עובדי עירית ירושלים**

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לצבא ההגנה לישראל
לועד הפועל של ההסתדרות
לציבור העובדים ברמת־גן
ולכל בית ישראל

שלוחה ברכתנו לשנה החדשה
תהי שנת תשמ"ז
שנת שלום ובטחון,
עליה, יצירה והתחדשות

מועצת פועלי רמת־גן

- **נעמת סניף רמת־גן**
- **קופת חולים מחוז דן**
- **לשכת המס מרחב דן – פתח־תקוה**
- **"מבטחים" מוסד לביטוח סוציאלי של העובדים בע"מ**
  סניף רמת־גן – גבעתיים - אור־יהודה
- **קו־אופ – רשת הריבוע הכחול, רשת הסופרמרקטים הגדולה בארץ**
- **משען – בתי אבות גבעתיים ומועדוני הפנסיונרים בר"ג – גבעתיים**
- **"הסנה" חברה לביטוח בע"מ – סניף רמת־גן**
- **הפועל רמת־גן**
- **ספרי מרכז להפצת הספר העברי**

בפרוס השנה החדשה
שנת תשמ"ז
ברכות מקרב הלב
לשנת צמיחה כלכלית ושנת שלום

מפעל מלוה העצמאות והפיתוח ("הבונדס")

דוד הרמלין
יו"ר בינלאומי של
קמפיין הבונדס

יהודה הלוי
נשיא הבונדס

וויליאם בלזברג
יו"ר ארצי

עירית רמת־גן
תושבי רמת־גן

לצה"ל
לחיל הצנחנים המאומץ על ידינו
ולכל בית ישראל בארץ ובתפוצות
בפרוס עלינו שנת תשמ"ז אני מביא לכם את ברכת
מועצת העיר, ההנהלה וברכתי
לשנה טובה, שנת שלום וביטחון.
מי יתן ותהא לנו השנה החדשה
שנת ביצור כלכלת ישראל, חיזוק חוסנה החברתי והגברת העליה אליה.

בברכת שנה טובה וחג שמח!
אורי עמית
ראש העיר

"עדין"
ביח"ר לשוקולד ופלים וממתקים בע"מ
הוד השרון, אזור התעשיה, טל' 052־38173

מברכים את
לקוחותינו, ידידינו וכל הבאים עמנו בקשרים
בשנה טובה, שנת שלום, פריחה ושגשוג

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לצבא הגנה לישראל
למשקי הספר
להתיישבות העובדת
שלוחה ברכתנו לשנה החדשה
שנת שלום ובטחון
שנת עליה וקליטה.

ארגון משקי הדרום

מיטב הברכות לשנה החדשה
חברה להספקת ציוד הנדסי בע"מ
מבחר של חלקי חילוף
לטרקטורים CATERPILAR אורגינליים ותחליפיים
נציגים בלעדיים לשרשרות ודלקים
מתוצרת BERCO איטליה

ראשון־לציון, רמת־אליהו, רח' בר־צבי 37, ת.ד. 4591 ראשל"צ 75144, טל. 9611040

★ ברכות נתניה, הגליל, המרכז והדרום לראש השנה תשמ"ז ★

לציבור הפועלים
ולכל בית ישראל
שנת פריחה וצמיחה
שנת שלום שגשוג ורווחה

מועצת פועלי אליכין – עמק חפר
מועצת פועלי אבן־יהודה
מועצת פועלי כפר יונה
מועצת פועלי תל־מונד

המועצה המקומית פרדסיה

מברכת את נשיא המדינה, הממשלה,
כוחות צבא הגנה לישראל,
תושבי הכפר וכל בית ישראל

בשנת שלום וברכה

ימיני יצחק
ראש המועצה

לכל בית ישראל

שלוחות ברכותינו
לשנה טובה ומבורכת

המועצה המקומית אליכין
המועצה המקומית קדימה
המועצה המקומית תל־מונד

המועצה המקומית טייבה

מברכת את
שכניה, ידידיה, וכל מדינת ישראל
בשנה טובה
שנת שלום, פריחה ושגשוג

עבדול לטיף חביב
ראש המועצה המקומית

לנשיא המדינה ולממשלת ישראל
לצה"ל ולכל כוחות הבטחון
להתישבות העובדת ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת
שנת שלום, בטחון ויצירה

כפר ידידיה

בפרוס השנה החדשה תשמ"ז
מירב הברכות

לנשיא המדינה, לממשלת ישראל,
לצה"ל, לתנועת המושבים
לחברי המושב
ולכל בית ישראל

כפר חיים

מאירי יצחק
חברה קבלנית לבתים משותפים ובנין בע"מ
נתניה, שד' בנימין 22, טל. 053-23918

מאחל
שנת שלום ויצירה
לצבא הגנה לישראל
לקרובים, לידידים, ללקוחות, לעובדים
ולכל הבאים בקשרי עבודה

כהן ובניו
מפעל יהלומים „אוריון"
נתניה, רח' שהם 8, טל. 053-28205, 053-37388

מאחלים שנה טובה ומאושרת
שנת שלום ופיתוח התעשיה

לעובדים, לידידים, לקרובים
ולכל הבאים עמנו בקשרים

עוזיאל פולק
משפחתו וצוות המשרד
מאחלים שנה טובה ומבורכת
ללקוחות, לעובדים, לקרובים ולידידים
נתניה תשמ"ז

סניף „דבר" נתניה
רח' הרצל 31, טל: 053-23148
מברך
את כל קוראי דבר בפרוס תשמ"ז
את כל הבאים עמנו בקשרים
ואת כל בית ישראל
בשנה טובה ומבורכת

למנויינו
ולכל בית־ישראל
שנה
טובה
ומבורכת

סניף „דבר"
השרון כפר־סבא

לנשיא המדינה
לראש הממשלה וחבריה
לחברי הכנסת
למזכ"ל ההסתדרות ולהנהגה הפועלית
לציבור העובדים בארץ ובעירנו
לחיילי צ.ה.ל. ולכל בית ישראל באשר הם

תן שנה מלאה זוהר

שנת ברכה ושלום
תהא השנה הבאה עלינו לטובה
שנת חידוש צמיחה, שיגשוג ושלווה
מארצות פזורה ישובו אחים ובנים
זאת ארץ חלומותינו בכל הזמנים

מועצת פועלי נתניה
ומוסדותיה

„נעמת" סניף נתניה
בית הבראה של קופ"ח ע"ש ד"ר א. ניסן נתניה
„בית יערי" – בית הבראה של עובדי המדינה – ביתן אהרן
גמיד, מוצרי גומי ופלסטיקה בע"מ – נתניה
„דבר" סניף נתניה
יכין חקל, סניף נתניה
לשכת המס, מרחב שרון־שומרון, ההנהלה והעובדים
„מבטחים" מוסד לביטוח סוציאלי בע"מ – נתניה
„סולל בונה" בע"מ, סניף השרון
קופת חולים מחוז חפר, ההנהלה והעובדים
קרן בטוח ופנסיה לפועלים חקלאיים, סניף נתניה
קר־אוף' דך־השרון, אגודה צרכנית בע"מ, סניף נתניה
תנובה בע"מ, סניף נתניה

בפרוס השנה החדשה
שלוחה ברכתנו
לנשיא המדינה
לממשלת ישראל ולחברי הכנסת
לחיילי צה"ל ומפקדיו, לכוחות הבטחון
ולכל בית ישראל
שנה טובה ומבורכת, שנת ביצור וביסוס
שנת התעצמות וברכה, שנת פריחה ושלום, שנה של קירוב לבבות

המועצה האזורית לב השרון
והישובים:
בני דרור, גאולים, גנות הדר, חרות, ינוב, כפר הס,
כפר יעבץ, משמרת, נורדיה, ניצני עוז, עזריאלי,
עין ורד, פורת, צור משה, שער־אפרים, תנובות.

צבי חרות – ראש המועצה
וחברי הנהלת המועצה

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל
לצה"ל ולכל כוחות הבטחון
להתישבות העובדת ולעם ישראל כולו

בפרוס השנה החדשה
ברכות נאמנות
לשלום שגשוג בנין ועליה

מועצה אזורית גלבוע
מועצה אזורית עמק יזרעאל
מועצה אזורית מגידו

קבוץ כפר־גלעדי
על כל מוסדותיו ומפעליו
מברך את: נשיא המדינה, ראש הממשלה ושריה, צה"ל,
מוסדות ההסתדרות, את כל לקוחותיו וכל עם ישראל
בברכת שנה טובה
שנת התקדמות לשלום ופיתוח

בית כפר גלעדי
מחצבות
מפעל האבקות
בית הארחה
גליל אופטיק G.O.

לצה"ל ולממשלת ישראל
להתישבות העובדת
ולכל בית ישראל

שלוחה ברכתנו
לשנה החדשה

בטון העמק עפולה
מפעל לאספקת בטון וטיט מוכן
עפולה, ת.ד. 133, איזור התעשיה טל. 23197, 065-92466

בפרוס ערב ראש השנה תשמ"ז
שלוחה ברכת

המועצה המקומית
כפר תבור ותושביה

לנשיא המדינה, ראש הממשלה, שר הבטחון, ממשלת ישראל וחברי הכנסת, לצה"ל וכוחות הבטחון, להתישבות העובדת ולכל בית ישראל.

מיכה גולדמן
ראש המועצה

משקי עמק יזרעאל
אגודה שתופית מרכזית לחקלאות בע"מ
ת.ד. 33011, חיפה טלפון 04-674183/4

פרי העמק
עוף העמק
מכון פסדים העמק
מנפסות העמק
מכון טבילה לביצי רביה ש.ח.ק.
אבוקדו העמק
פרדסי העמק
מידע העמק
מכון אגרונים העמק
מכון הערבות

ברכתנו
לשנת תשמ"ז
לכל המשקים,
המפעלים
והעובדים
ולכל הבאים עמנו
בקשרים

מפעלי העמק
אגודה חקלאית שתופית מרכזית בע"מ
ת.ד. 13 מגדל העמק מיקוד 10550, טל. 065-40660-1-2-3
טלקס 46754

לנשיא המדינה
לממשלת ישראל,
לצה"ל, מפקדיו וחייליו,
לישובי הגליל התחתון
ולכל בית ישראל
בפרוס השנה החדשה
נאחל לכולנו שלום בגבולותינו ואחוה בעמנו

בני גורפינקל
ראש מועצה אזורית
הגליל התחתון

ללקוחותינו ולספקינו
ולכל בית ישראל

שנה טובה ומבורכת

מאחל
מפעל „פוליזיו"
קבוץ געשר הזיו

לנשיא מדינת ישראל,
לצה"ל, מפקדיו וחייליו,
להסתדרות, לצבור העובדים,
להתישבות העובדת,
ולכל ישראל היושב בציון

שנת שלום ושגשוג

בית אלוני־אבא

לכל בית ישראל

שלוחה ברכתנו לשנה החדשה
שנת שלום פריחה ושגשוג

קיבוץ רגבים

הנרי יוסף בנא
סוכן חברת פז ופז־גז
נצרת, טל. 065-74115, 065-74114
ת.ד. 90

שולח את מיטב הברכות והאיחולים
בפרוס ערב ראה"ש תשמ"ז
לנשיא המדינה, לממשלת ישראל,
לתושבי נצרת, נצרת־עילית והסביבה
ולכל הבאים אתנו בקשרי מסחר

שנה טובה ומבורכת
פת תעש
תכנון וייצור
מכונות שאיבה ואוורור
לתעשיה, בנין וחקלאות
אשקלון, איזור התעשיה
ת.ד. 171 טל. 051-24194

מנוי מביא מנוי
מבצע
...בוקר טוב עם עיתון טוב „דבר"...

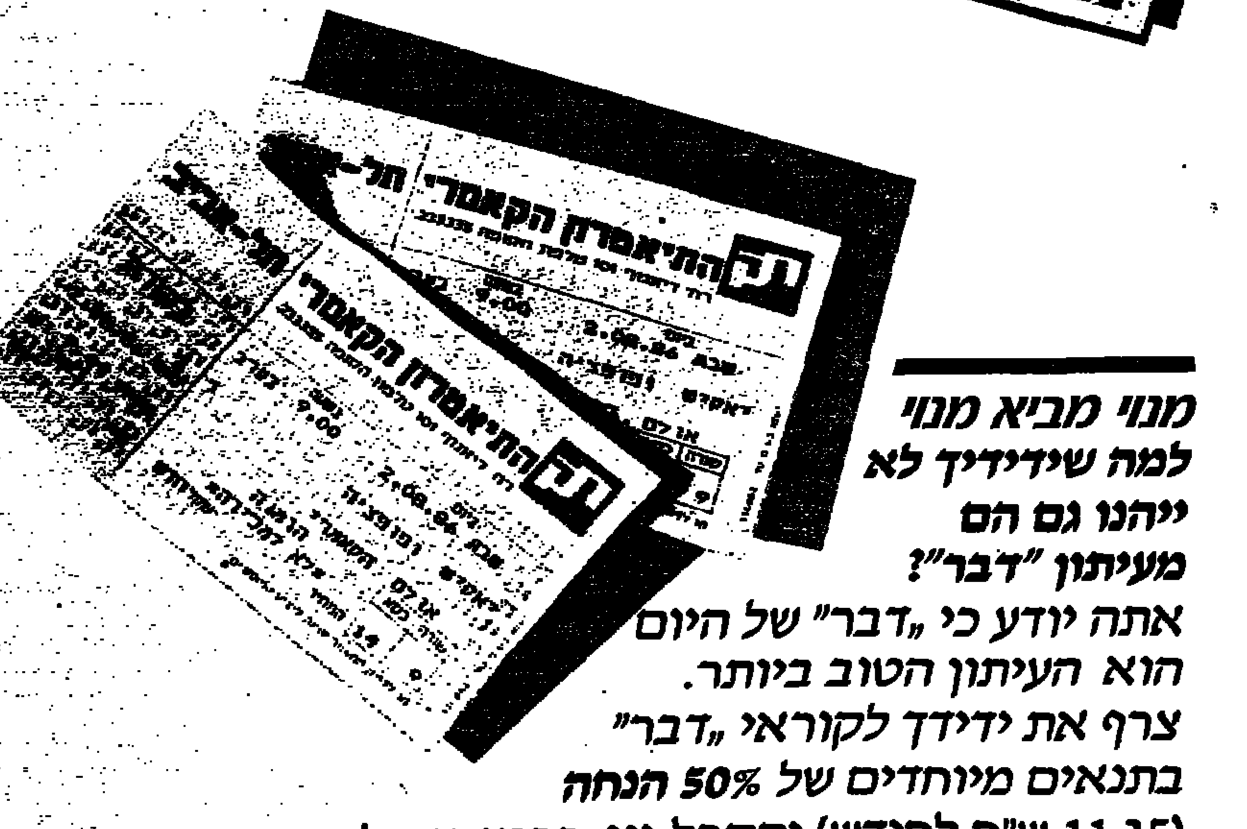

מנוי מביא מנוי
למה שידידיך לא
ייהנו גם הם
מעיתון "דבר"?
אתה יודע כי „דבר" של היום
הוא העיתון הטוב ביותר.
צרף את ידידך לקוראי „דבר"
בתנאים מיוחדים של 50% הנחה
(11.35 ש"ח לחודש) ותקבל זוג כרטיסים להצגה
בתיאטרון הקאמרי לפי בחירתך.

...ערב טוב עם תאטרון טוב ה„קאמרי"...

פרטי המנויים:
שם ____
משפחה ____
כתובת ____
טלפון ____

בדבע מיוחד ניתן לך כל בוקר לביתך עיתון „דבר"
ב־50% הנחה מהמחיר המלא למשך חצי שנה הראשונה.
15% הנחה למשך 6 חודשים נוספים
הנצאת עיתון „דבר" מתחייבת בזה שלא למסור כספים מעבר לסכומים הנקובים לה.
עיתון „דבר" אגף השיווק שינקין 45
ת.ד. 199 מיקוד 61001 ת"א

חוזרים לעתונות טובה דבר

אביב בע"מ

לחברתנו בנתניה
דרושים

מנהל מעבדה אנליטית

- בעל תואר Ms.C או Ph.D
- ידע באנליזה אינסטרומנטאלית
- רצוי נסיון בשיטות כרומטוגרפיות וספקטראליות
- יכולת ניהול צוות עובדים

מפעילים כימיים

- לעבודה ב־3 משמרות
- רצוי טכנאי כימיה
- עדיפות לבעלי רקע טכני

– תנאים טובים למועמדים המתאימים –

נא לפנות בכתב יד בצירוף קורות חיים
אל אגף כ"א ולציין כתובת, מיקוד וטלפון להתקשרות
אל ת.ד. 2077 ר"ג 52120

משאויר
טעינה אוירית בעמ

דרושים

עובדים בלתי־מקצועיים

לעבודה במשמרות

נא לפנות לטלפון 03-9711696

מוזיאון ישראל, ירושלים

א. גזבר/ית

דרישות וכישורים:

השכלה אקדמית בכלכלה ו/או מינהל עסקים ו/או ראיית חשבון.
נסיון בהנהלת חשבונות ממוחשבת – ברמת ניהול
נסיון וידע בניתוחים כלכליים.
ידיעת השפה האנגלית.
כושר ניהול מו"מ בכתב ובע"פ.
העבודה מתבצעת בשעות רבות ובלתי שגרתיות.
יכולת הפעלת צוות ויחסי אנוש תקינים.

ב. אוצר לאתנוגרפיה יהודית

דרישות התפקיד:

ניהול המחלקה לאתנוגרפיה בתחומים הבאים:
איסוף ושימור חפצים, תצוגת הקבע, תערוכות, כספים, מחקרים, פרסומים, רכישות.
עבודה בתיאום עם אנפי המוזיאון, על פי נהליו.
ניהול צוות המחלקה.
קיום שמירה וטיפוח קשר עם אספנים ותורמים בארץ ובחו"ל.
התפקיד כרוך בנסיעות, מגורים בירושלים – חובה.

כישורים נדרשים:

תואר שני (יועדף תואר שלישי) בתחומי האנתרופולוגיה או אתנוגרפיה של קהילות ישראל.
עריכת סקרים
ניהול צוות עובדים
רצוי נסיון בתחום התרבות החומרית.
ידיעה מושלמת של השפות עברית ואנגלית רצויה
ידיעת שפות נוספות.
מועמדות ניתן להגיש בכתב כולל קורות חיים, צילומי תעודות, פירוט נסיון קודם וממליצים לפי הכתובת מוזיאון ישראל: מח' כ"א ת.ד. 1299 ירושלים 91042 תוך ציון המשרה המבוקשת.

דרוש
בעל טרנזיט
לחלוקת דברי דואר וחבילות בתל־אביב

לפנות למוניות אריה
רח' מקוה־ישראל 4
ת"א

לפנימיה דתית לבנות ברמת־גן

דרושות:

1. **מדריכות**
   בתנאי פנימיה
   · עדיפות לבוגרי סמינר.
2. **מטפלות**
   בתנאי פנימיה
   03-725523

למעבדת חי בע"מ

דרוש/ה

בקטריולוג/ית

בעל/ת תואר שני לניהול מעבדת ביקורת איכות.
רצוי בעל/ת ניסיון בעבודה עם קרקע מזון ועם חומרים סטריליים
08-483360 08-476998

קוד קוד
שרותי כח אדם

לחברת אלקטרוניקה המובילה בתחומה
דרושים/ות

מזכירה בכירה
- כושר ניהול משרד
- הדפסה אנגלית–עברית + טלקס
- אנגלית ברמת שפת אם.
- העבודה ברחובות.

מזכירה למנהל רכש
- כושר ניהול משרד
- הדפסה אנגלית–עברית
- יחסי אנוש טובים
- העבודה בחולון

מזכירה לראש אגף־בקרה
- כושר ארגון משרד
- עברית ואנגלית על בוריין
- הדפסה אנגלית – עברית
- העבודה בחולון

5 ימי עבודה · תנאים טובים

רמטל מערכות תקשורת

דרוש לנו

מנהל חשבונות

בעל נסיון של 5 שנים
ברישום חומר, יבוא, משכורות, הלוואות, מטבע זר,
התאמות בנקים, לקוחות וספקים.
יכולת השתלבות בעבודת צוות צעיר.

5 ימי עבודה בשבוע.
תנאים בהתאם לכישורים

מועמדים יפנו בכתב יד
בפירוט קורות חיים ונסיון
לת.ד. 806 גבעתיים 53108
סודיות מובטחת

"אירגו"
מוצרי בשר
דרושים
פועלי ייצור
למפעל בשר ונקניק
לטלפון 08-226852 3

דרושים
חוקרים פרטיים
בעלי נסיון
ת.ד. 1353 ת"א

למעבדות גלאי מפעל עתיר ידע במגדל־העמק
דרושה
מזכירה אנגלית
בעלת שליטה מעולה בהדפסה
065-43369, 065-13370, 065-40801

פתוחה להצעות
אשה נמרצת
יחסי אנוש + שפות
לעבודה מתאימה
(גם בשעות בלתי שגרתיות)
טל: 03-5617624

דרוש
מהנדס תעשיה וניהול
* עד גיל 35 + תושב אזור המרכז
נא לפנות ל"ברברה וולף" העמל 38 אזור תעשיה רעננה

למפעל תעשייתי בראשל"צ דרושים:

(1) **אחראי משמרת** –
- בעלי השכלה תיכונית מקצועית
- רצוי נסיון קודם של שנתיים בתעשיה בתפקיד דומה.

(2) **מבקרי איכות** –
- בוגרי בי"ס מקצועי – 4 שנים
- בעלי נסיון בביקורת איכות של שנתיים לפחות.

(3) **מכונאי אחזקה** –
- בוגרי בי"ס מקצועי
- נסיון באחזקת מערכות מכניות, הידראוליות ואומטיות של שנתיים לפחות.

(4) **מלגזנים** –
- בעלי נסיון בעבודת מלגזות של שנה לפחות
- עבודה במשמרות

יש לפנות בכתב יד בציון קורות חיים לת.ד. 4272 ראשל"צ ולציין מספר משרה.

RAMADA RENAISSANCE HOTEL JERUSALEM

למלון רמדה רנסנס
דרוש
למחלקת המכירות של המלון
איש מכירות
עם נסיון
תנאים טובים למתאים
לפנות אל מחלקת כח אדם טל: 02-528111

LASER
תעשיות לייזר

חברה עתירת מדע המובילה בעולם בפיתוח וייצור מערכות לייזר לרפואה.

פיזיקאי בכיר
מהנדס אלקטרוניקה
הנדסאי אלקטרו אופטיקה
הנדסאי פיזיקה
מהנדס אלקטרוניקה
פקידה למזכירות המפעל

תעשיות לייזר - קרן אור לקידום האנושות

תלמה

לסניף המכירות המרכזי ברמת־גן דרושות

1. **מדגימות**
2. **סדרניות**
3. **עובדי מחסן**

חשם
אנו מחפשים
מתקינים

יחידת האבטחה במסופים בגבול ישראל־מצרים
דרושים
בוגרי יחידות קרביות לתפקיד בטחוני
שכר: 577 ש.ח. לחודש + הטבות
דרגות נוספות, כגון דיור, ארוחות, נסיעות ומענקים.

עדיפות לבוגרי יחידות שדה.
בימים: שלישי 7.10.86 וחמישי 9.10.86
בין השעות 09:00–13:00

א.ו.ת.
אספקה ותעסוקת כח אדם בע"מ
- ★ מלחימות
- ★ מחוטות
- ★ פועלים/ות

בתעשיה ובאלקטרוניקה
תנאים מצוינים!
טל': 03-203052, 03-203053

RS שירותי כח אדם
דרושים
- ★ מלחימות/מחווטות
- ★ רתכי שירות
- ★ מבקרות
- ★ כרסמים / חרטים
- ★ מראיינת כח אדם
- ★ מקידת כח־אדם

אר.אס. בעלית רחוב 134 תל־אביב
טל. 03-202460

לעבודה בחו"ל
דרושים
אנשי תוכנה
מעולים
במחשבי IBM גדולים.
SYSTEM III, 241 W. 35 Str. Suite 702, New-York, N.Y. 10001, U.S.A

מנהל מפעל מזון

עוזר/ת מחקר בחצבה

לחברה שרות ארצית דרושים
טכנאי מכונות כביסה
רצוי + קרור

לחברה גדולה בענף המזון דרושה/ה
איש/אשה מכירות באילת

TECHNOLOGY TRAINING CORPORATION
דרוש/ה
מארגן ימי עיון ועוזר אדמיניסטרטיבי
ת.ד. 20340 תל־אביב 61203

אחת מלקוחותינו
חברה ברחוב המזון באזור ת"א
מחפשת
מזכירה (משרה 1228)

תחנת ייעוץ לנושאי כח־אדם בע"מ
תיל

לאנוש
מערכות פרויקטים וניהול
דרושים:
מהנדסי תעשיה וניהול מנוסים
1. תכנון פונקציונלי והקמת מפעלים.
2. ניתוח מערכות תעשיתיות וארגוניות.

לפנות בכתב יד לת.ד. 45289 ת"א.
סודיות מובטחת

דרושים
מתכנתי מערכות הפעלה MVS
ואנשי IMC/CICS

דרוש/ה
מהנדס / הנדסאי

המדריך לעבודה בארה"ב

למפעל תעשייתי בראשון לציון
דרוש
מהנדס ייצור – תעשיה וניהול

דרושים
1. **רכזי הזמנות**
2. **רכזי התנועה**

המעוניינים יפנו טלפונית בשעה 15:00–12:00
לטל: 03-202333 (רב־קווי)

למוסך אוטוצ'ק ירושלים
דרושים/ות
- ★ מכונאי רכב לרשוי
- ★ מכונאי רכב
- ★ דיילות מכירות מנוסות

לפנות 02-719298

בן־יקר גת
חברה להנדסה ולבנין בע"מ
דרוש
מנהל עבודה בכיר לאזור המרכז
03-332901 03-331307 03-332614

SONY
דרושים
סוכני מכירות
סוכן מכירות למגזר הערבי

לביגל נאש חולון
דרושים:
מנהל מכירות
מחלק תוצרת

למפעל קפצי נורדיה
דרושה
פקידה טכנית
למחלקת תפ"י

הדסה־נעורים
דרושים/ות
- ★ מורה לאנגלית
- ★ מורה למתמטיקה
- ★ מדריך לחדר מחשבים

לחברת יבוא יצור ושיווק ארצית
דרוש
מנהל מכירות

לבית מרקחת בחדרה
דרוש/ה
רוקחת

לאופנות להב
מכונאי
למכונות תפירה
נסיון של 5 שנים לפחות
03-377102

אפיפל
דרושות
- ★ סדרניות
- ★ דיילות (מדגימות)

לעירית תל־אביב־יפו
דרושים
עובדים פנסיונרים
לרישום דו"חות חניה

מכוניות/דירות

נערים

● לנגריה אריאלי בראשל"צ דרוש סגל עבודה עם נסיון בגימור ואפשרות התקדמות. טלפון בבוקר 03-948875, טלפון בערב 03-946646

● למפעל להיטים "שמיר" דרושים נערים מקצועיים או בלתי מקצועיים 9611941, 9612361

נהגים

● דרוש נהג רשיון לבדר חולון ואזור 03-807165

מתמחים

● למפעל "אורות" שמוגן מול קרית-שרון בתוספות מוסמכי... 052-39540 052-39865

מורים/ות

● דרושה מורה לאנגלית... 03-721033

פועלים/ות

● פועלים למפעל לייצור גבינות 03-810915

עובדי מתכת

עובדי יהלומים

שומרים

נקיון

פנסיונים

הפועלת השכנה

סכנאים/הנדסאים

בקידים/ות

● פקידה: מנוסה בשיטת הנה"ח, לעבודה בת"א ובבני-ברק. 03-204711

מזכירות/פקידות

חשמלאים

אחזקה/תפירה

עבודות מזכירות

מעונות

● "גבעת מבוזת הוטל הוטי משרד מהיר" 03-825683 03-825325

מגרשים

הצעות עבודה

דירות

וילות ובתים

● בנוה קטנ' ... 165,000 דולר ...

דירות בשכירות

דירה לשכירות

חדר / בית חן

דירות למכירה 4 חדרים ויותר

דירות למכירה 3-3½ חדרים

דירות למכירה 2-2½ חדרים

דירות למכירה 1-1½ חדרים

חן

דירות למכירה 4 חדרים ויותר

קבלנים מציעים

ת"א–יפו

דרום

שרון

חיפה

אשדוד

ירושלים

בקשת דירות

מושבים

יום שישי, כ"ט באלול תשמ"ו, 3 באוקטובר 1986

למפעל פי.סי.בי. בע"מ
לייצור מעגלים מודפסים
ת.ד. 631 מגדל־העמק
דרוש/ה
תכניתן/ית
למערכת עבוד נתונים
★ נסיון כתיבה בקובול של שנתיים לפחות.
★ הכרת I.B.M P.C — חובה.
★ הכרת מערכת H P 3000 — יתרון.
נא לפנות טלפונית לכח אדם
בטלפון 065-41061

לבית תוכנה
דרוש
איש
מכירות
נא לפנות בכתב בצרוף קורות־חיים ופירוט נסיון קודם
ל־ת.ד. 39948
ת"א 61398
– סודיות מוחלטת –

למפעל לציוד רפואי בת"א
1) מסגר
2) פועלי הרכבה
3) מחסנאי
חצי משרה
5 ימי עבודה בשבוע
להתקשר
03-835942, 03-825533
משעה 15.00 ליגאל.

למפעל סריגה גדול בחיפה
דרוש
מיסטר
בסריגה שטוחה
לצורך עבודה והדרכה
דרישות:
1. נסיון בהפעלת מכונות סריגה שטוחה (עדיפות למכונת שימה־סייקי)
2. נסיון חמש שנים לפחות.
תנאים:
• משך התעסוקה עד שנה
• אפשרות למגורים
• משכורת גבוהה + תנאים
נא לפנות בצרוף קורות חיים וציון לת.ד. 48134 ת"א

למוסד
אקדמי
דרושה
מזכירה בכירה
בעלת נסיון דרוש ידע באנגלית
שעות עבודה נוחות.
לקביעת ראיון נא להתקשר בין השעות
08.00–14.30, טל. 03-426985, 03-414005.

קוד קוד
שרותי כח אדם
רח' פרישמן 7, תל־אביב 61003 טל. 03-240207, 240208
לחברה מסחרית גדולה בת"א
דרושים/ות
מזכירה לניהול משרד
• כושר ניהול משרד
• הדפסה אנגלית־עברית־צרפתית + טלקס
• שפות: אנגלית + צרפתית.
מזכירה בכירה
• אנגלית ועברית ברמת שפת אם
• כושר ניהול משרד
• הדפסה אנגלית עברית
משרה מלאה • תנאים טובים

למפעל תעשייתי בגוש־דן
דרוש/ה
מנהל/ת חשבונות
סוג 3"ב
נסיון מעשי 3"5 שנים.
נסיון וידע בהפעלת מחשב.
לפנות 03-787126 לפנחס

לחברה ציבורית בירושלים (מלכ"ר)
מנהל חשבונות ראשי
תחומי אחריות: ניהול ועדכונית הנהלת החשבונות בחברה
עבודה בהנהלת חשבונות ממוכנת
נסיון במלכ"ר
הפעלה וניהול צוות עובדים
כישורים: השכלה אקדמית בתחומי כלכלה ו/או מינהל עסקים
השכלה חשבונאית מוכרת.
מועמדים מתבקשים לפנות בכתב לפי הכתובת
ת.ד. 29 ירושלים 91000 ולציין
מנהל חשבונות ראשי מלכ"ר.

למועדון אורנטל
מקדמי מכירות
אם את/ה צעיר/ה עד גיל 28 דינמי/ת
ומחפש/ת אתגר ואפשרות להתקדם בחברה
צעירה ודינמית המתפתחת בצעדי ענק
אנו נכשירך ונצרפך לצוות מקדמי
המכירות שלנו
• עבודה בחברת צעירים
• 5 ימי עבודה בשבוע
• שכר התחלתי גבוה + בונוסים
• בסיום ששה חודשי עבודה – בונוס מיוחד
לתיאום ראיון נא להתקשר לטל 833057 לרותי

LASER
תעשיות לייזר
למחלקת הייצור דרוש:
מנפח זכוכית
תאור התפקיד: ייצור שפופרות
כישורים: נסיון של 6 שנים לפחות בעיבוד פיירקס.
נסיון בעבודה במחרטות לעיבוד זכוכית.
נא לפנות בכתב יד תוך ציון שם, טלפון, כתובת
שם המשרה, פרוט קורות חיים ונסיון מקצועי
למנהל משאבי אנוש, ת.ד. 13135 תל־אביב 61131.
– סודיות מובטחת –
תעשיות לייזר - קרן אור לקידום האנושות

עירית תל־אביב־יפו
לעירית תל־אביב־יפו/ אגף הפיקוח
דרושים
עובדים
בתפקיד מפקח עירוני
לאחר שרות צבאי, 10 שנות לימוד, עד גיל 35.
המעוניינים יפנו לאגף הפקוח, רח' אידלסון 30,
בימים א'-ב'-ד'-ה' בין השעות 09.00–12.00
לפקידת כח־אדם.

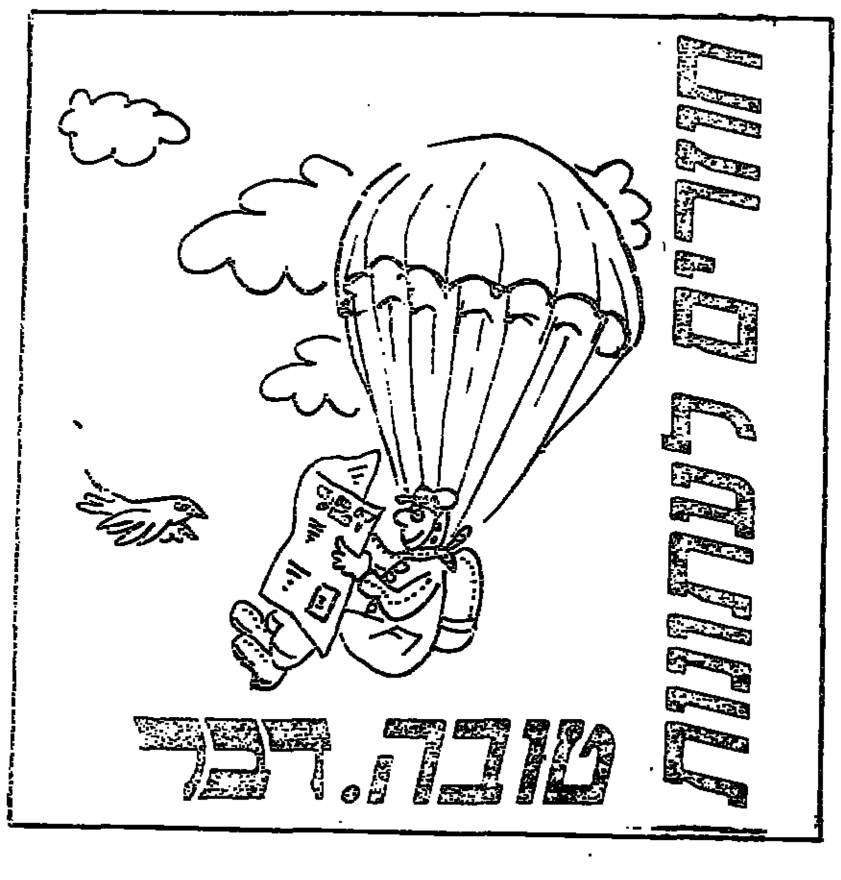

המועצה המקומית ערד
דרושים:
פסיכולוגים חינוכיים
למערכת החינוך
לעבודה במסגרת תחנה מוכרת
הכוללת הדרכה.
לעובדים זכאים יש תמריצים
לפנות בכתב למחלקת החינוך בערד
או לשירות הפסיכולוגי 057-957911, 057-958640, 057-960926

דרוש
למוסד משפחתי חינוכי
מדריך
* ל־6/8 משרה בעל רקע חינוכי (סטודנט לחינוך. או בוגר סמינר)
עם אפשרות למגורים וכלכלה
* שעות עבודה 15:00 עד 21:00 כולל תורנויות שבת
המעוניינים לשלוח קורות חיים
בכתב־יד לת.ד. 222 קרית־גת

דרוש/ה
סוכן/ת מכירות
באזור הדרום
* רכב חובה
נא לפנות לטל' (03)9321552
בין השעות 09.00—13.00.

מושב שיתופי תימורים
מחפש לצורך קליטה
בעל מקצוע מעולה בענף הפלסטיק
(מהנדס או הנדסאי או בעל ידע מגביל); עם
נסיון מוכח; נשוי עד גיל 35
לפנות למזכיר המשק בכתב בלבד לפי הכתובת
מזכיר דאר נע לכיש צפון מיקוד 79430 מזכיר תימורים

דרושה
מזכירה
למשרד שמאי ביטוח
סטטמן נס (שאלנגעטי)
טלפון: 03-290741

ארגמן
תעשיות
יבנה ת.ד. 172, טל. 08-437811
למפעלנו דרושים/ות לעבודה במשרה מלאה.
1) **עובד/ת מעבדה למפעל הכותנה**
– עדיפות ללבורנט/ית בעל/ת נסיון בצביעה
מעבדתית של בדי כותנה
–בוגר/ת בי"ס ללבורנטים.
2) **פקידה כללית בעלת נסיון**
– בעלת מהירות כאותה בהדפסה בעברית.
– עדיפות לבעלת נסיון קודם.
3) **פקידה כללית**
– סוג מקצועי בפקידות.
מועמדים מתבקשים לפנות בכתב־יד לפי הכתובת
שלמעלה לקביעת מועד להראיון אישי.

HIGH TECH GRAPHIC TERMINALS
MANUFACTURER IN U.S.A.
IS LOOKING FOR AN
ELECTRONIC ENGINEER
TO MANAGE A DEVELOPMENT DEPARTMENT.
EXTENSIVE DIGITAL DESIGN EXPERIENCE WITH Z80, 16 BIT MICROPROCESSORS, VIDEO COPROCESSORS AND PAL DESIGN
ASSEMBLY AND C LANGUAGE
CAD EXOERIENCE
SABATICAL MINIMUM TWO YERRS OR MORE. EMPLOYER WILL OBTAIN VISA.
SEND RESUME IN CONFIDENCH TO
P.O. BOX 567 KYRIAT BIALYK 27000

פיברוניקס
אתה בחברה טובה
מהנדס/ת תוכנה
הצטרף לצוות פיתוח תוכנה, לרשת תקשורת סיבאופטית המתקדמת בעולם.
כישורים:
א) בוגרי הנדסת מחשבים, מדעי המחשב, הנדסת חשמל.
ב) נסיון של שנתיים לפחות במערכות הפעלה בתקשורת נתונים או תוכנת זמן אמת.
ג) יתרון לבעלי נסיון בשפת C או אסמבלר 68000.
נא לפנות בכתב בצרוף קורות חיים ופרוט ל"גיוס עובדים" פיברוניקס בע"מ, סוכנות דואר מת"ם, חיפה 31905 סודיות מובטחת.
פיברוניקס תקשורת סיבאופטית

למחסני ערובה א"י בע"מ
סוכני מכס ותחבורה
דרושים
מנהלי חשבונות
סוג ג' או ד'
טלפון 03-614441 לישעיהו

דרוש
ברחובות
בוגר בית ספר תיכון מקצועי
במגמת מתכת.
לתפקיד הדרכתי מעניין
לפנות לטל. 08-461133
08-465575

דרושים
לשווק מתנות
• סוכנים עם רכב
• מקדמת מכירות + מחסנאי
טלפון 821080

3H מים תעשייתיים מקבוצת כפר כיסיה
למפעלנו בכרמיאל דרושים
טכנאים/הנדסאים
לעבודה מעניינת בייצור מים לתעשיית המיקרו אלקטרוניקה
לקביעת ראיון לפנות טלפונית
04-985393 04-986331

לחברת מיזוג אויר
דרושים
מהנדסים ו/או הנדסאי מיזוג אויר
בעלי נסיון בביצוע
למועמד המתאים יינתנו תנאים טובים
נא לפנות לת.ד. 1612 חולון

מערכות תיב"ם
CAD/CAM SYSTEMS
MICROCAD
דרושה
מזכירת שיווק
לתמיכה במערכת השיווק של החברה וקיום קשר עם לקוחות.
* נסיון בעבודות משרד
* כושר ארגון ויוזמה
* יכולת הדפסה בעברית ואנגלית – רצוי נסיון במעבד תמלילים.
משרה מלאה
5 ימים בשבוע 08:00–17:00
לפנות בכתב־יד בצרוף נסיון קודם
ת.ד. 1156 רמת השרון 47100

למפעל תעשייתי ותיק
דרושה
מזכירה
למשרד השיווק בתל־אביב
עדיפות לבעלת השכלה אקדמאית.
ידע בהדפסה וטלקס.
נא לפנות לת.ד. 23166 ת"א או לטלפון 03-5161597

לחברה תעשייתית גדולה
דרושה
מזכירה למנכ"ל
• יכולת בארגון משרד
• הדפסה בעברית אנגלית ומשלוח טלקסים
• ידע באנגלית יתרון.
שעות העבודה: 08:00–17:00
5 ימים בשבוע.
לקביעת ראיון החל מיום ב' 29/9 ב־ 810/85
טלפון – 03-336478.

אחת מלקוחותינו
חברה לצביעה תעשייתית של מתכות
מחפשת
טכנאי/ת תעשיה וניהול
(משרה 1250)
לתכנון וייצור, ניהול עובדים, ייעול תהליכים, וקשר עם לקוחות
דרוש איש מקצוע בעל נסיון בניהול בתעשייה ורקע טכני, המוכן להשקיע, ומסוגל להזדהות עם תפקיד ומפעל.
מועמדים ישלחו פירוט קורות חיים ונסיון בכתב יד בלבד אל ת.ד. 11024 ת"א 61110 ויציינו מס' המשרה
תחנת ייעוץ לנושאי כח־אדם בע"מ

לקבוצת מפעלי עלית
למפעלנו בנצרת
דרוש
מנהל אחזקה אגפי
התפקיד כולל:
אחריות טכנית וניהולית על אגף ייצור במפעל שיש בו קוי ייצור מתוחכמים.
כישורים נדרשים:
השכלה טכנית עם נסיון של כ־10 שנים באחזקה מכנית ובניהול צוות עובדים מקצועי.
המועמד יהנה מתנאים טובים, לרבות אפשרות סיוע בנושא הדיור.
נא לפנות בכתב יד בפרוט מלא של קורות חיים לפילת, רח' ירושלים 24, חיפה ולציין על המעטפה "מנהל אחזקה אגפי" – מס. משרה 1710.
טוב לי עם עלית

הצעות עבודה
פנויות
עבודה
שונות
בת זוג
בן זוג
הכרות
חינוך
דירות
וילות ובתים
דירות למכירה 3–3½ חדרים
מגרשים
מכוניות
יחידות
וילות ובתים
קבלנים מציעים
דירות למכירה
דירות למכירה 4 חדרים ויותר
דירות למכירה 3–3½ חדרים
ביקוש דירות
דירות בעביה
דירות מרוהטות
דירות בדמי מפתח
עסקים
מגרשים
משרדים
הצעות עבודה
ציוד תקשורת
ציוד בנין
ציוד אטבעות
צילום
קיט ונופש
בוטיקים
קוסמטיקה
שונות
בת זוג
בן זוג
הכרות
שמח